

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2009:5
SKRIFTER

GIFT MOT SIN VILJA

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGDOMSSTYRELSENS
2009:5
SKRIFTER

GIFT MOT SIN VILJA

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.
Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

© **Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5**

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-16-7

projektledare **Lisa Modée**

textredigering **Ingrid Bohlin**

grafisk form **Christián Serrano**

tryck **NRS tryckeri**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17 801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-566 219 00**, *fax* **08-566 219 98**

e-post: **info@ungdomsstyrelsen.se**

webbplats: **www.ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Under 2008 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag av regeringen att kartlägga förekomsten av arrangerade äktenskap mot en parts vilja i Sverige (IJ 2008/579/UF). Kartläggningens resultat presenterar vi i denna rapport *Gift mot sin vilja*.

I rapporten beskriver vi situationen för flickor och pojkar, unga kvinnor och unga män upp till och med 25 år utifrån de kunskaper och erfarenheter som gjorts inom forskning och i praktisk verksamhet. Vi beskriver också den kompetens som finns hos olika myndigheter, identifierar utvecklingsbehov och lämnar förslag på förebyggande åtgärder.

Arbetet med kartläggningen har skett inom verksamhetsområdet Nationell och kommunal ungdomspolitik och har genomförts av Hanna Linell, Lisa Modée, Susanne Zander och Per-Erik Jalava. Docent Astrid Schlytter, filosofie doktor Sara Högdin och socionom Devin Rexvid från Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, har bidragit med en kompletterande analys av enkäten *Ung 08 – enkät om hur det är att vara ung stockholmare idag*.

Ungdomsstyrelsen har i kartlägningsarbetet samverkat med Barnombudsmannen, Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm, Västra Götaland och Östergötland, Migrationsverket, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Skatteverket och Socialstyrelsen. Vi har också konsulterat RFSU och verksamheterna Elektra/Fryshuset, Embla, Famnen Uppsala, Gryning vård och boende, Homan, Kruton, Kvinnors nätverk, Mannegården, Siri, Stora Sköndal, Systerjouren Somaya, Terrafem och Unga kvinnors värn.

Ungdomsstyrelsens förhoppning är att denna kartläggning ger en fördjupad förståelse av unga människors situation idag. Vår önskan är att den kan tjäna som kunskaps- och beslutsunderlag för att förbättra situationen för de unga som riskerar att bli bortgifta mot den egna viljan.

Vi vill framföra ett varmt tack till alla som har bidragit till rapportens genomförande.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Inger Ashing
chef Nationell och kommunal ungdomspolitik, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

7 KAPITEL 1

SYN PÅ ÄKTENSKAP

- 8 Första kartläggningen
- 14 Kärlek och äktenskap
- 24 Lagstiftning kring äktenskap
- 28 Syn på äktenskap inom olika normsystem
- 37 Arrangerade äktenskap
- 50 Erfarenheter från Norge, Danmark och Storbritannien

57 KAPITEL 2

HUR MÅNGA UTSÄTTS OCH VILKA ÄR DE?

- 58 Kartläggningens upplägg
- 66 Delstudie 1. Rätten att själv få välja vem man ska gifta sig med
Text: Astrid Schlytter, Sara Högdin, Devin Rexvid
- 117 Delstudie 2. Livsvillkor för unga som inte själv får välja
- 143 Delstudie 3. Får du själv välja vem du ska gifta dig med?
- 155 Delstudie 4. Verksamhetens och myndigheters erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja

169 KAPITEL 3

BESKRIVNING AV UNGAS SITUATION

- 170 Forskning om ungas situation
- 184 Ungas erfarenheter av begränsningar
- 195 Unga som söker hjälp

229 KAPITEL 4

HUR MÖTER SAMHÄLLET PROBLEMATIKEN?

- 230 Kartlagda myndigheter och verksamheter
- 233 Skola
- 245 Migrationsverket
- 260 Skatteverket
- 268 Kammarkollegiet
- 275 Länsstyrelserna
- 279 Utrikesdepartementet
- 282 Rättsväsendet
- 285 Verksamheters synpunkter på kompetensbehov

291 KAPITEL 5

VAD SÄGER LAGEN?

- 292 Är lagstiftningen tillräcklig?

305 KAPITEL 6

SAMMANFATTNING OCH FÖRSLAG

- 306 Gift mot sin vilja – sammanfattning och diskussion
- 317 Ungdomsstyrelsens förslag till åtgärder

324 BILAGA

- 325 Regeringsuppdraget

328 REFERENSER

340 NOTER

KAPITEL I

Syn på äktenskap

Första kartläggningen

I Sverige finns ingen tidigare kartläggning av unga som riskerar arrangerade äktenskap mot sin vilja. Däremot har flickors och unga kvinnors problem med att tvingas till giftermål, eller oro över att bli bortgifta mot sin vilja, tagits upp i samband med studier om flickor och unga kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.¹

Heder blev en politisk angelägenhet i Sverige efter två uppmärksammade mord på unga kvinnor, Pela Atroshi 1999 och Fadime Sahindal 2002, som båda blev dödade av nära familjemedlemmar för att de ville leva sina egna liv. Mellan 2003 och 2007 avsatte regeringen 180 miljoner kronor till olika insatser mot hedersrelaterat våld, framförallt till utbildning av olika myndigheter som möter unga. Under 2007 antog riksdagen regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (regeringens skrivelse 2007/08:39). Flera insatser i handlingsplanen berör ökad kunskap om hedersrelaterat våld och denna studie ingår som en del i den kunskapsökning regeringen önskar i frågor som kan kopplas till mäns våld mot flickor och kvinnor.

I de flesta svenska studier om förekomst och behov i förhållande till ungas utsatthet för hedersrelaterat våld har information framförallt hämtats från socialtjänst, skola, sjukvård och enskilda verksamheter, till exempel ideella organisationer som möter flickor och unga kvinnor. Unga människors erfarenheter har framförallt lyfts fram i kvalitativa studier. Det fåtal kvantitativa studier som gjorts har haft svårigheter att både uppskatta och säkerställa hur många unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, ett exempel är Socialstyrelsens kartläggning *Frihet och ansvar – gymnasie-*

ungdomars upplevda frihet att själva få bestämma över sina liv (Socialstyrelsen 2007). En anledning till svårigheterna att kartlägga hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige handlar om att det saknas en nationellt och internationellt etablerad definition av heder och därför har det varit svårt att finna enighet kring vad som ska kartläggas.

Andra länder² som Norge, Danmark och Storbritannien, har under många år haft fokus på frågor kring barnäktenskap, arrangerade äktenskap, tvångsäktenskap, kusinäktenskap och så kallade haltande äktenskap.³ Dessa länder har tagit fram dataunderlag om äktenskapsmönster bland befolkningen eller genomfört enkätundersökningar kring syn på äktenskap riktade till unga och föräldrar med utländsk bakgrund.⁴ Frågor kring arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap har i Sverige diskuterats i samband med lagstiftning kring äktenskap och anhöriginvandring⁵ men inte i samma utsträckning som i Norge, Danmark och Storbritannien. Därför lyfter Ungdomsstyrelsen fram kunskap och forskning som producerats i dessa länder i denna rapport. Vi presenterar också några av de åtgärder som Norge, Danmark och Storbritannien har vidtagit för att förebygga arrangerade äktenskap mot någons vilja och för att stötta och skydda de som utsätts.

Disposition

Kapitel 1. Syn på äktenskap

Detta kapitel beskriver äktenskap och lagstiftning i Sverige och definitioner av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap. Vi tar också upp kunskapsläget i Sverige om arrangerade äktenskap mot ena partens vilja. Vi lyfter fram åtgärder i Norge, Danmark och Storbritannien och hur dessa länder har definierat och arbetat. Vi beskriver också synen på äktenskap i förhållande till religion, tradition och lagstiftning.

Kapitel 2. Hur många utsätts och vilka är de?

Kapitel 2 är en kartläggning av arrangerade äktenskap mot någons vilja. Kapitlet är uppdelat i fyra delstudier:

Rätten att själv få välja vem man ska gifta sig med. Kartläggning bland ungdomar i årskurs 9 i Stockholms stad. Studien är genomförd av Astrid Schlytter, Sara Högdin och Devin Rexvid vid Stockholms universitet och rör unga i åldern 15–16 år. De gör också en forskningsöversikt av arrangerade äktenskap och av ungas villkor med särskilt fokus på pojkar och unga män.

Analys av ungas oro. Kompletterande analys av enkätstudien som låg till grund för Socialstyrelsens rapport *Frihet och ansvar*. Analysen rör unga i åldern 17–18 år i gymnasiet år 2.

Får du själv välja vem du ska gifta dig med? Analys av *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*, en postenkätundersökning bland 6 000 unga i åldern 16–25 år. Analysen kompletteras av en urvalsundersökning bland 2 000 unga i åldern 16–25 år genomförd i fyra områden: Araby (Växjö), Hjällbo (Göteborg), Husby (Stockholm) och Rosengård (Malmö).

Organisationers och myndigheters erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja. Kartläggning av antal ärenden som rört arrangerade äktenskap mot den egna viljan hos ett urval av verksamheter som skyddade boenden och stödjourer riktade till unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Även Migrationsverket, Skatteverket, länsstyrelserna och Utrikesdepartementet har uppskattat antalet kontakter de har haft med unga som blivit bortgifta mot den egna viljan eller riskerar detta.

Kapitel 3. Beskrivning av ungas situation

I kapitel 3 presenteras tidigare forskning i Storbritannien, Norge, Danmark och Sverige kring unga och äktenskap utifrån bakgrundsfaktorer som etnicitet och kön. Vi har också sammanställt ungas egna erfarenheter av och förhållningssätt till ett förväntat arrangerat äktenskap utifrån redan gjorda intervjuer med unga i svenska studier. I beskrivningen av ungas situation har Ungdomsstyrelsen också genomfört en kartläggning av de unga upp till 18 år som omhändertogs av socialtjänsten enligt 2 § LVU under 2007 och vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder.

Kapitel 4. Kompetensbehov hos myndigheter och organisationer

I detta kapitel beskriver vi berörda myndigheter och organisationer och vilka kunskapsluckor och utvecklingsbehov vi ser i förhållande till arrangerade äktenskap mot någons vilja. Vi belyser lagstiftning och riktlinjer som kan aktualiseras i förhållande till unga utsatta för eller i risk för ett äktenskap mot den egna viljan inom verksamheter som skola, Migrationsverket, Skatteverket, Kammarkollegiet, länsstyrelserna, Utrikesdepartementet och rättsväsendet. Kapitlet avslutas med synpunkter från verksamheter som riktar sig till unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Kapitel 5. Vad säger lagen?

I kapitel 5 diskuterar Ungdomsstyrelsen utifrån kartläggningens resultat utredningen *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41).

Kapitel 6. Sammanfattning och förslag

I kapitel 6 sammanfattar vi rapportens resultat och ger förslag på åtgärder.

Definition av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap

I det regeringsuppdrag som ligger till grund för denna studie står att kartläggningen ska gälla arrangerade äktenskap mot en parts vilja:

"Inte alla ungdomar bestämmer själva om, när eller med vem de ska gifta sig. Arrangerade äktenskap mot en parts vilja kan ha såväl kulturella som sociala och ekonomiska orsaker. Kvinnans sexualitet, familjebildning, äktenskap och skilsmässa kan i sådana sammanhang vara en kollektiv angelägenhet där litet eller inget utrymme ges för individens egna val. Både flickor och pojkar, kvinnor och män berörs, men flickor och kvinnor drabbas särskilt hårt. Konsekvenserna av att gå emot familjens tradition och önskemål från föräldrar och andra släktingar kan för den enskilda kvinnan, eller mannen, vara så kännbara att det i praktiken inte är ett möjligt alternativ." (IJ2008/579/UF)

Rätten att fritt ingå äktenskap och bilda familj slås fast i artikel 16 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna:

- Fullvuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning med avseende på ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. Män och kvinnor skall ha samma rättigheter i fråga om äktenskaps ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning.

- Äktenskap får endast ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke.

Denna rättighet fastslås också i Europakonventionen (artikel 12) och i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 23). I artiklarna betonas också rätten att inte bli tvingad in i ett äktenskap man inte själv har valt. Bestämmelserna innehåller inte någon fastställd giftermålsålder eller någon rätt att skiljas och/eller att ingå ett nytt äktenskap. I konventionen om avskaffande av all diskriminering av kvinnor (artikel 16:2) som antogs av FN 1979 stadgas att barns trolovning och giftermål inte ska ha någon rättslig verkan och att alla nödvändiga åtgärder, inklusive lagstiftning, ska vidtas för att fastställa en minimiålder för äktenskap och för att göra en officiell registrering av äktenskap obligatorisk.

Tvångsäktenskap är ett äktenskap som ingåtts mot minst en av parternas vilja. Att kartlägga arrangerade äktenskap mot någons vilja borde i princip varadetsamma som att kartlägga tvångsäktenskap. Det finns dock en juridisk skillnad – tvångsäktenskap definieras som ett äktenskap ingått under olaga hot, genom olaga emotionell eller fysisk påverkan. Att ena parten inte vill är alltså en vidare definition av tvång än vad lagen säger. I studien *Vi er ju en familie* (2006) beskriver den norska sociologen Anja Bredal, som genomfört flera studier om arrangerade äktenskap, den diskussion som förts i Norge om synen på förhållandet mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap. Bland de definitioner som gjorts inom forskning, handlingsplaner och i mediedebatten i Norge ser hon tre huvudpositioner:

1. Arrangerade äktenskap

Arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap är två helt olika praxis som ska hållas åtskilda från varandra. Tvångsäktenskap ses dels som något avvikande och dels som något väsensskilt från arrangerade äktenskap. Arrangerat är inte tvång och tvång är inte arrangerat.

2. Tvångsäktenskap

Arrangerat och tvång är egentligen detsamma. Då arrangerade äktenskap ingår i en kultur som anses som förtryckande är tvånget alltid potentiellt närvarande. Ett vanligt argument är att den unge inte vågar säga nej då han/hon då riskerar sanktioner från föräldrarna. Den unge föregriper tvånget eller hon tror att hon samtycker frivilligt.

3. Gråzon

Som utgångspunkt bör man skilja på arrangerat äktenskap och tvångsäktenskap. Alla tvångsäktenskap är arrangerade men alla arrangerade äktenskap har inte ingåtts med tvång. Några ingår arrangerade äktenskap frivilligt. Men det finns en gråzon, eller kontinuum mellan tvång och fri vilja. Fokus är mer på "zonen" än på skillnaden mellan arrangerat och tvång. (Bredal 2006 s. 36, vår översättning)

Bredal lyfter vidare fram att det också handlar om vem det är som ska definiera förekomst av tvång i relation till arrangerade äktenskap. Är det den som är utsatt som definierar tvånget eller är det de som står utanför praktiken med arrangerade äktenskap som definierar?

Majoriteten av de vigslar som äger rum i Sverige sker av fri vilja och utan tvång. Det är inte så vanligt att ett kollektiv, till exempel fa-

miljen, utser vem någon ska gifta sig med, utan det vanligaste är att individen själv väljer äktenskapspartner. Att gifta sig genom ett arrangerat äktenskap är möjligt och accepterat, men inte förenligt med svensk äktenskapslagstiftning om internationella konventioner och om någon av parterna inte vill gifta sig.

Vi har utgått från att ett arrangerat äktenskap är ett äktenskap mellan en man och en kvinna. Homosexualitet är förbjudet i omkring 70 länder i världen, i många fall med stöd i religiösa tolkningar av Koranen eller Bibeln. I vissa länder är homosexualitet socialt accepterat men förbjudet i lag. Könneutrala äktenskap är införda i ett fåtal länder, till exempel i Sydafrika,

Norge, Holland, Canada och Spanien samt i några stater i USA. I Sverige infördes den könsneutrala lagstiftningen i april 2009.

Vår kartläggning fokuserar på unga, upp till och med 25 år, som riskerar att inte själva få välja om eller med vem de ska gifta sig. För att förstå och belysa den fria viljan i förhållande till arrangerade äktenskap är det viktigt att lyfta fram de faktorer som styr den enskilda individens val och möjligheter att uttrycka en fri vilja. De personer som är i fokus är de som inte har inflytande över vem de ska gifta sig med. Skälen till att inte vilja kan vara olika liksom skälen till att gå emot sin egen vilja. Det är inte heller säkert att unga berättar för dem som arrangerar äktenskapet att de inte vill gifta sig. Den person som inte vill gifta sig med en av föräldrarna utsedd partner kan utsättas för olika former av press för att genomföra äktenskapet. Dels kan det handla om en egen inre press att göra som andra vill, dels en yttre press, att av andra pressas att genomföra äktenskapet.

Det förekommer olika ord för äktenskap som barnäktenskap, arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap och skillnaderna mellan de olika begreppen kan vara förvirrande. Ett barnäktenskap är ett äktenskap där minst en av parterna är under 18 år. Ett arrangerat äktenskap är ett äktenskap mellan en man och en kvinna som arrangeras av andra än dem som ska gifta sig, vanligtvis kvinnans eller mannens föräldrar eller äldre släktingar, men även religiösa ledare kan spela en roll när det handlar om att finna rätt partner. Så fort en av de personer som ska gifta sig känner att den inte vill och om den personen inte har möjlighet att säga nej utan att hon eller han kan drabbas av negativa konsekvenser, är det ett arrangerat äktenskap mot någons vilja. Gränsen mellan att inte vilja och utsättas för tvång är flytande, en gråzon, för att använda Bredals begrepp.

Hur Ungdomsstyrelsen har lagt upp studien

I Sverige finns det offentlig statistik över hur många äktenskap som har ingåtts men inte över vilka som ingått äktenskap med varandra eller under vilka former. Det finns ingen statistik över arrangerade äktenskap, varken frivilliga eller de som genomförts mot någons vilja. Det förs heller ingen statistik över hur många som utsatts för eller riskerar att utsättas för ett äktenskap mot sin vilja inom någon av de myndigheter som skulle kunna möta utsatta, till exempel Skatteverket, polisen, Utrikesdepartementet, socialtjänsten eller Migrationsverket.

Tidigare kartlägningsstudier av arrangerade äktenskap mot någons vilja i Danmark, Storbritannien och Norge och av hedersrelaterat våld i Sverige har visat att frågor kring förekomst av arrangerade äktenskap är svåra att svara på.⁶ Därför har Ungdomsstyrelsen vid sidan av att försöka säga något om förekomsten av arrangerade äktenskap mot någons vilja i Sverige, valt att lägga tyngdpunkten i denna studie på de delar i regeringsuppdraget som handlar om:

- att beskriva ungas situation
- att beskriva den kompetens på området som finns hos berörda myndigheter
- att identifiera eventuella kunskapsluckor och utvecklingsbehov
- att lämna förslag på förebyggande åtgärder.

I arbetet med uppdraget skulle Ungdomsstyrelsen också ta del av betänkandet *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41) som utredde möjligheten att kriminalisera tvångsäktenskap. Utredningen drog slutsatsen att för att det skulle vara möjligt att kriminalisera de lindrigare handlingar som leder till tvångsäktenskap så krävdes det att reglerna i äktenskapsbalken om

äktenskaps giltighet och 1904 års lag om erkännande av äktenskap måste ses över. Man föreslog därför inget tillägg i brottsbalken som rör en kriminalisering av tvångsäktenskap. I betänkandet framkommer att strafflagstiftningssystemet förlorar i trovärdighet om det står i konflikt med annan lagstiftning. En viktig del i vår utredning blev därför också att granska om den lagstiftning som kan aktualiseras i förhållande till unga i risk för, eller utsatta för, ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan, är adekvat i förhållande till unga utsatta.

I regeringsuppdraget uppmanades Ungdomsstyrelsen att utgå från de kunskaper och erfarenheter som gjorts, både inom forskning och i praktisk verksamhet. Eftersom det i Storbritannien, Norge och Danmark, både i forsknings-sammanhang och i de handlingsplaner och studier som har genomförts på regerings- och myndighetsnivå, varit frågor kring äktenskap som varit i fokus har vi valt att lyfta fram de studier från dessa länder som bedömts vara relevanta för vårt uppdrag. Vi har också hämtat information från de studier, kartläggningar och metodhandböcker som har gjorts i Sverige, främst inom området hedersrelaterat våld och förtryck och särskilt i de frågor som belyst unga i förhållande till äktenskap.

Ungdomspolitik

Kartläggningen utgår från de riktlinjer som riksdagen har fattat beslut om och som ska gälla för alla unga i Sverige. I den senaste ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (2004/05:2) definierar regeringen unga som personer mellan 13 och 25 år. Ungdomstiden är en omvälvande tid som präglas av förändringar och valsituationer, till exempel valet till gymnasieskolan, flytten hemifrån, att börja arbeta eller kanske studera vidare.

Ett tydligt drag i ungdomspolitiken är att samhällets institutioner ska ta ungas egna erfarenheter på allvar. Unga människors erfarenheter är en resurs för samhället. I takt med ökad ålder ska de få mer inflytande över sitt liv och unga förväntas också i högre grad ta ansvar för sina beslut i livet, både inför föräldrarna och inför det omgivande samhället. Lagstiftningen som rör barn under 18 år stödjer barns gradvis ökade grad av självbestämmande och ansvar fram till myndighetsåldern. Ungdomspolitiken är som den är formulerad starkt individualiserad på det sättet att ungas ökade självständighet från föräldrarna ska stödjas av samhällets institutioner.

Den nationella ungdomspolitiken har två övergripande mål:

- Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd
- Ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande.

Ungdomspolitiken består utöver detta av fem huvudområden:

- Utbildning och lärande
- Arbete och försörjning
- Hälsa och utsatthet
- Inflytande och representation
- Kultur och fritid.

Ungdomspolitiken är sektorsövergripande och det innebär att ungas villkor ska speglas utifrån de fem huvudområdena. Olika myndigheter har olika ansvarsområden och för att skapa bättre villkor för unga bör myndigheterna samverka. Det finns många saker som speglas i propositionens huvudområden och som har betydelse för ungas livsvillkor, till exempel tillgång till utbildning, arbete och fritid samt att samhället bör skapa insatser för att kompensera för skillnader i barns och ungas uppväxtvillkor (prop. 2004/05:2).

Ungdomspolitikerna och all offentlig verksamhet för unga utgår från fyra grundläggande perspektiv: självständighetsperspektivet, rättighetsperspektivet, mångfaldsperspektivet och resursperspektivet. Dessa perspektiv är grundläggande för hur myndigheter och verksamheter som berör unga ska agera.

- *Självständighetsperspektivet* handlar om att samhället ska stödja ungas möjligheter till självständighet och oberoende. Det innebär att ungas väg till vuxenblivande och frigörelse från föräldrarna ska underlättas. Faktorer som skapar beroende och minskar den unga personens handlingsutrymme ska undanröjas, oavsett om det handlar om företeelser som tvång, förtryck och diskriminering eller stereotypa könsroller.

- *Rättighetsperspektivet* grundar sig på FN:s konvention om barnets rättigheter och deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Samhället ska ge unga social och ekonomisk trygghet, god hälsa och möjlighet till utveckling. Unga har rätt att vara med och påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhällsutvecklingen. I fokus för varje ung människas individuella rättigheter ligger rätten till utbildning av hög kvalitet, god hälsa, en trygg tillvaro, ett utvecklande arbete och en stabil ekonomisk situation.

- *Mångfaldsperspektivet* innebär att en mångfald av livsstilar bland unga är värdefullt och ska bejakas. Ungdomsgruppen är heterogen, ungas förutsättningar varierar bland annat beroende på kön, svensk eller utländsk bakgrund, socioekonomisk bakgrund, geografisk hemvist, eventuella funktionshinder och sexuell läggning.

- *Resursperspektivet* innebär att ta vara på ungas unika kunskaper och erfarenheter. Ungas egna resurser måste tas till vara i den offentliga sektorn, i näringslivet, på arbetsmarknaden och i folkrörelserna. I praktiken innebär det att unga ska ges inflytande över den verksamhet som påverkar dem (prop. 2004/05:2).

Unga är inte en homogen grupp. Enligt regeringens proposition ska samhället ge alla unga lika förutsättningar till en god hälsa och trygga levnadsvillkor oavsett kön, etnicitet, kulturell och socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning och funktionshinder. Det är en stor utmaning och det finns också stora skillnader mellan unga, mellan flickor och pojkar, mellan unga män och unga kvinnor – något som den här studien kommer att fokusera på.

Kärlek och äktenskap

För att beskriva arrangerade äktenskap mot någons vilja har vi valt att ta avstamp i rådande normer kring kärlek, sexualitet och äktenskap och ungas syn på kärlek och sex.

Inom populärkultur, finkultur med mera så finns en stark fixering vid kärlek och tvåsamhet som det ideala tillståndet för människor. Fixeringen vid den stora kärlek som kan uppstå mellan två personer, driver mycket av mode- och filmindustrin och är en del av människans världsuppfattning. Parförhållanden grundade på kärlek är en grundbult i hur vi tänker kring fulländningen av människors liv. Det som leder till uppbrott mellan par är brist på kärlek eller att någon i paret, eller båda, har funnit en ny och större kärlek. Sökandet efter "den rätte" kan för många människor pågå hela livet.

Det finns många myter om kärleken och framförallt om kärleken mellan man och kvinna. Filosofen Platon, som levde mellan år 427 och

347 före Kristus, skrev om kärleken i sina dialoger. I *Gästabudet* låter han dramatikern Aristofanes beskriva kärlekens, Eros, uppkomst och mannens och kvinnans åtrå och längtan efter varandra genom att berätta en myt om människan: människan var i begynnelsen fullkomlig och klotformad. Hon hade tre kön, man, kvinna och unionen av de båda. Kloten avlade själva sina barn. De var fantastiska, starka och visa och gjorde uppror mot gudarna, skriver Platon. Gudarna straffade därför människorna genom att klyva dem mitt itu. De fick nu avla barnen i jorden. Människorna vantrivdes, de längtade efter sin andra halva och den fullkomliga enhet de hade haft – sitt tredje kön. Då bestämde sig gudarna för att designa om dem så att de skulle avla barn i varandra. Sedan den dagen letar alla män och kvinnor efter sin rätta halva, den de hör ihop med. Sökandet är deras starkaste drift på grund av längtan att återigen uppnå enhet med sin halva av klotet (Platon, i översättning av Jan Stolpe, 2000).

Kärlek är dock inte alltid grunden för äktenskap. I det förmoderna Europa var äktenskapet en praktisk lösning och ett sätt att organisera livet och arbetet inom framförallt jordbruket. Äktenskap har också arrangerats mellan män och kvinnor för att knyta släktband eller för att stärka sin familjs rykte och ärlighet, till exempel bland adel och kungligheter. Från 1700-talet och framåt växte tankar om kärlek som grund för äktenskap allt starkare, inte bara i folklig praktik utan också med religionens stöd, som tanken på "den enda rätta". Kärleken som det som binder människor samman, hör också ihop med samhällets utveckling och borgerlighetens framväxt. Sociologen Anthony Giddens har beskrivit det som uppkomsten av den romantiska kärleken sammansatt av den passionerade kärleken, idealiserandet av den andra och idén om livslång kärlek. Giddens skriver:

"Det komplex av föreställningar som har med romantisk kärlek att göra förknippade för första gången kärlek med frihet. Båda tillstånden sågs som normativt önskvärda. Passionerad kärlek har alltid varit befriande, men bara i den meningen att den åstadkommer ett brott i vardagens rutiner och plikter. Det var just denna egenskap hos den passionerade kärleken som ställde den utanför befintliga institutioner. Som kontrast till detta fogade sig den romantiska kärlekens ideal direkt till det just framträdande bandet mellan frihet och självförverkligande." (Giddens 1995 s. 43)

Den romantiska kärleken var därför helande och skiljde sig enligt Giddens från den passionerade kärlekens sexuella och erotiskt destruktiva kraft (Giddens 1995). Kärlekstanken som fogar samman man och kvinna bejakades dessutom av den protestantiska delen av kristendomen. Även om Bibeln pläderar för sexuell avhållsamhet för de som kan så är det inte bra för mannen och kvinnan att leva ensamma om de har en längtan efter varandra, men deras kärlek bör vara ren och inte destruktiv. Gud sände sin son till jorden av kärlek, Jesus gav sitt liv för mänskligheten på grund av sin kärlek till människorna, på samma sätt ska människor, man och kvinna, av kärlek leva tillsammans i innerlighet och fostra sina barn enligt de som Bibeln menar naturliga roller de skapats som – man och kvinna. I Bibeln står det att liksom Kristus var överhuvud över den kristna församlingen skulle mannen vara kvinnans överhuvud.

Inom katolicismen lever idealet om oskuld kvar. Att avstå från sexualitet är det högsta tillståndet – påven, biskopar, munkar och nunnor lever därför i avhållsamhet från sex och gifter sig inte eftersom även sex inom äktenskapet är synd. Inom romersk-katolska kyrkan är äkten-

skapet ett av de sju sakramenten, det vill säga heligt, och något mellan gud, mannen och kvinnan.

Inom protestantismen och den lutherska lärens svenska uttolkare Olaus Petri (1493–1552) blev äktenskapet det naturligaste tillståndet att leva i som män och kvinnor. Äktenskapet gjorde också lusten och sexualiteten neutraliserad och naturlig, så länge det skedde inom äktenskapsramen. Mannens och kvinnans lust berodde enligt protestantismen på att de är av samma kött och strävar efter återforening. Men ingen skulle tvingas till äktenskap, utan det skulle ingå av fri vilja och av kärlek (Lennartsson 1997).

Ur religiös synvinkel är äktenskapet en symbolisk handling som gör förbundet mellan man och kvinna "rent" inför gud och inför det omgivande samhället. Margareta Forsberg presenterar en annan hypotes i sin avhandling *Brunetter och blondiner – om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige*. Hon skriver att Sverige från 1500-talet och framåt på många punkter skiljde sig från andra länder i Europa i synen på äktenskap som nödvändigt för att ha en sexuell relation. I det svenska bondesamhället fanns en stark folklig förankring för föräktenskapligt sex, så kallat "nattfrieri" som gjorde det möjligt för män att besöka en kvinna om natten. Kyrkans argumentation för äktenskap, stod i konflikt med en tradition i samhället och kyrkans idéer om förbud mot föräktenskapliga förbindelser vann aldrig riktigt mark. I bondesamhället var det först när kvinnan blev gravid som det blev viktigt att sanktionera förhållandet (Forsberg 2005).

Så det är inte bara kärleken utan också barnen och därmed familjen som är central i förståelsen av äktenskapsfunktionen i samhället. Till familjen hör också idéer om barnuppfostran, god hemmiljö och liknande frågor.

Giddens menar att uppkomsten av hemmet var samtida med idén om den romantiska kärleken. Hemmet handlade framförallt om det borgerliga hemmet där man inte längre levde i storfamilj och kvinnan fick en ny och starkare roll som maka och mor i sin relation till barnen och uppfostran av dem. Mannens roll i hemmet blev svagare eftersom hans arbete i det nya samhället som växte fram framförallt fanns utanför hemmet. Hans inkomster blev förutsättningen för hemmets, och därmed också kvinnorollens realiserande som kärleksfull moder som verkar i avskildhet från världen utanför i den intima hemmiljön (Giddens 1995).

Enligt historikern Malin Lennartsson så var det inte bara kärleken som föddes under tidig modern tid, utan under 1700-talet inträffade också "känslans födelse". Det innebär att kärleken mellan man och kvinna kopplades samman med kärleken till barnen. Brist på kärlek mellan makar kunde leda till att inte heller barnen som föddes inom äktenskapet blev älskade. Därför blev kvinnans kärlek till mannen och mannens kärlek till kvinnan viktig, inte bara för deras enhets skull utan för samhällets utveckling. I en relation grundad på kärlek blev mannen både kvinnans älskare och hennes försörjare (Lennartsson 1997).

Det var mot denna hemmets ordning som Simone de Beauvoir 1949 formulerade sin samhällskritiska analys *Det andra könet*. Hon menade att om alla relationer till män hade visat på kvinnans underordnade ställning i samhället så hade kvinnan frigjort sig långt tidigare. Kvinnor har på grund av familjen starka relationer till sina män och söner, som det ibland kan vara lättare att identifiera sig med än med andra kvinnor. Enligt de Beauvoir gick en kvinnas roll i 1940-talets äktenskap ut på att vårda och ta hand om man och barn, något som hindrade hennes egen utveckling. Hon skriver:

"Äktenskapets drama ligger inte i att det inte kan tillförsäkra kvinnan den utlovade lyckan – det finns inga lyckoförsäkringar – det ligger i att det stympar henne, dömer henne till upprepning och rutin." (de Beauvoir 1986 s. 303).

I Sverige är äktenskap civilrättsligt en myndighetsutövning. Kopplingen till att det enligt traditionen är en religiös rit är stark och en rad samfund har vigselrätt. Enligt kap. 4 § 3 i äktenskapslagen får vigslar förrättas av:

1. präst i Svenska kyrkan
2. sådan präst eller annan befattningshavare i ett annat trossamfund som har förordnande enligt bestämmelserna i lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan
3. lagfaren domare i tingsrätt
4. den som länsstyrelsen har förordnat till vigselförrättare, lag (1993:304).

Den starka symboliska kärleksakt som äktenskapet innebär var fram till nyligen förbehållet heterosexuella par. I april 2009 röstade riksdagen för en könsneutral äktenskapslag som gör det möjligt för personer av samma kön att gifta sig.

Äktenskapet har idag en stark symbolisk laddning, som något som man själva väljer för att man vill. I Sverige, där det inte heller finns något krav på giftermål för att leva tillsammans som ett par, blir vigseln en tydlig manifestation av kärleken. I vigselakten går paret själva fram till altaret för att viga, bruden blir inte överlämnad av en man (fader eller annan släkting)

till en annan. Samboförhållanden, att leva tillsammans utan att vara gift och ha ett gemensamt hushåll, är ett vanligt sätt att bo tillsammans för par.

Det var längesedan äktenskap var en förutsättning för att män och kvinnor skulle kunna ha sex, och om vi följer Forsbergs hypotes kanske aldrig ens frågan har varit särskilt aktuell i Sverige. Sex utanför äktenskapet är inte en fråga som överhuvudtaget diskuteras i majoritetsbefolkningen i Sverige, även om det finns religiösa grupper som ser sexualitet som något syndfullt om det äger rum mellan ogifta män och kvinnor och sex mellan personer av samma kön kan vara totalt förbjudet. Jessica Persson skriver om frikyrkoungdomars syn på sexualitet med utgångspunkt i Pingströrelsens och Evangeliska Frikyrkans skrift *Vårt att vänta på* som vänder sig till unga och som innehåller råd om sex och samlevnad och hur unga förhåller sig till detta. Båda rörelserna pläderar för att sexualitet endast hör hemma inom det heterosexuella äktenskapet, sex utanför äktenskapet kan skada människor (Persson 2003).

Även Jehovas Vittnen har ett starkt regelverk kring sexualitet och äktenskap. Unga ges till exempel rådet att helt avhålla sig från alla slags sexuella handlingar, inklusive onani, eftersom det kan skada dem fysiskt, känslomässigt och andligt. Homosexualitet är förbjudet och sex får bara förekomma inom det heterosexuella äktenskapet.⁷ Starka förbehåll kring sexualitet kan komma att uppfattas som begränsande för barn och unga som växer upp inom religiösa grupper, till exempel för de unga som är homo-, bi- eller transsexuella, något som kan vara förbjudet. Det kan dessutom som till exempel inom Jehovas vittnen finnas regler som säger att man helst bör gifta sig med en person som "är i tron". Självklart upplever inte alla unga i religiösa grup-

per med strikta regler kring sex och äktenskap att de har begränsningar i sitt val av vem de ska gifta sig med. Men det finns de som kan komma att uppleva det som begränsningar, särskilt om de blir kära i någon utanför gruppen (Pettersson 2008).

Kontroll av sexualitet

Margareta Forsberg menar att den kvinnliga sexualiteten genom historien har varit föremål för olika typer av kontroll, medan den manliga sexualiteten inte har haft motsvarande uppdelning i "hora" och "madonna". I relation till män och sexualitet är det framförallt homosexualitet som varit skamligt i samhällets ögon. Kvinnans sexualitet har setts som något kraftfullt och svårbemästrat, något som leder män i förfall. I synen på mannen och kvinnan spelar säkert religiösa föreställningar in, som i den bibliska skapelsemyten där kvinnan enligt Paulus skapades för mannens skull och därför måste hon underordna sig honom (Bibeln).

Ett annat skäl är sannolikt att det är kvinnan som står för havandeskap och barnafödande. Olika samhällen och kulturer har haft system för att bemästra kvinnans sexualitet och göra den hanterbar. I framväxten av det moderna samhället i Europa och borgarklassens framväxt så stod till exempel borgerliga kvinnor för den respektabla kvinnligheten medan arbetarklassens kvinnor stod för det icke-respektabla, den lösaktiga sexualiteten. En del av skapandet av det kvinnliga blev därför myten om en ärlig kvinna som har kontroll över sin sexualitet. Att som kvinna inte visa sin sexualitet blir till exempel att vara respektabel, medan att visa den blir att sjunka ner i icke-respekt. I relation till detta att inte vara respektabel kan kvinnor framställa sig som just respektabla. Graden av respektabilitet avgör hur kvinnan uppfattas som

individ, om hon är värd respekt eller inte (Forsberg 2005).

Normsystem kring heder och skam, respekt och icke-respekt finns självklart överallt i världen men i och med modernitetens framväxt i Europa så frikopplas handlingar, relationer, grupper och individer i högre grad än tidigare från lokala sammanhang. Individen hamnar i fokus – och det är individens beslut om hur hon ska agera som också innebär att hon ensam tar ansvar för sina handlingar (Wikan 2004). Som individ, som man och som kvinna, kan du vara hedervärd i ditt handlande. Kvinnor kunde i och med borgerlighetens intåg också själva bidra till skapandet av det respektabelt kvinnliga. Ett eventuellt icke-respektabelt beteende hos en borgerlig kvinna sänkte henne som individ i den samhälleliga kontexten, hon kunde bli ifrågasatt, utstött och ensam. I boken *I en klass för sig*, visar Fanny Ambjörnsson hur flickors diskussioner om den kvinnliga rörelsefriheten som rör sexualitet kretsar kring liknande teman nu under 2000-talet (Ambjörnsson 2004).

Giddens konstaterar att synen på äktenskap, men också på kärlek och sex, har luckrats upp sedan 1960-talet. P-pillret som lanserades i slutet av 1950-talet är en av de stora revolutionerande upptäckterna som bidrog till att kvinnan kunde ta kontrollen över sin kropp och sin sexualitet på ett helt nytt sätt. Giddens menar att preventivmedlens genomslag för första gången i historien frikopplade sexualitet från fortplantning. Därmed har det ökat möjligheterna för individen, för kvinnor och män, att själva forma sin sexualitet och att det romantiska kärlekskomplexet som varit starkt i mer än 300 år, har luckrats upp. Sexualiteten blir en del av den personliga erfarenhet som var och en samlar på sig och inte något som måste vara en del av

ett äktenskap eller en långvarig kärleksrelation (Giddens 1995). Forskningen i Sverige bekräftar att människors attityder har förändrats, unga människor har en betydligt mer experimentell och tillåtande inställning till olika sexuella uttryck än vad äldre har (Forsberg 2005).

Giddens menar att en konsekvens av det respektabelt kvinnliga är att kvinnan också gjordes asexuell, det vill säga att hon inte hade någon egen sexualitet, utan det var männen som stod för det sexuella (Giddens 1995). I Sverige gjorde lagen om fri abort som infördes 1975 det möjligt för kvinnor att bestämma över sin kropp på ett annat sätt än tidigare. De tog kontrollen över om och när de ville bli föräldrar. Under arbetet med att införa lagen mellan 1970–1975 så framfördes dock kritik mot att möjligheten till fri abort skulle leda till att pojknarnas tryck mot flickorna skulle öka dramatiskt eftersom risken att bli gravid var ett skäl för flickor och kvinnor att säga nej till sex. Graviditet var skälet till att unga män och unga kvinnor gifte sig, antingen av fri vilja eller av visst tvång från föräldrar och det omgivande samhället. Samhället uppfattade det länge som skamligt att bli med barn och att få barn utanför äktenskapet. Fram till 1960 kunde flickor och unga kvinnor som blivit gravida utan att vara gifta bli steriliserade som en samhällsåtgärd för att förhindra lösaktigt beteende som resulterade i graviditeter utanför äktenskapet. Dessa kvinnor var alltså de som var icke-respektabla, som hade för tydlig sexualitet ur ett samhällsperspektiv (Modée 2000). Så även om föräktenskapligt sex inte har varit tabu i Sverige, så har detta att bli förälder utan att vara gift varit betydligt mer laddat.

I den statliga utredningen *Om sexuallivet i Sverige* från slutet av 1960-talet instämmer 92 procent av de unga och 82 procent av de vuxna

i påståendet "De som är kära i varann får ha sexuellt umgänge även om de inte är gifta". Dessutom visar utredningen att bland dem som var gifta, så hade bara 2 procent varit oskuld när de gifte sig (SOU 1969:2). Giddens menar att det starka kärleksbegreppet, kopplingen mellan kärlek och sex, som gör den sexuella handlingen legitim vinner mark under 1900-talet i de nordiska länderna. Allt detta har sammantaget lett till förändringar av mäns och kvinnors relationer. I denna kontext har också synen på kvinnors sexualitet förändrats. En del av det som förr skulle ha betecknats som lösaktigt beteende för en kvinna, är omvandlat, menar Giddens (1995).

Det finns dock normer och värderingar som begränsar individernas val och handlande. För majoritetsbefolkningen i Sverige har dock inte frågan om att flickor och kvinnor skulle hålla på sig och inte ha sex före äktenskapet varit särskilt viktig menar Forsberg. Däremot har kvinnans beteende varit viktigt. Manlig och kvinnlig sexualitet har olika laddningar i samhället. Giddens skriver:

"Naturligtvis har det alltid funnits en minoritet bland kvinnor för vilka sexuell mångfald, liksom en viss grad av jämlikhet, varit möjlig. Men för det mesta har kvinnor delats in i dygdiga och lösaktiga, varav de lösaktiga levt sina liv uteslutande i det respektabla samhällets periferi. "Dygderna" har länge förståtts som kvinnans ståndaktighet mot sexuella frestelser, en ståndaktighet som stöttats av åtskilliga institutionaliserade samhälleliga företeelser, som exempelvis uppvakning under överinseende av ett 'förkläde', påtvingade äktenskap pga. att bruden blivit gravid osv.

Män har å andra sidan – och inte enbart av dem själva – ansetts ha behov av ett mångsidigt sexliv för sin fysiska hälsas skull. Det finns en allmän uppfattning att män bör tillåtas ha åtskilliga sexuella förbindelser före giftermålet.” (Giddens 1995 s. 15)

I samhällen som inte har utvecklade system för välfärd och en liknande individcentrering som i Sverige och Europa, lever många enligt mer traditionella familjemönster, där arrangerade äktenskap kan förekomma mellan släkter och familjer för att skapa allianser och ekonomisk trygghet. Idén om kärleken som fogar människor samman kan, precis som den tidigare var i Europa, vara underordnad annat – som till exempel familjens ekonomiska överlevnad. Inom familjen är mannen kvinnans överhuvud, men i ett större sammanhang kan mannen vara underordnad äldre män inom den släkt han tillhör. En individs beteende är inte bara hennes eget, utan berör också familjens anseende i relation till andra familjer (Wikan 2004).

Flickors och kvinnors beteende har en ytterligare dimension som rör deras sexualitet och kontroll av oskuld, det vill säga att hon inte har haft sex med någon innan hon gifter sig med en man som utsetts av familjen. Hur flickor och kvinnor betar sig visar hur ärbar familjen är och att flickan inte tidigare har haft sex med någon man garanterar att hon inte heller har fått barn utanför äktenskapet med någon som familjen inte godkänner. Ordet oskuld syftar på någon som är utan skuld i sexuell mening, en jungfru som inte har sexuella erfarenheter och i snäv mening kanske inte ens har haft tankar på sex. Tankar om att bevara sin oskuld innebär inte bara att undvika penetration, utan också att undvika alla möjliga situationer som kan tolkas i sexuella termer.

Det finns olika kontrollsystem för att flickors oskuld ska bevaras, som att de inte får delta i könsblandade sammanhang, inte röra sig ute i samhället utan sällskap av en manlig släkting med mera. Det kanske mest drastiska kontrollinstrumentet är könsstympning (infibulation) av flickor som i princip omöjliggör penetration och möjligheter till sexuell njutning. Enligt propositionen *Om förbud av omskärelse av kvinnor* är det i samhällen där kvinnlig könsstympning tillämpas ett absolut krav på att en flicka ska vara orörd när hon gifter sig. Infibulation betraktas som en garanti för att flickan är orörd, under förutsättning att hennes omskärelseärr är intakt. Oomskurna flickor kan bli utsatta för förtal, löje och förakt och kan stötas ut ur den sociala gemenskapen (prop. 1981/82:172). I myten om oskulden finns också ungdomen. Flickor och unga kvinnor ska giftas bort unga – vilket också handlar om oskuld på ett djupare symboliskt plan, att vara ren, inte veta tillräckligt om livet, att inte ha så mycket erfarenheter och kunskap om till exempel sexualitet.

I samhällssystem där kvinnans sexualitet är omöjlig utanför äktenskapet är familjens kontroll av henne central. Det är den unga kvinnan och inte mannen som ska vara blyg och oerfaren på bröllopsnatten. Om den unga kvinnan har kunskap om sex, så betyder det att hon har erfarenheter och att hon inte längre är oskuld. Verklig eller spelad okunnighet är en dygd. Om en man misstänker att kvinnan inte är oskuld, kan han i vissa samhällen begära skilsmässa. En kvinna som misstänks för att inte vara oskuld kan bli dödad av sin familj. I myten om oskulden ingår också idén om mödomshinnan som ska avgöra om en flicka de facto är oskuld eller inte. Mödomshinnan är dock en myt. Det finns ingen hinna som spräcks vid första samlaget, eller vid fysisk aktivitet som

vissa hävdar. Det blodiga lakanet ska visas upp för familjen som en garant för att flickan, eller den unga kvinnan, inte haft tidigare erfarenheter av sex. Men inte alla kvinnor blöder första gången. Blödningar uppstår inte för att en hinna spricker, utan för att kvinnan till exempel inte varit tillräckligt redo för samlag. Fatima Mernissi beskriver i artikeln *Virginity and patriarchy* hur myten om mödomshinnan har pressat fram möjligheter att rekonstruera mödomshinnor via plastikkirurgi, så att kvinnan ska blöda för att uppfylla myten. Men allt är en konstruktion som kontrollerar flickors och kvinnors kroppar och tankar samt även pojkar och mäns beteende mot kvinnor (Mernissi 1982).

Även i Sverige förekommer rekonstruktion av mödomshinnor för att "återställa en oskuld" som egentligen inte går att konstatera. Socialstyrelsens rådgivande nämnd har bland annat diskuterat det etiska dilemmat när en 16-årig flicka vill att en socialsekreterare ska hjälpa henne skriva ett oskuldssintyg för att hon kan bli hotad till livet om hon inte kan visa att hon är oskuld för sina föräldrar. Utdrag ur diskussionen citeras här:

"Ett sådant intyg skulle, eftersom flickan enligt egen uppgift haft samlag med sin pojkvän, vara ett osant intyg. Finns det akuta situationer när det kan vara rätt att utfärda ett osant intyg eller ska man generellt säga "aldrig ett osant intyg" hur allvarlig situationen än är?/.../ Om det utfärdas osanna intyg i den här typen av ärenden kan det innebära att vi förlänger ett kulturellt fenomen, som vi i Sverige inte accepterar. Trots att vi starkt tar avstånd från dessa kulturella "krav" på flickors be-

teenden, kan utfärdandet av osanna intyg ge föräldrarna motsatt uppfattning. Här har samhället en viktig uppgift när det gäller att informera och sprida kunskap om svenska normer och värderingar. Osanna intyg kan också spolia tilliten till det offentliga systemet när det är uppenbart att det går att 'lura' till sig ett intyg." (Socialstyrelsen)⁸

Socialstyrelsen konstaterar att det finns flickor i Sverige som lever med hot och våld på grund av normer som rör kvinnlig oskuld och myten om mödomshinnan. Men ledamöterna i Socialstyrelsens rådgivande nämnd var inte eniga om insatserna. Några ledamöter menade att i ett skarpt läge, när en flicka är hotad till livet, så är ett osant intyg en möjlig lösning, om det kan rädda liv. De skriver:

"Konsekvenserna av det osanna intyget bedöms som mindre dåliga än konsekvenser av andra handlingsalternativ." (Socialstyrelsen)

Vad rådet bortser från är då den problematik som vi ska kartlägga i denna rapport, det vill säga varför flickan behöver ett oskuldssintyg. Är motivet att föräldrarna vill gifta bort henne så kan ett oskuldssintyg bidra till att begränsa flickan ytterligare – inte bara här och nu utan för lång tid framåt – om hon blir bortgift mot sin vilja.

Unga, sex och äktenskap i Sverige

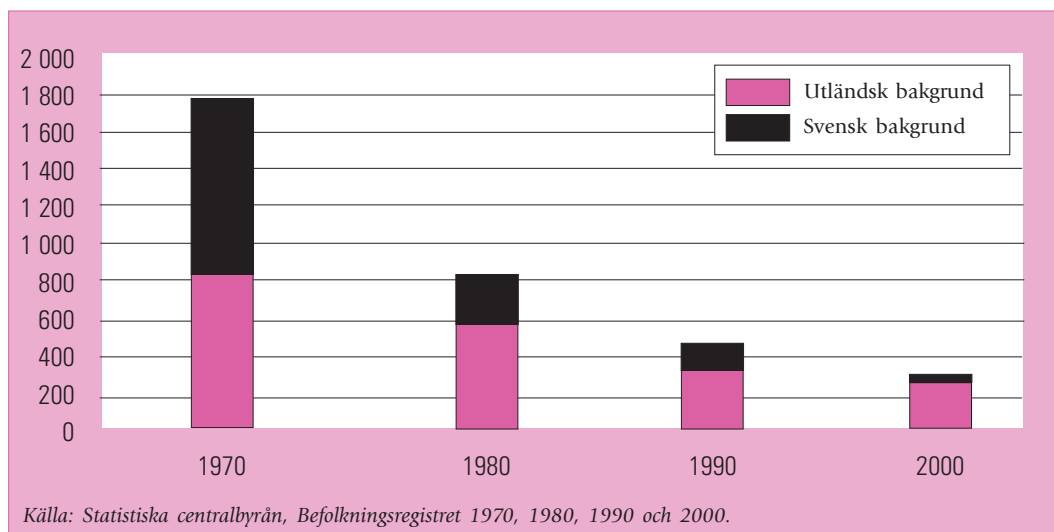
Sedan 1974 har unga blivit myndiga den dag de fyller 18 år. Myndig är ett juridiskt begrepp som ger en person vissa rättigheter. De som har fyllt 18 år får ta körkort för bil, dricka alkohol på krogen, rösta i allmänna val, ingå ekonomiska avtal och gifta sig. Innan 1974 var myndighetsåldern 20 år och före 1969 21 år. Det fanns tidigare också olika åldersgränser för giftermål, fram till 1970 skulle flickor ha fyllt 18 år och pojkar 21 år för att få gifta sig.

En annan ålder som är relevant i sammanhanget är den så kallade sexuella myndighetsåldern som är 15 år. Det är fortfarande den nedre gränsen för att ingå äktenskap. Genomsnittsåldern för sexuell debut bland flickor och pojkar är cirka 17 år.

Idag finns det få 18-åringar som är gifta om man jämför med hur det såg ut i Sverige för cirka 40 år sedan (figur 1.1). År 1970 var 1 776 personer mellan 14 och 18 år gifta, år 2000 var

det 317 personer mellan 15 och 18 år som var gifta. Då som nu var majoriteten av de gifta personerna i den åldern flickor eller unga kvinnor. Under 40 års tid har samhället förändrats och allt färre unga gifter sig som 18-åringar. Barn under 18 år, men över 15 år, kan idag söka dispens hos länsstyrelserna för att gifta sig innan myndighetsdagen. Det är framförallt flickor med utländsk bakgrund som ansöker om dispens att gifta sig på grund av sin kultur, sin religion eller för att de snart är 18 år, men få blir beviljade. Vi har kartlagt länsstyrelsernas handläggning av dispenser och återkommer till det längre fram i rapporten.

Enligt SCB är inte heller äktenskapet självklart för unga i åldern 16–24 år i förhållande till barnafödande. Av unga män tycker 86 procent och av unga kvinnor 89 procent att det är okej att fortsätta vara sambo istället för att gifta sig även när man fått barn.⁹

Figur 1.1 Antal gifta personer upp till 18 år. 1970, 1980, 1990 och 2000.

Ungas och äldres syn på sex skiljer sig åt. Unga har generellt sett en annan syn på sexualitet än äldre eftersom de ser sexualitet som något som kan ske utanför en relation. En större andel pojkar och unga män än flickor och unga kvinnor tycker inte att kärlek är nödvändigt för att ha sex. En studie från 2000, *Ungdomar och sexualitet – en kunskapsöversikt år 2000*, visar att i åldersgruppen 18–24 år ansåg 60 procent av kvinnorna och 33 procent av männen att "samlag ska man bara ha med den man är kär i". Bland de äldre, 66–74 år, ansåg 84 procent av kvinnorna och 70 procent av männen detsamma. I påståendet att "sex hör endast hemma i fasta förhållanden" instämmer en större andel tjejer än killar i åldern 16–24 år helt och delvis (Statens folkhälsoinstitut 2000).

Att unga har sex är accepterat av samhället. Skolan är ålagd att ha undervisning i sex och samlevnad. Alla landsting subventionerar preventivmedel för unga, till exempel p-piller och ungdomsmottagningarna erbjuder gratis kondomer. Det som är i fokus i olika studier är inte att unga har sex, vilket snarare förutsätts utan det som är i fokus är de risker som finns i samband med sex som till exempel sexuell exploatering på internet, alkohol och sex, oskyddat sex, för tidig samlagsdebut och att bli ung förälder. I rapporten *Ungdomars sexuella hälsa – internationella kunskapssammanställningar och svenska erfarenheter av förebyggande arbete* beskrivs slutsatser av internationella översiktsrapporter som rör effekterna av förebyggande arbete. Forskningsrapporterna konstaterar att budskap om avhållsamhet inte leder till avhållsamhet eller uppskjuten samlagsdebut. Vissa studier tyder snarast på motsatsen. Tillgång till preventivmedel och undervisning om sex och samlevnad leder inte till att ungdomar blir mer sexuellt aktiva, något som ibland hävdas (Socialstyrelsen 2007c).

Trots preventiva och förebyggande insatser kring risker runt sexualitet har unga på många sätt lämnats ensamma i definitionen av vad som är okej sex, det visar den satsning som Länsstyrelsen i Stockholm genomförde under 2007. I kampanjen Okejsex.nu kunde unga ställa frågor via en webbplats. Deras frågor visar att det finns stora kunskapsluckor om var gränserna för vad som är okej sex går bland unga kvinnor och unga män. Killarna skrev och berättade om hur svårt de har att tolka signaler och tjejernas frågor och historier visar att de lägger mycket skuld på sig själva och att de sällan benämner övergreppen de varit med om som en våldtäkt (Länsstyrelsen i Stockholm 2008).

I *Sexualitetens omvandlingar – politisk lesbiskhet, unga kristna och machokulturer* skriver Thomas Johansson och Philip Lalander att det finns en etablerad idé om att just unga människors sexualitet präglas av experimenterande och stor frihet. Men samtidigt finns värderingar och normer i samhället som begränsar och försvårar en fri sexualitet på lika villkor för män och kvinnor. Johansson och Lalander problematiserar och ifrågasätter unga kvinnors sexuella frihet. De menar att unga kvinnor lär sig att underordna sig de unga männens begär och sexuella behov. Kvinnor tystas ner, hindras från att uttrycka sin sexualitet och passiviserar. Den unga kvinnans sexualitet blir därmed en spegling av mannens och bekräftar vad det är han begär. Feministiska analyser av ungas sexualitet visar att unga kvinnor är utsatta för sexism, könsförtryck och dominansförhållanden, medan män i princip har total kontroll över både sin egen och kvinnornas sexualitet. Unga människor är dessutom både aktörer och objekt för andra. I reklam och medier möter vi bilden av den vältränade slanka unga människan, framförallt flickor och unga kvinnor, som

säljer produkter och skapar begär (Johansson & Lalander 2003).

Den liberala synen på ungas sexualitet i Sverige är inte accepterad av alla. Det finns som vi har visat till exempel religiösa grupperingar som utifrån tolkningar av bibeln inte tillåter sex före äktenskapet och som har förbud mot homosexualitet. Dessutom kan personer som immigrerar, varav många kan komma från länder där det finns mindre acceptans för ungas sexualitet, ha förbud mot homosexualitet och sex före äktenskapet, särskilt för flickor och unga kvinnor. Synen på sexualitet handlar om samhället, om kultur, religion och tradition.

Vad som är sexuellt legitimt förändras långsamt. Som vi visat är synen på sex kulturbunden och hänger samman med samhällskontexten i övrigt. Det normsystem som råder i ett samhälle går inte först och främst att utläsa utifrån de lagar och regler som finns nedtecknade, utan handlar också om människors attityder. Som ett belysande exempel vill vi lyfta fram synen på homosexualitet i lagstiftningen och i samhället. På statlig nivå har synen på homosexualitet gått från att på 1940-talet betraktas som ett brott till att riksdagen 70 år senare lagstiftar kring förbud mot diskriminering av homosexuella och för homosexuellas rätt att vigas.

Attityden i samhället till homosexualitet har dock inte svängt lika snabbt även om det finns en positiv utveckling. Mellan var fjärde och var tredje invånare i Sverige uppskattades 2001 vara mer eller mindre negativ till homosexualitet (Statens folkhälsoinstitut 2001). Av rapporten *Hälsa på lika villkor* framkom att nästan hälften av de homosexuella männen och kvinnorna var rädda att bli utsatta för våld eller trakasserier på grund av sin sexuella läggning (Statens folkhälsoinstitut 2006).

Även om lagstiftning har en normerande effekt kan det dröja innan attityderna bland människor i samhället påverkas av den. Sedan 1980-talet har olika studier i Sverige studerat unga med utländsk bakgrund och deras möte med den svenska "sex- och samlevnadskulturen", där deras föräldrar kan stå för andra normsystem som rör sex och samlevnad än det som är majoritetsuppfattningen i det svenska samhället. Forsberg skriver att alla dessa studier har utgått från att sexualitet är en social konstruktion som förändras långsamt och som just därför kan ge upphov till kulturkrockar och konflikter mellan människor, kanske särskilt i den svenska "sex- och samlevnadskulturen" som på många sätt är unik i världen (Forsberg 2005).

Lagstiftning kring äktenskap Tvångsäktenskap

Marit Jänträ-Jareborg som är professor i juridik vid Uppsala universitet, lyfter i artikeln *Barn- och tvångsäktenskap i Sverige – finns det utrymme för olika kulturer och tolerans?* fram att tvångsäktenskap har getts betydligt mindre utrymme i den svenska juridiska diskussionen än barnäktenskap. Detta ser hon delvis beror på att tvångsäktenskap har setts som ett problem förknippat med äktenskap som ingåtts på utländskt territorium, i länder där sådana äktenskap är tillåtna eller där formkraven för äktenskaps ingående inte säkerställer att tvång inte förekommit (Jänträ-Jareborg 2007).

Tvångsäktenskap behandlades på det civilrättsliga området i regeringens proposition *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* (2003/04:48).¹⁰ I propositionen fastslogs att riktlinjen i förhållande till förekomst av tvång bör vara att tvånget ska ha varit av sådan karaktär att det skulle ha utgjort en straffbar handling enligt

svensk lag. I propositionen tillades dock att det kunde finnas vissa undantag från denna riktlinje vid erkännanden av ingångna äktenskap. Som exempel nämndes äktenskap som ingåtts genom ombud på någon annans uppdrag, ett så kallat fullmaktsäktenskap, utan att den som ingått äktenskapet haft någon rätt att besluta i frågan. Hot kunde också föreligga även om de inte uttalats, i en familj där syskon tidigare gifts bort med tvång.

Tvångsäktenskap är inte kriminaliserat i Sverige. Utredningen om människohandel med mera lämnade 2008 sitt betänkande *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). Utredningen föreslog inte någon straffrättslig reglering av tvångsäktenskap eftersom man menade att det inte förelåg behov av att införa särskilda brottsrubriceringar som tar sikte på tvångsäktenskap och eftersom det inte fanns förutsättningar att kriminalisera ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som skulle kunna föregå ett tvångsäktenskap, till exempel att utreda om ett äktenskap ingåtts mot någons vilja. Utredningen ansåg däremot att det fanns ett behov av att införa en kriminalisering av de äktenskap som ingås med barn som är under 16 år. Utredningen har varit på remiss och vi behandlar den mer utförligt i kapitel 5.

I Norge och Danmark är tvångsäktenskap kriminaliserat. I Storbritannien är tvångsäktenskap reglerat inom civilrätten och att utsätta någon för ett tvångsäktenskap kan leda till fängelse. De har också en snäv definition av arrangerade äktenskap. Med ett arrangerat äktenskap menas att dottern eller sonen är helt fria att acceptera föräldrarnas arrangemang och när som helst kan säga nej. Allt annat är tvång (Schlytter 2004).

Om vigselförrättning

Enligt 4 kap. 1 § äktenskapsbalken ingås äktenskap i närvaro av släktingar eller andra vittnen. Vigselförrättningen måste alltid innefatta tre grundläggande element:

- Mannen och kvinnan skall vara samtidigt närvarande.
- Var och en av dem skall på fråga av vigselförrättaren ge till känna att de samtycker till äktenskapet.
- Vigselförrättaren skall därefter förklara att de är makar

I Ds 2002:54 framkommer att det inte är helt klart under vilka omständigheter en bristande vilja att ingå äktenskap kan medföra att formkravet på bådassamtycke vid vigselförrättningen inte anses uppfyllt. Enligt FN:s konvention angående samtycke till, minimiålder för, samt registrering av äktenskap, som Sverige ratificerat, ska ett äktenskap inte anses i laga ordning ingånget utan båda parternas av fri vilja avgivna samtycke. Det är Kammarkollegiet som ger tillstånd till vigselförrättning åt enskilda trossamfund.¹¹ I Ds 2002:54 förs fram att vigselförrättaren har ett särskilt ansvar för att till exempel förhindra att vigseln genomförs om någon av parterna bedöms handla mot sin vilja. En väsentlig uppgift för vigselförrättaren är att kontrollera identiteten hos dem som deltar vid förrättningen. Enligt Ds 2002:54 har Kammarkollegiet fram till 2002 återkallat ett vigselförrättstillstånd. Det aktuella samfundets organisation var instabil och sådan att den inte kunde garantera att äktenskapsbalkens bestämmelser iaktogs.

Om frivillighet och hinder

Frivillighet är en av de grundläggande förutsättningarna för äktenskapets ingående. Enligt SOU 1972:41 s. 146 säkerställs frivilligheten i äktenskapet av följande:

- Det formella kravet på att både mannen och kvinnan på särskild fråga av vigsselförättaren skall ge till känna att de samtycker till äktenskapet.
- Vigsselförättarens medverkan som företrädare för det allmänna.
- Det offentliga vid förrättningen.
- Att det inte uppställs några villkor för att få skilsmässa.

Enligt 5 kap. äktenskapsbalken 5 § har en make som tvingats att ingå äktenskap eller som har ingått äktenskap före 18 års ålder utan behörig myndighets tillstånd rätt till äktenskapskillnad utan föregående betänketid.

De svenska äktenskapshindren enligt 2 kap. äktenskapsbalken:

- Den som är under 18 år får inte gifta sig. Det finns dock möjlighet till dispens.
- De som är släkt i rätt upp och nedstigande led eller helsyskon får inte gifta sig. Halvsyskon får gifta sig efter tillstånd.
- Den som sedan tidigare är gift eller partner i ett registrerat partnerskap får inte ingå äktenskap.

Motiven till hindren är av etisk, medicinsk och social karaktär (Ds 2002:54). Genom bestämmelserna markeras de situationer där familjebildning inte är önskvärd från samhällets sida. Hindersprövningen görs vanligtvis av

Skattemyndigheten som kontrollerar lämnade uppgifter mot dem som är tillgängliga genom folkbokföringsregistret.

Aktuell lagstiftning kring barnäktenskap i Sverige

Enligt 2 kap. äktenskapsbalken får den som är under 18 år inte ingå äktenskap utan tillstånd av myndighet som anges i 15 kap. 1 §. Tillstånd får meddelas endast om det finns särskilda skäl. Huvudregeln är att tillstånd inte ska ges. Länsstyrelsen ska göra en helhetsbedömning av ansökan och de ska ta ställning till de särskilda skäl som åberopas. De ska bedöma om den underårige har den mognad som krävs för att självständigt ta ställning till de problem av personlig och ekonomisk natur som uppstår när ett par lever stadigvarande tillsammans. Sedan 2004 ställs det högre krav än tidigare för att någon ska kunna tillåtas ingå äktenskap före 18 års ålder.

- Länsstyrelsen kan i särskilda fall ge dispens när en person under 18 år vill gifta sig.
- Skatteverkets folkbokföring kan göra undantag om en man eller en kvinna gift sig med en utländsk invånare som är under 18 år. I sådana fall ska en av parterna vara bosatt i Sverige för att få äktenskapet registrerat här.

Lagändringen 2004 fick som praktisk konsekvens att utländska medborgare under 18 år inte längre kan gifta sig i Sverige utan dispens. De utländska medborgare i åldern 15–17 år som enligt tidigare ordning hindersprövades enligt ett annat lands lag måste sedan 2004 ansöka om dispens hos länsstyrelserna. Innan lagändringen var det regeringen som prövade frågor om tillstånd för barn under 18 år att ingå äk-

tenskap i de fall denna hade hemvist i utlandet (prop. 2003/04:48). Sedan lagändringen 2004 är det länsstyrelserna som prövar frågor om tillstånd för barn under 18 år att ingå äktenskap oavsett om barnet är folkbokfört i Sverige eller i utlandet. De dispensärenden där sökanden inte är folkbokförd i Sverige handläggs av Länsstyrelsen i Stockholms län. Socialnämndens yttrande i ärenden om dispens från ålderskravet lämnas i första hand av socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört.

I proposition 2003/04:48 framgår att en grundläggande förutsättning för tillstånd är att barn under 18 år har en sådan personlig mognad att han eller hon har möjlighet att inse konsekvenserna av att ingå ett äktenskap. Enbart det förhållandet att en pojke eller flicka snart ska fylla 18 år bör inte vara tillräckligt för dispens. Om ingåendet av äktenskapet riskerar att inverka negativt på barnets möjlighet till skolgång talar det emot att dispens beviljas. Att barn tillhör en grupp som förespråkar en annan norm än den som lagen föreskriver är inte ett skäl för dispens. Inte heller önskemål om att följa traditionerna inom en viss kultur eller vissa religiösa sedvänjor. Vidare lyfts fram att graviditet i vissa fall kan vara ett skäl till dispens om en flicka befinner sig i en svår situation till följd av att graviditet utom äktenskapet inte accepteras inom den grupp som hon tillhör. I propositionen understryks att det är av särskild vikt att det klart ska framgå att det är flickans/pojken egen önskan att ingå äktenskap och att ansökan inte är framtvängd. Om det framkommer att det handlar om ett arrangerat äktenskap finns det anledning att särskilt utreda barnets fria vilja. Det bör närmast tala emot en dispens om det framgår att andra än den unga personen själv är drivande i frågan (prop. 2003/04:48).

Att gifta bort en person som är under 18 år är i sig inte straffbart enligt svensk lag. I *Människohandel och barnäktenskap* (SOU 2008:41) föreslås en straffbestämmelse som tar sikte på de äktenskap som ingås med ett barn som är under 16 år och som inte är att anse som ett tvångs-äktenskap. Straffbestämmelsen innebär att en vårdnadshavare som tillåter ett barn som är under 16 år, vilken är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, att ingå äktenskap som är giltigt i vigsellandet ska dömas för tillåtande till barnäktenskap till fängelse i högst två år.

Om erkännande av utländska äktenskap

Av Ds 2002:54 *Svenska och utländska äktenskap* framkommer att svensk rätt intar en relativt fri ståndpunkt i fråga om erkännande av i utlandet enligt utländsk lag ingångna äktenskap. Ett viktigt motiv till denna hållning anges vara att det kan orsaka stora problem om en person som har ingått äktenskap i ett land inte kan räkna med att bli betraktad som gift också i andra länder. Om de har varit gifta en tid och har hunnit få barn kan de olägenheter för dem som ett nekat erkännande innebär överväga det allmänna intresset av att äktenskap inte ska ingås i strid mot gällande äktenskapshinder.

Ett äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen om det är giltigt i den stat där det ingicks (1 kap. 7 § 1904 års lag). Äktenskap som inte ingåtts enligt svensk lag erkänns inte om det fanns äktenskapshinder enligt äktenskapsbalken och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige när äktenskapet ingicks. Inte heller erkänns äktenskapet om det är sannolikt att det ingåtts av tvång (1 kap. 8a § lag 1904 års lag). Det finns inte någon klagörande praxis om att ett utländskt äktenskap skulle anses

vara giltigt trots att det ingåtts i strid med något tillämpligt äktenskapshinder (Ds 2002:54). Enligt Jänterä-Jareborg säkerställs frivilligheten i äktenskapet inte alltid av formkrav som liknar dem i den svenska vigselförordningen där båda parter ska närvara vid vigseln och svara att de samtycker till äktenskapet. Om ett äktenskap har ingåtts genom fullmakt, det vill säga att bara en av parterna var närvarande, så kan det godkännas i Sverige om det är lagligt i det land varifrån en av parterna som ingår äktenskapet kommer. Däremot är inte fullmaktsäktenskap tillåtet att ingå i Sverige eftersom en svensk civilrättslig vigsel kräver att båda parter närvarar.

Med *ordre public*-förbehållet menas att ett erkännande av ett utländskt äktenskap inte får vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen. Vad som tillhör den svenska rättsordningen är inte närmare uttalat i lagregeln. Någon egentlig rättspraxis har inte utformats i frågan (Ds 2002:54). Svenska myndigheter har möjlighet att vägra erkänna ett äktenskap som har ingåtts av någon som är mycket ung eller när någon har tvingats att ingå äktenskap med hänvisning till *ordre public*. I Ds 2002:54 lyfts det fram att *ordre public*-förbehållet är avsett att ta sikte på resultatet av en viss konkret tillämpning. Synsättet kan vara mildare vid bedömning om ett redan etablerat rättsförhållande, det vill säga ett ingått äktenskap, ska accepteras än vid bedömning om en svensk myndighet ska medverka till att skapa ett visst rättsförhållande. Ett exempel på detta är att utländska äktenskap med fler än en hustru har accepterats av svenska myndigheter. Vi kommer att återkomma till lagstiftningen kring erkännanden av i utlandet ingångna äktenskap i kapitel 4.

Syn på äktenskap och familj i olika normsystem

Det är viktigt att utgå från en kunskapsgrund kring förståelse av äktenskapet och att det bör ses utifrån den kontext det förekommer i. Med kontext menas i det här fallet det normsystem som finns kring begrepp som familj och individ, rättigheter och skyldigheter, heder och skam, betydelsen av kvinnlig oskuld och kyskhet, kontroll av kvinnors sexualitet och sociala beteende, ekonomisk självständighet och tillgång till det offentliga rummet, utbildning och arbetsmarknad.

Som vi beskrivit finns det i Sverige och i Skandinavien sedan ett antal decennier tillbaka en politisk jämställdhetsideologi som sträcker sig väldigt långt i ett internationellt perspektiv.

De normer som finns runt sexualitet och äktenskap i majoritetssamhället i Sverige syns såväl i familjemönster som i den gällande lagstiftningen. Alla unga ska ha rätt till sexualundervisning, preventivmedel och fri abort. Sexualiteten ska vara både fri och frivillig. Det finns strafflagstiftning kring våldtäkt, också inom äktenskapet, och att köpa sexuella tjänster har kriminaliserats. Det huvudsakliga skälet till att gifta sig är kärlek. Äktenskapet förutsätts vara frivilligt och frivilligheten anses vara säkerställd genom båda parternas medverkan vid vigseln, närvaron av vittnen och att det inte uppställs några villkor för skilsmässa.

Den politiska jämställdhetsideologin med kvinnors lika rätt till arbetsmarknaden, socialförsäkringssystemet, sambolagstiftningen och föräldraförsäkringens utbyggnad har också gjort att äktenskapet har mist sin funktion som en förutsättning för försörjning eller familjebildning. Men familjen, oavsett hur den ser ut, står för socialisation och överföring av normer och värderingar. Därför skriver vi i det följande kort om familjens roll för barnen.

Föräldrar och uppfostran av barn

Föräldrar är viktiga för barnen, familjen är också samhällets minsta enhet. I den lagstiftning som rör barn (föräldrabalken, socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga) betonas föräldrarnas centrala roll. De är oerhört viktiga för sina barn. Hur föräldrarna har det präglar också barnens villkor. Enligt den lagstiftning som finns ska därför samhället stödja föräldrarna i deras uppgift som föräldrar och särskilt när föräldraförmågan sviktar. Föräldrar behöver inte vara perfekta, det räcker att vara en "tillräckligt bra förälder".

Hur ett barn mår beror inte enbart på föräldrarna utan också på barnet och vilka inneboende styrkor och svagheter de har. Vissa barn klarar stora påfrestningar och klarar sig ändå, det visar till exempel forskningen om de så kallade maskrosbarnen. Forskaren Emmy Werner följde ett antal barn som alla växte upp i familjer med problem. Hon fann att det som kännetecknade dem som vid vuxen ålder kunde leva ett gott liv var att de som barn hade haft stödjande relationer och villkorlös acceptans av åtminstone en vuxen person. Det betydelsefulla var att den vuxne också kunde vara någon utanför familjen (Werner & Smith 1992).

I utredningen *I god tro – samhället och nyandligheten* (SOU 1998:113) har vi hittat en beskrivning av föräldrars roll och uppfostran som vi kommer att hänvisa till för att beskriva den situation som kan uppstå för barn och unga som växer upp med villkor som skiljer sig från ett majoritetssamhälles normer. Enligt utredningen är det centrala i den tidiga föräldrabarn-relationen föräldrarnas förmåga att "se" och "bekräfta" barnet. De ska kunna uppfatta och tolka barnets signaler och fylla barnets behov. I föräldrarnas uppgift ingår också att villkorlöst acceptera barnet som person och se

det som en egen unik individ och inte som en förlängning av dem själva. Föräldrarna ska kunna uppfatta och respektera barnens personlighet och förutsättningar och utifrån detta ha krav och förväntningar som utgår från barnet som det "är" och inte från förutfattade meningar om hur barnet "bör vara".

När barnet blir äldre ställs föräldrarna inför nya krav. Föräldrarna bör vara:

- Uttolkare och introduktör till en vidare social och samhällelig omvärld för barnet.
- Språkrör för barnet och dess individuella behov och intressen i relation till förskola, skola, hälso- och sjukvård med mera.
- Förstående och bejakande för att konstruktivt kunna hantera barnets olika frigörelse-manifestationer.
- Tydliga, konsekventa och ansvarstagande för att skapa trygghet för barnet.
- Konstruktiva förebilder genom att ge barnet en bild av vad vuxenhet är, och vara tydliga med att det finns en skillnad mellan att vara vuxen och att vara barn.
- En överförare av viktiga normer och värderingar till barnet, så att det inom barnet skapas ett överjag/samvete som kan fungera autonomt. Barnet ska inte styras av yttre kontroll och straff-rädsla.
- Bejakande och respektera att tonåringen kommer att ta förnyad ställning till föräldrarnas normer och värderingar, se dem i ett nytt ljus och ompröva och komplettera dem. (SOU 1998:113 s. 225)

Varje samhälle stödjer mer eller mindre uttalat vissa egenskaper, färdigheter, beteenden och värderingar som också syns i de idéer som finns om barn, unga och deras föräldrar. På så sätt socialiseras man in i ett samhälle som bevaras och utvecklas. Tillhör man en minoritetskultur i en majoritetskultur kan det vara ett centralt mål att värna om sin kulturella identitet. Här har socialisationen en avgörande betydelse för att bevara gruppen och inte slukas av majoritetskulturen, något som skulle kunna leda till att gruppen till sist försvinner.

Rainer Bauböck (1996) menar att etniska minoriteter som vistas i en miljö där kulturella olikheter kommer till uttryck blir satta under press att assimileras. De grundläggande värderingarna som den religiösa övertygelsen, syn på sexualitet, könsroller och föräldraskap blir svårare att föra över från en generation till en annan. Bauböck menar att de värderingar vi har, det språk vi lär oss från våra föräldrar och de vanor vi skaffar oss grundläggs inom familjen. För att det specifika i kulturen ska överföras till nästa generation krävs att föräldrarna har kontrollen över barnens socialisation, både uppfostran och utbildning.

Utredningen *I god tro* beskriver två modeller för uppfostran av barn. I demokratiska välfärdsystem som Sverige kan barn ända upp till 20 års ålder lägga större delen av sin tid på egen personlig utveckling, fritidsintressen och utbildning. Många unga är präglade av en ganska jämbördig relation till föräldrarna, och deras vilja och önskningar har beaktats av föräldrarna. De har upplevt förhandlingar vid köksbordet och medbestämmande i för familjen viktiga frågor. Detta kan definieras som en demokratisk uppfostringsmodell där det inte på förhand finns något rätt eller fel, bra eller dåligt. Många saker blir därför föremål för diskussioner mellan barn och föräldrar.

Motsatsen till demokratisk uppfostran är auktoritär uppfostran. Där är barnen underordnade föräldrarna, förväntas lyda dem utan att ifrågasätta och de ska visa föräldrarna respekt. Föräldrarna styr uppfostran med klara normer av vad som är rätt och fel, gott och ont, tillåtet och otillåtet. Det kan göra att barn styrs och kontrolleras av rädsla för upptäckt och straff. Regler och normer för hur barnen enligt föräldrarna ska leva är inte särskilt förhandlingsbara i diskussioner mellan föräldrar och barn (SOU 1998:113).

Vad som är bäst för ett barn att växa upp i, en demokratisk eller auktoritär familj, är det svårt att uttala sig om. Det vi vet är däremot att forskningen om risk- och skyddsfaktorer visar hur betydelsefull familjen är för ungas psykiska hälsa. Konflikter inom familjen, olika övergrepp, våld, hot och kränkningar tillsammans med föräldrars missbruk av sin föräldraroll är faktorer som påverkar barn och unga mycket negativt och kan ge skador för livet (Ungdomsstyrelsen 2007a, Socialstyrelsen 2007d).

Barn och unga som inte får sina behov tillgodosedda inom familjen tillhör den kategori som Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen och Skolverket definierat som barn och unga som far illa och där samhället behöver göra särskilda insatser. Det är till exempel de barn som utsätts för: fysiskt eller psykiskt våld; sexuella övergrepp; kränkningar; fysisk eller psykisk försummelse inom sin familj. Likaså de barn och ungdomar som har allvarliga relationsproblem i förhållande till sina familjer (Socialstyrelsen 2007e).

Utredningen *I god tro* som hade regeringens uppdrag att bedöma i vad mån människor som lämnar nyandliga rörelser har behov av samhällets stöd, lyfter ytterligare omständigheter som föräldrar i religionens namn kan utsätta sina barn för och som kan leda till skadliga påfrestningar på barn:

- Att framställa omvärlden som underlägsen och föraktlig respektive farlig och ond.
- Att disciplinera barn med åga, straffhot och skuldbeläggning.
- Att utsätta barn för förödmjukande tillrättavisningar och kanske dessutom i föräldrarnas passiva åsyn.
- Att låta barn vara åsyna vittnen till att deras föräldrar tillrättavisas eller kränks.
- Att tvinga sig på och försöka utröna barnets tankar och därmed överskrida gränsen till barnets "inre värld".
- Att vid en förälders utträde ur rörelsen svartmåla denna förälder inför barnet och kanske dessutom hindra barnet från umgänge.
- Att framställa sjukdom, svaghet och olyckor åtminstone delvis som en följd av bristande tro, orätta tankar eller andra tillkortakommanden (SOU 1998:113 s. 248).

I god tro beskriver också hur skolan och socialtjänsten kan ha svårt att hantera barn som lever inom olika religiösa normsystem. Vuxna som barnen möter upptäcker kanske inte de barn som far illa och där religionen är skälet, till exempel om barnen inte tror på samma sätt som föräldrarna eller vill lämna rörelsen. Okunskapen om religionens påverkan eller respekten för det religiösa uttrycket kan över-skugga barnens situation (SOU:1998:113).

Håkan Stattin och Margaret Kerr beskriver i *What can parents do? New insights into the role of parents in adolescent problem behavior* att föräldrar som reagerar negativt på vad barn och

unga gör och berättar, med att visa ilska och irritation, ge skäll och bestraffningar, ta avstånd, skapa skuld-känslor med mera, leder till att barn och unga sluter sig – och föräldrarna får veta allt mindre och mindre om sina barns liv. När barn och unga inte känner sig uppskattade hemma, kommer de att söka bekräftelse på annat håll, därför att det är en drivkraft i livet att höra hemma hos någon, att vara älskad av någon för den man är. På grund av föräldrarna kan unga se vuxnas närvaro, vägledning och krav, regler och struktur som något negativt. Därmed ökar risken för att de söker sig till miljöer som saknar just detta, till exempel till andra unga med liknande negativa vuxenerfarenheter. Kerr och Stattin visar också att när föräldrar försöker styra sina ungdomar genom att begränsa deras frihet, till exempel att kräva att de ska be om lov för att få gå ut, känner sig unga människor för starkt kontrollerade. Dessa ungdomar har också mer depressiva symtom och sämre självkänsla (Kerr & Stattin 2000).

Religion och äktenskap

Jan Hjärpe (2005) beskriver hur olika normsystem kan finnas parallellt med varandra och gripa in i varandra. För att belysa förhållandet mellan formella och informella normsystem i ett samhälle är det viktigt att lyfta fram vem det är som har domsrätt och på vilken nivå domsrätten kan utövas. Hjärpe menar att i Sverige är medborgarskapet i staten och de rättigheter och skyldigheter det medför den viktigaste tillhörigheten och överordnad religiös tillhörighet, etnicitet och familj. I större delen av världen är förhållandet det motsatta då staten, det offentliga samhället, ofta har en svag och föränderlig ställning. Där är den överordnade tillhörigheten istället familjen, den religiösa tillhörigheten, kasten, etniciteten eller klienttillhörigheten.

De regler, normer och seder som finns kan se olika ut och ha olika innebörd från grupp till grupp. På samma sätt kan vem det är som har domsrätt skilja sig åt mellan olika grupper. Hjärpe menar att i stater där myndigheternas reella makt är obefintlig kan jurisdiktionen i praktiken ligga i släktsamhällets maktstruktur. Hjärpe lyfter fram att i länder som annars har en sekulär lagstiftning kan just familjerätten ändå vara ett område där det är den religiösa lagen som gäller och ska tillämpas. Som exempel lyfter han fram Israel där det inte finns någon sekulär familjerätt. I Indien tillämpas olika familjerätt beroende på religionstillhörighet vilket även gäller i exempelvis Egypten och Syrien. I samma land kan lagstiftning och tillämpning se olika ut beroende av om ens tillhörighet är ortodox, katolsk, muslimsk, protestantisk, hinduisk, sikhisk eller judisk.

Inom de flesta religiösa trosriktningar är kontroll av sexualiteten och den biologiska reproduktionen ett viktigt tema som kringgärdas av olika arrangemang och regler. Hur religionen påverkar kvinnors liv är i stor utsträckning beroende av hur kvinnors handlingsutrymme och rättigheter ser ut i det omgivande samhället och hur religion och statsapparat förhåller sig till varandra. Det handlar också om vilken betydelse religionen har för den enskilda individen. Om det finns en frihet att tolka religionen utan att riskera konsekvenser eller om den är en tvingande regeluppsättning som är inlemmad i traditioner och sedvänjor.¹² I ett samhälle med starka traditionella sedvänjor kan kvinnans handlingsutrymme öka i samband med en reformerad religiös rörelse. På samma sätt kan kvinnors handlingsutrymme beskäras av en ökande traditionell religiositet om villkoren tidigare varit relativt jämställda.¹³

I utredningen "*Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*" (Thorbjørnsrud 2001) görs en genomgång av synen på sexualitet och äktenskap inom olika religiösa inriktningar. Utredningen gjordes på uppdrag av Barne- og familiedepartementet som en del i den norska handlingsplanen mot tvångs-äktenskap. Religionens roll och betydelse i förhållande till invånarnas traditioner och normsystem och den politik och lagstiftning som finns på ett officiellt plan är svår att särskilja. Religioner är lika lite som traditioner, kultur eller seder något statiskt. På vilket sätt en enskild individ tolkar en trosinriktning och vilken betydelse trosinriktningen har för den enskildes val är beroende av ett flertal faktorer som exempelvis det sociala sammanhanget, familjeförhållanden, statens inflytande, diskriminering, utbildning, urbanisering, migration och arbete.

Hur det officiella normsystemet i en stat ser ut utifrån lagstiftning kring äktenskap i förhållande till lokala sedvänjor och religion kan skilja sig stort. I till exempel Indien har man en stark lagstiftning i "*Hindu Marriage Act*" kring tvångs-äktenskap och en hög minimiålder (18 år för kvinnor och 21 år för män) för att få ingå äktenskap. Trots detta finns det små möjligheter för staten att kontrollera att dessa lagar följs i praktiken. Inom den muslimska lagen – *sharia*¹⁴ är det tydligt uttryckt att ett äktenskap som ingåtts genom tvång är ogiltigt. Frågan är dock om det finns sanktioner för dem som bryter mot denna princip (Thorbjørnsrud 2001). I alla muslimska länder erkänns kvinnors rätt till skilsmässa om de har kommit till skada (Al-Hibri 2002). Om domsrätten främst ligger hos den egna gruppen och inte hos staten är dock frågan om den som utsatts officiellt vågar hävda våldet utan att bli utsatt för en social press eller

utstötning inom den egna sociala gruppen (Thorbjørnsrud 2001).

I den traditionella tolkningen bland hinduer, muslimer och kristna föregås äktenskap av ett visst mått av förhandlingar och kompromisser mellan föräldrar och barn. Inom dessa inriktningar finns det en kollektivistisk grundtanke, att individen först och främst är en del av en familj eller en större social gemenskap. Även religionen kan vara ett sammanhållande kitt och det kan vara viktigt att gifta sig med någon som har samma tro. Det finns också traditionellt en köns- och åldershierarki. Mannen och kvinnan ska komplettera varandra, föräldrarna har omfattande omsorgsplikter mot sina barn och barnen förväntas att visa föräldrarna respekt och lydnad och i ännu högre grad att lita på att de beslut som föräldrarna fattar som rör dem är de rätta. Enligt dessa trosinriktningar ingår i föräldraplikten att ordna ett bra äktenskap åt sina barn. Ett äktenskap som är bra både för barnet och för familjen. Äktenskapet ses inte först och främst som en allians mellan två individer utan mellan två familjer. I detta sammanhang kan ett barns nekande att ingå ett äktenskap som arrangeras av föräldrarna inte bara ses som att barnet brister i respekt och lydnad utan också att det inte visar omsorg om föräldrarna och ser till deras bästa.

Thorbjørnsrud menar att begrepp som fri vilja eller tvång kan ses som irrelevanta i dessa sammanhang då de förutsätter en grundidé om individer som autonoma utifrån ett individbaserat synsätt. Hon menar dock att utifrån diskussioner som förs inom de olika trossamfundena så kan man lyfta fram tre olika aspekter av den fria viljan:

1. döttrar/söners rätt att ge eller ta tillbaka sitt frivilliga samtycke
2. deras rätt att själv få välja en partner som föräldrarna accepterar
3. deras rätt att välja en partner som föräldrarna inte accepterar.

Inom alla de nämnda trossamfundena ingås äktenskap utifrån dessa premisser. Det tredje alternativet bryter dock inte bara med de sociala och ekonomiska principer som reglerar familjemönstren utan också ofta mot centrala religiösa ideal. Thorbjørnsrud menar att den fria viljan också ska ses i förhållande till den accepterade minimiåldern för äktenskap. Om barnäktenskap tillåts är den fria viljan de facto fiktiv (Thorbjørnsrud 2001).

Kristendomen

Kristendomen var 2007 den största religionen i världen med omkring 2,1 miljarder anhängare, 17 procent av jordens befolkning är katoliker, 6 procent är protestanter, 3,4 procent är ortodoxa och 1 procent är anglikaner.¹⁵ Inom kristendomen finns flera olika inriktningar men den grundläggande synen på äktenskapet är att det ses som en naturlig social institution skapad av gud. Det äktenskapliga bandet sammanlänkas också med den mystiska föreningen mellan Kristus och kyrkan. I och med äktenskapet anses en kvinna och en man bli ett och detta kan i princip inte upplösas av människor senare.

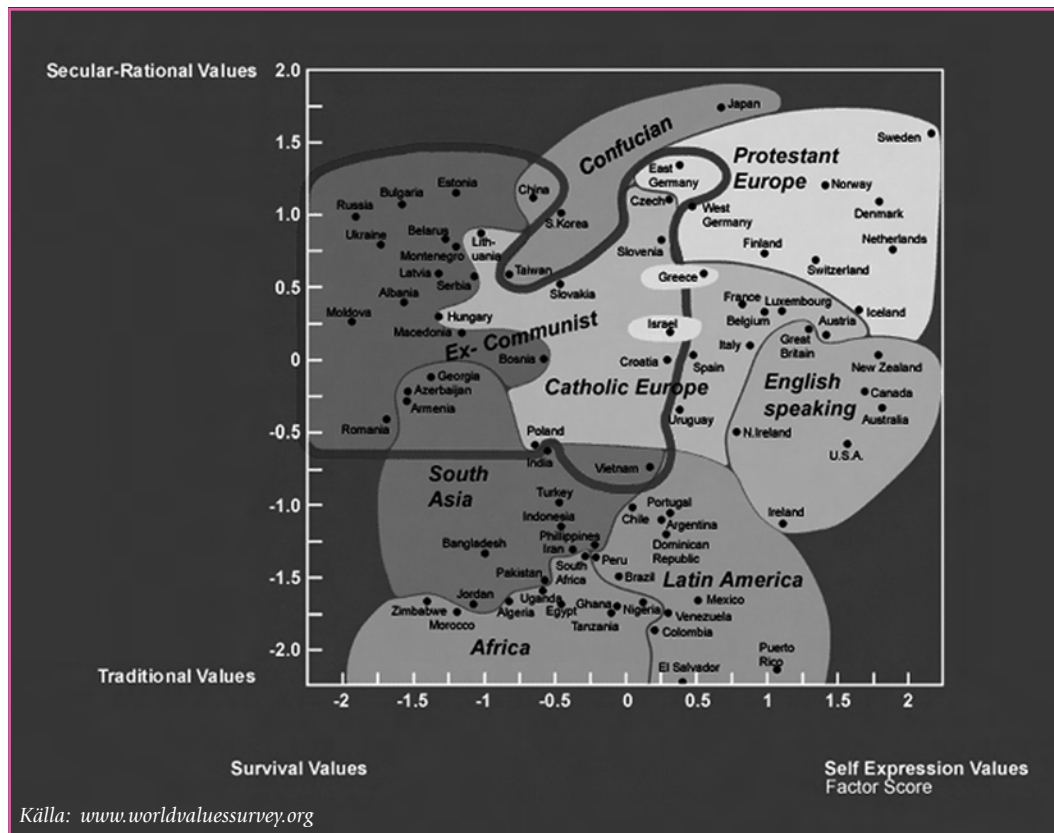
Hållningen till skilsmässa varierar dock inom de olika inriktningarna inom kristendomen.

Utifrån att äktenskapet ses som en pakt är det omöjligt att acceptera tvångsäktenskap. Äktenskapets främsta syfte är inte barnafödande utan

att hjälpa parterna på vägen mot frälsning. Celibat har traditionellt setts som ett ideal inom de flesta inriktningar inom kristendomen och idéer om att sexualiteten bara ska utövas inom äktenskapet har varit rådande inom alla inriktningar. Att sexualiteten bara är förbehållet äktenskapet är fortsatt den rådande principen även om det i praxis finns strängare regler kring avhållsamhet inom de kristna samfundet i mellanöstern än i Västeuropa. Inom alla kristna samfund finns en princip om att äktenskapet ska bygga på frivillighet. Vilka strategier som reglerar ingåendet av äktenskapet präglas dock

av den praxis som finns i det omgivande samhället. I de samhällen där arrangerade äktenskap är det rådande sättet att ingå äktenskap på är arrangerade äktenskap också normen inom de kristna samfundet (Thorbjørnsrud 2001).

I Sverige är kristendomen och inom den protestantismen den största trosåskådningen. Andra vanliga religiösa inriktningar i Sverige är romerska katoliker, olika ortodoxa riktningar, muslimer och frikyrkliga protestanter. Det finns också mindre grupper av buddister, judar och hinduer.¹⁶

Figur 1.2 Inglehart-Welzels världskarta över attityder och värderingar.

Enligt Ingelhart och Welzels världskarta över attityder och värderingar så ligger Sverige längst ut på skalorna som gäller självförverkligande och sekulära-rationella värderingar (figur 1.2).¹⁷ Trots att Sverige ses som ett sekulärt land i flera avseenden skildes dock Svenska kyrkan från staten så sent som 2000 och 2007 var hela 74,3 procent av alla svenskar formellt sett medlemmar i den kristna lutherska kyrkan Svenska kyrkan.¹⁸

Trots Svenska kyrkans höga medlemssiffror är den religiösa aktiviteten inte särskilt omfattande. De skandinaviska kyrkorna har den lägsta veckoaktiviteten i världen, som exempelvis deltagande i gudstjänst (Zuckerman 2008). Totalt 65 procent av dem som föds i Sverige döps inom Svenska kyrkan. En knapp majoritet, 54 procent, av vigslarna sker utanför Svenska kyrkan, men 83 procent av begravningarna sker inom den.

Den norske sociologen Ole Riis (1994, s. 100) menar dock att kyrkans roll i de skandinaviska länderna till skillnad från exempelvis den katolska kyrkan i Polen eller Irland har en blygsam roll i samhället. Kyrkans främsta roll är att erbjuda medlemmarna en rituell gemenskap. Även om många svenskar är medlemmar i Svenska kyrkan beskrivs religiositeten i de skandinaviska länderna som svag. Riis menar att det är en minoritet i de skandinaviska länderna som tillskriver gud en stor roll i sina liv. Attityden till religion är ljummen eller kritiskt ifrågasättande enligt Riis.

Enligt den amerikanske sociologen Phil Zuckerman är det få i Skandinavien som styrs av bibeln i sitt dagliga liv. Den religiositet och gudstro som finns beskriver han som en personlig tolkning långt ifrån den religion och gudstro som framkommer av bibeln (Zuckerman 2008).

Enligt religionshistorikern Anne Sofie Roald är tanken att "tron sitter i hjärtat" och inte behöver, och helst inte bör, visas utåt stark inom protestantismen i de sekulariserade samhällena i Norden (Roald 2005).

Hinduism

Hinduismen har många och stora riktningar som i sig kan ses som olika religioner. Hinduismen har cirka 900 miljoner anhängare, de flesta i Indien.¹⁹ Thorbjørnsrud menar att inom hinduismen är äktenskapsritualen traditionellt inte bara ett kontrakt mellan två individer menat att placera dem i en social kontext utan också i en kosmisk. Äktenskapet ingås genom en ritual med olika religiösa och symboliska element och en offentlig fest då paret erkänns som en enhet. Det finns inom indisk lag inget krav på obligatorisk registrering av äktenskapet men då det kan bli problem kring frågor som skilsmässa och arv så finns det en ökande tendens till att registrera äktenskapet.

Vid val av äktenskapspartner används ofta personliga nätverk, annonsbyråer, internetförmedlingar och liknande. Den potentiella svärmodern har en nyckelroll eftersom hon ofta har veto då svärdottern är tänkt att ingå i hennes hushåll. En viktig regel i val av partner är att parterna inte får vara närmare besläktade än tremänningar. Vidare påverkar det inofficiella kastsystemet, geografisk tillhörighet, ekonomisk bakgrund, familjens rykte, personliga karakteristika, horoskop och i vilken grad de tycker om varandra, valet av partner.

Vilken rätt barnet har att säga ja eller nej till arrangemanget är relaterat till förhållanden som familjens sociala ställning, utbildning och förhandlingskompetens. Generellt framstår det som att stadsungdomar har större valmöjligheter än ungdomar på landsbygden. Att gifta sig

mot föräldrarnas explicita vilja förekommer men konsekvenserna kan bli så omfattande att det stora flertalet undviker detta. Om äktenskapet accepteras så vet de unga att föräldrarna också är ansvariga för att försöka lösa eventuella problem inom äktenskapet. De unga som själva valt en äktenskapspartner kan inte alltid räkna med samma sociala skyddsnet. Thorbjørnsrud (2001) lyfter fram att det finns en ökande acceptans för så kallade kärleksäktenskap och äktenskap som tema debatteras ofta.

Islam

Islam har cirka en och en halv miljard utövare.²⁰ Det finns två huvudinriktningar, sunni och shia. De olika riktningarna bygger på samma principer men kan skilja sig åt när det kommer till tolkning och praktisk utformning av regelverket. Regler om familjebildning är i fokus i Koranen och sharia-bestämmelser inom familjerätten har därför stark legitimitet och har visat sig vara svåra att ändra. Många länder har dock infört mindre reformer. Den muslimska traditionella familjen är organiserad utifrån principer som komplementära könsroller och åldershierarki. Roald menar att då det i alla tider har varit män som tolkat islams källor åter speglar lagarna ett manligt perspektiv (Roald 2005).

Männens roll är att vara familjeförsörjare och han har därför vissa plikter gentemot hustru och barn, kvinnans roll är att sköta hem och barn. Inom islam finns en positiv syn på sexualiteten men alla former av kärlek, erotiska känslor och sexuella relationer utanför äktenskapet ses som syndfulla, *zina*, och sexuella normöverträdelser regleras med stränga straff enligt Koranen och Sunna (Awla 2005). Män och kvinnor ingår i olika sociala sammanhang. Det finns stränga regler för hur män och kvinnor utanför de tillåtna relationerna, som de inom familjen

eller äktenskapet, ska förhålla sig till varandra (Roald 2005). Det finns en princip om att kvinnan behöver en vakt – *wali* som är hennes pappa eller farfar eller annan manlig representant – *wakil* (Thorbjørnsrud 2001).

Celibat representerar inte något ideal inom islam utan äktenskapet ses som en religiös plikt för muslimer. Själva ingåendet i äktenskap ses dock inte som en helig handling. Offentliggörandet av äktenskapet innebär att bägge parter (eventuellt brudens far eller representant för henne) undertecknar ett äktenskapskontrakt i närvaro av vittnen. *Mahr*²¹ är ett enligt traditionell muslimsk sed obligatoriskt avtal där den blivande maken lovar att ge egendom till sin blivande fru vid undertecknandet av äktenskapskontraktet.

Det är inte tillåtet för muslimska kvinnor att gifta sig med ickemuslimska män, däremot får muslimska män gifta sig med icke-muslimska kvinnor. Enligt Roald tillåter rättskällorna månggifte för män och mannen kan gifta sig med nya kvinnor utan att be om lov. Att detta tillåts inom islam tror Roald beror på att lagen kom till i en tid då tänkesätt och livsmönster var annorlunda än idag (Roald 2005).

I flera muslimska samfund har arrangerade äktenskap varit det vanligaste sättet att ingå äktenskap på. Men det är en klar rättsprincip inom alla inriktningarna att både mannen och kvinnan ska ge sitt frivilliga samtycke. Enligt koranen ska man inhämta en jungfrus samtycke och om hon inte protesterar ska hennes tystnad representera hennes samtycke. Generellt förväntas en muslimsk kvinna ha en wali/representant men både män och kvinnor kan ha rätt att ingå äktenskap utan andras godkännande. En kvinna kan också överföra rätten att ingå äktenskap å hennes vägnar till sin wali/representant (Thorbjørnsrud 2001).

Unni Wikan beskriver att det är vanligt att äktenskap inom vissa muslimska samfund inte registreras officiellt.²² Wikan menar att det finns fyra olika skäl till detta:

- äktenskapet inom islam ses som en religiös och inte en statlig pakt och att statens inblandning kan strida mot islam.
- en registrering stärker kvinnors rättigheter, då det vid en eventuell skilsmässa innebär att kvinnan har juridiska rättigheter om äktenskapet är officiellt registrerat.
- en registrering av äktenskapet gör att den hemgift, mahr, som är obligatorisk enligt traditionell muslimsk sed behöver registreras officiellt. Detta är inte önskvärt för dem som kommer överens om en betydligt högre sattu mahr än vad som är tillåtet enligt landets gällande lagstiftning.
- att officiellt registrera ett äktenskap innebär att hustrun blir officiell. Detta är inte önskvärt om en man vill hålla en andra hustru hemlig för den första eller om mannen vill ta sig flera hustrur men där det inte är tillåtet utifrån lagstiftningen. (Wikan 2008 s. 27)

Arrangerade äktenskap

Var gränserna går mellan olika sätt att ingå äktenskap på är inte alltid tydligt. Ofta används begreppet kärleksäktenskap för de äktenskap som är norm i västvärlden. Anja Bredal menar att det arrangerade äktenskapet först och främst säger något om hur äktenskapet kom till stånd medan det så kallade kärleksäktenskapet också säger något om innehållet. Bredal använder istället begreppet "selvgjort ekteskap" för sättet att ingå äktenskap på som är normen i det norska majoritetssamhället. Detta eftersom ett arrangerat äktenskap också kan vara ett kärleksäktenskap. I det självgjorda äktenskapet är det de två som ska gifta sig som beslutar om äktenskapet (Bredal 1999 & 2006). Inom vissa grupper är den rådande normen självgjorda äktenskap men att de unga efter att ha valt varandra söker föräldrarnas samtycke. Om de inte får föräldrarnas eller familjernas samtycke kan detta innebära att de är tvungna att bryta med familjen eller lämna sin partner.²³

Att inte få gifta sig med den man vill eller drabbas av svåra konsekvenser på grund av sitt val är också begränsningar av den fria viljan. Det kan handla om att föräldrar och familj sätter upp vissa villkor som släkttillhörighet, kasttillhörighet, religion, ekonomiska tillgångar eller kön också när det handlar om självgjorda äktenskap. Att inte ha friheten att inte gifta sig eller att inte ha möjlighet att lämna ett äktenskap som ingåtts av fri vilja kan också beskriva eventuella begränsningar av den fria viljan.

Bredal lyfter fram två olika sätt att se på graden av autonomi och inflytande i förhållande till ett arrangerat äktenskap. Den första modellen²⁴ lyfter fram fyra olika former av arrangerade äktenskap (Bredal 2006):

Det traditionella mönstret. Föräldrar och äldre släktingar väljer ut och bestämmer vem flickan

eller pojken ska gifta sig med. De unga blir inte tillfrågade och de är också ofta för unga för att bli tillfrågade. De möts inte heller innan bröllopet. De får kanske en beskrivning av partnern men de förväntas inte säga något. Det är ett beslut som familjen fattar och inte individen. Inom det traditionella mönstret ingår också de tillfällena där de unga får möjlighet att avvisa en utvald partner. Denna möjlighet är som regel mer symbolisk än reell eftersom plikten och respekten för familjens erfarenhet väger tungt. Dessutom är rätten begränsad. Om flickan vid upprepade tillfällen avvisar presenterade partners kan detta sätta hela familjens rykte på spel. Dessutom kan flickans egna chanser till ett senare äktenskap äventyras genom att hon har nekat en föreslagen partner.

Modifierat traditionellt mönster. Här har flickan eller pojken mer av ett direkt inflytande över val av partner, likväl begränsat utifrån de partners som föräldrarna väljer ut. Det slutgiltiga beslutet ligger emellertid hos den unge.

Kooperativt traditionellt mönster. Här kan urvalet göras både av föräldrarna och av flickan eller pojken. Beslutet tas tillsammans men föräldrarnas acceptering är avgörande.

Självständig process. Flickan eller pojken står både för valet och för beslutet men det finns dock en skillnad i förhållande till majoritetsbefolkningens äktenskapsprocess eftersom det finns en förväntan att föräldrarna ska bli nöjda.

Bredal lyfter fram att modellen tydliggör de olika moment som kan finnas i processen runt ett arrangerat äktenskap. Urvalet av tänkbara kandidater och att ta ställning till dem. Den andra modellen²⁵ som Bredal lyfter fram lägger

tydligare fokus på den unges och föräldrarnas samtycke eller brist på samtycke till äktenskapet. Här tydliggörs de konflikter som kan finnas mellan generationerna i förhållande till ett äktenskap oavsett om det är självvalt eller arrangerat.

Arrangerat av föräldrarna

- Utan den unges samtycke
- Med visst samtycke från den unge
- Med fullt samtycke från den unge.

Självvalt av den unge

- Med föräldrarnas samtycke
- Med visst samtycke från föräldrarna
- Utan samtycke från föräldrarna.

Vilken grad av tvång, hot, press, övertalning eller begränsningar som används i samband med arrangerade äktenskap och vilka möjligheter flickor och pojkar har att vara med och bestämma över arrangemanget varierar. Bredal menar att flickors och pojkars upplevelse av den egna fria viljan i förhållande till ett arrangerat äktenskap påverkas av relationen till familjen, om den unge själv ligger nära eller långt ifrån föräldrarnas värderingar och normer och vilket utrymme det finns för tvivel, reflektion, ifrågasättande och förhandling för den unge. Bredal problematiserar förekomsten av konflikter i samband med äktenskap mellan generationerna inom en minoritetskontext. Hon refererar till forskning om unga med utländsk bakgrund där det framgår att frånvaron av öppen aggression inte innebär dold opposition, avstånd eller konflikter. Eftersom den kollektiva/traditionella familjen bygger på respekt och lydighet gentemot den äldre generationen kan detta ge upphov till mindre tydliga latenta konflikter mellan yngre och äldre familjemedlem-

mar. Detta till skillnad från den individorienterade familjeideologin där tyngdpunkten på självständighet och frigörelse ger utrymme för konflikter mellan vuxna och barn (Bredal 2006).

Av Bredals kunskapsöversikt (1999) framkommer att det både finns tendenser till ökat förhandlingsutrymme och ökade konflikter mellan generationerna i samband med arrangerade äktenskap i Norden. Bredal menar att migration kan förstärka bägge dessa element. Begreppet tvång implicerar till viss del att flickan eller pojken har uttryckt sin vilja och motsatt sig äktenskap. I vissa fall föregriper de unga föräldrarnas vilja genom att inordna sig eftersom de tycker att alternativet att vägra giftermål är för riskabelt, en form av självtvång.

Bredal använder begreppet "giftepress" istället för tvång för att beskriva de varierande graderna av förhandling, övertalning, press, hot och våld mellan barn och föräldrar som kan föregå ett äktenskap. Hon lyfter också fram att när ett äktenskap arrangeras transnationellt så finns det omständigheter som gör att risken för att barn blir tvingade till äktenskap blir större. Som till exempel färre valmöjligheter, att det kan vara svårt för de unga att lära känna varandra eller ens träffas innan äktenskapet.

Arrangerade äktenskap praktiseras ofta i samhällen med en familje- eller gruppcenterad samhällsideologi samt med en social ordning som är präglad såväl av generations- som köns-hierarki. Äktenskapet utgör grund för allianser mellan familjer och de arrangeras utifrån familjernas intressen och behov, snarare än individernas. Föräldrarna till dem som ska gifta sig innehar huvudrollerna – modern är den viktigaste informella aktören medan fadern har det formella ansvaret. Ofta är dock hela släkten engagerad. Det vanligaste förfarandet är att den

unge mannens föräldrar tar initiativet till giftermålet genom att framföra ett frieri till flickans/kvinnans familj. Det arrangerade äktenskapet innebär som regel en ekonomisk transaktion där gåvor och pengar överförs från den ena familjen till den andra.

Generellt sett så är det kvinnan/flickan som har den mest utsatta positionen i samband med arrangerade äktenskap. Om hon vägrar att fullfölja arrangemanget kan hon drabbas av olika former av repressalier. Detsamma kan gälla om hon träffar en man som inte accepteras av familjen eller om hon lyckas att få till stånd en skilsmässa. Ett annat vanligt förhållande är att gifta sig inom sin egen grupp i snävare eller vidare bemärkelse (endogami). Motiven till detta kan vara att behålla egendom inom familjen eller att trygga släktens fortlevnad och trygghet i att man känner varandra.

I den patriarkaliska familjebildningen förs traditionellt släktens namn och resurser vidare från far till son. Sonen stannar i familjen och är till nytta för föräldrarna hela sitt liv medan dottern vid giftermål går vidare till en annan familj och därefter ses som "property of strangers" (Özkan & Lajunen 2005). Kvinnans situation i mannens familj kan bli svår då hon som ingift kan bli den person som står lägst i hierarkin. Flera studier lyfter fram problematiken mellan svärmoder och svärdotter eftersom makten över svärdöttrarna för vissa kvinnor är den enda makt som de kan erövr²⁶.

I ett kollektivt/traditionellt samhälle är förväntningarna på mannens och kvinnans roller att de ska vara komplementära. En kvinna är främst en god hustru och mor. En god man är styrd av sina plikter mot familj och släkt (Hylland Eriksen 2008). Alla familjens medlemmar har ett ansvar för och plikter gentemot familjen. Hylland Eriksen menar att förhållandet

mellan barn och föräldrar är pliktbaserat. Barn och föräldrar är förbundna med varandra genom plikterna och först när plikterna är uppfyllda kan krav på rättigheter ställas. Mannen förväntas försörja sin familj. Kvinnan förväntas tillfredsställa mannen och vara oskuld när hon gifter sig. För att inte riskera kvinnans ära får parterna knappt träffas före giftermålet. Familjen är den grundläggande enheten i samhället och individen deltar i samhället först och främst som medlem av en familj.

Arrangerade äktenskap i förhållande till normer kring heder och skam

Aylin Akpınar (2003) lyfter fram den avgörande roll kontrollen av kvinnors sexualitet och barnafödande har för vissa gruppers fortlevnad. Samtidigt som kvinnan ses som den som står för reproduktionen av gruppen upplevs hon också som ett hot mot gruppens fortlevnad. Då det är kvinnors sexualitet som utgör hotet mot gruppen är det den som måste kontrolleras. Akpınar refererar till en symbolik som härrör från kulturanthropologen Mary Douglas. Genom att kontrollera kvinnors sexualitet så konstitueras också män och kvinnor som varandras motsatser. Män betraktas som bärare av heder och kvinnor som bärare av skam. Mannens kropp ses som symboliskt stängd medans kvinnans kropp ses som symboliskt öppen. Eftersom kvinnans kropp ses som öppen kan också kvinnan bli förorenad. Samhället inristar på så sätt regler och normer i den mänskliga kroppen. Akpınar menar att alla kulturella system som hävdar mannens överlägsenhet baseras på samma syn på manligt och kvinnligt.

Bredal (2006) betonar att arrangerade äktenskap är en patriarkal institution där könsrollerna är hierarkiska och komplementära och där heder och skam utgör centrala värden. Ef-

tersom det finns ett krav på att flickan/kvinnan ska vara oskuld när hon gifter sig, ska ogifta kvinnor och män umgås i minsta möjliga utsträckning. Det arrangerade äktenskapet är en följd av dessa icke könsblandade sammanhang (Bredal 2006). Studier från flera europeiska länder pekar på att konflikter vid ingående av äktenskap och val av äktenskapspartner ofta är bakgrunden till att unga utsätts för hedersrelaterat våld.²⁷

Unni Wikan (2004) lyfter fram heder som ett relationsbegrepp. Mäns heder är beroende av de närstående kvinnornas sexuella beteende. Kvinnornas beteende kontrolleras därför och rädslan för att göra något skamligt finns ständigt närvarande. Mäns innehav av heder ligger i omgivningens ögon och hur saker uppfattas av dem, därför är ryktet avgörande. Samad och Eade (2002) för fram att hedersnormer bidrar till konkurrens mellan familjer där man mäter familjerespekt och förmågan att kontrollera sina kvinnor. I dessa sammanhang får familjemedlemmarnas äktenskap stor betydelse:

"Relationships between families are often competitive, with each family being concerned about its own social standing and reputation. This is reflected in competition between affines, through the use of marriage for upward mobility, over the size of dowries, which are the 'markers' of reputation and position of natal households. Marrying into the right sort of family brings respect and this notion is generally found across communities in the older and middle age ranges." (Samad & Eade 2002 s. 39)

Det yttersta ansvaret för kontrollen av kvinnan och hennes sexualitet går från hennes far till hennes man (Sev'er & Yurdakul 2001). Alla i den sociala gruppen är ansvariga för att kontrollera kvinnors beteende och ett särskilt ansvar ligger på bröderna att kontrollera ogifta systrars uppförande ute i det offentliga rummet (Tillion 1983).

I hemmet är det främst mamman som är ansvarig för döttrarna. Medan sönerna ärver sin fars heder överförs mammans skam från mor till dotter. Mamman hålls ansvarig för barnens beteende och handlingar och hennes förtryck och kontroll av döttrarna kan många gånger vara hårdare än det som utövas av männen (Awla 2005). Kvinnan blir inte fri från ursprungsfamiljen genom att hon gifts in i en annan familj. Hennes eget beteende kan fortfarande dra skam över ursprungsfamiljen (Wikan 2004). I de kulturer där hedersnormer styr människors beteende finns en överväldigande kollektiv moral som är normerande för hur både kvinnor och män får bete sig. Detta innebär att det är svårt för individer att bete sig på ett sätt som utmanar denna kollektiva moral. Att bryta mot den innebär förlust av heder för gruppen och leder till sanktioner både för gruppen och för den enskilde (Sen 2005).

För- och utomäktenskapliga sexuella förbindelser är det allvarligaste sättet att dra skam över familjen. Skammen och med den en hedersförlust för familjen behöver dock inte bli en realitet förrän den är offentlig. Familjen kan välja att blunda för den unges eventuella normbrott. Om det kommer till omgivningens kännedom att till exempel en av familjens flickor brutit mot oskuldsnormerna får detta dock konsekvenser för hennes familj. Eventuella systrar riskerar att förlora sitt värde på äktenskapsmarknaden och bröderna att ses som omanliga (Wikan 2004).

Samad och Eade (2002) menar att en vägran av en dotter eller son att ingå ett arrangerat äktenskap också kan dra skam över familjen eftersom det ofta handlar om formella överenskommelser mellan familjer. Att dra sig ur en sådan överenskommelse kan innebära en förlust av familjens heder. Ett offentliggörande av skammen behöver inte automatiskt leda till att familjen måste agera för att återupprätta hedern. Det kan ses som ett samspel mellan omgivningens reaktion, hur familjen förhåller sig till omgivningen och hur de enskilda individerna inom familjen förhåller sig till den som bryter mot normerna.

Wikan (2004) lyfter fram att omgivningens reaktion kan vara det som provocerar fram ett agerande från familjens sida mot den som brutit mot hedersnormerna. Men omgivningens reaktion kan också mildra familjens agerande och rädda den som brutit mot normerna från sanktioner. Om familjen direkt eller indirekt av omgivningen förväntas vidta åtgärder finns det olika sätt för familjen att agera för att återupprätta hedern. Det kan handla om att gifta bort flickan eller den unga kvinnan, att utesluta henne ur familjen, eller i extrema fall framkalla självmord eller mörda henne. Vilken åtgärden blir är också avhängigt hur flickan eller den unga kvinnan har agerat, hur omgivningen har reagerat och vilket förhållningssätt familjen har. Den sanktion som familjen väljer har en normerande effekt eftersom den visar att det är männen som bestämmer över flickors och kvinnors sexualitet och har makt över vilka äktenskap som ska ingås eller inte. Att bestraffa den enskilde handlar också om att avskräcka de andra flickorna i familjen från att bryta mot hedersnormerna (Awla 2005).

Var och av vilka praktiseras arrangerade äktenskap

Av familjen arrangerade äktenskap är i de flesta länder utanför västvärlden ett vanligt sätt att ingå äktenskap på. I de stater där kvinnors rätt till arbetsmarknad och utbildning ökar finns tendenser till att självgjorda äktenskap, med eller utan föräldrarnas samtycke blir vanligare.²⁸ I de klassiskt patriarkala samhällen där män och kvinnor i stort sett lever könssegregerat är arrangerade äktenskap till största delen norm. De tydligaste exemplen på detta patriarkat finns geografiskt i Nordafrika, Mellanöstern och Syd- och Östasien.²⁹

Som tradition och praktik lever arrangerade äktenskap kvar i varierande grad bland familjer och enskilda som utvandrat till väst. Den norske socialantropologen Thomas Hylland Eriksen menar att till följd av att den kollektivistiska och pliktbaserade ideologin, som ligger till grund för arrangerade äktenskap, är vanligare bland etniska minoriteter i Norge så är arrangerade äktenskap vanligare bland dessa än bland de med norsk bakgrund. Han menar dock att det inom minoritetsmiljöerna finns många med en mer individualistisk syn på familj och släktrationer och att praktiken med arrangerade äktenskap inte följer etniska gränser (Hylland Eriksen 2008).

Astrid Schlytter belyser i boken *Rätten att själv få välja* (2004) situationen i Sverige. Utifrån främst Bredals kunskapsöversikt (1999) utformar Schlytter tre antaganden:

1. Arrangerade äktenskap praktiseras av flera etnokulturella grupper i Norden.
2. Seden är inte knuten till någon speciell religion.
3. Seden praktiseras inte av alla som kommer från de länder som omnämns.

Anhörigkommitténs utredning (SOU 2002:13) konstaterar att arrangerade äktenskap i Sverige tillämpas av invandrare från bland annat Pakistan, Indien, Marocko, Tunisien, Turkiet, Afghanistan, Iran, Irak, Somalia, Etiopien, Libanon, Saudi-Arabien och bland muslimer i det tidigare Jugoslavien. Enkätundersökningen till migrationsenheterna som gjordes i samband med *Utredningen om uppehållstillstånd på grund av anknytning* (SOU 2005:14) visade att arrangerade äktenskap var vanligt förekommande i anknytningsärendena.

Att unga begränsas eller har ett villkorat val i förhållande till äktenskap och val av äktenskapspartner kan förekomma inom alla grupper där upprätthållandet av de egna gränserna gentemot ett majoritetssamhälle anses vara av vikt. Det kan röra sig om religiösa samfund, sekter eller nationella minoriteter. Forskare har pekat på äktenskapet som en social organisation som upprätthåller den romska kulturen och traditionen. Det handlar bland annat om giftermål inom den egna gruppen och äktenskapet arrangeras inte i första hand utifrån de ungas önskemål utan snarare utifrån hur släkten ser ut (Arnstberg 1997, Olsson 1998).

Exempel på olika former av arrangemang, begränsningar och tvång

De flesta studier som belyser arrangerade äktenskap eller tvångsäktenskap i en migrationskontext lyfter fram att merparten är transnationella äktenskap. Utredningen *Vår anhöriginvandring* ger olika exempel på arrangemang runt äktenskapet som kan förekomma för unga med anknytning till Sverige:

- Mannen och kvinnans familjer har arrangerat äktenskapet redan när mannen och kvinnan var barn.

- En i Sverige bosatt utländsk man reser till sitt hemland för att söka sig en hustru. Han arrangerar där ett äktenskap med flickans föräldrar.
- En flicka med utländsk bakgrund i Sverige får resa till sina föräldrars ursprungsland för att introduceras för en blivande make.
- Fullmaktsäktenskap, ett äktenskap som ingås genom ombud. I dessa fall förekommer det att parterna aldrig träffats eller att de har träffats i väldigt liten utsträckning. (SOU 2002:13 s. 195–196)

Grazyna Lenardt menar i sin avhandling *"Invandrarkvinnor" i vägsål* att arrangerade äktenskap i Sverige i första hand beskriver två olika sorters relationer. Den ena, som enligt Lenardt också kan vara den vanligaste, är när en man med utländsk bakgrund bosatt i Sverige söker en hustru utomlands, accepterar henne och avtalar äktenskap med hennes föräldrar eller andra lämpliga "förmyndare". Paret gifter sig utifrån den i landet rådande normen, till exempel kring åldersgräns för äktenskap, enligt religiös eller kulturell sedvänja. Mannen återvänder till Sverige och flickan/kvinnan söker därefter uppehållstillstånd, om hon är under 18 år väntar de tills hon är myndig med att få äktenskapet erkänt i Sverige.

Den andra typen av arrangerat äktenskap som Lenardt för fram är när en kvinna som bor i Sverige, själv född utomlands eller av utlandsfödda föräldrar, gifts bort av familjen med en man i utlandet. Inte sällan för att äktenskapet gör det möjligt för honom att komma till Sverige. Oavsett om det är kvinnan eller mannen som har en anknytning till Sverige menar Lenardt att det arrangerade äktenskapet som

norm främst påverkar kvinnan och reglerar hennes liv. Mannen väljs ofta ut för att kunna bevara traditioner och för att motverka flickans/kvinnans eventuella frigörelseprocess i Sverige (Lenardt 2008).

Utifrån erfarenheter i Norge och Storbritannien har olika motiv till tvångsäktenskap listats av norska Integrerings- och mangfoldsdirektoratet (IMDi):

- För att kontrollera oönskad sexualitet som sex före äktenskapet, särskilt för flickor och kvinnor samt homo-, bi- och transsexualitet.
- För att upprätthålla familjens ära.
- För att familjen pressas av andra familjemedlemmar eller av andra centrala aktörer.
- För att stärka och upprätthålla familjeband.
- Som konsekvens av generationskonflikter.
- För att säkra egendom inom familjen.
- För att bevara kulturella ideal.
- För att bevara religiösa ideal.
- För att förhindra relationer som inte ses som passande då de faller utanför den egna etniska, kulturella eller religiösa gruppen eller kast eller sociala klass.
- Möjlighet till uppehållstillstånd.
- För att hålla ett löfte eller avtal ingånget mellan två familjer sedan lång tid tillbaka. (Fjeldvær 2008 s. 139)

I rapporten *Forced marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton*³⁰ beskrivs de typfall av tvångsäktenskap som det nationella engelska kompetenscentrat *Forced Marriage Unit* möter. Ofta handlar det om en flicka mellan 16 och 24 år. Hon är utsatt för olika former av psykisk misshandel eller press och ofta har hon också utsatts för fysiskt våld. I merparten av ärendena handlar tvångsäktenskapet om att korrigera ett beteende hos flickorna som familjen inte accepterar. Det kan vara att hon dricker alkohol, använder droger, att flickan har haft sex eller att hon har en sexuell läggning som familjen inte accepterar. Detta är beteenden som familjen menar beror på att flickan blivit för "västerländsk". Ofta men inte alltid har ett försök gjorts att föra flickan utomlands under förespegling om att familjen ska besöka en sjuk släkting eller någons bröllop. Om äktenskapet har genomförts i utlandet förväntas flickan eller pojken sponsra sin maka/makes visuman-sökan.

Av rapporten framkommer att i samband med ett arrangerat äktenskap kan den som ska bli bortgift få missvisande information eller bli undanhållen information om äktenskapet eller partnern. Förhållanden som ålder, sjukdom, utbildning, inkomst, tidigare äktenskap, barn, eller ett missbruk kan omskrivas eller tystas ner då parterna i vissa fall inte träffas förrän till giftermålet. Flickor kan till exempel få se gamla foton på den tilltänkte maken eller på någon annan ung man för att sedan giftas bort med en mycket äldre man.

Utöver falsk information eller utelämnande av information utsätts många unga för press och hot i samband med äktenskapet. Det förekommer att föräldrarna utsätter dottern eller sonen för tvång, övertalning, emotionell utpressning,

hot om misshandel, hot från mammorna om att de ska ta livet av sig eller hot från papporna om att de ska skilja sig från mamman. Khanum problematiserar att de inblandade inte alltid själva upplever att de blivit tvingade till äktenskap. Denna upplevelse kan komma först efter att de har gift sig. Att de inblandade kan känna ett motstånd mot att identifiera sig själva som offer lyfts också fram som en omständighet som försvårar att upptäcka vilka som riskerar ett tvångsäktenskap.

De som är inblandade i arrangemanget upplever ofta inte själva att de tvingar flickan eller pojken. Tvånget och pressen rättfärdigas genom att föräldrar och familj menar att äldre har större erfarenhet och därför rätt att välja för sina barn. De hänvisar till värderingar, tradition, religion eller kultur och tvånget i sig lyfts sällan fram som positivt eller något som föräldrarna står för utåt. Föräldrarna är ofta också själva pressade av förväntningar från familj, släkt och omgivning. Om avtal om ett äktenskap har ingåtts mellan två familjer sedan år tillbaka får det konsekvenser för hela familjen om avtalet bryts (Khanum 2008). På samma sätt kan föräldrar känna en skyldighet och bli pressade av släktingar i ursprungslandet att ta emot en familjemedlem genom äktenskap (Bredal 1999; Wikan 2008).

Av en annan brittisk studie framkommer att flickor födda i Storbritannien och som familjen fört utomlands för att gifta bort, ofta inte får komma tillbaka till Storbritannien förrän de har fött ett barn (Brandon & Hafez 2008). Detta har man också erfarenheter av i Norge inom det norska kompetensteamet mot tvångsäktenskap. Inom familjer med en traditionell bakgrund kan det finnas uppfattningar om att äktenskapskontraktet inte är fullbordat förrän dottern är gravid. Flickan eller kvinnan kan bli

våldtagen inom äktenskapet för att bli gravid. För att förhindra att hon avbryter graviditeten genom abort kan familjen tvinga henne att stanna kvar och även isolera henne i utlandet tills barnet är fött (Svensson 2008).

Forskning visar också att kvinnor ofta kan tvingas att gifta sig med kusiner eller andra nära släktingar (Brandon & Hafez 2008). Motiven för ingifte inom släkten kan enligt rapporten vara att behålla egendom inom familjen, förstärka familjebanden eller att erbjuda uppehållstillstånd för släktingar i utlandet. I Norge har förekomsten och konsekvenserna av att nära släktingar får barn med varandra kartlagts av det norska Folkehelseinstituttet. Av rapporten *Omfang og medisinske konsekvenser* framkommer att giftermål mellan nära släktingar³¹ var relativt vanligt bland individer födda i Pakistan, Turkiet, Irak, Iran, Sri Lanka, Marocko och Somalia. Enligt rapporten löpte de barn som föddes av föräldrar som var nära släkt högre risk för att drabbas av medfödda missbildningar, för tidig spädbarnsdöd och att barnet var dödfött (Surén, Grijbovski & Stoltenberg 2007).

Brudgåve- och hemgiftstraditioner

Crawley (2001) för fram att arrangerade äktenskap i vissa fall kan liknas vid en affärsuppgörrelse och att de ofta, men inte alltid, innehåller ett villkor om betalning i form av hemgift. Familjen ser flickan och kvinnan som sin egendom och om hon "förbrukas" av en man som inte är godkänd som äktenskapspartner av hennes familj eller släkt kan detta ses som en form av stöld av egendom (Borchgrevink 2004).

Det kan finnas olika typer av ekonomiska transaktioner i förhållande till ett arrangerat äktenskap. Variationerna handlar om vem det är som förväntas ge pengar, vem det är som ska

ta emot dem och får ta emot dem, när pengarna ska utbetalas och hur mycket pengar det handlar om. Det kan variera från en symbolisk summa för att upprätthålla en tradition till en anseelig summa tänkt som ett ekonomiskt skydd för kvinnan då ett socialförsäkringsystem saknas eller till att i praktiken vara ett "brudköp". I en migrationskontext kan också ett uppehållstillstånd i samband med äktenskapet innebära att ekonomiska transaktioner blir aktuella. I de sammanhang där ingåendet av äktenskap innebär ekonomiska transaktioner mellan parterna eller deras familjer är det mindre vanligt med skilsmässa.³²

Traditioner med hemgift, brudgåva och liknande finns i stora delar av världen. Mosa Sayed skriver om förekomsten av *mahr* bland muslimer och hur användandet av *mahr* kan förändras i förhållande till hur kvinnans juridiska och ekonomiska rättigheter förändras.

Sayed lyfter fram Iran som ett exempel. Före den islamska revolutionen i Iran 1979 var det vanligt att unga människor på väg att ingå äktenskap bestämde att *mahr* inte behövde skrivas in i kontraktet då lagen gav kvinnor och män lika rättigheter i frågor om skilsmässa och vårdnad. När mäns traditionella rätt till en direkt skilsmässa och månggifte återinfördes blev *mahr* åter aktuellt. Huvudskälet till det var att om en högt satt *mahr* fanns blev det svårare för mannen att ha råd att ta sig en andra hustru eller skilja sig från sin hustru. *Mahr* kunde också möjliggöra för kvinnan att komma ut ur ett oönskat äktenskap. Enligt Sayed var hälften av alla skilsmässor i Iran så kallade *khul'skilsmässor*, som enligt traditionell muslimsk lag är menade att tillämpas i situationer när äktenskapet är till skada för någon av parterna. Det innebär att skilsmässa kan ske på begäran av kvinnan genom att hon ger tillbaka egendom

till maken eller ger upp anspråken på sin kontrakterade mahr. Möjligheten för kvinnor att ansöka om en khul'skilsmässa har kritiserats då den fråntar mannen hans rätt att bestämma över frågor om äktenskapet och familjen och överför makten till en rättslig instans. (Sayed 2008)

Det finns få uppgifter om förekomsten av ekonomiska transaktioner i samband med ett arrangerat äktenskap i Sverige. Eva Nyberg har skrivit om arrangerade äktenskap i Sverige utifrån intervjuer med unga kvinnor med utländsk bakgrund. Nyberg uppmärksammade att det fanns traditioner runt det arrangerade äktenskapet som var särskilt känsliga för kvinnorna att tala om. Förekomsten av hemgift framstod som ett sådant ämne. Nyberg menade att i den moderna storstadsförortens kontext där intervjuerna genomfördes kunde frågor om hemgift föra tankarna till kvinnohandel. De flesta kvinnorna förnekade att hemgift förekommit i samband med äktenskapet (Nyberg 2003).

Lika rätt till skilsmässa?

Av tidigare studier framkommer att kvinnor som tvingats till äktenskap ofta stannar kvar i äktenskapet, trots att de i vissa fall utsätts för våld av sina män. Ibland kan kvinnan anses som mindre värd av sin mans familj och kvinnor i tvångsäktenskap kan också undervärdera sig själva. Att lämna äktenskapet är inte heller okomplicerat. Det kan handla om att det finns barn i äktenskapet, att man är rädd att bli utstött av familj och omgivning eller för att man är rädd för vad det innebär att vara ensamstående och självförsörjande. Skilsmässan kan i vissa miljöer ses som ett socialt nederlag för hela familjen och släkten, vilket gör att kvinnan sällan kan räkna med stöd från omgivningen (Khanum 2008, Lenardt 2008). En re-

levant fråga när man försöker kartlägga frivillighet runt ett arrangerat äktenskap är därför att belysa om personerna som ingått äktenskapet också har lika rättigheter till skilsmässa.

I artikeln *Cross-National Variations in Divorce: Effects of Women's Power, Prestige and Dependence* (Davis & Greenstein 2006) lyfts flera studier fram som visar att i de samhällen där kvinnor har tillgång till utbildning och arbetsmarknad, där det finns en hög utveckling och social välfärd, där det finns ett utbyggt socialförsäkrings-system, där skilsmässa är tillgänglig enligt lag och där den religiösa tillhörigheten är låg så finns det en hög skilsmässofrekvens. Mehrdad Darvishpour beskriver i studien *Invandrar-kvinnor som bryter mönster* att de ökade möjligheterna till självständighet för kvinnor i Sverige till viss del kan förklara det höga antalet skilsmässor bland män och kvinnor med iransk bakgrund (Darvishpour 2003).

Att avsluta ett äktenskap är dock inte alltid oproblemiskt i ett sammanhang där arrangerade äktenskap praktiseras och där familjen ses som viktig att hålla intakt. I Storbritannien, Norge och Danmark har problematiken med så kallade haltande äktenskap lyfts upp i flera studier och i lagstiftningssammanhang. Med detta menas de, i första hand kvinnor, som är skilda i juridisk mening men fortfarande ses som gifta av den egna familjen eller gruppen eftersom skilsmässa inte alltid erkänns av gruppen eller det religiösa samfundet.

I rapporten *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* ser man att det finns en större utsatthet för tvångsäktenskap i de grupper där en skilsmässa inte är tillåten för kvinnor eller där skilsmässa sänker hennes värde på äktenskapsmarknaden än i de grupper där skilsmässa inte direkt innebär en stigmatisering av kvinnan (Schmidt & Jakobsen 2004).

I rapporten *Crimes of the Community: Honour-based violence in the UK* (Brandon & Hafez 2008) beskrivs problematiken med att få igenom en religiös skilsmässa inom vissa samfund. Många kvinnor från de muslimska och sikhiska samfunden har upplevt att de har förvägrats att ta ut skilsmässa av religiösa ledare i Storbritannien och det har förhindrat dem att lämna äktenskap där deras män utsätter dem för våld. Enligt rapporten är det ofta muslimska kvinnor som är förhindrade att få igenom skilsmässa. Islamska giftermål förekommer ibland i tillägg till eller istället för en civil vigsel. Trots att de ibland inte är rättsligt vigda utifrån engelsk lag så ses dessa vigslar som obligatoriska utifrån det muslimska samfundet och gemenskapen. Utan en islamsk vigsel ser samfundet på paret som om de lever i synd, även om de är gifta enligt engelsk lag (Brandon & Hafez 2008).

Enligt traditionell muslimsk rätt behöver inte män föra fram några skäl då de begär skilsmässa. Enligt Mosa Sayed är skilsmässa i de flesta muslimska stater helt på männens villkor. Kvinnor kan vid en rättegång i bästa fall få igenom en skilsmässa genom att hävda särskilda skäl som ska finnas inskrivna i äktenskapskontraktet. Alla muslimska shariainriktningar tillåter kvinnan att väcka frågan om skilsmässa. Grunderna på vilka en kvinna kan beviljas skilsmässa skiljer sig dock åt. Om det i äktenskapskontraktet inte finns inskrivet några grunder för kvinnan att beviljas skilsmässa är det i praktiken i det närmaste omöjligt för henne att få igenom en sådan. Kvinnan får förlita sig på makens goda vilja då det är maken som i sådana fall måste ta initiativet till skilsmässan. I dessa fall kan mahr få en betydelse då kvinnan genom att ge upp sin mahr kan köpslå med mannen och få honom att gå med på skilsmässa, en så kallad *khul'* skilsmässa (Sayed 2008).

I rapporten *Crimes of the Community: Honour-based violence in the UK* framkommer att presen från samfundet att undvika skilsmässor och hålla ihop familjer gör att islamska ledare kan vara särskilt ovilliga att medge en skilsmässa till en kvinna som har barn, särskilt om kvinnan har döttrar. Viljan att skydda barn från att växa upp i en splittrad familj kan ibland gå före viljan att skydda en kvinna från att utsättas för våld i äktenskapet.

Enligt rapporten framkommer också att religiösa ledare inom de sikhiska samfunden tenderar att förneka den civila skilsmässan och undervärdera det våld som kvinnor kan ha utsatts för i äktenskapet. En företrädare för det sikhiska förbundet som intervjuats i studien säger att man motiverar par att stanna kvar i förhållandet eftersom skilsmässa inte är tillåten. Samma problematik kan också finnas inom vissa ortodoxa judiska samfund. Ultra-ortodoxa versioner av judisk lag slår fast att äktenskapet endast kan avslutas av mannen (Brandon & Hafez 2008).

Inte heller inom katolska kyrkan och vissa ortodoxa kristna samfund som exempelvis syrisk-ortodoxa kyrkan erkänns skilsmässa utan parterna måste söka om annullering. Traditionellt finns det inte heller lika rätt till annullering för kvinnan som för mannen och kvinnan utan de villkor som sätts upp i syrisk-ortodoxa kyrkans förordning ger mannen rätt till annullering om det framkommit att kvinnan inte var oskuld på bröllopsnatten, om det framkommit att hon varit otrogen eller om hon avsiktligt undvikit graviditet. Övriga villkor gäller båda parter, det handlar då om att någon av parterna har en sjukdom eller byter religion. Annullering sker i dessa fall bara om båda parterna medger detta (Wannes 2004).

Enligt Wannes som skrivit om förändringsprocesser inom den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige framkommer att möjligheten till annullering av äktenskap har ökat men att de föregås av långa medlingssamtal med den lokale prästen. Enligt ställningstaganden inom den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige framkommer att ingen ska få sitt äktenskap annullerat om det inte gått minst fem år sedan ansökan lämnats in till kyrkans tingsrätt. Något som också påverkar tiden att få igenom en annullering av äktenskapet är att den ena parten kan vägra att delta vid medlingssamtalen eller vid kyrkans tingsrätt. Vidare framkommer att det inom det syrisk-ortodoxa samfundet pågår en intensiv diskussion om rätt till skilsmässa både bland medlemmarna och på central nivå. Wannes ser tre grupperingar, de som tycker att det ska gå enklare och snabbare att få skilsmässa, de som tycker att det går för enkelt och de som inte tycker att det alls ska vara möjligt att ansöka om annullering (Wannes 2004).

Enligt Mosa Sayed förekommer det så kallade haltande äktenskap i Sverige. De haltande äktenskapen får långtgående konsekvenser särskilt för kvinnan eftersom hon och eventuella barn i sitt ursprungsland kan ses som under vårdnad av maken och att hon behöver hans tillstånd i alla frågor som rör familjen.

Problem med haltande äktenskap inom muslimska samfund i Sverige menar Sayed kan lösas med hjälp av muslimska auktoriteter i Sverige. Enligt Sayed har det dock förekommit att moskéer i Sverige vägrat att erkänna skilsmässa eftersom kvinnan saknar skäl att få skilsmässa enligt sharia. Sayed menar att i de fall där kvinnan vägras en skilsmässa kan förekomsten av mahr möjliggöra förhandlingar med mannen om en ekonomisk uppgörelse eftersom en skilsmässa enligt sharia förutsätter

mannens medgivande (Sayed 2008). Enligt Anne Sofie Roald har muslimska ledare i Sverige på grund av hot och våld blivit försiktigare med att acceptera skilsmässor (Ferrari de Carli 2008).

Den danska juristen Rubya Mehdi har granskat konsekvenserna av de parallella normsystem i förhållande till skilsmässa som hon ser främst för kvinnor i den pakistanska minoriteten i Danmark. Mehdi menar att om kvinnor i högre grad än vad som görs idag vid ingåendet av äktenskapet hävdade sin rätt till att få *talaq-e-tafweez* inskrivet i äktenskapskontraktet skulle detta säkra deras möjligheter att avsluta ett äktenskap. Talaq-e-tafweez innebär att mannen i äktenskapskontraktet har gett kvinnan rätten till skilsmässa. Denna rättighet, tekniskt kallad *tafweez*, är erkänd av alla muslimska jurister och kan antingen vara en villkorad rättighet eller ge kvinnan samma möjligheter som mannen att avsluta äktenskapet. Mehdi för fram att en möjlig konsekvens av att säkra muslimska kvinnors lika rätt till skilsmässa skulle kunna bli att tvångsäktenskap skulle minska eftersom föräldrarna skulle veta att flickorna hade ökad möjlighet att avsluta ett oönskat äktenskap. Även om möjligheten till att skriva in *talaq-e-tafweez* i äktenskapskontraktet finns och är erkänd görs detta inte i så stor utsträckning som det borde menar Mehdi. Enligt den norska ambassadören i Islamabad hade de aldrig sett ett enda äktenskapskontrakt där *talaq-e-tafweez* var inskrivet.

Även om Mehdi anser att det finns möjlighet till utökade rättigheter till skilsmässa inom sharia för kvinnor problematiserar hon också hur långt man kan gå inom den sekulariserade lagstiftningen i relation till islamska lösningar. En väg att gå som hon ser är att informera de kvinnor som tror på sharialagstiftningen att det

finns möjligheter inom den till lika rätt till skilsmässa i form av talaq-e-tafweez (Mehdi 2007b).

Förändringsprocesser runt det arrangerade äktenskapet

Den enskilda gruppens normsystem kan i relation till majoritetssamhällets normsystem både förstärkas och försvagas. På samma sätt kan kvinnors handlingsutrymme påverkas och begränsas beroende av grad av religion eller tradition i gruppen eller om gruppen känner sig hotad, ifrågasatt eller diskriminerad av majoritetssamhället.³³ Det finns studier som visar att traditioner som upprätthållandet av den kvinnliga oskulden, åtskillnad mellan könen och äktenskap inom den egna gruppen kan förstärkas då grupper med dessa normer möter normen i det svenska samhället.³⁴

Lenardt lyfter fram det *inometniska förtrycket* som kan förstärkas bland människor i exil. Hennes studie visar att kvinnor upplevde att deras eget handlingsutrymme var mer begränsat i Sverige än i det land de ursprungligen kom ifrån. I vissa sociala och etniska grupperingar³⁵ kunde en idealisering av den egna kulturen, traditionen eller religionen ske för att avgränsa sig från majoritetskulturen. Tradition och religion och gruppsammanhållning som inte varit lika tydliga eller viktiga i hemlandet förstärktes på så sätt i den nya miljön (Lenardt 2008).

Traditionella mönster kan också moderniseras i en västerländsk kontext. Eva Nybergs studie visar att valet av en partner får konsekvenser för den fortsatta relationen till den egna ursprungsfamiljen. För en ungdom vars familj har en stark strävan att hålla sin livsstil och sitt familjemönster levande är det ett större steg att välja partner från en annan nationell grupp än för en ungdom vars familjemönster mer liknar ett svenskt kärnfamiljliv. Om ungdomarna

själva vill gifta sig med varandra blir det arrangerade äktenskapet inte ett problem inom eller mellan familjer.

Nyberg menar att praktiken med arrangerade äktenskap i Sverige är en tradition som familjer förhåller sig till på olika sätt. I vissa situationer handlar det om att det finns en vilja att ha kvar en tradition men att nu när familjen bor i Sverige kan de på olika sätt modernisera den. Enligt Nyberg kan det handla om ökade förhandlingar inte bara mellan föräldrar och barn utan också mellan föräldrarna och den egna familjen/slakten eller eventuella äktenskapspartners familjer för att utöka de ungas inflytande i processen. I en del situationer handlar det om att undvika omgivningens nyfikenhet och eventuella fördömanden. Nyberg menar att de stora problemen uppstår när en ung kvinna inte kan räkna med föräldrarnas stöd i eventuella äktenskapsförhandlingar eller räkna med deras medkänsla för ett eget ökat inflytande i processen (Nyberg 2003).

Också Anja Bredal beskriver att det finns möjligheter för det arrangerade äktenskapet att moderniseras i en norsk kontext. Hon frågar sig om det arrangerade äktenskapet kan demokratiseras eller om detta skulle innebära att traditionen skulle upphöra. Utifrån sin studie menar Bredal att den sortens familj, och därigenom traditionen med arrangerade äktenskap, som de unga tar ställning för är de familjer som är starka, respekterar de ungas inställning och ger utrymme för dem att tvivla och ifrågasätta. Att föräldrarna använder sig av tvång i samband med äktenskap ses som en svaghet av de unga men kan också ses som en svaghet av dem runt omkring. Ju mer de unga ser familjens krav på lojalitet i samband med äktenskapet som egoism, desto enklare är det för dem att ifrågasätta familjen och välja att bryta med den.

Erfarenheter från Norge, Danmark och Storbritannien

Arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap är en transnationell problematik och detta syns också till viss del i de insatser som ett flertal europeiska länder har utarbetat för att förebygga och bekämpa problematiken. Internationellt har man försökt att lösa problematiken med generell lagstiftning kring migration, äktenskap och skilsmässa samt särskilda erkännanden av äktenskap ingångna i utlandet. Få insatser handlar om att jobba förebyggande i samarbete med de länder där arrangerade äktenskap med varierande grader av tvång är vanliga och där också de mänskliga rättigheterna, kvinnors rättigheter och barns rättigheter kan vara eftersatta (Jensen et al. 2006).

Under 2008 poängterade Europarådets parlamentariska församling att Europarådets 47 medlemsländer måste göra mer för att förhindra tvångsäktenskap. Rådets parlamentariska församling vill att länderna ska anta en konvention med syfte att stoppa våld mot kvinnor. De vill att alla medlemsländer ska agera för att skydda flickor från att skickas tillbaka till sina hemländer för att tvingas in i äktenskap. I EU:s officiella tidning kritiserar Europaparlamentet skarpt det faktum att bekämpandet av traditionellt betingat våld mot kvinnor inte är en del av åtgärderna i kommissionens strategi:

"Parlamentet fördömer rättsliga, kulturella och religiösa sedvänjor som diskriminerar kvinnor, utesluter dem från det politiska och offentliga livet och segregerar dem i vardagslivet, eller som innebär att man tolererar våldtäkter, våld i hemmet, tvångsäktenskap, brist på lika rättigheter i skilsmässomål, hedersmord, tvång för kvinnor

att mot sin vilja klä sig på ett speciellt sätt, trakasserier mot dem som inte följer könsrelaterade normer eller regler, människohandel och tvångsarbete. Parlamentet uppmanar kommissionen och medlemsstaterna att bekämpa allt detta i politiken för utvecklingssamarbete. Parlamentet uppmanar kommissionen att göra ihärdiga ansträngningar för att stödja informationsprogram och kampanjer för att öka den allmänna medvetenheten och ändra det allmänna opinionsläget i programländerna, och att göra de åtgärder som vidtas för att bekämpa alla former av våld mot kvinnor, däribland skadliga traditionella sedvänjor, till ett kriterium för god samhällsstyrning i partnerländerna." (Europeiska unionens officiella tidning 20 mars 2009 s. 65)

Ungdomsstyrelsen har valt att presentera de olika angreppssätt som valts i Storbritannien, Norge och Danmark i förhållande till äktenskap arrangerade mot någons vilja. I Norge, Danmark och Storbritannien har arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap uppmärksamats och hanterats främst på gräsrotsnivå för att under slutet av 1990-talet uppmärksammas på regeringsnivå. De nationella insatserna har främst handlat om den specifika företeelsen tvångsäktenskap³⁶ och det finns ett flertal rapporter och lagstiftning inom flera olika fält för att förebygga och bekämpa tvångsäktenskap. Under senare år har dock fokus flyttats till att även omfatta auktoritär uppfostran med sikte på att bevara familjens heder och framförallt döttrarnas sexuella ärbarhet eftersom man i dessa länder menar att tvångsäktenskap är ett för snävt problemfokus (Bredal & Skjerven 2007). Flera forskare för dock fram att arbetet

mot tvångsäktenskap fortfarande är en fråga utlagd på eldsjäljar inom främst den ideella sektorn.³⁷

Norge

I Norge kom den första handlingsplanen om tvångsäktenskap 1998. I den diskuteras gränsen mellan tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap och svårigheterna med att definiera var gränsen går. Ett konkret resultat av handlingsplanen är den nationella hjälptelefon, som administreras av norska Röda Korset, dit unga kan ringa och få råd och stöd. Denna telefon är fortfarande igång och stöds av Barn- och jämställdhetsdepartementet. Anja Bredal menar att det mest slående med handlingsplanen från 1998 var att den lyfte fram få nya lagförslag. Det föreslogs inga förändringar om striktare utlänningslagstiftning för att motverka tvångsäktenskap. Snarare var det enda konkreta lagförslaget i planen en liberalisering av immigrationsreglerna.

Efter Fadime Sahindals död 2002 förändrades diskussionen i Norge. Det blev ett öppnare diskussionsklimat kring problematiska konsekvenser av migration och samtidigt en hårdare migrationspolitik med bland annat diskussioner om en 24-årsregel efter den danska modellen som rör anhöriginvandring och ett förbud mot kusningifte och försörjningskrav. År 2002 lade den norska regeringen fram *Ett förnyat initiativ gällande tvångsäktenskap*. Av de trettio förslag som presenterades i skrivelsen var tio nya lagförslag som rörde straff-, civil- och utlänningslagstiftningen.

År 2005 kom en ny norsk handlingsplan mot barn- och tvångsäktenskap. Det infördes också en straffrättslig lagstiftning kring barn- och tvångsäktenskap. Den senaste handlingsplanen mot tvångsäktenskap gäller för åren 2008–2011

och inbegriper 40 olika åtgärder inom åtta olika departement med Barn- och jämställdhetsdepartementet som samordnande departement (Barne- og likestillingsdepartementet 2007).

Norge är det första land i världen som kriminaliserat tvångsäktenskap. Den som ingår äktenskap eller medverkar till detta med någon under 16 år kan dömas till fängelse i upp till sex år. I lagen förtydligas vad som utgör tvång:

- att frånta offret möjligheten att handla frivilligt
- att offret utsätts för våld
- att offret berövats friheten
- att offret utsätts för vanskötsel
- att offret förts ur landet.

I förarbetena till den norska lagen om tvångsäktenskap lyfts det fram att lagen blir aktuell om det förekommit våld eller hot om våld, frihetsberövande eller hot om frihetsberövande eller otillbörlig press eller annan rättsstridig åtgärd eller hot om detta. En handling kan vara rättsstridig efter omständigheterna även om den inte räknas som det i övrig strafflagstiftning. Även till exempel hot om uteslutning eller att föräldern hotar med att ta livet av sig, lyfts fram som ett straffbart psykiskt tvång som kan förekomma. En individuell värdering ska kunna göras av press eller andra rättsstridiga handlingar i samband med äktenskapet. Den psykiska pressen formuleras så här:

"Begreppet arrangerade äktenskap härrör sig enligt kommitténs mening utifrån att familjen deltar aktivt för att hitta eller föreslå en äktenskapskandidat. Avgörande för frågan om det föreligger tvång blir om förslaget till äktenskapspartner ger den unga en reell möjlighet att tacka nej. Om det arrangerade äktenskapet har ingåtts då en

part har utsatts för en press och den pressen är så otillbörlig att vederbörande inte känner att hon har möjlighet till ett val, är det enligt kommitténs mening ett straffbart tvång.” (Innst. O. Nr. 106. 2002–2003 s. 3)

Den norska civilrättsliga äktenskapslagstiftningen har också förändrats för att motverka tvångsäktenskap. Ett utländskt äktenskap där en av parterna var norsk medborgare eller hade en norsk anknytning vid tidpunkten för vigseln godkänns inte i Norge om en av parterna var under 18 år, om en av parterna inte närvarade vid vigseln (fullmaktsäktenskap eller telefonäktenskap) eller om en av parterna redan var gift. I villkoren för att ett äktenskap ska vara giltigt ingår också att båda parterna intygar att de ingått äktenskapet av fri vilja och att de erkänner båda parter lika rätt till skilsmässa.

Regeln om lika rätt till skilsmässa syftar till att förebygga så kallade haltande äktenskap, främst för muslimska kvinnor. Regeln har lett till att vissa religiösa grupper som den katolska har upprörts eftersom de inte erkänner skilsmässa. Efter införandet av regeln kring skilsmässa har det förekommit en debatt i Norge om ifall detta var rätt sätt att hantera problemet (Mehdi 2007b).

Danmark

I Danmark har regeringen sedan slutet av 1990-talet initierat flera insatser inom flera olika fält för att bekämpa arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap. Bland annat infördes 2002 den internationellt uppmärksammade 24-årsregeln som innebar att åldern för att få anhörginvandra till Danmark genom äktenskap höjdes från 18 år till 24 år.

Av rapporten *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) framkommer att den skärpta utlänningslagstiftningen i Danmark har haft en viss effekt då det syns en fallande tendens till att gifta sig med en person från ett annat land än Danmark. Att detta också inverkar på antalet tvångsäktenskap menar dock författarna är osäkert. I rapporten där unga och föräldrar har intervjuats framförs att lagstiftningen kan fungera som ett stöd för vissa att avvisa oönskade äktenskapsanbud. Andra av de intervjuade föräldrarna och unga är istället kritiska till lagstiftningen då dem upplever som en annan form av tvång. Regeringens insatser mot tvångsäktenskap i förhållande till utlänningslagstiftningen är under utvärdering.

I Danmark har fokus på regeringsnivå främst legat på arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap inom etniska minoriteter eftersom den danska staten anser att inometniska och transnationella äktenskapen är hämmande för integrationsprocessen. Hedersrelaterat våld har inte lyfts på regeringsnivå (Jensen et al. 2006).

År 2003 kom en handlingsplan mot tvångsäktenskap, tvångsliknande äktenskap och arrangerade äktenskap i vilken bland annat en koppling görs mellan tvångsäktenskap och anhörginvandring. Liksom Norge har Danmark en straffrättslig lag kring tvångsäktenskap. Enligt lagen straffas den som med våld, frihetsberövelse, otillbörlig press eller annan rättsstridig handling, eller som hotar med sådana åtgärder, tvingar någon till att ingå äktenskap. Straffet för tvångsäktenskap är fängelse i upp till sex år. Medverkande till äktenskapet kan också straffas. I Danmark har det förts diskussioner om att införa ett villkor om lika rätt till skilsmässa i samband med anhörginvandring (Mehdi 2007b).

I handlingsplanen görs ingen tydlig avgränsning mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap. För tvång fastställs följande:

"Der er tale om et tvangsægteskab, hvis blot den ene part oplever, at han eller hun er blevet udsat for tvang eller pres, således at der ikke har været tale om et reelt valg. Der kan være tale om trusler, fysisk vold eller psykisk pres til at indgå det ægteskab, forældrene ønsker." (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2003 s. 3)

Svårigheten i att dra en gräns mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap kommenteras så här:

"Der foreligger ikke en samlet statistisk oversigt over mønstre for ægteskabsindgåelse blandt etniske minoriteter i Danmark, men spørgsmålet om tvangsægteskaber og arrangerede ægteskaber behandles i flere undersøgelser. Afgrænsningen af de to ægteskabsformer er vanskelig at foretage, og der er brug for mere viden om problemets karakter og omfang. Der er derfor allerede igangsat en større undersøgelse om pardannelsesmønstre blandt etniske minoriteter i Danmark." (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2003 s. 4)

Storbritannien

Under 2000-talet har problematiken kring tvångsäktenskap utretts vid flera tillfällen i Storbritannien, ansvaret för frågan har legat på The Home Office. The Home Office är en statlig myndighet för bland annat immigration, anti-terrorism och polis. År 2001 kom rapporten *A choice by right* som var resultatet av "the working

group of forced marriages" arbete. År 2005 beslutade regeringen efter överläggningar att inte skapa en särskild straffrättslig lag om tvångsäktenskap. I stället skulle regeringen satsa på att öka förebyggande åtgärder och utbildningsinsatser för professionella. Insatserna ska utvärderas. Om regeringen anser att åtgärderna inte varit tillräckliga ska en straffrättslig lagstiftning återigen diskuteras i Storbritannien.

Det nationella kompetensteamet *the Forced Marriage Unit* (FMU) är ett gemensamt initiativ av Storbritanniens Foreign and Commonwealth Office och Home Office. Teamet spelade en nyckelroll i framställandet av "the Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007".³⁸ Av de tvångsäktenskap som har handlagts av FMU, cirka 400 ärenden per år, hade 65 procent anknytning till Pakistan och 25 procent till Bangladesh. Av ärendena har 85 procent gällt flickor/kvinnor.³⁹ I flera av FMU:s ärenden har flickan förts utomlands i samband med äktenskapet. FMU assisterar och skyddar de offer som förts utomlands även om de har dubbelt medborgarskap och de har erfarenhet av flera sådana ärenden (Khanum 2008).

I Storbritannien, Wales och Nordirland infördes under 2008 en ny lagstiftning för att förhindra tvångsäktenskap och skydda de som redan har tvingats in i äktenskap. Polisen, offret eller någon närstående till denna kan ansöka i domstol om en *Forced Marriage Protection Order*. Enligt denna föreskrift förbjuds familjer från att föra personer utomlands för äktenskap, beslagta pass eller hota offren. Personer som bryter mot ett sådant beslut riskerar upp till två års fängelse. Familjemedlemmar kan också tvingas att avslöja var en person befinner sig.

I *Forced Marriage Civil Protection Act 2007* förespråkas ett "offerorienterat" perspektiv (victim-oriented approach). Det är offrets upp-

fattning och hälsa som är av vikt, inte familjens (Khanum 2008). Hur tvånget kan se ut och upplevas ser olika ut från person till person, det är offrets individuella upplevelse som ska vara vägledande. I vissa fall upplever unga personer inte förlovningen eller äktenskapet som tvingande förrä de utsätts för fysisk misshandel medan övertalningsförsök och en otrevlig atmosfär i hemmet för en annan person kan innebära att de känner sig tvingade till äktenskap. I *A choice by right* definieras tvångsäktenskap så här:

"From the outset the Working Group has been very clear that it is a marriage conducted without the valid consent of both parties, where duress is a factor. It is a violation of internationally recognised human rights standards and cannot be justified on religious or cultural grounds." (The Working Group on Forced Marriage 2001 s. 6)

"The Working Group has found that duress is invariably a factor of forced marriages. The Court of Appeal has ruled that the test for duress for these purposes is simply "whether the mind of the applicant (the victim) has in fact been overborne, however that was caused." (The Working Group on Forced Marriage 2001 s. 7).

"There is a spectrum of behaviours behind the term forced marriage, ranging from emotional pressure, exerted by close family members and the extended family, to the more extreme cases, which can involve threatening behaviour, abduction, imprisonment, physical violence, rape and in some cases murder. People spoke to the Working Group about 'loving manipulation' in the majority of cases, where parents genuinely felt that they were acting in their children and family's best interests." (The Working Group on Forced Marriage 2001 s. 11)

Det görs också en tydlig uppdelning mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap:

" The Working Group is clear that the distinction lies in the right to choose. In the tradition of arranged marriages, the families of both spouses take a leading role in arranging the marriage, but the choice whether to solemnise the arrangement remains with the spouses and can be exercised at any time. The spouses have the right to choose – to say no – at any time. In forced marriage, there is no choice." (The Working Group on Forced Marriage 2001 s. 10).

I rapporten *Crimes of the Community: Honour-based violence in the UK* förtydligas att fenomen som hedersrelaterat våld, könsstymning och tvångsäktenskap i Storbritannien inte är isolerade traditioner utan ett socialt system byggt på idéer om heder, kultur, etnicitet och religion. Praktiserandet av tvångsäktenskap är inte fenomen som endast berör första generationens invandrade utan ett socialt system som överförs mellan generationer och som utövas av tredje och fjärde generationens invandrare i Storbritannien. Traditionen att unga i Storbritannien med utländsk bakgrund gifter sig med en make eller maka från mer traditionella och konservativa delar av världen lyfts i rapporten fram som den största anledningen till att traditionella attityder och hedersrelaterat våld fortlever i Storbritannien (Brandon & Hafez 2008).

KAPITEL 2

Hur många utsätts
och vilka är de?

Kartläggningens upplägg

Statistiken över ingångna äktenskap visar hur många unga mellan 15 och 25 år som är gifta, men inte varför. För att kunna kartlägga hur många unga som gifts bort mot sin vilja krävs utförliga uppgifter om varför två personer ingår eller har ingått äktenskap med varandra. Sådana uppgifter saknas. Det vi kan få fram är myndigheters och olika verksamheters bedömningar av ärenden där de har haft kontakt med personer som berättat att de riskerar att bli bortgifta, eller att de har blivit bortgifta mot sin vilja.

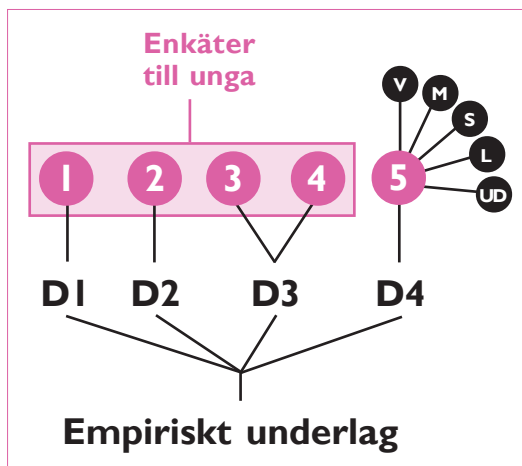
Ett annat sätt att kartlägga ungas upplevelse av arrangerade äktenskap mot den egna viljan är genom att ställa frågor till ett stort antal unga om äktenskap och val av partner och det är detta Ungdomsstyrelsen har fokuserat på. De frågor vi har använt i *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009* är:

- Får du gifta dig med den du vill?
- Vem väljer din partner?
- Har du under den senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?

Ungdomsstyrelsens utgångspunkt i denna kartläggning är ungas perspektiv – det vill säga i hur stor utsträckning unga uppger att de inte själva får välja vem de ska leva tillsammans med eller gifta sig med och i vilken utsträckning de uppger att de har ett villkorat val i förhållande till äktenskapspartner. Det svarar inte på frågan hur många som utsätts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan, utan det ger en bild av hur många unga som upplever begränsningar i sitt val av äktenskapspartner och hur många som är oroliga över att inte själva kunna välja.

För att kvalitetssäkra resultaten har vi använt oss av en metod som kallas triangulering. Triangulering innebär att vi har tagit fram en beskrivning av ungas situation i förhållande till arrangerade äktenskap mot den egna viljan genom att jämföra uppgifter om ungas villkor från flera olika datakällor. Underlaget i kartläggningen består sammanlagt av fyra olika enkätundersökningar som innehåller frågor om äktenskap och val av partner. Analysen av enkäterna presenteras var för sig i olika delstudier (D1–D4) i detta kapitel.

De fyra enkäterna som kartläggningen av ungas livsvillkor utgår från är:

Stockholms universitets undersökning *Ung 08* i Stockholms stad. En enkät genomförd i klassrum i grundskolans årskurs 9, riktad till unga mellan 15 och 16 år. **D1**

Kompletterande analys av enkätstudien som låg till grund för Socialstyrelsens rapport *Frihet och ansvar – en undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva få bestämma* (2007a). Det är en riksrepresentativ undersökning, genomförd i klassrum i gymnasiet år 2, riktad till unga mellan 17 och 18 år. **D2**

3

Ungdomsstyrelsens ungdomsundersökning 2009, en postenkätundersökning bland 6 000 unga i åldern 16–25 år. Det är en riksrepresentativ undersökning.

4

Ungdomsstyrelsen urvalsundersökning 2009, en postenkätundersökning bland 2 000 unga i åldern 16–25 år i ett särskilt urval av fyra stadsdelar: Husby i Stockholm, Hjällbo i Göteborg, Rosengård i Malmö och Araby i Växjö.

D3

Vi har också kartlagt förekomst av arrangerade äktenskap mot någons vilja genom att hämta information från olika myndigheter som kan möta problematiken. Dessutom har vi samlat information från olika verksamheter som möter unga utsatta för hedersrelaterat våld. Verksamheter och myndigheter har uppskattat antalet personer som de har mött och som riskerar eller har blivit utsatta för arrangerade äktenskap mot den egna viljan. Sammanställningen av dessa officiella uppskattningar är delstudie 4 i detta kapitel.

Organisationers och myndigheters erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja.

5

V Ett urval av verksamheter som möter unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

M Migrationsverket

S Skatteverket

L Länsstyrelserna

UD Utrikesdepartementet.

D4

Metoddiskussion

Eftersom en överväldigande majoritet av unga i Sverige själva väljer vem de ska gifta sig med och inte har begränsningar i val av partner, så blir en kartläggning av hur många unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan en analys av en riskgrupp som procentuellt sett är liten.

I allt annat än totalundersökningar finns det en felmarginal som bland annat beror på urvalsstorlek och urvalsmetod. De enkätundersökningar vi har använt är alla urvalsundersökningar och vi hänvisar till respektive delstudie för fördjupade metoddiskussioner. Här kommer vi att lyfta allmänna frågor som rör urval och analys.

Tidigare undersökningar visar olika svårigheter med att försöka säga något om hur många unga som utsätts, eller riskerar att utsättas för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan:

- Enkätstudier kan ha flera problem, om det är riktade enkäter till vissa grupper kan dessa känna sig utpekade och stigmatiserade, om det är enkäter som görs riksrepresentativt kan de som berörs av problematiken vara en för liten grupp för att det ska gå att göra någon djupare analys.

- Undersökningar riktade till unga, vare sig de är enkäter eller intervjuer, påverkas också av hur de unga som är utsatta känner inför att besvara frågorna. Var frågorna besvaras kan därför bli av betydelse, sker det i hemmet eller på en neutral plats som i skolan, sker det i grupp eller i avskildhet?

- Alla unga som besvarar en enkät behöver inte uppleva sig begränsade i val av partner eller äktenskap vid intervju- eller enkättillfället. Denna

upplevelse kan för vissa bli tydlig först vid ett senare tillfälle.

- Mörkertalet är troligen stort, man kan anta att få av dem som upplever ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan söker stöd av samhället. Detta gör att studier som kartlagt kontakter som tagits av unga utsatta förmodligen är i underkant.
- Det finns i studier av registrerade kontakter risk för dubbelregistrering – en och samma person kan ha besökt en skyddad verksamhet och ringt till en annan verksamhets jourtelefon.
- Det kan vara känsliga frågor att prata om i intervjuer, vilket kan leda till underrapportering. Personer kan känna sig utpekade och stigmatiserade.

Urvalen i olika riksrepresentativa undersökningar gör det svårt att statistiskt analysera riskgrupper, något som också andra undersökningar visar. I Ungdomsstyrelsens analys av ungas hälsa och utsatthet som genomfördes under 2007 (Ungdomsstyrelsen 2007a) var det till exempel svårt att på djupet kunna analysera villkoren för de cirka 10 procent i åldersgruppen 16–25 år som på frågan *hur uppskattar du ditt allmänna hälsotillstånd* svarade att de mår ganska eller mycket dåligt. Den grupp som mår sämst är svår att analysera eftersom antalet individer som ingår i den är för få för en statistisk analys med många variabler. Det finns också etiska problem som ibland lyfts fram av forskare – som att exempelvis söka orsakssamband som ytterligare kan stigmatisera grupper av personer, som i detta fall cirka 5 procent av unga mellan 16 och 25 år, i relation till 95 procent. Ungdoms-

styrelsen menar dock att om vi ska kunna göra bra insatser från samhällets sida som fångar upp de unga som av olika skäl är utsatta bör vi, om det finns möjlighet, försöka beskriva deras villkor.

Det som skiljer denna kartläggning från analysen av ungas allmänna hälsotillstånd är att vi genom *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009* har ett absolut ja, jag väljer själv vem jag ska gifta mig med som utgångspunkt för att analysera de unga som svarar nej och de som anger att de har olika begränsningar i valet av partner. I kartläggningen har vi inte lagt samman undersökningarna på grund av att de är olika till sin karaktär och inte kan jämföras. Däremot ger de en samstämmig bild av ungas villkor då varje enkät är analyserad utifrån den grupp i varje undersökning som angett begränsningar i valet av partner att gifta sig med och resultaten stöder varandra. I *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*, som är den senaste genomförda enkätundersökningen och med ett slumpmässigt urval unga i åldern 16–25 år, finns likadana frågor som i Socialstyrelsens och Stockholms stads enkäter för att möjliggöra en jämförande diskussion.

Vi kan också genom de olika enkäterna visa att ungas upplevelse av begränsningar i relation till valet av äktenskapspartner förekommer såväl bland 15-åringar och 18-åringar som i hela gruppen 16–25-åringar.

Det som är viktigt i en kartläggning av det här slaget är att bedöma undersökningarnas representativitet, reliabilitet och validitet:

- Representativitet – frågar vi dem som vi avser att fråga eller förekommer det systematiska bortfall eller brister i urvalsmetoden.

- Reliabilitet – får vi reda på det vi vill med de frågor som vi ställer? Mäter vi det vi vill mäta?

- Validitet – är frågorna relevanta, det vill säga hur väl ger de frågor vi ställer svar på det vi vill undersöka?

Ungdomsstyrelsen bedömer att vi har kunnat ge en statistiskt säkerställd uppgift på hur många i åldersgruppen 16–25 år som har olika begränsningar i valet av partner. Det innebär inte de facto att så många kommer att ingå ett äktenskap som arrangerats mot deras vilja – men det är en indikation på hur stor den grupp är som löper risk att giftas bort mot sin vilja. Vad vi har validerat är:

- Hur stor andel i en åldersgrupp som uppger att de inte helt självständigt väljer vem de ska leva tillsammans med eller gifta sig med som vuxen.

- Hur stor andel i en åldersgrupp som uppger att de är oroliga över att föräldrarna eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska leva tillsammans med eller gifta sig med som vuxen.

Vi har dessutom genom triangulering kunnat ge en tillförlitlig beskrivning av ungas situation i relation till arrangerade äktenskap mot den egna viljan. De olika resultaten från enkätstudierna i kartläggningen ger fördjupad förståelse för de villkor som unga som lever med olika begränsningar i val av partner har i relation till fritid, skola, inflytande och hälsa.

Genomförda kartlägningsstudier i Danmark, Norge och Storbritannien

I England har man skattat förekomst av tvångs- äktenskap² utifrån en kvalitativ fallstudie av en stad i England, Luton, med en hög andel invånare med utländsk bakgrund. Rapporten består av en omfattande litteraturgenomgång av offentligt gjorda nationella och lokala dokument om tvångs äktenskap. I rapporten görs också en demografisk analys av befolkningen i Luton via befolkningsdata på lokal och regional nivå.

Studien baseras på intervjuer med personer som företräder särskilda verksamheter och organisationer som möter målgruppen och de som själva har erfarenhet av tvångs äktenskap. Via informanterna fick forskarna reda på antalet kända fall av arrangerade äktenskap mot någons vilja. En analys av förekomst i olika befolkningsgrupper, och skattningar utifrån de olika befolkningsgruppernas storlek, ledde till slutsatsen att cirka 4 000 unga årligen tvingas gifta sig mot sin vilja i England (Khanum 2008).

Anja Bredal och Lill Salole Skjerven kartlade förekomsten av tvångs äktenskap på uppdrag av regeringen i Norge under 2005 och delar av 2006. Undersökningen omfattade främst data från en enkätundersökning till barn- och ungdomsenheterna inom den norska socialtjänsten och en kartläggning av ärenden inom specialiserade enheter. Utöver det gjordes intervjuer med familjevernkontor i Oslo, skol-sköterskor vid ett antal skolor i Oslo och en förfrågan till norska ambassader i ett antal länder. Från socialtjänsten kom uppgift om 45 ärenden som rörde tvång och 98 som rörde hedersrelaterat våld och förtryck³ under 2005. Under de tio första månaderna av 2006 rapporterades 18 ärenden som rörde tvång och 115 ärenden som rörde hedersrelaterat våld och

förtryck. Runt 80 procent av ärendena rörde kvinnor. I rapporten räknades dock inte de rapporterade fallen av tvångsäktenskap samman. Forskarna menade att detta var vanskligt eftersom det inom de aktuella verksamheterna fanns olika sätt att föra statistik på och det fanns risk för dubbelrapportering. Det gjordes därför inte någon skattning på nationell nivå av antal utsatta för tvångsäktenskap i Norge (Bredal & Skjerven 2007).

I Danmark har man kartlagt parbildning bland etniska minoriteter i studierna *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) och *Konflikter og Intervention: Pardannelsesmønstre blandt etniske minoritetsunge* (Singla 2004). Studierna fokuserade på unga i åldern 17–27 år från de fem största invandragrupperna i Danmark: Turkiet, Pakistan, före detta Jugoslavien, Libanon och Somalia. De byggde på frågeschemaintervjuer och kvalitativa intervjuer. Både unga och deras föräldrar intervjuades. Av studierna framkom att cirka 80 procent av de unga själva valde sin äktenskapspartner. I rapporten uppskattas cirka 4 procent av de unga ha utsatts för ett tvångsäktenskap.⁴

Uppgifter om arrangerade äktenskap mot någons vilja i tidigare svenska studier

För anknytningsutredningens räkning gjorde SCB en intervjuundersökning med 589 kvinnor med utländsk bakgrund som på grund av anknytning fick uppehållstillstånd i Sverige under 1992. En av frågorna som ställdes rörde förhållandets uppkomst. Av kvinnorna uppgav 4 procent att familjen hade bestämt att hon skulle gifta sig med mannen, 4 procent uppgav att de hade träffats genom släktingar och 1 procent uppgav att de träffats för att de var släkt och då

oftast kusiner. I utredningen gjordes också en studie av akterna vid Statens invandrarverk (nuvarande Migrationsverket) kring aktuella avslag under 1992, totalt gick 386 akter igenom. Av de sökande kom 35 procent till Sverige på grund av anknytning till en landsman. Bland dessa hade parterna i de flesta fall träffats i ursprungslandet. I ett stort antal ärenden hade parterna känt varandra sedan barndomen och de var i flera fall släkt med varandra. I några ärenden uppgavs det uttryckligt att det var uppgjort mellan mannen och kvinnans föräldrar att de skulle gifta sig. Parterna i dessa ärenden kom från Etiopien, Indien, Iran, Irak, Libanon, Tunisien och Turkiet. I vissa fall hade paret träffats först i samband med bröllopet. Det förekom också äktenskap mellan landsmän som ingåtts genom ombud (SOU 1997:152).

I en avhandling om "invandrarkvinnors"⁵ våldsutsatthet gjordes en enkätstudie riktad till kvinnor med utländsk bakgrund som under första halvåret 1996 sökt hjälp på grund av våldsutsatthet. Totalt besvarade 139 kvinnor enkäten. Av dessa 139 kvinnor uppgav 51 procent att de inte eller nästan inte hade känt sin blivande make innan äktenskapet, 30 procent av kvinnorna uppgav att deras äktenskap hade arrangerats av deras familjer. De arrangerade äktenskapen karakteriserades utifrån kvinnornas uppgifter av att parterna känt varandra under en mycket kort tid och det fanns i regel en stor åldersskillnad mellan mannen och kvinnan. En del av dessa äktenskap hade påtvingats kvinnan, i huvudsak genom religiösa och traditionella påbud. Det fanns också underlag i undersökningsmaterialet som pekade på att en del av kvinnorna var barn när äktenskapet ingicks (Lenardt 2008).

I *Låt oss tala om flickor...* (Integrationsverket 2000) visar en enkät till 184 av 500 individ-

och familjeomsorgsenheter, där 114 svarade, att 62 enheter hade erfarenhet av att flickor ville flytta hemifrån på grund av generations- och kulturkonflikter under 1999. Sammanlagt upp-gav enheterna att 350 flickor, varav 230 med utländsk bakgrund, hade sökt stöd. Elva flickor hade sökt stöd på grund av att de utsatts för på-tryckningar att gifta sig, flickorna var omyndiga och de flesta i åldern 16–17 år.

Socialstyrelsen kartlade på regeringens uppdrag förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot unga från nära anhöriga. Detta resulterade i rapporten *Frihet och ansvar* (Socialstyrelsen 2007a). Vi återkommer till den rappor-ten längre fram i detta kapitel. Socialstyrelsen har också haft i uppdrag av regeringen att utvär-dera skyddade boenden för utsatta för heders-relaterat våld. Denna utvärdering presentera-des i rapporten *Frihet och familj* (Socialstyrel- sen 2007b). I rapporten framkom att för 34 av de 49 personer⁶ som intervjuades var skälet för att söka skydd att de inte själva fick välja sin livspartner. Familjen hade planerat eller redan genomfört ett tvångsäktenskap, mannen hade

motsatt sig skilsmässa eller familjen hade krävt separation när den inte accepterade en befint- lig relation.

Enligt uppgift från Rädsla barnen hade de un- der 2002–2008 haft kontakt med 500 flickor och pojkar som riskerade att giftas bort (SOU 2008:41).

Statistik över äktenskap i Sverige

Den sista december 2007 fanns det enligt befolkningsregistret 400 individer i åldern till och med 18 år som var gifta. En överväldigande majoritet av dessa, 356 individer har utländsk bakgrund och är unga kvinnor. Av tabell 2.1. framkommer att 20 individer under 18 år är registrerade som gifta. För att gifta sig som un- derårig behöver den underåriga dispens från Länsstyrelsen. Om en man eller kvinna med svensk anknytning gifter sig med en utländsk individ under 18 år kan Skatteverkets folkbok- föring göra undantag i vissa fall.

Av unga till och med 24 år ingick 8 053 äkten- skap 2007, av dessa var 68 procent unga kvin-

Tabell 2.1 Antal gifta unga i Sverige efter kön och bakgrund. 15–18 år, 2007

		Utländsk bakgrund	Svensk bakgrund
15 år	Män	0	0
	Kvinnor	1	0
16 år	Män	0	0
	Kvinnor	3	0
17 år	Män	1	0
	Kvinnor	15	0
18 år	Män	33	6
	Kvinnor	303	38
Totalt		356	44

Källa: SCB, befolkningsregister 071231.

Tabell 2.2 Antal nyblivna gifta i Sverige efter kön och ålder. 2007

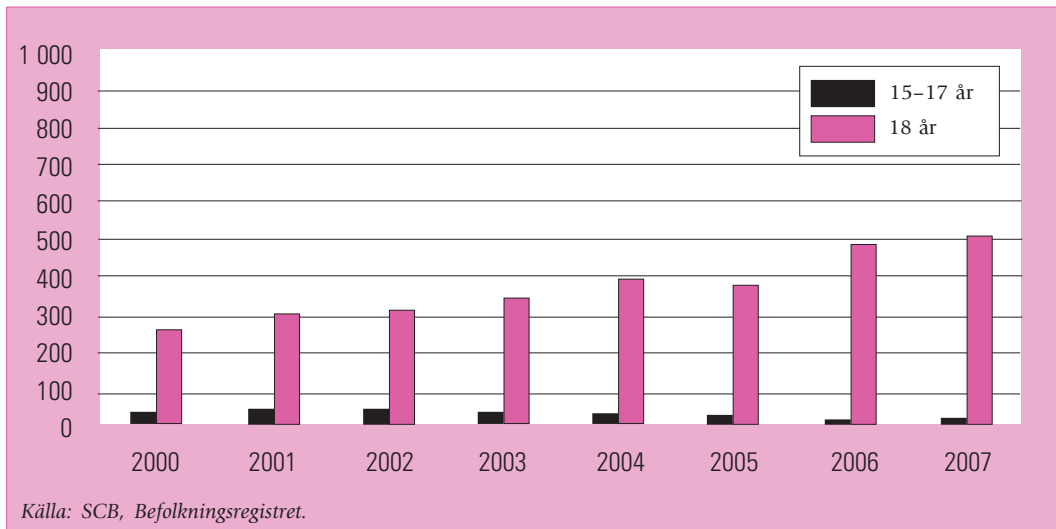
		Antal
-19 år	Män	182
	Kvinnor	913
	Totalt	1 095
20-24 år	Män	2 385
	Kvinnor	4 573
	Totalt	6 958
Totalt		8 053

Källa: SCB, befolkningsregister 071231.

nor (tabell 2.2). I åldersgruppen under 19 år var 83 procent unga kvinnor.

Antalet nygifta har ökat från 693 till 1 095 i åldersgruppen upp till 19 år under perioden 2000–2007. Antalet unga kvinnor som gifter sig är fem gånger så högt som antalet män i den yngre gruppen och dubbelt så stor i gruppen över 20 år.

I åldersgruppen 15–17 år har antalet nygifta minskat kraftigt mellan 2000 och 2007, medan det skett en ökning i gruppen 18 år (figur 2.1). Sedan 2005 ställs det hårdare krav för att underåriga ska få dispens att gifta sig. Antalet nygifta underåriga har dock minskat sedan 2001. Den kraftiga ökningen bland 18-åringar (en ökning på 61 procent från 316 till 510 giftermål) förklaras inte av minskningen bland 15–17-åringar (en minskning på 90 procent från 43 till 7 giftermål). Antalet 15–18-åringar har under perioden 2002 till 2007 ökat från 431 399 till 514 323 (det är en ökning på 19

Figur 2.1 Antal nygifta i åldern 15–17 och 18 år. 2000–2007.

Tabell 2.3 Antal nygifta upp till 25 år, utländsk/svensk bakgrund och kön. 2000–2007

Bakgrund	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Utländsk								
Män	1 109	1 086	994	1 067	1 104	1 110	1 479	1 725
Kvinnor	2 300	2 306	2 225	2 311	2 605	2 449	2 918	3 156
Svensk								
Män	2 016	1 763	1 834	1 685	1 712	1 708	1 863	1 848
Kvinnor	4 209	3 621	3 794	3 598	3 670	3 666	3 853	3 865
Uppgift saknas*								
Män	30	27	19	26	23	16	10	13
Kvinnor	133	117	68	73	74	82	58	65
Totalt								
Män	3 155	2 876	2 847	2 778	2 839	2 834	3 352	3 586
Kvinnor	6 642	6 044	6 087	5 982	6 349	6 197	6 829	7 086

Källa: SCB, Befolkningsregistret.

* Uppgift saknas: Ej folkbokförd vid årets slut.

procent). Det innebär att andelen giftermål ökat från 0,8 promille till 1 promille i åldersgruppen 15–18 år, där ökningen finns bland 18-åringarna.

För hela åldersgruppen upp till och med 25 år finns inte samma ökning (tabell 2.3). Däremot ser det ut som att antalet nygifta ökat bland utrikes födda unga. Detta beror dock på att gruppen ökat i storlek med 28 procent mellan 2000 och 2007 så andelen som gifter sig har inte förändrats.

Det finns inga statistiska uppgifter om hur unga 15–25 år har ingått sina äktenskap till exempel om äktenskapen är arrangerade eller fullmaktsäktenskap. Vi belyser denna problematik i delstudie 4 i detta kapitel.

Rätten att själv få välja vem man ska gifta sig med

- kartläggning bland unga i årskurs 9 i Stockholms stad

Studiens syfte och frågeställningar

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att kartlägga arrangerade äktenskap mot en parts vilja. Skälen för regeringens beslut är att:

"Inte alla ungdomar bestämmer själva om, när eller med vem de ska gifta sig. Arrangerade äktenskap mot en parts vilja kan ha såväl kulturella som sociala och ekonomiska orsaker. Kvinnans sexualitet, familjebildning, äktenskap och skilsmässa kan i sådana sammanhang vara en kollektiv angelägenhet där litet eller inget utrymme ges för individens egna val. Både flickor och pojkar, kvinnor och män berörs, men flickor och kvinnor drabbas särskilt hårt. Konsekvenserna av att gå emot familjens tradition och önskemål från föräldrar och andra släktingar kan för den enskilda kvinnan, eller mannen, vara så kännbara att det i praktiken inte är ett möjligt alternativ." (IJ2008/579/UF)

Detta är en delstudie inom uppdraget genomförd av forskare på Institutionen för Socialt arbete vid Stockholms universitet. Avsikten är att utifrån en sedan tidigare genomförd enkätundersökning bland 15-åringar i Stockholms stad studera frågan om att inte själv få välja framtida partner.

Studiens övergripande syfte är att skilja ut de unga som själva inte får välja vem de ska leva tillsammans med i framtiden. Detta görs genom att studera de frågor i enkätundersökningen som tar fasta på om ungdomarna själva tillåts välja vem de ska gifta sig med eller leva tillsammans med i framtiden. Utöver detta undersöks om ungdomarna vid tiden för undersökningen har andra begränsningar som att de förväntas vara oskuld vid äktenskapets ingående, inte får ha relationer eller socialt umgänge med det motsatta könet och/eller har restriktioner på fritiden, alternativt i skolan. Dessa begränsningar kan påverka den unges möjlighet att själv välja framtida partner.

Studiens frågeställningar är följande:

- Hur stor andel av ungdomarna i studien får inte själva välja partner i framtiden?
- Har ungdomarna vid tidpunkten för undersökningen andra begränsningar som påverkar deras möjligheter att själva kunna välja framtida partner?
- Vad har ungdomarna själva för värderingar kring föräktenskapliga relationer, val av framtida partner och föräldrars inflytande i dessa frågor?
- Har ungdomarna utsatts för kontroll, kränkande behandling, hot och våld inom familjen?

- Hur är ungdomarnas välmående och hälsa vid tiden för studien?
- Vad har ungdomarna för bakgrund: etnicitet, religion och socioekonomi?

Samtliga frågeställningar studeras utifrån en jämförande ansats, där unga som har begränsningar i valet av framtida partner jämförs med dem som inte har sådana begränsningar. Jämförelser görs även mellan flickors och pojkars enkätsvar genom att samtliga resultat presenteras uppdelat på kön. På så vis kan situationen för flickor fortlöpande jämföras med den för pojkar.

Som tidigare nämnts utgår studien från en tidigare genomförd enkätundersökning: *Ung 08*. Enkäten fylldes våren 2008 i av elever i årskurs nio på 36 grundskolor i Stockholms stad. De elever som fyllde i enkäten utgör ungefär 30 procent av samtliga ungdomar i 15-årsåldern i Stockholms stad vid tiden för undersökningen. Enkätundersökningen var ursprungligen ett uppdrag av Stockholms stads politiker som syftade till att studera unga som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar. Den studien finns redovisad i rapporten *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009).

I den här studien har vi fokus på frågor som rör ungas val av framtida äktenskaps- och sambopartner. Dessa frågor har delvis analyserats i den ovan nämnda studien eftersom de ingick i de analytiska kriterier vi använde för att skilja ut den grupp flickor, men också pojkar, som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar. I den här studien utgör frågorna om val av framtida partner ensamt utgångspunkt för samtliga analyser.

Avgränsningen av gruppen unga som själva inte får välja vem de ska gifta sig med sker med utgångspunkt i kriterier baserade på forskning och teori (Berge 1995). Detta betyder att det är vi som avgör om individen tillhör en viss kategori eller inte. Vidare är kategoriseringen inte detsamma som att de unga som uppfyller kriterierna faktiskt har begränsningar i val av framtida äktenskaps- och sambopartner.

Först gör vi en forskningsgenomgång och därefter presenterar vi våra analytiska kriterier.

Tidigare forskning

Med anledning av att äktenskap mot en parts vilja har varit mindre belyst inom forskning i Sverige, är det av yttersta vikt att ta del av erfarenheter och forskningsresultat i den internationella forskningen kring äktenskap och den enskildes möjlighet att själv få välja sin framtida partner. Denna forskningsöversikt berör frågor kring äktenskapsform, faktorer som påverkar den enskildes val av partner och olika samlevnadsformers samband med migration, integration, religion samt kultur. Förutom forskningsresultat om äktenskapstraditioner inkluderar vår forskningsgenomgång även studier om andra inskränkningar av ungas handlingsutrymme som kan tänkas påverka deras val av framtida partner.

I *Det andra könet* som kom 1949 analyserar Simone de Beauvoir äktenskapet som företeelse. Äktenskapets roll för kvinnor så som de Beauvoir beskrev det för sextio år sedan har fortfarande stor giltighet: "Än idag förhåller det sig så att en majoritet av kvinnorna är gifta, har varit det, förbereder sig för att bli det eller lider av att inte vara det" (2002/1949 s. 489).

Äktenskapet är enligt Simone de Beauvoir en samhällsinstitution där kvinnans uppgifter är att föda barn samt att tillfredsställa en mans sexuella behov och att sköta hans hem (a.a.).

Kvinnans ställning i äktenskapet är beroende av hennes ställning i samhället. Variationerna är enligt de Beauvoir många. Det kan vara:

- äktenskap där kvinnan skänkts som brud till vissa män av andra män
- äktenskap som ett sätt att kontrollera den kvinnliga sexualiteten
- äktenskap som en tvingande nödvändighet, mer för kvinnan än för mannen
- traditionella äktenskap där kvinnan är hemmafru och anpassar sig till mannens villkor
- arrangerade äktenskap
- äktenskapet som ett fritt val.

De äktenskapstraditioner som praktiseras i Sverige idag är flera och olika. Den ekonomiska utvecklingen av kvinnans ställning i Sverige, liksom kvinnans kontroll av barnafödandet har dels förändrat kvinnans villkor i äktenskapet, dels äktenskapet som institution (Blom 2005/2006, SOU 2005:66). Enligt äktenskapsbalken är äktenskapet en förbindelse som valts av två autonoma individer (prop. 1973:32). Synsättet är att äktenskapet – att gifta sig, liksom att skilja sig – är ett fritt val. En annan aspekt av det fria valet är att den unga kvinnan liksom den unge mannen ska vara lika fri att inte gifta sig som att gifta sig (de Beauvoir 2002/1949). Förutom denna civilrättsliga lagstiftning regleras äktenskapet av religiöst förankrade normsystem som i många avseenden kan skilja sig från äktenskapsbalkens bestämmelser (Wannes 2004, Hjärpe 2005, Jänterä-Jareborg 2007, Mehdi 2007a).

Arrangerade och transnationella äktenskap

Flera olika studier visar att arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap praktiseras av en del minoritetsgrupper i moderna västerländska stater (Bredal 1998, Shaw 2001, Prieur 2002, Lalonde et al. 2004, Schlytter 2004, González-Ferrer 2006, McAvoy 2008). Dessa äktenskaps-traditioner kan innebära att den unga kvinnan tvingas ha ett livslångt förhållande till en man som utövar inflytande över kvinnan och inskränker hennes framtida autonomi på ett fatalt sätt (McAvoy 2008).

Enligt Bredal (1999) upprätthålls seden med arrangerade äktenskap av föräldrar och vissa unga som inte ser några andra alternativ. Vanligast är transnationella äktenskap, det vill säga arrangerade äktenskap som äger rum mellan en part i ett nordiskt land och en part från utlandet, vanligtvis familjens ursprungsland. Bredal (2006) har även studerat hur arrangemang kommer till stånd. Hon har intervjuat unga kvinnor och män uppväxta i Norge med bakgrund i Indien, Pakistan samt Sri Lanka om deras erfarenheter och upplevelser av arrangerade äktenskap. Bredal diskuterar de ungas förståelse av autonomi i val av partner och giftermålsprocessen med utgångspunkt från deras upplevelser av *inflytande*, *deltagande*, *acceptans* och *motstånd*.

De övergripande resultaten visar att de ungas upplevelser av giftermålsprocessen och på vilket sätt arrangemanget sker varierar. Exempelvis finns det en variation i vem som väljer äktenskapspartner, den unge själv med familjens godkännande eller familjen. Det finns även exempel på unga kvinnor och unga män som mot sin vilja tvingats att ge sitt samtycke till ett arrangerat äktenskap. Oftast har de blivit utsatta för stark psykisk press och deras motstånd

har föranlett svårbemästrade konflikter. Bredal skriver även att chansen att få gifta sig med en partner som den unge själv valt ökar om den tilltänkta partnern uppfyller familjens uppsatta kriterier. Chansen ökar också om valet inför andra i bekantskapskretsen framstår som ett arrangemang som föräldrarna varit delaktiga i. Bredal diskuterar särskilt de könsspecifika normer som leder till att arrangerade äktenskap praktiseras olika för unga kvinnor och unga män. Kravet på oskuld vid ingåendet av äktenskap begränsar unga kvinnor mer än unga män och leder till att unga män är mer fria att välja sin partner än unga kvinnor.

I det nordiska sammanhanget finns det också studier som beskriver likheter och skillnader i nordiska länders politik och lagstiftning i förhållnings sättet till arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap (Bredal 1998, Schlytter 2004, Siim & Skjeie 2008). Till skillnad från Norge betraktas äktenskap i Danmark som en migrationsstrategi som immigranter i Danmark använder sig av. Den danska invandringspolitiken i fråga om transnationella äktenskap karaktäriseras av generaliseringar av äktenskapliga traditioner bland minoritetsgrupper utifrån individuella fall av tvångsäktenskap. Distinktionen mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap suddas bort till följd av dessa generaliseringar. Båda äktenskapsmönstren betraktas lika oacceptabla i Danmark. Både i Norge och i Danmark har invandringspolitiken blivit mer restriktiv framför allt för anhöriginvandring och familjeförening. De restriktiva reglerna används till synes som ett medel för att bekämpa tvångsäktenskap. I Danmark anser staten att tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap har samma negativa inverkan på den enskildes självbestämmande, på kulturella konflikter och på bristande integration. Kritiker

menar att den danska staten använder parollen minoritetskvinnors rättigheter som en förövändning för att rättfärdiga sin gränskontroll och hårdare invandringspolitik (Bredal 1998, Siim & Skjeie 2008).

I sammanhang där hedersrelaterat hot och våld diskuteras lyfts val av framtida livspartner upp som en central fråga. Enligt Schlytter (2004) är skillnaden mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap ibland mycket härfin. Genom att tillåta seden arrangerade äktenskap ökar risken för att unga kvinnor och män tvingas till äktenskap i Sverige. I en kartläggning av hedersrelaterat våld i Storbritannien definieras skillnaden mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap som "*a marriage becomes forced if any coercion, physical or psychological, used against either spouses in order to force them to consent. A forced marriage is not the same as an arranged marriage which occurs with the full consent of both parties*" (Brandon & Hafez 2008, s. 9).

Schlytter (2004) menar att skillnaden främst ligger i individens *möjlighet* snarare än rätt att få välja något, likväl som individens *möjlighet* att få välja bort något. Det innebär i en konkret situation att en ung kvinna eller en ung man ska ges faktiskt utrymme att utan risk för hot om våld eller bestraffning tacka nej till ett tilltänkt giftermålsarrangemang.

Brandon och Hafez (2008) menar att tvångsäktenskap praktiseras för att upprätthålla hedersrelaterade traditioner. Främst är det ett effektivt sätt för föräldrar att kontrollera ungas sexualitet och förebygga alla slags handlingar som kan försaka att familjen/släkten förlorar sitt anseende. Det finns även exempel på familjer som praktiserar tvångsäktenskap för att stärka släktband och bevara familjens välstånd. Tvångsäktenskap används även som ett

medel för att hindra unga från att influeras av majoritetssamhällets värderingar och normer kring främst sexualitet.

Transnationella äktenskap

Skälen för att föredra en partner från föräldrarnas hemland ligger främst i den vikt man lägger vid att ha samma religiösa eller kulturella bakgrund och i vikten av att ha en partner som föräldrarna accepterar (Bredal 1998). Att välja en partner som föräldrarna inte godkänner kan innebära en tung börda då val av "fel" partner slutar oftast med ett uppbrott från familjen (Bredal 1998, Prieur 2002).

Charsley (2005) skriver i sin studie om brittisk-pakistaniers äktenskapstraditioner att det bland pakistanier i Bristol finns en oro över att ingå äktenskap med andra brittisk-pakistanska kvinnor/män eftersom dessa betraktas ha blivit kontaminerade av det amoraliska västerländska klimatet. En hustru/man från Pakistan anses vara mer religiös och mer traditionell på ett sätt som gynnar äktenskapet. En hustru/man som hämtas från föräldrarnas ursprungsland anses kunna föra de karaktäristiska dragen i religionen och traditionen vidare till andra generationen pakistanier i Storbritannien. Detta är viktigt eftersom en del av de ungdomar som tillhör andra generationen pakistanier i Storbritannien har blivit uppfostrade av "moderna" och "mindre religiösa" föräldrar som själva har vuxit upp i Storbritannien.

Pojkar används också för att genom äktenskap föra traditionen vidare, upprätthålla sociala och etniska gränser samt säkra gruppens kontinuitet. En del pojkar vars beteende föranleder oro hos föräldrarna, till exempel på grund av drogmissbruk eller att de har ("fel") flickvän, tvingas in i äktenskap med en flicka från Pakistan i syfte att "få honom på rätt spår igen" i diaspo-

ran. Det är i detta avseende som äktenskapets korrektiva effekt tydligast träder fram (Charsley 2005).

Transnationella arrangerade äktenskap kan också komma till stånd på grund av föräldrars lojalitet och förpliktelse gentemot sina släktingar i ursprungslandet. Föräldrar med giftsmogna barn ska i första hand vända sig till sina närmaste släktingar, syskon, om dessa är intresserade av att familjernas barn, kusiner, ska gifta sig med varandra. "Consanguineous" eller släkt-/kusingifte är ett sätt för familjen att ha kontroll över att en som ansluter sig till familjenheten är "orörd", när det gäller bruden, och pålitlig när det gäller brudgummen.

Ökningen av transnationella arrangerade äktenskap beskrivs också som en konsekvens av västerländska staters alltmer restriktiva invandringspolitik. Den hårda invandringspolitiken och de möjligheter som anhöriginvandring erbjuder för att luckra upp invandringspolitikens inskränkningar, har lett till att värdet på ogifta flickor med utländsk bakgrund har ökat. Genom att arrangera ett äktenskap med en man från hemlandet erhåller flickans föräldrar ett högre pris från brudgummens familj för sin dotter i utbyte mot att brudgummen får visum till Västeuropa. Ogifta pojkar och unga män är däremot inte lika eftertraktade.

Transnationella arrangerade äktenskap kan också ha att göra med en skev könsfördelning bland minoritetsgrupper av samma etnisk eller religiös bakgrund. De få studier som berör män med utländsk bakgrund som hämtar sina hustrur från hemlandet tyder enligt González-Ferrer (2006) många gånger på förekomsten av traditionella värderingar och önskemål om en "orörd" fru.

Transnationella arrangerade äktenskap kan innebära olika komplikationer för de inblan-

dade och ofta för den part som importeras. Ett av tänkbara syften med en mans migration genom ett arrangerat äktenskap till något västerländskt land kan vara att fullfölja det maskulina idealet om familjeförsörjare genom de ekonomiska möjligheter som livet i västvärlden erbjuder. Ironiskt nog underminerar "äktenskapsinvandring" mannens möjlighet att uppfylla flera aspekter av dessa maskulina roller. Att leva i svärföräldrarnas hem urholkar synnerligen mannens auktoritet över fru och barn. Detta kan innebära allvarliga konsekvenser eftersom forskningsresultat visar att mäns våld mot kvinnor är ett medel i konstruktionen av maskulinitet i underordnade positioner (Charsley 2005).

Avseende transnationella arrangerade äktenskaps konsekvenser för kvinnor som importerar en make från ursprungslandet anser Lievens (i González-Ferrer 2006) att dessa kvinnor tillförsäkras sig ett större inflytande i förhållandet och ökar sina chanser att leva oberoende av sina svärföräldrar, som är kvar i hemlandet, och av sin egen släkt eftersom det inte är acceptabelt att maken bor hos sina svärföräldrar. Det finns enligt González-Ferrer inte några empiriska belegg för Lievens hypotes. Av González-Ferrers egen studie framkommer att partnerimport är mer förenlig med en traditionell förståelse av familjelivet som bygger på mannens överordning och kvinnans underordning.

I samband med en del minoritetsgruppers frekventa användning av arrangerade transnationella äktenskap och dess samband med integrationens villkor i västliga samhällen stipulerar González-Ferrer (2006) att import av en make/maka från ursprungslandet är en tydlig indikation på minimal assimilation bland andra och efterföljande generation människor med utländsk bakgrund.

Faktorer som påverkar val av partner

I val av partner i diasporan skiljer Kalmijn (i González-Ferrer 2006) mellan tre olika faktorer som påverkar valet:

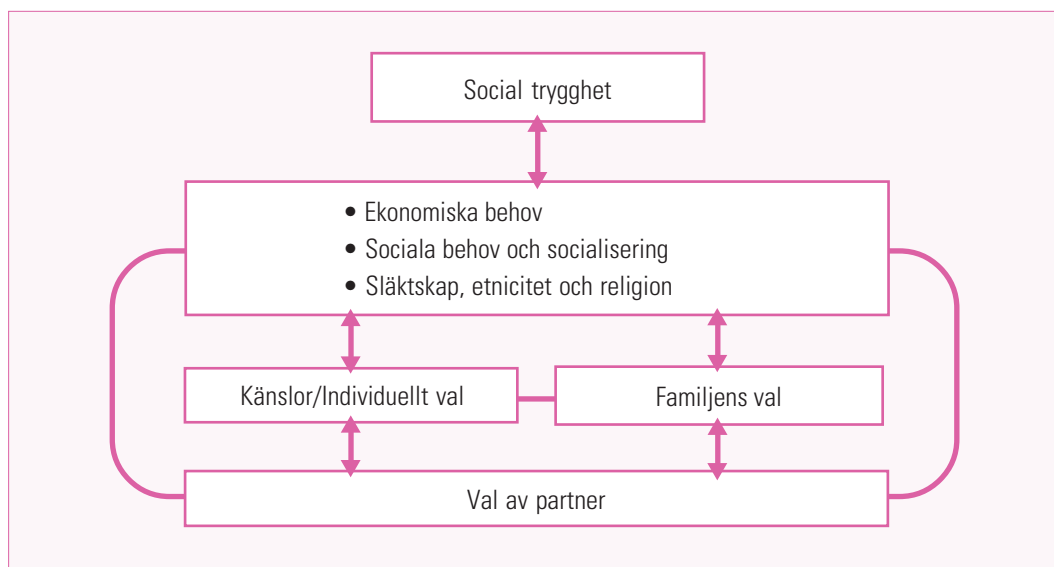
1. den enskildes preferenser för specifika egenskaper hos den tilltänkte maken/makan.
2. den sociala gruppens inflytande på individen och de val hon gör.
3. potentiella hinder/restriktioner som orsakas av strukturen på den äktenskapsmarknad där den enskilde söker sin partner.

I en annan studie om samlevnadsformer i ett jordbrukssamhälle skiljer Zaman (2008) mellan fem olika nyckelvariabler som kan påverka enskilda människors val av partner:

- patriarkalt inflytande
- ekonomiska och sociala behov
- släktskapsband
- täta/nära relationer mellan släktingar
- etnisk och religiös renhet.

Samspelet mellan de ovan nämnda faktorerna som har betydelse för den enskildes val av partner illustreras i figur 2.2. Av figuren framgår att det finns en motsättning mellan individen och familjen. Det rör sig om en kamp mellan å ena sidan familjens sammanhållningsmönster, baserad på utbyte av döttrar, och å andra sidan individens egna val och känslor. Individens egen vilja överskuggas av familjens och släktens sociala, ekonomiska och religiösa preferenser samt överväganden Zaman (2008).

Religiösa och civilrättsliga lagar samt kulturella preferenser påverkar, enligt Shaw (2001), också den enskildes val av äktenskapsform.

Figur 2.2 Individens och familjens konkurrerande behov i val av partner.

Antropologiska studier om individens äktenskapliga val beaktar också den enskildes erfarenheter, levnadsförhållanden och intressen när hon gör sina val. Det räcker inte med att anlägga ett kulturellt perspektiv på olika äktenskapsmönsters förekomst utan dessa ska även sättas in i en politisk, ekonomisk och social förståelseram (Shaw 2001). Alison Shaw som studerat sydasiaters äktenskapsmönster tar kastposition som exempel. Hon hävdar att kastposition påverkar människors föreställningar och uppfattningar om äktenskap inom samma kast. Många grupper, främst de överordnade kasterna, tenderar att undvika att deras döttrar gifter "ner sig". Att ens dotter gifter upp sig kan däremot vara ett tecken på social mobilitet. En man vars dotter gifter sig med sonen till en välbärgad familj betraktas ha nått ekonomiska framgångar. Döttrar och söner kan i detta avseende betraktas som ett medel för att förbättra föräldrarnas socioekonomiska status (Shaw 2001).

Shaw (2001) framhåller också att den ideologi som underbygger ett arrangerat äktenskap i Sydasiens är att förpliktelsen mot ens nära och avlägsna släktmedlemmar har företräde framför den enskildes egenintresse. Föräldrar har en förpliktelse gentemot sina syskon att först fråga dem om det föreligger önskemål om kusingifte. Det närmaste biologiska nätverket ska tillfrågas först när det gäller giftasmogna barn. Däremot är äktenskap enligt västerländska normer och värderingar ett uttryck för en grundläggande frihet/rättighet, det vill säga den enskildes rätt att själv välja sin partner, även om detta val i praktiken kan inskränkas av sådana faktorer som klass, etnisk grupp och föräldrar - eller familjeintressen. Föräldrarnas skyldighet gentemot släkt/syskon drabbar oftast första/äldsta barnet. När föräldrarna fullföljt sitt åtagande gentemot släkten brukar det bli mindre press på de yngre syskonen i fråga om val av partner. Att slutföra sin skyldighet gentemot

syskon/släktingar genom att gifta bort sitt barn till dem, är en källa till status inom släkten/gruppen (Shaw 2001).

En del studier visar att äldre sydasiatiska par i Storbritannien, USA och Kanada har större benägenhet att ha ett helt eller delvis arrangerat äktenskap medan yngre par föredrar ett delvis arrangerat äktenskap eller ett kärleksäktenskap (Shaw 2001, Lalonde et al. 2004, Charsley 2005).

I Turkiet beräknas ungefär hälften av alla äktenskap vara arrangerade av makarnas familjer, skriver Fowers, Fisiloglu och Procacci (2008). Äktenskap som initieras av familjer och inte av dem som står i begrepp att gifta sig med varandra, är mer förekommande på landsbygden respektive bland lågutbildade än i urbana miljöer och bland högutbildade. Arrangerade äktenskap förekommer också oftare bland äldre än bland yngre människor vilket tyder på en trend mot en växande individualism i val av partner. Senare studier om äktenskapstrender och mönster i Turkiet ger fingervisningar om att på senare år har en ökande andel av befolkningen valt sin äktenskapskandidat oberoende av familjen och utifrån kärlek. Denna trend är en indikation på att fler och fler anammar en västerländsk ansats till äktenskap inklusive möjligheten att skilja sig (Fowers et al. 2008).

Förekomsten av arrangerade äktenskap har samband med kvinnans möjligheter att skilja sig och klara sig på egen hand. Är de möjligheterna begränsade kan kvinnor föredra ett *arrangerat äktenskap* med anledning av att hon genom arrangemanget kunde utöva mer kontroll över val av sin partner än vad hon skulle kunna ha gjort i ett kärleksförhållande. Det rör sig om bestämda förväntningar på partnern. Att bli kär och gifta sig på grund av det, kan innebära att kvinnan accepterar en man som inte

kan uppfylla hennes förväntningar, till exempel när det gäller materiellt välfärd och ekonomisk trygghet (Tekçe 2004).

Litton Fox (1975) ser ett samband mellan äktenskapsform och typen av vigselceremoni. Fler kvinnor som gifter sig borgerligt beskriver sitt äktenskap som kärleksäktenskap i jämförelse med de kvinnor som gifter sig kyrkligt eller i enlighet med traditionella religiösa ceremonier. En stor andel av den sistnämnda kategorin skildrar sitt äktenskap som arrangerat. Fox skriver om de religiösa och civilrättsliga lagarnas påverkan på äktenskap. För att kunna säga något om omfattningen av och acceptansen för kärleksäktenskap i Turkiet måste hänsyn tas till två speciella aspekter av den turkisk-islamska kulturen:

- familjehedern investeras i kvinnans renhet som uppnås genom att kvinnan fogar sig i ärbarkoden
- fortlevnaden av traditionella äktenskapsformer, i synnerhet i enlighet med *sharia*.

Det hör enligt Fox till den muslimska kulturen att arrangerade äktenskap främjar familjens heder. Ett kärleksäktenskap är däremot ett tydligt bevis på föräktenskapliga relationer. Detta gör enligt Litton Fox att kärleksäktenskap per definition blir nervärderade och mindre "hederliga" jämfört med arrangerade äktenskap.

En annan dimension av den turkisk-islamska kulturen, som enligt Fox kan tänkas påverka spridningen av kärleksäktenskap och arrangerade äktenskap, är fortlevnaden av *sharia* eller den traditionella islamiska lagen som en kontrast till den civilrättsliga lagstiftningen som 1926 lade grunden för familjerätten i Turkiet. Före den civilrättsliga lagstiftningens införande

i Turkiet och i enlighet med *sharia* hade äldre (manliga) släktingar en nyckelroll i att söka en "lämplig" partner och i att arrangera äktenskapsceremonin. Vidare hävdar Litton Fox att den traditionella religiösa lagen sanktionerade arrangerade äktenskap såväl strukturellt, socialt som legalt. Fox framhåller att den moderna familjerätten i Turkiet, till skillnad från traditionell islamisk lag, har fokus på:

- de som står i begrepp att gifta sig
- den civilrättsliga familjerätten förutsätter parets närvaro och samtycke
- den kräver inte föräldrarnas samtycke om de som gifter sig är minst 18 år gamla.

González-Ferrer (2006) skriver att kvinnor med utländsk bakgrund generellt sett är mindre benägna att välja en tysk partner jämfört med män av utländsk härkomst. Val av partner bland mittengenerationens turkiska kvinnor i Tyskland har stora likheter med lågutbildade turkiska mäns partnerval. González-Ferrer framhåller att den mest förekommande äktenskapsformen bland turkiska kvinnor bosatta i Tyskland var att gifta sig med en landsman i Tyskland, omkring 50 procent, under 1990-talet. Närmare 40 procent av turkiska kvinnor i Tyskland gifte sig med en man från Turkiet. Det var bara 10 procent av turkiska kvinnor som gifte sig med en tysk man. Till skillnad från högutbildade turkiska män som gifter sig med tyska kvinnor, importerar omkring 42–52 procent av högutbildade turkiska kvinnor sin make från Turkiet.

González-Ferrers slutsats är att kvinnor i jämförelse med män möter starkare barriärer mot att gifta sig utanför den egna gruppen. Vidare

framhäver González-Ferrer att högre utbildningsnivå inte nödvändigtvis innebär några förmåner för tysk-turkiska kvinnor i äktenskapliga hänseenden. Mot bakgrund av utbildningsnivåns olika betydelse för kvinnors och mäns äktenskapsmönster är det inte överraskande att utbildningsnivå har en mer frigörande effekt på pojkars livsvillkor än på flickors (González-Ferrer 2006).

För de förhållanden som påverkar den enskildes val av partner i diasporan är pragmatiska överväganden enligt Prieur viktiga både för benägenheten att gå in i ett arrangerat äktenskap och för att motsätta sig det. Andra generationens invandrare, främst pojkar, kan vägra att gå med på ett transnationellt arrangerat äktenskap eftersom den tilltänkta maken/makan kommer att vara beroende såväl socialt som ekonomiskt av den som bor i väst innan hon/han kan stå på egna ben (Prieur 2002).

Ungas egna värderingar i val av partner

Lalonde et al. (2004) finner att kvinnor har mer traditionella förväntningar på äktenskapsform och familjeliv. Detta kan vara en följd av att det i en migrationskontext ställs hårdare krav på flickor och unga kvinnor och av att de går igenom en hårdare socialisationsprocess. Detta kan jämföras med Forsbergs (2005) och Hammaréns (2008) resonemang om konstitueringen av ett slags socialt och symboliskt kapital (Bourdieu 1992), hos en del unga med utländsk bakgrund, som bygger på oskuld för flickor och respektabilitet för pojkar. Forsberg menar att respektabilitetens och oskuldskravets ambition är att kontrollera kvinnor. Genom att internalisera värderingar som förmedlas till dem styrs flickor till att agera i enlighet med dessa krav. Flertalet föräldrar tycks förmedla oskuldens betydelse för respektabilitet, dock

framträder variationer. För vissa föräldrar är oskulden mycket viktig, för andra är gränsen inte lika tydlig. Forsbergs studie visar att bland flickor med utländsk bakgrund är det viktigt att markera sin respektabilitetsposition i förhållande till omgivningen. Den "ärbara flickan" är den som kan kontrollera sin sexualitet och är oskuld fram till äktenskapet. Det är ingen merit att ha mycket kunskaper om sex och pojkar då pojkvänner av vissa flickor tolkas som ett hot mot oskulden (Forsberg 2005).

Lalonde et al. (2004) framhäver att sydasiatiska föräldrar är mer benägna än eurokanadensiska föräldrar att socialisera sina barn i att ha ett "interdependent self-schema" och att värdesätta traditionella egenskaper hos sin framtida partner. Kvinnor inordnar sig under och internaliserar familjeförväntningar utifrån sin känsla av samhörighet med enskilda familjemedlemmar. Män besvarar däremot familjeförväntningar utifrån sin känsla av identifikation med sin familj som grupp eller genom erkännande av sin familj som representant för det gemensamma kulturarvet (Lalonde et al. 2004). De observationer som Lalonde et al. gjort kan jämföras med Kagitçibasis (2005) och Erdreichs (2006) resonemang kring autonomi och *interdependency* (ömsesidigt beroende) i moderna och traditionella familjestrukturer. Ur de sistnämnda perspektiv klyver en starkare grad av ömsesidigt beroende kvinnan som moralisk autonom aktör när hon underkastar sig familjens förväntningar eller söker föräldrarnas samtycke för att legitimeras sina val och handlingar.

I en undersökning om unga i Oslo (Øia 1998) framkommer att majoriteten av unga med utländsk bakgrund instämde i påståenden som att "flickor som är 16 år eller äldre ska själva bestämma när och med vilken man de skulle vilja gå ut", eller "val av partner skulle helt tillfalla den/dem som vill ingå äktenskap". Men

medan 33 procent av unga med norska föräldrar anser att "familjens intressen ska ha företräde framför den enskildes", instämmer 55 procent av unga med vietnamesisk bakgrund och 58 procent av dem med pakistanskt påbrå i påståendet (Øia 1998).

I en annan studie om unga med turkisk bakgrund finner Necef (1996) att 52 procent av pojkarna och 42 procent av flickorna föredrar danska attityder framför turkiska när det handlar om flört och kärleksrelationer mellan flickor och pojkar. Omkring 87 procent av ungdomarna ansåg att av den turkiska och kurdiska kulturen är det relationen mellan barn och föräldrar som absolut ska upprätthållas. Vidare tyckte ungefär 60 procent av ungdomarna att traditionen om att bevara flickans oskuld före äktenskapets ingående måste vidmakthållas. Enbart 9 procent av ungdomarna förkastade påståendet på ett tydligt sätt (Necef 1996).

Pojkar och unga män med högre utbildningsnivå är enligt Prieur (2002) och Hammarén (2008) mer måna om jämställdhet mellan könen. Detta till trots blir pojkar/unga män mer restriktiva i frågor om sina systrars fri- och rättigheter. De vill att deras systrar ska få delta i skolutflykter, spela handboll med sina klasskamrater, vidareutbilda sig eller skjuta upp ett giftermål. Dock vill pojkar/unga män att de ska kunna lita på sina systrar genom att systrarna betar sig tillbörligt även om de tillåts ägna sig åt ovan nämnda aktiviteter. Pojkar/unga män tillskriver sina systrars sexualmoral stor betydelse eftersom systrars otillbörliga beteende påverkar hela familjen. En del av pojkarna med utländsk bakgrund i Hammaréns och Prieurs studier anser att flickor inte ska bli förtryckta men att de ska skyddas från de potentiella hot och faror som finns i omgivningen (Prieur 2002, Hammarén 2008).

Pojkars och unga mäns villkor i val av partner

Kvinnans sexuella beteende är enligt Prieur (2002) av yttersta betydelse för familjen. Flickors och unga kvinnors tillbörliga uppförande uppfattas som ett uttryck för god moral, religiös och etnisk identifikation (långa dräkter eller jeans, huvudduk eller ej etcetera). Detta är inte fallet för män med utländsk bakgrund. I Prieurs studie om genuskonstruktioner bland unga med utländsk bakgrund i Oslo framkommer att pojkar av utländsk härkomst brukar vara friare än flickor av utländskt ursprung. Samtidigt har de en kortare tonårsperiod än sina etniskt norska jämnåriga, bland annat på grund av tidiga arrangerade äktenskap som sker i förebyggande eller korrektivt syfte. Föräldrarna tvingar in dem i arrangerade äktenskap för att de inte gifta sig med flickor från majoritetssamhället eller för att få dem att bryta ett kärleksförhållande med en norsk flicka (Prieur 2002).

Utifrån manliga respondenters resonemang kring val av partner skiljer Prieur mellan olika typer av maskulinitet bland unga män med utländsk bakgrund som har olika förhållningsätt till val av partner:

1) *Unga män som har ett leverne som liknar etniskt norska mäns levnadssätt.* Dessa män identifierar sig mer med den dominerande kulturen än med minoritetskulturer. Dessa pojkar/unga män kan bli utsatta för isolering eller tvingas till uppbrott från familjen till exempel med anledning av att de har ett kärleksförhållande med "fel" flicka.

2) *Unga män som identifierar sig med föräldrarnas kultur.* Denna identifikation tar sig inte uttryck i sättet att klä sig på. Dessa män är starkt förbundna med föräldrarnas kulturella arv. De

inordnar sig under föräldrarnas auktoritet. De har redan accepterat eller kan tänka sig att acceptera ett arrangerat äktenskap, även om de har eller har haft norska flickvänner.

3) *En subkulturell form av maskulinitet* – i medierna blir unga män med utländsk bakgrund förknippade med gängvåld, andra former av kriminalitet, kvinnohat och iögonfallande maskulinitet som härstammar från föräldrarnas hemländer eller från brist på positiva manliga förebilder. Denna kategori kan ha stora begränsningar i val av partner bland kvinnor från majoritetssamhället (jfr med Hammaréns studie från 2008 om invandrapojkar som utifrån sin marginaliserade och underordnade position säger sig ha blivit avvisade av svenska flickor på grund av en föreställd kriminell, våldsam och traditionell profil).

En del pojkar med utländsk bakgrund väljer att ha ett förhållande med en flicka från majoritetssamhället även om de betraktar dessa flickor som "lättfotade", "billiga" och "lösaktiga" samt "icke-lämpliga" som äktenskapspartner. De unga männen attityder är inte nödvändigtvis ett bevis på en moralisk dubbelstandard. De säger att de undviker föräktenskapliga relationer med flickor av utländskt påbrå för att skydda deras rykte. Norska flickor hyser däremot inte oro för att få dåligt rykte på grund av ett kärleksförhållande med en pojke (Prieur 2002, Archer 2003, Hammarén 2008).

Även studier från Storbritannien, Tyskland, Turkiet, USA och Canada visar att pojkar och män har större handlingsfrihet än flickor och kvinnor när det gäller att vägra underkasta sig ett tvångsäktenskap. Det är även lättare och mindre stigmatiserande för en pojke/ung man att lämna ett arrangerat äktenskap eller ett

tvångsäktenskap. I händelse av äktenskapsskillnad är det vanligtvis kvinnan som klandras samtidigt som det blir svårare för henne att gifta om sig (Shaw 2001, Lalonde et al. 2004, Charsley 2005, González-Ferrer 2006, Fowers et al. 2008).

Shaw skriver att unga sydasiatiska män har större umgängesfrihet före äktenskapets ingående och därmed större möjligheter att inleda ett förhållande som kan konverteras till ett "arrangerat kärleksäktenskap". Unga pakistanska män föredrar, enligt Shaw, äktenskap med kvinnor som har vuxit upp i Pakistan eftersom "hon kan traditionerna" och "hon står inte emot" sin man (Shaw 2001). González-Ferrer (2006) ser samma trend bland lågutbildade turkiska män i Tyskland.

Unga män med utländsk bakgrund i Hammaréns (2008) studie ger uttryck för olika uppfattningar avseende val av partner. En del har en inkluderande syn på partnerval, det vill säga att det inte är viktigt med bakgrundsfaktorer som etnicitet, religion och kultur utan de fäster större hänseende vid andra kvaliteter exempelvis utbildning, jobb, kärlek och personlighet i val av partner. En del andra pojkar betonar däremot vikten av att en potentiell partner ska ha samma bakgrund som mannen i kulturella, religiösa och etniska hänseenden.

Det finns enligt Hammarén ett samband mellan benägenheten, hos vissa pojkar och flickor med utländsk bakgrund, att föredra ett äktenskap inom den egna släkten och inom den etniska eller religiösa gruppen och dessa pojkars och flickors upplevelser av underordning och marginalisering i den svenska kontexten. Hammarén skriver att vid sidan om många "gränsöverskridande" kärleksrelationer finns det marginaliserade människor som tenderar att utveckla strategier för sammanhållning som ett

slags försvar mot förtryckande mekanismer. Dessa strategier manifesterar sig i en önskan om att inleda en relation med någon från samma grupp.

En del pojkar av utländsk härkomst skapar utifrån sin marginaliserade position ett slags motidentitet som en respons på ett uteslutande samhälle och "invandramaskulinitet" som en motpol till en föreställd svensk manlighet (Bredström 2005, Hammarén 2008).

Vem man har intima relationer med, blir tillsammans med och/eller väljer att ingå äktenskap med kan förstås ses som en reflexiv process i ett visst sammanhang där både marginalisering och "rasifiering" har en viktig betydelse. Rädslan, hos en del pojkar/unga män med utländsk bakgrund, för att den svenska kvinnans föreställda frihet riskerar att underminera familjesammanhållningen kan utgöra en begränsning och påverkar valet av partner. Det är mot en sådan bakgrund man kan förstå det ambivalenta och paradoxala förhållningssätt gentemot sexualitet, val av partner och jämställdhet som en del unga med utländskt ursprung ger uttryck för. En del respondenter i Hammaréns studie tar parti för flickans rätt att själv få välja sin partner samtidigt som de försvaret föräldrarnas förväntningar om att flickan ska vara oskuld vid äktenskapets ingående.

Enligt en del av pojkarna med utländsk bakgrund i Hammaréns studie utgör begreppet "invandrarkille" ett hinder i dessa pojkars möte med svenska flickor eftersom detta begrepp behäftas med stigmatiserande egenskaper som kriminell, våldsam och traditionell. En relevant fråga i detta sammanhang är om en del av dessa killars paradoxala förhållningssätt till sexualitet, jämställdhet och val av partner går att hänföra till hederskulturella normer och värderingar? Enligt Sernhede går det inte att likställa

reaktionsmönstren, hos en del pojkar med utländsk härkomst, med det hedersbegrepp som råder i vissa av de kulturer föräldrarna kommer ifrån. Det relevanta begreppet är, enligt Sernhede, respekt som signalerar revansch och kompensation för underordning. I Hammaréns studie använder sig, pojkarna med utländsk bakgrund, av en rad olika dikotomier så som billiga och lösaktiga svenska flickor respektive sexfixerade svenska pojkar mot dyra och svåra invandrarflickor samt seriösa och ansvarsfulla invandrapojkar. Hammaréns slutsats blir att pojkarna använder sig av dessa värdehierarkiska dikotomier för att göra sig "dyr" i förhållande till en exkluderande och klassmässig överordnad svenskhet (Hammarén 2008).

Skola och fritid

Skolan kan vara ett lämpligt forum och en grund för gränsöverskridande möten mellan flickor och pojkar med olika religiös, kulturell, etnisk och socioekonomisk bakgrund. Skolan är också en domän där föräldrars och den egna gruppens kontroll över vem den unge umgås med minskar. Det kan därför anses vara logiskt att möjligheten till mer umgänge över etniska, kulturella och religiösa gränser i skolan bör leda till blandäktenskap mellan personer med svensk och med utländsk bakgrund (Aldridge 1978). Dock tyder en del svenska studier på att skolan också är en arena där olika gränser, både med köns-mässiga, kulturella, religiösa och etniska förtecken, iscensätts och upprätthålls. Dessa gränsmarkörer förefaller påverka ungas möten över de nyss nämnda gränserna och i förlängningen även deras val av partner (Gruber 2007, Hammarén 2008). Nilsson skriver att fritid i det senmoderna sammanhanget får en allt viktigare roll i den enskildes utveckling.

Vidare säger Nilsson att fritid och livsstil sammanflätas i det individuella reflexiva projektet. Fritiden erbjuder individen både de aktiviteter genom vilka hennes identitet framträder och de offentliga arenor där hon får utrymme att visa vem hon är (Nilsson 1998).

Det finns studier om fritid och integration som tyder på att det finns relativt stora skillnader i villkoren för fritidsaktiviteter hos pojkar och flickor med utländsk bakgrund. Som exempel på fritidsaktiviteter är det framför allt idrott, motionsvanor, medlemskap i idrottsförening, fysisk aktivitet respektive passivitet och regelbunden träning som undersöks i dessa studier (Nilsson 1998, Carlsson 2001).

En del pojkar och flickor med utländsk bakgrund har olika villkor inom det moderna samhällets olika arenor som skola, fritid och familj, vilket har betydelse för deras möjligheter och begränsningar i val av partner (Gruber 2007, Högdin 2007, Hammarén 2008).

Olika studier visar att flickor med en traditionell bakgrund lever ett mer bevakat liv i det nya landet jämfört med hur de hade det i hemlandet (Sjögren 1993, Wikan 2003, Schlytter 2005). Dessa flickor får enligt McAvoy (2008) knappt delta i några fritidsaktiviteter efter skoltid eller umgås med kompisar utanför hemmet och de förväntas ta ett stort ansvar för hushållsarbetet.

Nilsson har studerat fritidsvanor hos unga i fyra geografiska områden i Sverige (i norra Dalsland, Södra Värmland, Luleå, Stockholms innerstad (Södermalm och Östermalm) samt Stockholms södra förorter (Flemingsberg, Tumba och Vårby). Resultatet av Nilssons undersökning visar att störst andel idrottande ungdomar återfanns i Luleå, 67 procent av flickorna och 69 procent av pojkarna. Andelen

flickor och pojkar i invandratäta Stockholm syd var 28 respektive 59 procent (Nilsson 1998).

Unga med utländsk bakgrund är enligt Carlsson (2001) relativt sett mindre aktiva inom föreningsidrotten. Bland flickor med utländsk härkomst var, i Carlssons studie, endast 30 procent medlemmar i en idrottsförening mot 54 procent av flickorna i jämförelsegruppen. Bland pojkarna tillhörde 59 procent av dem med utländskt ursprung en idrottsförening mot 74 procent i kontrollgruppen. Carlsson hävdar att unga med utländskt påbrå är mindre fysiskt aktiva. Hela 40 procent av flickorna med utländsk bakgrund i den sistnämnda studien ansåg sig vara näst intill fysiskt inaktiva mot 18 procent i kontrollgruppen. Bland pojkarna var relationen 21 procent inaktiva ungdomar med utländsk härkomst mot 13 procent i kontrollgruppen. Unga med utländskt ursprung, och i synnerhet flickor med utländsk bakgrund, debuterar senare i föreningsidrotten än andra ungdomar.

Skolan är en särskild frizon för flickor som kommer från traditionella familjer. Det är vanligt att skolor upprätthåller en "don't ask don't tell policy". Flickan döljer sitt familjeliv och skolan frågar henne inte om hennes familjeförhållanden (McAvoy 2008). En rad olika svenska studier visar att pojkar och flickor med utländsk bakgrund bemöts olika av skolpersonalen. Grovt förenklat går det att konstatera att skolpersonalen har positiva föreställningar om flickor med utländsk bakgrund och negativa föreställningar om pojkar med utländsk bakgrund (Gruber 2007, Jonsson 2007, Hammarén 2008).

Pojkar och flickor med utländsk bakgrund i den skola som Gruber (2007) har studerat får olika bemötande av skolpersonalen. "Invandrarkillen" uppfattas utmana skolans regler och

normer. Han betraktas som en problematisk skolföreteelse som ska hållas under uppsikt av skolpersonalen. För att få honom att inordna sig under skolans krav och förväntningar på tillbörligt elevbeteende och för att vinna hans respekt, måste (de kvinnliga) lärarna använda sig av traditionella metoder, auktoritet och styrka. Det är också vanligt med kontakt med föräldrarna för att rapportera ett icke-önskat beteende hos pojken. Pojkarna är medvetna om att de får skäll hemma eftersom föräldrarna är måna om att pojkarna ska sköta skolan. "Invandrarkillen" uppfattas vara både begärlig och besvärlig. Han tycks utmana skolans regler och normer samtidigt som han tillskrivs sådana egenskaper som charmig, påhittig och hövlig mot inte minst den kvinnliga personalen (Gruber 2007, Hammarén 2001).

"Invandrarkillen" tillskrivs av skolpersonalen egenskaper som bristande verbal förmåga, tuff attityd, ointresserad av skolarbetet och utagerande såväl verbalt som fysiskt. "Invandrarflickor" beskrivs i betydligt mer positiva termer som duktiga, skötsamma och väldigt ambitiösa som når goda skolresultat trots stort ansvar för hemsysslor. Till skillnad från skolpersonalens i huvudsak negativa föreställningar om invandrarkillen präglas lärarnas omdömen om invandrarflickor av en stark sympati. Mot denna bakgrund utgör skolan, vid sidan om sitt undervisningsuppdrag, en sorts arena för invandrarflickor där de bereds möjlighet att pröva det som är förbjudet i föräldrahemmet (Gruber 2007).

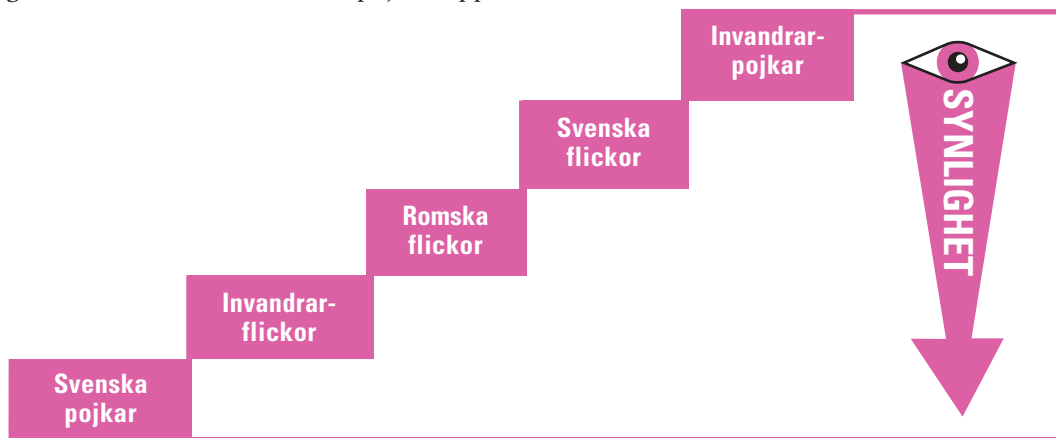
Skolpersonalens föreställningar om den "förtäckta invandrarflickan" resulterar i att skolan i högre grad för dessa flickor avvaktar med att involvera flickans föräldrar när hon inte betar sig i enlighet med skolans outtalade normer för till exempel anständig eller passande

klädsel. Detta beror på skolpersonalens underliggande föreställningar om att föräldrarnas förtryck av flickan ökar om de får vetskap om att flickan klär sig och betar sig oanständigt i skolan.

Invandrarkillen uppfattas mer eller mindre som främmande och mindre lik skolans "vi" medan invandrarflickan tillmäts en mer rörlig position mellan extremen "vi" och "de". Utifrån elevernas närhet och distans till skolans "vi" och "de" delar Gruber in eleverna i olika kategorier utifrån deras synlighet respektive osynlighet i skolpersonalens föreställningsvärld och i skolmiljön. Av hennes kategorisering och utifrån figur 2.3 framgår att den mest synliga kategorin är invandrarkillar. Sedan kommer svenska flickor. Romska flickor hamnar på tredje plats i synlighetsgrad. Invandrarflickor kategoriseras av Gruber som näst mest osynliga och svenska pojkar som mest osynliga. Invandrarpojken översynlighet medför mer insyn av skolpersonalen och mer skäll av föräldrarna medan invandrarflickans osynlighet befriar henne från skolans insyn och från konflikt med föräldrarna. Det är mot denna bakgrund man kan förstå invandrarpojkers upple-

velse av en mer begränsad tillvaro i skolan i vissa hänseenden, jämfört med vad flickor av utländsk härkomst upplever.

Det är tänkt att skolan ska inviga eleverna i en mer jämlik värld, att hjälpa dem att utveckla en liberal uppfattning om rättvisa och ge flickor med en traditionell bakgrund hopp om att leva ett annat liv än det deras mödrar levit. Skolan måste som en statlig institution behandla unga som självständiga moraliska aktörer och hjälpa dem att utveckla förmågan till autonomt tänkande (McAvoy 2008). Skolan i dagens multi-etniska Sverige har enligt Gruber (2007) blivit en arena för en växande etnisk segregation som framträder i en klar etnisk fördelning mellan olika skolor. Till skillnad från McAvoy's visioner om skolan som förändringsagent anser Gruber att skolinstitutionen befäster olika sociala gruppers samhällsposition i stället för att främja social mobilisering och jämlika relationer mellan olika sociala grupper. Skolans befästande av negativa uppfattningar om pojkar med utländsk bakgrund kan reducera deras möjligheter att överskrida etniska, religiösa och

Figur 2.3 Elevers (o)synlighet med avseende på etnicitet och kön.

kulturella gränser i val av partner. Detta exkluderande förhållningssätt till kategorin "invandrarkille" riskerar i sin förlängning att förpassa honom till äktenskapsmarknaden i den egna gruppen.

Studien – analytiska kriterier

Eftersom studien rör ungas möjligheter att själva välja framtida äktenskaps- och sambo-partner i Sverige är vår utgångspunkt statens normer och värderingar kring kvinnans ställning, framförallt så som de statueras i äktenskapsbalken. Som tidigare nämnts har kvinnans villkor i äktenskapet och äktenskapet som institution förändrats som följd av dels förändringar i kvinnans ekonomiska villkor, dels kvinnans kontroll av barnafödandet. På den abstrakta nivån – i äktenskapsbalkens bestämmelser – är äktenskapet ett fritt val och kvinnor och män betraktas som likar. Även om denna civilrättsliga lagstiftning gäller för alla medborgare och möjliggör för den enskilda kvinnan att välja vem hon vill gifta sig med, men också att inte gifta sig med, är de faktiska valen beroende av ekonomiska, kulturella och religiösa faktorer, framförallt av familjens normer och värderingar.

Föräldrarna står för den grundläggande socialiseringen av barnen och familjen är en konservativ arena där värderingar och normer överförs mellan generationerna. I jämförelse med staten är familjen en stängd institution, dock påverkas relationerna mellan individerna i familjen av de rättigheter individen har i staten. Dessa rättigheter har den enskilda inte bara i relation till staten utan också i relation till andra individer. På detta sätt påverkas familjen av statens normer som är att ge alla lika rättigheter och i denna mening eftersträva enhetlighet

hos medborgarna. Exempelvis legitimerar överträdelse av det skydd kvinnor och barn har i staten att företrädare för samhället gör interventioner i familjen. Vidare är den individuella autonomin som ligger till grund för äktenskapsbalkens bestämmelser om äktenskapet en plattform för den enskilda att kunna överskrida familjens normer och traditioner. Autonomi är en fråga om rätten till egna val och handlingar, som i sin tur sker i ett möte med andras rätt till egna val och handlingar (Bauböck 1996).

Även om det är den som ska ingå äktenskapet som enligt äktenskapsbalken är suverän att bestämma om och med vem man vill gifta sig – alltså att andra inte har bestämmanderätt i dessa avseenden – kan det i praktiken vara på ett annat sätt. Äktenskapsbalkens synsätt står i kontrast till traditioner som innebär att föräldrarnas och familjens intressen är överordnade dotterns/sonens. Detta gäller oavsett föräldrarnas skäl. Föräldrarna kan anse att de bättre än dottern/sonen vet vad som är hennes/hans bästa och därför anser att de har rätt att bestämma. Att föräldrar på detta sätt anser att en dotter/son inte är kapabel att själv välja vem hon/han ska gifta sig med kan ses som ett uttryck för paternalism. Paternalism åsyftar att vissa, oftast de som representerar familjeöverhuvudet, anser sig ha rätt att bestämma över andra i familjen som till exempel över de egna barnen (Schlytter 1999, 2005). Det är sålunda individens autonomi å ena sidan och familjens paternalism å andra sidan som vi har i fokus. Individen är i det här sammanhanget ungdomar som är 15 år och som i enkätundersökningen *Ung 08* besvarar frågor om hennes/hans autonomi respektive om begränsningar i denna beträffande val av framtida sambo- eller äktenskapspartner.

En dotters/sons autonomi, en individ som förutsätts vara minst 18 år, och föräldrars paternalism representerar två ytterpunkter – att det är dottern/sonen som bestämmer respektive att det är föräldrarna som bestämmer. Konsekvensen av det senare är att föräldrarna fattar beslutet i dotterns/sonens ställe och att dottern/sonen som individ är fråntagen sin beslutanderätt. Mellan ytterpunkterna – individens suveräna rätt att själv bestämma vem hon/han vill gifta sig med och att föräldrarna beslutar i hans/hennes ställe – ligger variationer av anpassningar av individens autonomi i förhållande till familjens paternalism. Detta innebär att autonomi och paternalism betraktas som graderbara⁷ (Kagitçibasi 2005).

Som framgår av forskningsgenomgången ovan kan en dotter/son av olika anledningar inordna sig under eller ha internaliserat familjeförväntningar. En dotter/son kan exempelvis ta hänsyn till föräldrarnas/familjens intressen, med andra ord att en dotter/son i sitt val beaktar föräldrarnas intressen. Dottern/sonen vet genom sin uppväxt vilka hon/han får välja och inte får välja som äktenskapspartner/sambo. Detta innebär att dotterns/sonens beslutanderätt är villkorad. Också föräldrarnas beslutanderätt ur ett paternalistiskt perspektiv kan vara villkorad i meningen att dottern/sonen gör ett val av framtida partner som föräldrarna tar ställning till. Föräldrarna har sålunda det sista ordet och därmed rätten att sätta dotterns/sonens val åt sidan.

Även om variationerna i praktiken kan vara många, utgår vi från två typfall och kombinationer av dem, dels att dottern/sonen beslutar men att kretsen som hon/han får välja bland är begränsad, dels att dottern/sonen beslutar men att föräldrar ska sanktionera detta beslut. Vi betraktar dotterns/sonens autonomi och paternalismen som konkurrerande enheter, där

autonomin begränsas som följd av familjens paternalism. Ju starkare familjens paternalism är desto mindre är utrymmet för dotterns/sonens självständiga bedömningar och handlingsfrihet. I tolkningen av de olika alternativen är vår utgångspunkt dotterns/sonens autonomi. Eventuella inskränkningar i hennes/hans autonomi tillmäts större vikt än inskränkningar i föräldrarnas paternalism. De olika alternativen inklusive ytterpunkterna illustreras i en nio-fältstabel (tabell 2.4) där innehållet i rutorna är formulerade utifrån innehållet i dotterns/sonens handlingsutrymme. Rutorna är nummerade från ett till nio:

Fälten 1 och 9 representerar entydiga svar och ligger i ytterpunkterna autonomi och paternalism. Vidare ligger svaren i fälten 6 och 8 nära ytterpunkten föräldrars paternalism.

Även om svaret i fält 3 framstår som motstridigt tolkar vi det ur ett autonomiperspektiv som att dottern/sonen inte får göra ett eget val. Det kan vara att dottern/sonen anser att hon/han i realiteten inte får välja eller uppfattar att hon/han inte har ett eget val. Det kan också vara att det är andra än föräldrarna som bestämmer. Denna kombination tolkas som att dottern/sonen inte har ett eget val med konsekvensen att det är andra som bestämmer. Svaret i fält 7 framstår också som motstridigt. Att föräldrar beslutar i dotterns/sonens ställe är så starkt att denna svars kombination tolkas som att dottern/sonen accepterar att föräldrar beslutar i hennes/hans ställe. Även svaret i fält 4 tolkas på liknande sätt – som att dottern/sonen accepterar att hans/hennes val kontrolleras i efterhand. Fält 2 tolkas som att dottern/sonen svarar att hon/han får välja partner inom en avgränsad krets. Fält 5 där dottern/sonen svarar att hon/han får välja partner inom en begränsad krets och att föräldrarna dessutom har rätt att kontrollera hennes/hans val innebär att

Tabell. 2.4 Niofältstabel utifrån autonomi och paternalism

		Autonomi		
Paternalism	Föräldrar	Dotter/son		
		Väljer själv	Väljer i en begränsad krets	Förväntas följa andras vilja
	Beslutar inte	1. Eget val	2. Dotter/son väljer inom en begränsad krets	3. Inte ett eget val – andra bestämmer
	Kontrollerar i efterhand dotters/sons val	4. Dotters/sons val kontrolleras i efterhand av föräldrar	5. Ett val inom en begränsad krets som ska sanktioneras av föräldrarna	6. Dotter/son bestämmer inte
Beslutar i dotters/sons ställe	7. Dotter/son accepterar att föräldrar beslutar	8. I realiteten är det föräldrar som bestämmer	9. Föräldrar bestämmer	

hon/han har dubbla begränsningar. Detta är ett mycket stort ingrepp i dotterns/sonens autonomi. Följden av dessa förväntningar är att dottern/sonen ska bli det familjen vill att hon/han ska vara.

Enligt denna genomgång är det rimligt att placera fälten 3, 6, 7 och 8 i ytterpunkten paternalism. Mellan ytterpunkterna (figur 2.4) placeras vi fälten 2, 4 och 5 där 2 och 4 kan sägas representera en svagare grad av autonomi och 5 representerar en svagare grad av paternalism.

Mot bakgrund av denna gradering av individens autonomi framkommer tre kategorier:

1. De som själva får välja vem de vill gifta sig eller vara sambo med (punkt 1).

2. De som kan göra ett villkorat val som följd av att hon/han förväntas ta hänsyn till andras vilja i val av äktenskaps- eller sambopartner (punkt 4 och 2).

3. De som förväntas välja i enlighet med familjens intressen eller inte har någon egen beslutsrätt, med andra ord de som förväntas följa andras vilja i val av äktenskaps- eller sambopartner (3+5+6+7+8+9).

Figur 2.4 Kontinuum av autonomi och paternalism i val av partner.

Begränsningar i möjligheter att göra egna val av framtida partner

De som ska besvara frågorna om framtida val av partner är ungdomar som är 15 år. Förutom denna framtida fråga, ställer vi frågor till dem om deras livssituation som 15-åringar för att ta reda på om de vid tidpunkten för undersökningen har begränsningar i sina möjligheter att göra egna val. Detta belyser vi med utgångspunkt i följande kriterier:

- Förväntar sig familjen att den unge är oskuld vid äktenskapets ingående?
- Tillåts den unge ha pojk- respektive flickvän?
- Tillåts den unge ha vänskapliga relationer med det motsatta könet?
- Har den unge en restriktion i skolan och/ eller på den egna fritiden?

De ovan beskrivna förändringarna i kvinnans villkor i äktenskapet och av äktenskapet har inneburit stora förändringar av ungas villkor, bland annat i ungas sexualitetsmönster. Den tonåriga dottern har rätt till preventivmedel utan föräldrarnas kännedom och föräldrarna har inte rätt att förhindra den tonåriga dottern att göra en abort (Hobohm 2003). Könsmixade aktiviteter räknas i de flesta sammanhang som en självklarhet och ungdomssexualitet är en allmänt accepterad företeelse (Lewin 1998, Ghadimi 2007).

Dessa mönster skiljer sig, som ovan beskrivits, från de mönster som återkommer i sammanhang där äktenskapet ses som en familjeangelägenhet och som arrangeras av familjen. Kriterierna tar utgångspunkt i mötet mellan

dessa två mönster. Å ena sidan de dominerande mönstren i det svenska samhället där föräktenskaplig sexualitet är allmänt accepterad och där det är upp till individen att bestämma om och med vem hon/han vill gifta sig/sammanbo med. Å andra sidan mönster där val av äktenskapspartner betraktas som en familjeangelägenhet och där föräktenskapligt sex, framförallt från den unga kvinnans sida, är oacceptabelt.

Såväl förväntningen från föräldrarnas sida om att den unge inte ska ha pojkvän/flickvän och att hon/han ska vara oskuld vid äktenskapets ingående är uttryck för att föräldrarna anser att föräktenskapliga sexuella relationer är oacceptabla. Dessa förväntningar försvårar för den unge att kunna göra egna val av framtida partner.

Om den unge inte tillåts ha vänskapliga relationer med det motsatta könet försvårar detta för den unge att lära känna personer av det motsatta könet och att kunna inleda en relation till en person av motsatt kön. I stället för könsblandade verksamheter som eftersträvas i Sverige är detta ett uttryck för det motsatta, nämligen könssegregation. Detsamma gäller om den unge på fritiden inte får umgås med jämnåriga i verksamheter som de flesta unga deltar i som att gå på fritidsgården och att vara ute i området där du bor efter skoltid. Även om skolan är könsblandad kan den unge ha restriktioner i detta avseende, till exempel att den unge inte får delta på klassresan eller skolfesten eller i idrott eller simning.

Vi redovisar resultaten mot bakgrund av den ovan beskrivna kategoriindelningen av ungas autonomi. Utöver detta belyser vi de ungas egna värderingar och förekomst av kontroll, kränkande behandling, hot och våld.

Metod

Enkätundersökningen som ligger till grund för den här studien genomfördes under våren 2008 bland cirka 2 300 elever i årskurs nio på 36 grundskolor i Stockholms stad. Hälften av skolorna var kommunala (18 stycken) och hälften fristående (18 stycken).

En studie som bygger på enkäter kan endast göra anspråk på att fånga in subjektiva uppfattningar av det som efterfrågas. Det är troligt att studiens resultat hade sett annorlunda ut om andra personer i ungdomarnas omgivning tillfrågats. Beslutet att genom en enkätundersökning fråga ungdomarna själva om deras livssituation är ett val av perspektiv som handlar om att ge de unga tolkningsföreträdare av förhållanden i deras egen vardagsvärld. I den här studien betraktas således ungdomarna som aktörer med möjlighet att själva tolka och reflektera över sina villkor genom att svara på frågor om sin livssituation.

Tidigare enkätstudier

Studien har delvis utformats med inspiration av tre tidigare genomförda enkätundersökningar i Norden. Den första studien är en kartläggning av ungas livssituation, som besvarades av ungefär 1 200 elever i årskurs sju till nio på fyra kommunala grundskolor i utkanten av en svensk större stad. Enkätundersökningen ligger till grund för flera studier på området (Ghadimi 2007, Högdin 2007). Syftet med studierna var att ur olika perspektiv studera ungas situation i skolan, i hemmet och på fritiden samt relationen där emellan utifrån kön och etnisk bakgrund.

Den andra studien är Socialstyrelsens nationella kartläggning *Frihet och ansvar* (2007a) där bland annat frågan om föräldrars restriktioner kring föräktenskapliga relationer undersöktes.

Studien är en befolkningsbaserad undersökning på ett statistiskt representativt urval av elever i gymnasiets andra årskurs där ungefär 5 200 ungdomar svarade på enkätformuläret. Studien kännetecknas dock av ett stort externt bortfall som försvårar möjligheterna att dra generella slutsatser på nationell nivå. Enligt Socialstyrelsen beror bortfallet till stor del på tidsbrist och andra praktiska skäl som bidrog till att hela skolor och hela klasser föll bort. De resultat som presenteras är skattade till riksnivå för att få en bild av hur det ser ut i hela populationen, det vill säga elever i gymnasiets andra år läsåret 2006/2007. Efter skattning till riksnivå speglar undersökningen förhållanden bland cirka 113 000 unga, varav 54 000 är flickor och 59 000 är pojkar. Det är tre frågeområden i denna studie som är intressanta i detta sammanhang: föräldrars syn på föräktenskaplig sexualitet, ungdomars relationer och ungdomars umgänge med det motsatta könet. Ett annat frågeområde som undersöks i Socialstyrelsens undersökning och som är relevant för denna studie, är ungas erfarenhet av kränkande behandling, hot och våld.

Den tredje studien, *Ung i Oslo* (Øia 2007), är en omfattande enkätundersökning som besvarats av ungefär 11 000 unga i årskurs nio och tio på "ungdomsskolen" och första året på "videregående" i Oslo, vilket motsvarar svenska grundskolans årskurs åtta och nio samt gymnasiets första år. Undersökningen genomfördes första gången 1996 och följdes upp 2006. Båda undersökningarna har en bred ansats där ungas livsvillkor studeras utifrån olika utgångspunkter och ett antal studier från olika ämnesdiscipliner har publicerats inom projektet.⁸

Øias studie (1999) *Foreldre og barn mellom tradisjonellitet og modernitet* undersöker ungas upplevelser av föräldrars gränssättning, regler,

påbud och straff samt studerar värderingar till familjerelationer, könsroller och föräldraauktoritet. Øia har studerat villkoren för norska, vietnamesiska, marockanska och pakistanska ungdomar i Oslo. Vissa av Øias frågeställningar har gett inspiration till konstruktionen av frågor i den här kartläggningen av unga i Stockholms stad.

Urval, bortfall och generaliserbarhet

Enkätundersökningens ursprungliga syfte var att undersöka förekomsten av hedersrelaterade normer och begränsningar bland unga i Stockholms stad. Inför den studien beslutades att enkätundersökningen skulle omfatta cirka 2 000 unga i årskurs nio på ett urval av Stockholms stads grundskolor. Eftersom avsikten var att fånga en variation av unga från innerstaden såväl som från olika typer av förortsområden och med olika etnisk bakgrund gjordes ett stratifierat urval. I ett första steg delades staden in i fem geografiska områden och i ett andra steg delades skolorna in i fem grupper utifrån ett register över elevernas modersmål. Inom varje geografiskt område valdes skolor utifrån de fem grupperna på ett sådant sätt att vi försäkrade oss om att fånga elever med varierad bakgrund. I ett första skede valdes 18 kommunala skolor som senare fylldes på med ett kompletterande urval av 18 fristående skolor. Samtliga utvalda skolor deltog i studien.

Totalt gick 2 824 elever i årskurs nio på de utvalda skolorna. Av dessa gick 1 794 elever i de 18 kommunala skolorna och 1 030 elever i de 18 fristående skolorna. På de kommunala skolorna fyllde 1 501 elever i enkäten, vilket innebär att det på dessa skolor rör sig om ett bortfall på 293 elever eller 16 procent. I de fristående skolorna fyllde 791 elever i enkäten, vilket innebär ett bortfall på 264 elever eller 23 procent.

Sammanlagt fyllde 2 356 niondeklassare i enkäten. Studiens totala bortfall rör sig om sammanlagt 468 elever, det vill säga 17 procent av det totala urvalet. Bortfallet utgörs av elever som var sjuka eller av annan orsak var frånvarande vid det lektionstillfälle som var avsatt för enkäten och som av någon anledning inte fick möjlighet eller avstod från att fylla i enkäten vid ett senare tillfälle.

Generaliseringar av resultaten från en studie till en hel population bör alltid göras med försiktighet och efter noggrant övervägande av urvalets representativitet. En viktig fråga är därför om ungdomarna i denna studie är representativa för hela Stockholms stad. Det är omöjligt att svara på om urvalet i denna studie är representativt ur alla aspekter. En för denna studie viktig skillnad som framgår efter flera analyser och jämförelser med kommunstatistik är att det i studien finns en mindre överrepresentation av unga med utländsk bakgrund. Med utländsk bakgrund menas ungdomar som är födda utomlands, eller är födda i Sverige och vars båda föräldrar är utlandsfödda. I Stockholms kommun har cirka 30 procent av alla unga utländsk bakgrund medan ungefär 40 procent av ungdomarna i den här studien har det. Det innebär att de samlade resultaten bör viktas något om de ska generaliseras till unga i hela Stockholm.

Tillvägagångssätt och etiska övervägningar

Innan undersökningen genomfördes granskades enkäten av forskare på Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Därpå fick en testgrupp av elever gå igenom och kommentera frågorna. Testgruppen fyllde i enkäten och framförde synpunkter på frågeställningarna i formuläret. Det klargjordes att frågorna förstods på det sätt som var avsett och att enkätens

innehåll kändes intressant och aktuellt för ungdomarna. Smärre ändringar i enkäten gjordes utifrån testgruppens önskemål.

Under januari 2008 kontaktades ledningen på de skolor som skulle delta i studien. Det upprättades ett schema för när de olika klasserna skulle fylla i enkäten. Samtliga klasser fyllde i enkäten under våren 2008. Det tog mellan 30 minuter och en timme för eleverna att fylla i enkäten. Frånvarande elever fick möjlighet att fylla i enkäten vid ett senare tillfälle.

I HSR:s *Forskningsetiska principer inom humanistisksamhällsvetenskaplig forskning* (1990), diskuteras spänningarna mellan individskyddskravet och forskningskravet. Dessa spänningar är närvarande i denna enkätundersökning på flera sätt. Flera frågor i enkäten behandlar otvivelaktigt känsliga områden i ungdomarnas liv. Under insamlingen av enkäten tog vi hänsyn till de känsliga inslagen genom information till eleverna. Vi informerade eleverna både skriftligt och muntligt om att deras medverkan var frivillig och att enkätundersökningen genomfördes anonymt. Eleverna informerades även om att det fanns möjlighet att kontakta kuratorerna på skolan om enkätens frågor väckte tankar och obehag. Vi tog även upp möjligheten att kontakta forskare i projektet eller frivilliga organisationer som Rädde barnen och Bris vid behov.

Enkätundersökningen genomfördes klassvis under ett avsatt lektionstillfälle på de flesta av skolorna. På tre skolor samlades samtliga niondeklassare i en stor lokal och fyllde i enkäten. Undersökningar i klassrum medför alltid vissa svårigheter. Framför allt kan det vara svårt för elever som vill avstå från att delta i studien att göra det. Det går inte att utesluta att några elever mer eller mindre kan ha känt ett tryck på sig att fylla i enkäten. Det var upp till

skolledningen på varje skola att i förväg informera elever och föräldrar om att studien skulle genomföras. Detta innebär att det kan ha förekommit att elever som inte ville (eller fick) fylla i enkäten var frånvarande vid det tillfälle som var avsatt. Eftersom samtliga elever var över 15 år behövdes inte samtycke inhämtas från föräldrarna.

När datainsamlingen var klar kodades enkät-svaren in manuellt och bearbetades i statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for Social Science), version 15.0. Analyser har genomförts i form av korstabuleringar och beräkning av medelvärden. Sambanden har testats med χ^2 -test samt i de fall då den oberoende variabeln är dikotom med Fischers exakta test.

Eventuella mätfel och internt bortfall

Det finns både fördelar och nackdelar med enkätundersökningen som forskningsmetod. Den främsta fördelen är att det på kort tid går att fånga ett stort antal respondenters svar på ett flertal frågor om deras livssituation. En nackdel kan vara att enkätstudier av detta slag är tvärsnittsstudier. Det betyder att ungdomarna i den här studien har besvarat enkäten vid ett enstaka tillfälle. Således fångas endast en ögonblicksbild av ungas livssituation. Studien kan därmed inte ge kunskap av mer komplex karaktär som exempelvis förändringar över tid.

En annan nackdel är att ett enkätformulär består av en rad frågor med fasta svarsalternativ. Att utgå ifrån ett begränsat batteri av i förväg formulerade svarsalternativ, ger endast en begränsad bild av ungas verklighet. Dessutom kan elevernas svar påverkas av en rad faktorer som är svåra att rå på. Det kan handla om missförstånd, glömskeeffekter, benägenhet att uppge "önskvärda svar" eller underrapportering på frågor av känslig karaktär etcetera. Dessa mätfel

har vi försökt begränsa genom att minst två personer från forskargruppen var närvarande när eleverna fyllde i enkäten. På så vis fick vi möjlighet att ge instruktioner, svara på frågor och informera om vikten att svara sanningsenligt på frågorna.

Mätfelen påverkar det interna bortfallet i studien. Det interna bortfallet handlar om huruvida de elever som deltar i undersökningen svarar på samtliga frågor i enkäten eller om det förekommer svåra eller känsliga frågor som många respondenter väljer att hoppa över. Genom att forskare fanns på plats och kunde svara på frågor när eleverna fyllde i enkäten blev det interna bortfallet lågt.

För de frågor som fokuserar på framtida val av partner är det interna bortfallet under 1 procent. Detsamma gäller frågorna om familjens normer och värderingar samt de ungas egna värderingar. För frågor om ungas restriktioner på fritiden är det interna bortfallet mellan 0 och 3 procent, med undantag för frågan om man får gå på fritidsgård. Bortfallet är 6 procent för flickorna och 4 procent för pojkarna på frågan om man får gå till en fritidsgård, vilket sannolikt beror på att det inte finns fritidsgårdar i alla bostadsområden. På frågorna om förbud att delta i olika skolämnen/aktiviteter i skolan, är det interna bortfallet ännu lägre, mellan 0 och 1 procent. Undantaget är frågan om man tillåts delta i läsläsningsgrupper utanför skoltid, där bortfallet är något högre, eftersom läsläsningsgrupper inte erbjuds på alla skolor.

På frågor om kontroll, kränkande behandling, hot och våld är det interna bortfallet 2 till 3 procent, något högre för pojkar än flickor generellt sett. Ett högre internt bortfall finns på frågorna om motiv till utsatthet för kontroll, kränkande behandling hot och våld samt om vem/vilka som utsatt ungdomarna för detta.

Cirka 20 procent av flickorna och 24 procent av pojkarna som svarat att de har utsatts för kontroll, kränkande behandling, hot och/eller våld, har *inte* svarat på frågan om vad de tror legat bakom det som de blivit utsatta för. Detta kan ha att göra med att inget "vet ej-alternativ" fanns, och/eller att ungdomarna av något skäl inte velat svara på frågan. På liknande sätt har 19 procent av de utsatta flickorna och 26 procent av de utsatta pojkarna, *inte* svarat på frågan om vem/vilka som har utsatt dem. Det är troligt att en anledning till detta bortfall kan vara rädsla att ange den eller de som utsatt dessa ungdomar.

På frågor som behandlar de ungas bakgrunds-förhållanden är det interna bortfallet under 1 procent, undantaget en fråga som handlar om föräldrarnas utbildning. I denna fråga hamnar det interna bortfallet på 5 procent eftersom många var osäkra på föräldrarnas utbildningsnivå eller hade svårt att översätta en utländsk utbildning till det svenska systemets termer.

Resultat

Andel flickor och pojkar som inte får välja framtida partner

För att undersöka om flickor och pojkar upplever att de själva fritt får välja framtida partner eller att de har begränsningar i detta val används två frågor från enkätundersökningen. Den första frågan är *Får du gifta dig/bli sambo med vem du vill i framtiden?* Den andra frågan är *Vem väljer din framtida partner* (den du ska gifta dig med i framtiden)? Båda dessa frågor samt svarsalternativen presenteras mer ingående i tabell 2.5.

I tabell 2.5 redovisas hur flickor respektive pojkar har svarat på dessa frågor. På första frågan, *Får du gifta dig/bli sambo med vem du vill i framtiden*, är det något mindre andel flickor än

Tabell 2.5 Får de unga själva välja framtida partner eller har de begränsningar i detta val. Andel flickor respektive pojkar. Procent. N= 2 356

	Flickor n= 1 159	Pojkar n= 1 185	P
- Får du gifta dig/bli sambo med vem du vill i framtiden?			
- Ja, jag får gifta mig/bli sambo med vem jag vill.	82	87	***
- Ja, men endast om personen har samma bakgrund som min familj, exempelvis religion eller etnisk bakgrund.	13	7	***
- Nej, jag får inte gifta mig/bli sambo med vem jag vill.	5	5	Ej signifikant
- Vem väljer din framtida partner (gifta dig med/leva med)?			
- Jag själv.	81	89	***
- Jag själv, men mina föräldrar måste först acceptera personen.	18	9	***
- Det blir <u>mest</u> mina föräldrar som väljer åt mig eftersom de vet vad som är bäst för mig.	1	1	Ej signifikant
- <u>Endast</u> mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om.	0	2	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikanstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

pojkar som svarar att de får gifta sig eller bli sambo med vem de vill i framtiden. Av samtliga flickor i studien har 82 procent uppgett detta svar, vilket kan jämföras med 87 procent av pojkarna. Skillnaden är statistiskt signifikant ($p=***$). Det innebär att skillnaderna mellan könen inte beror på slumpen utan är statistiskt säkerställda.

Det framgår att den signifikanta skillnaden handlar om att en nästan dubbelt så hög andel flickor som pojkar svarar att de får gifta sig eller bli sambo med vem de vill om personen har samma bakgrund som familjen, exempelvis religion eller etnicitet.

Det framgår att 5 procent av såväl flickorna som pojkarna svarar att det inte tillåts gifta sig eller bli sambo med vem de vill i framtiden. Här finns alltså ingen skillnad som kan kopplas till kön.

På den andra frågan, *Vem väljer din framtida partner*, svarar 82 procent av flickorna att de själva väljer framtida partner medan en något högre andel av pojkarna (89 procent) uppger detta svar.

Det är en inskränkning i den unges autonomi om föräldrarna ska ta ställning till den unges val genom att acceptera personen. På detta svarsalternativ framträder en stor skillnad mellan flickor och pojkar som innebär att en dubbelt så hög andel flickor (18 procent) som pojkar (9 procent) uppger detta svar.

Ett resultat som kan betraktas som något förvånansvärt är att en högre andel pojkar än flickor svarar att det endast är föräldrarna som väljer framtida partner. Noll procent av flickorna uppger detta svar medan 2 procent av pojkarna gör det.

I nästa steg ställs de två frågorna i förhållande till varandra. Med hänsyn till svaren på båda frågorna utgår vi från tre grupper av ungdomar.

Den första gruppen (grupp 1) svarar att de inte har några begränsningar alls på båda frågorna. De uppger att de fritt får välja vem de ska gifta sig med eller bli sambo med i framtiden och att det är de själva som väljer partner. Med andra ord uppger att de är helt fria att på egen hand välja framtida partner.

Övriga ungdomar indelas i två grupper. Den ena gruppen (grupp 2) består av de ungdomar som får välja framtida partner i en avgränsad krets *eller* de vars föräldrar måste acceptera deras val. Dessa ungdomar kan inte helt fritt välja framtida partner utan har ett villkorat val med en viss grad av begränsningar.

Den andra gruppen (grupp 3) består av de ungdomar som i olika grad svarar att de förväntas följa andras intressen i valet av framtida partner eller på annat sätt har en starkt begränsad valmöjlighet. I denna grupp ingår de ungdomar som både svarar att de inte får välja framtida partner själv *och* att det främst är föräldrarna som bestämmer partner. I gruppen ingår även de ungdomar som har svarat att de har dubbla förväntningar. För det första de som har svarat att de måste välja inom en avgränsad krets *och* att föräldrarna ska måste acceptera valet *eller* att det främst är föräldrarna som gör valet. För det andra de som svarar att de får välja framtida partner men samtidigt svarar att det främst är föräldrarna som bestämmer.

I tabellerna 2.6 och 2.7 presenteras hur ungdomarna har svarat på frågorna om framtida partnerval fördelat på flickor (tabell 2.6) och pojkar (tabell 2.7).

Flickornas svar

Av tabell 2.6 framgår att 90 procent av de flickor som svarar att de får välja vem de ska gifta sig med eller bli sambo med i framtiden även svarar att det är de själva som väljer framtida partner medan 10 procent svarar att föräldrarna måste acceptera personen först. Det senare betraktas som en viss grad av inskränkning där ungdomarna har ett villkorat val av framtida partner.

Ungefär 40 procent av de flickor som svarar att de endast får välja att gifta sig eller bli sambo med någon som har samma bakgrund som familjen svarar att det är de själva som väljer framtida partner. Även detta betraktas som ett villkorat val med en viss grad av begränsningar. De övriga ungefär 60 procenten av dem som svarar att de endast får välja att gifta sig eller bli sambo med någon som har samma bakgrund som familjen svarar att föräldrarna i olika grad deltar i valet och betraktas därmed att olika grad följa andra i valet av framtida partner.

Vita rutor = Grupp 1

De som inte har några begränsningar i valet av framtida partner. De får själva välja partner fritt.

Rosa rutor = Grupp 2

De som har ett villkorat val av framtida livspartner. De har en viss grad av begränsningar.

Svarta rutor = Grupp 3

De som i olika grad förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner. De har starka begränsningar.

Tabell 2.6 Hur de två frågorna förhåller sig till varandra, flickor. Procent. N= 1 159

- Vem väljer din framtida partner (gifta dig med/leva tillsammans med)?	- Får du gifta dig/bli sambo med vem du vill i framtiden?		
	Ja n=936	Ja, men endast* n=149	Nej n=62
- Jag själv.	90	41	55
- Jag själv, men mina föräldrar måste först acceptera personen.	10	56	40
- Det blir <u>mest</u> mina föräldrar som väljer åt mig eftersom de vet vad som är bäst för mig.	0	2	3
- <u>Endast</u> mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om.	0	1	2
Totalt	100	100	100

*Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.
* om personen har samma bakgrund som min familj, exempelvis religion eller etnisk bakgrund.*

Tabell 2.7 Hur de två frågorna förhåller sig till varandra, pojkar. Andel. N= 1 185

Vem väljer din framtida partner (gifta dig med/leva tillsammans med)?	- Får du gifta dig/bli sambo med vem du vill i framtiden?		
	Ja n= 1 008	Ja, men endast* n=85	Nej n=60
- Jag själv.	94	52	59
- Jag själv, men mina föräldrar måste först acceptera personen.	6	38	14
- Det blir <u>mest</u> mina föräldrar som väljer åt mig eftersom de vet vad som är bäst för mig.	0	4	7
- <u>Endast</u> mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om.	0	6	20
Totalt	100	100	100

*Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.
* om personen har samma bakgrund som min familj, exempelvis religion eller etnisk bakgrund.*

Resultat som inte framgår av tabell 2.6 är hur många flickor totalt som tillhör de tre olika grupperna, vilka samtliga fortsatta analyser i denna studie kommer att utgå ifrån. Resultatet fördelar sig som följer.

- Grupp 1** – 73 procent av alla flickor
- Grupp 2** – 14 procent av alla flickor
- Grupp 3** – 13 procent av alla flickor.

Pojkarnas svar

I pojkarnas svar på de båda frågorna och i hur de förhåller sig till varandra framgår liknande mönster som för flickornas svar. Av tabell 2.7 framgår att av de pojkar som svarar att de får välja vem de vill gifta sig med eller bli sambo med i framtiden svarar 94 procent att det är de själva som väljer framtida partner.

En viktig skillnad mellan pojkarnas och flickornas resultat är att hela 20 procent av de pojkar som har svarat att de inte får välja vem de vill gifta sig med eller bli sambo med i framtiden, svarar att det endast är föräldrarna som väljer deras framtida partner, vilket kan jämföras med 2 procent av flickorna.

Resultat som inte framgår av tabell 2.7 är hur många pojkar som tillhör de tre grupperna. Fördelningen är:

- Grupp 1** – 82 procent av alla pojkar
- Grupp 2** – 9 procent av alla pojkar
- Grupp 3** – 9 procent av alla pojkar.

Resultaten visar att en högre andel pojkar än flickor ingår i grupp 1, de vill säga den grupp som inte uppger att de har några begränsningar i det egna valet av framtida partner.

Familjens normer och värderingar

Följande avsnitt handlar om huruvida ungdomarna vid tiden för undersökningen har begränsningar som påverkar deras möjligheter att själva kunna välja framtida partner. Det görs genom en redovisning av flickornas respektive pojkarnas svar på frågor om föräldrarnas och familjens normer och värderingar i ett flertal olika frågor så som heterosexuella och homo-sexuella relationer, föräktenskapliga relationer samt synen på tjejs och killars värde. Resultaten för ungdomarna i de tre grupperna som undersöks i denna studie jämförs med varandra och presenteras för flickor och pojkar separat.

Heterosexuella relationer

Majoriteten unga i den här studien svarade att deras föräldrar inte har något emot att de har en relation med någon av det motsatta könet vid tiden för enkätundersökningen. Det gäller dock endast de ungdomar som inte har några begränsningar i valet av framtida partner (grupp 1). Resultatet som presenteras överst i tabell 2.8 visar att 87 procent av flickorna och 93 procent av pojkarna i denna grupp svarar att föräldrarna inte har något emot att de har en relation med någon av det motsatta könet.

Bland de unga som har begränsningar i det framtida partnervalet är det lägre andelar som uppger detta svar. Detta gäller i synnerhet flickorna. Av dem uppger 44 procent att de har ett villkorat val (grupp 2) och ungefär en fjärdedel som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) svarar att de för sina föräldrar tillåts ha en relation med någon av motsatt kön. Resultaten visar att nästan dubbelt så stor andel pojkar som flickor i dessa två grup-

per tillåts ha relationer. En relativt hög andel flickor och pojkar i grupp 2 och grupp 3 uppger att de tillåts ha relationer med någon av motsatta könet under vissa premisser, som om de förlovar sig med partnern eller om de sköter det diskret så det inte orsakar skvaller eller rykten. Många i dessa två grupper svarar dock att deras föräldrar inte tycker att det är okej att de har ett förhållande.

De sammantagna resultaten visar att det förekommer att flickor såväl som pojkar tillåts ha heterosexuella relationer vid tiden för studien även om de i framtiden inte fritt får välja vem de ska leva tillsammans med. Det framgår dock att flickorna som har begränsningar i detta val i högre grad än pojkarna inte tillåts av föräldrarna att ha en relation med någon av motsatt kön.

Tabell 2.8 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat olika alternativ på frågor om nutida och framtida relationer. Procent. N= 2 356

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
- Tillåter dina föräldrar dig att vara tillsammans med någon av <i>motsatt</i> kön?							***	***
- Ja, det har mina föräldrar inget emot.	87	93	44	72	23	40		
- Ja, om jag förlovar mig/planerar att gifta mig med partnern.	3	1	15	6	22	16		
- Ja, om jag sköter det diskret så det inte orsakar skvaller/rykten.	4	2	19	7	14	12		
- Nej, det är inte okej.	6	4	22	15	41	31		
- Tillåter dina föräldrar dig att vara tillsammans med någon av <i>samma</i> kön?							***	***
- Ja, det har mina föräldrar inget emot.	38	23	12	11	6	7		
- Ja, om jag förlovar mig/planerar att gifta mig med partnern.	1	0	3	1	12	19		
- Ja, om jag sköter det diskret så det inte orsakar skvaller/rykten.	2	1	3	2	2	5		
- Nej, det är inte okej.	13	28	54	69	60	65		
- Vet inte.	48	48	28	17	19	3		
Instämmer i följande påståenden:								
- Min familj förväntar sig att jag ska vänta med sex tills jag gifter mig.	16	10	60	36	77	52	***	***
- Mina föräldrar tycker att det är fel att kvinnor och män bor tillsammans utan att vara gifta.	8	7	39	24	56	42	***	***
- I min familj anses killar vara mer värda än tjejer.	4	3	10	5	23	21	***	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Homosexuella relationer

På frågan om de unga tillåts ha en relation med någon av samma kön som de själva vid tiden för undersökningen är det en låg andel ungdomar i samtliga grupper som svarar att deras föräldrar inte har något emot det. Av de flickor som svarar att de själva får välja framtida partner svarar 38 procent att de får ha ett förhållande med någon av samma kön som de själva. Bland pojkarna i samma grupp svarar endast en fjärdedel att de får ha ett sådant förhållande. Det går därmed att ifrågasätta om dessa ungdomar kan göra ett fritt val av framtida partner om hänsyn tas till den personens kön. Resultatet visar att majoriteten av ungdomarna inte känner sig fria att välja att ingå i ett homosexuellt förhållande.

Bland de flickor och pojkar som har begränsningar i valet av framtida partner (grupp 2 och grupp 3) svarar en låg andel att de får ha ett förhållande med någon av samma kön som de själva för sina föräldrar. I denna fråga framträder inga könsskillnader. Ett anmärkningsvärt resultat är att en relativt hög andel flickor och pojkar i gruppen med starka begränsningar i valet av framtida partner svarar att de får ha ett homosexuellt förhållande om de förlovar sig med personen. Det kan innebära att begränsningarna handlar om andra saker än homosexualitet i denna grupp.

Mer än hälften av flickorna och pojkarna i grupp 2 och grupp 3 svarar att de inte tillåts ha ett förhållande av någon av samma kön som de själva för sina föräldrar. Det kan jämföras med 13 procent av flickorna och 28 procent av pojkarna i grupp 1.

Ett metodproblem är att frågan om homosexuella förhållanden innehåller svarsalternativet "vet inte" när frågan om heterosexuella förhållanden inte gör det. Många av ungdomarna i samtliga grupper svarar detta alternativ.

Sammanfattningsvis visar resultaten att det är en låg andel ungdomar som svarar att de för sina föräldrar tillåts ha ett homosexuellt förhållande, oberoende av kön och om de har svarat att de fritt får välja framtida partner eller inte. Resultaten visar dock att en avsevärt lägre andel ungdomar svarar att de får ha ett sådant förhållande i grupp 2 och grupp 3 i jämförelse med grupp 1. Viktigt att poängtera är dock att många av de ungdomar som har svarat att de själva fritt väljer framtida partner ändå upplever att de har begränsningar när det gäller homosexuella förhållanden.

Föräktenskapliga relationer samt synen på tjejer och killar

I enkätundersökningen ingick flera påståenden som ungdomarna fick ta ställning till. Det fanns fyra svarsalternativ till påståendena, från instämmer inte alls till instämmer absolut. I tabell 2.8 presenteras en sammanslagning av dem som har svarat instämmer och instämmer absolut. Det första påståendet som presenteras i tabellen är *Min familj förväntar sig att jag ska vänta med sex tills jag gifter mig*. Påståendet avser att undersöka hur stor andel av ungdomarna som svarar att de har en förväntan på sig att vara oskuld fram till ett eventuellt äktenskap eller med andra ord inte förväntas ha föräktenskapliga relationer. Det visar sig att flickor har sådana förväntningar på sig i större utsträckning än pojkar. Av gruppen som själva får välja framtida partner svarar 16 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna att de förväntas vänta

med sex tills de gifter sig. Av dem som förväntas ta hänsyn till föräldrarnas/familjens intressen i valet av framtida partner svarar 60 procent av flickorna och 36 procent av pojkarna att de instämmer i påståendet. Av dem som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner uppger hela 77 procent av flickorna och 52 procent av pojkarna detta svar.

I det andra påståendet efterfrågas *om ungdomarna instämmer i att deras föräldrar tycker att det är fel att kvinnor och män bor tillsammans utan att vara gifta*. Även på detta påstående är det avsevärt fler i grupperna 2 och 3 som instämmer än i grupp 1. I de två förstnämnda grupperna är det fler flickor än pojkar som instämmer i påståendet. Resultatet visar att många ungdomar som inte fritt får välja framtida partner även tror att föräldrarna anser att det är fel att andra lever tillsammans utan att vara gifta.

I undersökningen ingick även ett påstående om synen på killars och tjejers värde. Påståendet är *I min familj anses killar vara mer värda än tjejer*. Av de flickor och pojkar som själva får välja framtida partner (grupp 1) svarar 3–4 procent att de instämmer i påståendet medan nära en fjärdedel av dem som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) gör det.

Sammanfattningsvis svarar en hög andel av flickorna som har begränsningar i valet av framtida partner att de förväntas vänta med sex tills de gifter sig och att föräldrarna tycker att det är fel att kvinnor och män bor tillsammans utan att vara gifta. Färre av pojkarna än av flickorna som har sådana begränsningar instämmer i de båda påståendena. Resultatet visar även att en större andel av både flickorna och pojkarna som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) upplever att killar har ett större värde i deras familj.

Begränsningar på fritiden och i skolan

I det här avsnittet ställs frågan om ungdomarna får välja partner i framtiden i relation till om de vid tiden för undersökningen har begränsningar på fritiden och i skolan. Först undersöks om ungdomarna i de tre grupperna som denna studie fokuserar på, tillåts att umgås med kamrater av motsatt kön på fritiden för sina föräldrar. Därpå undersöks om ungdomarna i de tre grupperna tillåts delta i vanligt förekommande fritidsaktiviteter för sina föräldrar. Slutligen studeras om ungdomarna tillåts delta i undervisning och andra inslag i skolan. Precis som i tidigare avsnitt redovisas resultaten för flickor och pojkar separat.

Umgänge med kamrater av motsatt kön

Överst i tabell 2.9 presenteras hur stor andel flickor respektive pojkar i de tre grupperna som svarar att de *aldrig* tillåts umgås med kamrater av motsatt kön på fritiden. Resultaten visar att av de flickor och pojkar som själva får välja framtida partner (grupp 1) svarar enstaka procent att de aldrig får umgås med kamrater av motsatt kön på fritiden. I gruppen ungdomar som har ett villkorat val av en framtida livspartner (grupp 2) svarar 10 procent av flickorna och pojkarna att de aldrig får umgås med kamrater av motsatt kön. I den sista gruppen ungdomar som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) svarar en femtedel av flickorna och 29 procent av pojkarna att de aldrig får ha ett sådant umgänge. I den sistnämnda gruppen är det således en högre andel pojkar än flickor som inte tillåts ha ett sådant vänskapligt umgänge som efterfrågas.

Tabell 2.9 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat att de aldrig får umgås med kamrater av motsatta könet. Procent. N= 2 356

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
Får <i>aldrig</i> umgås med kamrater av motsatt kön på fritiden.	2	1	10	10	21	29	***	***
Får <i>aldrig</i> ha kamrater av motsatt kön hemma hos mig.	6	2	28	13	49	32	***	***
Får <i>aldrig</i> gå hem till kamrater av motsatt kön.	7	1	28	9	58	29	***	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.
Sambanden i tabellen har signifikanstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

En avsevärt högre andel ungdomar har svarat att de *aldrig* får ha kamrater av motsatt kön hemma hos sig och/eller *aldrig* får gå hem till kamrater av motsatt kön. I grupp 1 är det 6 respektive 7 procent av alla flickor som uppger dessa svar medan det endast är enstaka procent bland pojkarna. I grupp 2 svarar 28 procent av flickorna och cirka en tiondel av pojkarna att de aldrig får det som efterfrågas. Slutligen svarar 58 procent av alla flickor och 29 procent av alla pojkar i grupp 3 att de aldrig får ha kamrater av motsatt kön hemma och/eller aldrig får gå hem till sådana kamrater.

Sammanfattningsvis begränsas ungdomar som har inskränkningar i valet av framtida partner i stor utsträckning även i vänskapliga umgängen med kamrater av motsatt kön på sin fritid.

Tabell 2.10 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat att de aldrig tillåts delta i olika fritidsaktiviteter. Procent. N= 2 356

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
- Får aldrig vara ute lika sent som de flesta av sina klasskompisar	5	4	14	4	27	17	***	***
- Får aldrig gå till fritidsgården	4	2	7	8	14	7	***	***
- Får aldrig vara ute i området där de bor efter skoltid	1	1	3	6	3	6	***	***
- Får aldrig använda internet hemma för att chatta med vänner	1	1	1	4	3	10	***	***
- Får aldrig gå på disco	5	2	17	11	35	22	***	***
- Får aldrig gå på tjej-/killmiddag	1	1	3	8	7	8	***	***
- Får aldrig gå på bio med kompisar	1	1	1	4	4	10	***	***
- Får aldrig gå på stan med kompisar	1	1	2	7	4	12	***	***
- Får aldrig titta på teveprogram eller film som du själv väljer	1	1	1	5	2	12	***	***
- Får aldrig vara med i idrottsförening	1	1	2	5	6	9	***	***
- Får aldrig träna annat	1	1	1	9	7	11	***	***
Antal förbud på fritiden								
- Inget förbud	90	93	73	79	43	60	***	***
- Ett enstaka förbud	7	5	18	8	33	13	***	***
- 2-4 förbud	2	1	7	8	21	17	***	***
- Minst 5 förbud	1	1	2	5	3	10	***	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikanstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Fritidsaktiviteter

Resultaten på frågorna om ungdomarna av sina föräldrar begränsas att delta i vanligt förekommande aktiviteter på fritiden presenteras i tabell 2.10. I tabellen redovisas de som svarar att de *aldrig* tillåts delta i aktiviteterna för sina föräldrar. Resultaten visar att överlag begränsas ungdomar i grupp 2 i avsevärt högre grad än ungdomar i grupp 1 och ungdomar i grupp 3 i högre grad än i grupp 2. En större andel av flickorna än av pojkarna uppger att de aldrig får delta

i de efterfrågade aktiviteterna. Nederst i tabellen framgår att majoriteten av flickorna som svarar att de har förbud att delta i aktiviteterna har enstaka förbud. En högre andel pojkar än flickor har minst fem förbud.

Sammanfattningsvis uppger de ungdomar som har inskränkningar i valet av framtida partner i hög grad även att de har begränsningar som innebär att de aldrig tillåts delta i vissa vanligt förekommande fritidsaktiviteter.

Tabell 2.11 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat att de aldrig eller sällan tillåts delta i olika skolämnen eller andra inslag i skolan. Procent. N= 2 356

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
Får aldrig/sällan delta i:								
...idrott	2	2	4	5	3	17	Ej sign	***
...simning	2	2	6	7	19	21	***	***
...sex-/samlevnadsundervisning	2	3	8	10	10	23	***	***
...religionskunskap	1	1	1	6	3	11	Ej sign	***
...biologi	1	1	1	6	4	14	*	***
...musikundervisning	1	2	1	5	3	12	Ej sign	***
...bild	1	1	1	6	3	13	Ej sign	***
Antal förbud skolämnen							***	***
– Inget förbud	96	94	84	84	72	72		
– Ett enstaka förbud	1	2	9	3	15	5		
– 2–4 förbud	2	3	6	7	10	6		
– Minst fem förbud	1	1	1	6	3	17		
Får aldrig/sällan delta i:								
...klassresa (med övernattnig)	2	3	6	9	18	24	***	***
...skolresa (över dagen)	1	2	1	8	8	15	***	***
...skolfest	1	3	6	9	16	22	***	***
...läxläsingsgrupp efter skoltid	2	3	3	4	6	14	*	***
...praktik	1	1	1	8	4	14	*	***
...studiebesök	1	2	1	4	4	13	Ej sign	***
Antal förbud inslag i skolan							***	***
– Inget förbud	97	94	89	89	70	69		
– Ett enstaka förbud	1	4	8	3	19	10		
– 2–4 förbud	1	1	3	5	9	12		
– Minst fem förbud	1	1	0	3	1	9		

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstests (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Skolämnen och andra utbildningsinslag

I tabell 2.11 presenteras svaren på frågorna om ungdomarna tillåts delta i skolämnen och andra utbildningsinslag i skolan för sina föräldrar. Det är andelen ungdomar som svarar att de *aldrig* eller *sällan* får delta som presenteras i tabellen. Resultaten visar att överlag begränsas

ungdomar i grupp 2 i högre grad än ungdomar i grupp 1 och ungdomar i grupp 3 i högre grad än i grupp 2. Emellertid är skillnaderna inte särskilt stora och ofta inte signifikanta för flickornas svar. I stort svarar en större andel av pojkarna än av flickorna att de aldrig får delta i de efterfrågade skolämnena och undervisningsinslagen. Av tabellen framgår att precis som för

fritidsaktiviteterna svarar majoriteten av flickorna som uppger att de har förbud att delta i skolämnen och övriga inslag i skolan att de har enstaka förbud och en högre andel pojkar än flickor har minst fem förbud.

Sammanfattningsvis uppger de ungdomar som har inskränkningar i valet av framtida partner i högre grad än andra även att de har begränsningar som innebär att de aldrig eller sällan tillåts delta i vissa skolämnen och andra utbildningsinslag. Resultatet gäller i högre grad för pojkar än för flickor.

De ungas egna värderingar

I detta avsnitt studeras de ungas värderingar genom åtta påståenden om ungdomarnas syn på föräktenskapliga relationer och hedersrelaterade traditioner samt föräldrarnas inflytande i dessa frågor. I tabell 2.12 presenteras andelen flickor respektive pojkar som *instämmer* eller *instämmer absolut* i påståendena.

Påståenden om synen på tjejer

Det första påståendet som fokuserar på tjejer är *Föräldrar ska kunna begränsa en dotters frihet för att skydda familjens heder*. Av de ungdomar som inte har några begränsningar i valet av framtida partner (grupp 1) svarar 14 procent av

Tabell 2.12 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat att de instämmer/instämmer absolut i olika påståenden. Procent. N= 2 356

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
- Föräldrar ska kunna begränsa en dotters frihet för att skydda familjens heder.	14	9	61	30	74	43	***	***
- Föräldrar ska kunna bestämma att en dotter ska vänta med sex tills hon gifter sig.	6	9	32	30	45	34	***	***
- En tjej ska vara oskuld när hon gifter sig.	6	7	37	29	48	33	***	***
- Föräldrar ska kunna begränsa en sons frihet för att skydda familjens heder.	5	5	32	27	38	35	***	***
- Föräldrar ska kunna bestämma att en son ska vänta med sex tills han gifter sig.	7	6	27	16	41	28	***	***
- En kille ska vara oskuld när han gifter sig.	7	8	32	19	40	27	***	***
- Jag tycker att det är fel att en kvinna och en man bor tillsammans utan att vara gifta.	7	5	31	19	44	33	***	***
- Jag kan själv tänka mig att leva tillsammans med en man/kvinna utan att vara gift.	79	69	67	61	48	49	***	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

flickorna och 9 procent av pojkarna att de instämmer i påståendet. Det kan jämföras med flickor som har ett villkorat val (grupp 2), av dem uppger 61 procent detta svar. Av flickor som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) svarar 74 procent att de anser att föräldrar ska kunna begränsa en dotter för att skydda familjens heder. Av pojkarna är det ungefär hälften så stor andel som bland flickorna som instämmer i påståendet i de två sistnämnda grupperna. Resultatet visar att flickor som har begränsningar i valet av framtida partner i störst utsträckning upprätthåller hedersrelaterade värderingar.

Det andra påståendet om tjejer är *Föräldrar ska kunna bestämma att en dotter ska vänta med sex tills hon gifter sig*. I detta påstående är det en avsevärt mindre andel flickor i samtliga grupper som instämmer i jämförelse med det förra. Ungefär hälften så stor andel av flickorna instämmer i detta påstående än i det förra. Pojkarna svarar i lika hög grad att de anser att föräldrarna ska kunna bestämma om en dotter ska vänta med sex tills hon gifter sig, som att föräldrarna ska kunna begränsa en dotter för att bevara familjens heder. På denna fråga är inte könsskillnaderna särskilt stora, även om det är något fler flickor än pojkar i grupp 3 som instämmer i påståendet.

Det tredje påståendet riktar fokus mot *om ungdomarna själva anser att tjejer ska vänta med sex tills de gifter sig*. Resultatet visar att det är en ungefär lika stor andel flickor som pojkar som instämmer i att föräldrar ska kunna bestämma att deras döttrar ska vänta med sex som också anser att tjejer ska vänta med sex tills de gifter sig.

Sammantaget visar resultaten att det förekommer stora skillnader mellan de tre grupperna, där under 10 procent instämmer i påståendena om synen på tjejer i grupp 1 och andelen som

instämmer ökar avsevärt i grupp 2 och 3. Flickor i de senare två grupperna instämmer i påståendena i större utsträckning än pojkarna.

Påståenden om synen på killar

Andelen ungdomar som svarar att de instämmer i att föräldrar ska kunna begränsa en sons frihet för att skydda familjens heder är avsevärt lägre i jämförelse med dem som instämmer i motsvarande påstående om döttrar. Det gäller i synnerhet andelen flickor där nästan hälften så många instämmer i att familjen ska kunna begränsa en son i jämförelse med dem som instämmer i att familjen ska kunna begränsa en dotter.

Skillnaderna är inte lika stora när det gäller de två efterföljande påståendena. Det framgår att det är fler flickor än pojkar i grupp 2 och grupp 3 som anser att föräldrarna ska kunna bestämma att deras söner ska vänta med sex tills de gifter sig och som själva anser att killar ska vara oskulder när de gifter sig, precis som för påståendena om tjejer.

Sammanfattningsvis visar resultaten att av de flickor som har ett villkorat val eller som förväntas följa andras val (grupp 2 och grupp 3) instämmer cirka en tredjedel i att föräldrarna ska kunna bestämma att både deras döttrar och deras söner ska vänta med sex och ungefär 45 procent att både tjejer och killar ska vara oskulder tills de gifter sig. Dessa flickor gör ingen större skillnad på tjejer och killar i denna fråga. Ungefär en tredjedel av pojkarna i dessa två grupper instämmer i påståendena om tjejer medan något färre instämmer i påståendena om killar, i synnerhet i grupp 2. Det innebär att en större andel av pojkarna i den sistnämnda gruppen anser att frågorna om oskuld fram till äktenskapet bör gälla tjejer men inte killar.

Påståenden om samboskap och äktenskap

Två påståenden ingick om samboskap och äktenskap i enkätstudien. Det första fokuserar på hur ungdomarna betraktar föräktenskapliga relationer i stort: *Jag tycker att det är fel att en kvinna och en man bor tillsammans utan att vara gifta.* Den andra undersöker hur de unga betraktar sin egen framtid: *Jag kan själv tänka mig att leva tillsammans med en man/kvinna utan att vara gift.*

På det första påståendet instämmer överlag en högre andel flickor än pojkar. I den första gruppen (grupp 1) instämmer 7 procent av flickorna och 5 procent av pojkarna. I den andra gruppen (grupp 2) instämmer 31 procent av flickorna och 19 procent av pojkarna. I den sista gruppen (grupp 3) instämmer 44 procent av flickorna och 33 av pojkarna.

Könsskillnaderna i det andra påståendet är inte lika påtagliga. Majoriteten flickor och pojkar i grupp 1 och grupp 2 kan tänka sig att leva tillsammans med en man/kvinna utan att vara gifta i framtiden. I grupp 3 instämmer knappt hälften av flickorna och pojkarna i detta påstående.

Sammanfattningsvis visar resultaten att en hög andel av ungdomarna som har ett villkorat val eller som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner är tveksamma till samboskap i stort och skulle själva inte vilja leva med någon utan att vara gift.

Kontroll, kränkande behandling, hot och våld

I detta avsnitt undersöks om ungdomarna i de tre grupperna som jämförs i denna studie har utsatts för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld inom familjen. De ungdomar som har utsatts för något av det nämnda har fått svara på vem som utsatte dem och vad de själva tror var orsaken till att de utsattes.

Andel som har blivit utsatta

I tabell 2.13 redovisas svaren på frågorna om ungdomarna blivit utsatta för olika former av kontroll, kränkande behandling, hot och våld. På flera av frågorna svarar flickorna så väl som pojkarna i gruppen som har villkorat val (grupp 2) och som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) att de i större utsträckning utsatts för olika former av kontroll, kränkande behandling, hot och våld i jämförelse med dem som inte har några begränsningar i partnervalet (grupp 1).

Nederst i tabellen presenteras andelen ungdomar som har svarat att de utsatts för flera olika former av kontroll, kränkande behandling, hot eller våld minst en gång. Resultaten för flickorna visar att det inte är någon större skillnad mellan grupp 1 och grupp 2. Flickorna i grupp 3 uppger dock i större utsträckning att de har varit med om flera fall av det som efterfrågas än övriga flickor. Skillnaderna mellan grupp 1 och 2 för pojkarna är däremot påfallande, en högre andel av pojkarna i grupp 2 har varit utsatta för det som efterfrågas i jämförelse med pojkarna i grupp 1. Ungefär en tredjedel av flickorna och pojkarna i den sista gruppen (grupp 3) svarar att de inte har utsatts av något av det som efterfrågas medan lika många svarar att de har varit utsatta för minst fem olika former av kontroll, kränkande behandling, hot eller våld.

Tabell 2.13 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat olika alternativ på frågor om kontroll, kränkande behandling, hot och våld i familjen. Procent. N= 2 356

– Har någon familjemedlem gjort följande?	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
<i>Förbjudit dig att umgås med jännärlig person du är/varit kär i</i>							***	***
– En gång	4	2	12	8	12	11		
– Två till tre gånger	1	0	1	4	5	3		
– Fler än tre gånger	1	1	3	1	5	10		
<i>Kontrollerat din mobil/din e-post/din dagbok/ditt rum/din väska mot din vilja</i>							*	***
– En gång	14	7	13	12	16	6		
– Två till tre gånger	6	4	11	11	9	10		
– Fler än tre gånger	6	6	6	10	15	20		
<i>Kontrollerat dig genom att skicka syskon efter dig eller ringt din mobil hela tiden</i>							*	***
– En gång	11	5	9	12	11	6		
– Två till tre gånger	6	4	8	5	6	7		
– Fler än tre gånger	10	8	13	17	19	16		
<i>Hållit dig utanför familjegemenskapen</i>							**	***
– En gång	5	3	3	8	7	14		
– Två till tre gånger	2	1	1	1	5	2		
– Fler än tre gånger	2	1	3	3	6	11		
<i>Ignorerat dig och låtsats som att du inte finns</i>							*	***
– En gång	8	5	12	10	7	10		
– Två till tre gånger	5	2	3	5	7	9		
– Fler än tre gånger	6	2	5	6	10	9		
<i>Sagt att de skäms för dig</i>							*	***
– En gång	10	7	16	12	13	14		
– Två till tre gånger	6	4	5	4	7	10		
– Fler än tre gånger	6	5	3	11	13	12		
<i>Hotat att slå dig</i>							**	***
– En gång	6	5	8	7	4	3		
– Två till tre gånger	5	2	4	8	3	9		
– Fler än tre gånger	6	6	5	10	18	19		
<i>Kallat dig för kränkande saker</i>							Ej sign	*
– En gång	9	5	10	4	6	9		
– Två till tre gånger	6	3	8	4	10	8		
– Fler än tre gånger	12	9	10	14	17	13		

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.
Sambanden i tabellen har signifikantstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Har någon familjemedlem gjort följande:	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
<i>Hotat att kasta ut dig hemifrån</i>							Ej sign	***
- En gång	9	6	10	7	12	9		
- Två till tre gånger	4	2	4	3	3	5		
- Fler än tre gånger	6	3	5	10	5	13		
<i>Hotat att skicka iväg dig hemifrån</i>							Ej sign	***
- En gång	4	2	3	3	4	7		
- Två till tre gånger	1	1	1	2	3	4		
- Fler än tre gånger	1	2	1	1	2	7		
<i>Sparkat eller slagit dig</i>							*	**
- En gång	6	3	7	6	7	6		
- Två till tre gånger	4	2	4	2	7	7		
- Fler än tre gånger	7	6	5	11	14	13		
<i>Dragit dig i håret, nypt eller spottat på dig</i>							**	***
- En gång	8	3	8	6	16	10		
- Två till tre gånger	5	3	4	2	8	8		
- Fler än tre gånger	6	5	6	7	14	10		
<i>Kastat ut dig hemifrån i minst 24 timmar</i>							Ej sign	***
- En gång	4	3	5	4	5	8		
- Två till tre gånger	3	1	3	2	3	4		
- Fler än tre gånger	3	1	3	4	5	8		
<i>Stängt eller låst in dig i minst 24 timmar</i>							***	***
- En gång	2	2	4	2	5	5		
- Två till tre gånger	1	1	0	2	5	5		
- Fler än tre gånger	1	1	1	1	4	9		
<i>Skickat iväg dig hemifrån</i>							Ej sign	***
- En gång	4	3	3	8	7	5		
- Två till tre gånger	1	1	2	2	0	5		
- Fler än tre gånger	2	2	1	3	3	10		
Antal former av kontroll, kränkande behandling, hot och våld							**	***
- Ingen	42	52	38	40	35	32		
- En enstaka	15	14	13	13	9	9		
- Två till fyra	23	18	28	23	21	21		
- Minst fem	21	12	21	24	36	33		

Vem som utsatte dem för våldet

I tabell 2.14 redovisas resultaten på frågorna om vem i familjen som utsatte ungdomarna för kontroll, kränkande behandling, hot och/eller våld som de uppgav att de utsatts för. De övergripande resultaten visar att det inte uppträder några skillnader i *vem* som utsatte ungdomarna mellan de tre grupperna, så när som på i ett fall. Andelen ungdomar, både flickor och pojkar, som har begränsningar i det framtida partnervalet (grupp 2 och grupp 3) utsattes i högre grad av en annan vuxen familjemedlem – inte en förälder, styvförälder eller ett syskon – i jämförelse med dem som inte har sådana begränsningar (grupp 1).

Orsaker till kontroll och kränkande behandling

På frågorna vad de unga själva tror var orsaken till att de utsattes för kontroll, kränkande behandling, hot och/eller våld framträder flera intressanta skillnader mellan de tre grupperna. Resultaten som presenteras i tabell 2.15 visar att det inte förkommer några signifikanta skillnader mellan de tre grupperna bland de flickor och pojkar som svarar att orsaken var de vuxna som låter sina problem gå ut över dem eller att de som utsatte dem avsåg att kontrollera. Ungdomar i grupp 1 svarar i större utsträckning än i grupp 2 och grupp 3 att det handlade om att de hade burit sig illa åt.

Tabell 2.14 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat olika alternativ på frågor om vem som utsatte dem för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld. Procent

	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
Vem som utsatt mig:								
– Mamma	63	63	61	65	67	69	Ej sign	Ej sign
– Pappa	43	50	52	56	55	46	Ej sign	Ej sign
– Bror	21	23	22	20	22	27	Ej sign	Ej sign
– Syster	17	20	17	20	24	19	Ej sign	Ej sign
– Styvmamma	4	2	4	2	3	8	Ej sign	Ej sign
– Styvpappa	5	5	8	2	8	15	Ej sign	*
– Annan släkting	4	6	9	16	15	21	**	**

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikanstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Tabell 2.15 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat olika alternativ på frågor om vad de tror var orsaken till att de utsattes för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld.

Angivna orsaker bakom kontroll och våld:	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=403	Pojkar n=355	Flickor n=87	Pojkar n=58	Flickor n=90	Pojkar n=55	Flickor	Pojkar
- De vuxna låter sina problem gå ut över mig.	15	8	15	16	20	9	Ej sign	Ej sign
- De vill kontrollera mig.	23	21	31	29	29	16	Ej sign	Ej sign
- Har burit mig illa åt.	50	46	40	38	36	40	*	Ej sign
- Straffa mig.	18	17	18	22	30	11	*	Ej sign
- Hindra mig från att göra något som inte är bra för mig.	47	55	61	67	68	50	***	Ej sign
- De tycker jag kan få dåligt rykte.	6	6	23	19	33	13	***	**
- Går emot min familjs normer och traditioner.	3	4	14	14	30	15	***	***
- Går emot min familjs religion.	2	3	15	10	18	20	***	***
- De accepterar inte min sexuella läggning.	1	1	3	0	10	11	***	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstests (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

I övrigt framgår att en signifikant högre andel av ungdomarna i grupp 2 och grupp 3 än i grupp 1 svarar att orsaken till att de utsattes för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld var något av följande:

- De tycker att jag kan få dåligt rykte
- Jag har gjort något som går emot min familjs normer och traditioner
- Jag har gjort något som går emot min familjs religion.

I grupp 3 är det även en större andel som uppger att orsaken var att de inte accepteras för sin sexuella läggning i jämförelse med övriga ungdomar.

Sammanfattningsvis är det en något större andel av de ungdomar som inte själva får välja framtida partner som utsätts för kontroll, kränkande behandling, hot eller våld i familjen. Det framträder inga större skillnader i vem som utsätter dem för våldet. Däremot finns en skillnad för vad ungdomar upplever vara orsaken till våldet.

Tabell 2.16 Andel flickor och pojkar i de tre grupperna som har svarat olika alternativ på frågor om deras välmående och hälsa. Procent. N= 2 356

Hur ofta har du följande besvär?	Grupp 1		Grupp 2		Grupp 3		P	
	Flickor n=837	Pojkar n=939	Flickor n=157	Pojkar n=103	Flickor n=150	Pojkar n=103	Flickor	Pojkar
Huvudvärk?							Ej sign	Ej sign
– Aldrig eller sällan.	25	42	22	41	31	40		
– Ungefär en gång i månaden.	31	33	38	29	25	27		
– Ungefär en gång i veckan.	25	16	25	18	24	16		
– Flera gånger i veckan.	19	9	15	12	20	17		
Känt dig utmattad?							Ej sign	Ej sign
– Aldrig eller sällan.	14	24	15	28	21	26		
– Ungefär en gång i månaden.	24	27	22	25	21	29		
– Ungefär en gång i veckan.	27	24	26	22	24	19		
– Flera gånger i veckan.	36	25	37	25	24	27		
Känt dig nervös?							Ej sign	Ej sign
– Aldrig eller sällan.	12	22	18	30	10	29		
– Ungefär en gång i månaden.	28	35	29	33	28	28		
– Ungefär en gång i veckan.	35	29	27	21	36	22		
– Flera gånger i veckan.	25	14	26	16	27	21		
Haft svårt att somna?							Ej sign	Ej sign
– Aldrig eller sällan.	25	35	27	39	22	35		
– Ungefär en gång i månaden.	22	24	21	20	17	28		
– Ungefär en gång i veckan.	25	21	23	19	22	11		
– Flera gånger i veckan.	28	20	29	22	40	26		
Ont i magen?							Ej sign	*
– Aldrig eller sällan.	19	49	16	46	18	46		
– Ungefär en gång i månaden.	46	30	47	32	51	26		
– Ungefär en gång i veckan.	22	16	28	15	16	13		
– Flera gånger i veckan.	13	5	9	7	15	15		
Känt stark oro för vad som kommer att hända med dig i framtiden?							**	*
– Aldrig eller sällan.	34	46	34	44	22	39		
– Ungefär en gång i månaden.	25	24	20	21	18	24		
– Ungefär en gång i veckan.	18	16	21	21	19	10		
– Flera gånger i veckan.	23	14	25	14	41	27		
Känt oro eller varit rädd för att din familj kommer att få reda på att du gör något (som inte är olagligt) men som du vet att de inte accepterar?							**	***
– Aldrig eller sällan.	67	68	56	52	52	53		
– Ungefär en gång i månaden.	16	16	20	19	17	19		
– Ungefär en gång i veckan.	8	8	12	16	13	11		
– Flera gånger i veckan.	9	8	12	13	17	17		

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikanstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

De ungas välmående och hälsa

I enkätundersökningen ställdes sju frågor om ungdomarnas välmående och hälsa. Det som efterfrågades var hur ofta ungdomarna svarar att de har exempelvis huvudvärk, känner sig nervösa, trötta eller oroliga. Resultaten presenteras i tabell 2.16 fördelat på de tre grupperna som jämförs i denna studie och kön.

Det framträder stora skillnader mellan könen på samtliga frågor som innebär att flickor i avsevärt högre grad lider av de efterfrågade symptomen. Resultaten visar däremot att det inte är några signifikanta skillnader mellan de tre grupperna i fem av de sju frågorna. Ungdomar i samtliga grupper har huvudvärk, känner sig utmattade, känner sig nervösa, har svårt att somna och har ont i magen i ungefär lika stor utsträckning oavsett vilken av de tre grupperna de tillhör.

Det framträder dock två signifikanta skillnader i tabellen. Den första skillnaden är att en avsevärt större andel flickor och pojkar som

förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner (grupp 3) flera gånger i veckan har känt stark oro för vad som kommer att hända med dem i framtiden i jämförelse med övriga. Den andra skillnaden är att flickor och pojkar som har begränsningar i partnervalet (grupp 2 och grupp 3) i större utsträckning än de som inte har sådana begränsningar (grupp 1) känt oro eller varit rädd för att deras familj kommer att få reda på att de gör något (som inte är olagligt) men som de vet att familjen inte accepterar.

Bakgrundsförhållanden

I enkätundersökningen ingick flera frågor om ungdomarnas bakgrundsförhållanden. För att ge en bild av vilka ungdomar som svarar att de har begränsningar i valet av framtida partner kommer bakgrundsfaktorer som skolform, föräldrarnas utbildningsnivå, etnisk bakgrund och föräldrars religiositet att undersökas i relation till de tre grupperna som utkristalliserades i föregående avsnitt. Resultaten presenteras separat för flickor och pojkar.

Tabell 2.17 Andel flickor och pojkar på kommunala respektive fristående skolor fördelat på de tre grupperna. Procent. N= 2 356

Resultat för flickor	Kommunal skola n=716	Fristående skola n=388	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	71	77	*
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	14	13	Ej signifikant
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	15	10	*
Resultat för pojkar	Kommunal skola n=740	Fristående skola n=383	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	80	84	Ej signifikant
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	10	8	Ej signifikant
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	10	8	Ej signifikant

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.
Sambanden i tabellen har signifikantstestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Skolform

I denna studie går ungefär dubbelt så många av ungdomarna i kommunala skolor i jämförelse med dem som går i fristående skolor. I tabell 2.17 jämförs andelen flickor respektive pojkar som ingår i de tre grupperna utifrån vilken skolform de går i. Det framgår att det är en större andel flickor och pojkar som går på kommunala skolor som har begränsningar i valet av framtida partner i jämförelse med flickor och pojkar i fristående skolor. Skillnaderna mellan skolformerna är inte genomgående statistiskt signifikanta.

Föräldrarnas utbildningsnivå

Det finns många sätt att fastställa ungdomars socioekonomiska bakgrund på. I denna studie används en fråga om vilken utbildning ungdomarnas föräldrar har: ingen alls, grundskola, gymnasium eller högskola/universitet. I enkäten ingår även en fråga om vad föräldrarna arbetar med och två frågor om vad familjen har

för materiella tillgångar. I analyser som inte presenteras i den här studien framträder starka samband mellan samtliga dessa frågor. Utifrån analyserna har vi bedömt att föräldrarnas utbildningsnivå är ett fungerande mått på ungdomarnas socioekonomiska bakgrund.

I tabell 2.18 är det en sammanslagning av båda föräldrarnas utbildningsnivå som redovisas, där den förälder som har högst utbildning representerar familjen. Överlag har en hög andel av ungdomarna uppgett att deras föräldrar är högskoleutbildade. Sambandet mellan föräldrarnas utbildningsnivå och ungdomarnas begränsningar i valet av framtida partner visar tydligt att ju lägre utbildning föräldrarna har, desto större andel har svarat att de har sådana begränsningar. Skillnaderna beroende på föräldrarnas utbildningsnivå framträder bland både flickor och pojkar. Emellertid är sambandet något starkare för flickornas svar i jämförelse med för pojkarnas svar.

Tabell 2.18 Andel flickor och pojkar vars föräldrar har olika utbildningsnivå fördelat på de tre grupperna. Procent. N= 2 356

Resultat för flickor	Ingen utbildning n=15	Högst grundskola n=52	Högst gymnasium n=239	Högskola/ universitet n=790	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	47	50	72	76	**
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	33	25	15	12	**
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	20	25	13	12	**
Resultat för pojkar	Ingen utbildning n=21	Högst grundskola n=40	Högst gymnasium n=220	Högskola/ universitet n=787	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	57	75	82	83	**
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	10	15	10	8	**
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	33	10	8	9	**

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantestats (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Etnisk bakgrund

I tabell 2.19 redovisas andelen flickor respektive pojkar som ingår i de tre grupperna utifrån om de har svarat att de har svensk eller utländsk bakgrund. En avsevärt lägre andel flickor och pojkar med svensk bakgrund har svarat att de har begränsningar i framtida partnerval. Det framgår att en högre andel flickor och pojkar med en svenskfödd och en utlandsfödd förälder har sådana begränsningar. Det är av ungdomarnas svar att döma avsevärt mycket vanligare förekommande med begränsningar bland ungdomar i familjer med utländsk bakgrund. Ungefär hälften av alla flickor med utländsk bakgrund uppger att de har begränsningar i valet av framtida partner. Det kan jämföras med omkring 30 procent av alla pojkar med utländsk bakgrund.

För den fråga som studeras kan det antas ha betydelse från vilka regioner i världen som ungdomarnas familjer kommer. Av tabell 2.20 framgår från vilket område ungdomarna med utländsk bakgrund uppger att deras familjer har sitt ursprung. Bland flickor med bakgrund i Mellanösternområdet, Syd- och Östasien samt Nordafrika, återfinns en högre andel som uppger att de har begränsningar i partnerval, än bland flickor med bakgrund i andra geografiska områden. I gruppen Nordafrika ingår även Afrikas horn, det vill säga Somalia och Eritrea. Bland pojkar framträder inte lika stora skillnader men det framgår att pojkar med bakgrund i Mellanösternområdet och Syd-/Östasien i större utsträckning har begränsningar än pojkar med bakgrund i övriga delar av världen.

Tabell 2.19 Andel flickor och pojkar med olika etnisk bakgrund fördelat på de tre grupperna. Procent. N= 2 356

Resultat för flickor	Svensk bakgrund n=524	En svenskfödd förälder n=142	Två utlandsfödda föräldrar n=314	Den unge själv utlandsfödd n=164	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	91	80	55	46	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	7	10	21	26	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	3	11	24	27	***
Resultat för pojkar	Svensk bakgrund n=574	En svenskfödd förälder n=166	Två utlandsfödda föräldrar n=285	Den unge själv utlandsfödd n=120	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	91	82	71	65	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	4	8	17	16	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	5	10	12	19	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstests (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Tabell 2.20 Andel flickor och pojkar efter etnisk ursprung fördelat på de tre grupperna. Procent. N= 1 166

Resultat för flickor	Europa/ USA n=193	Mellan- östern n=210	Syd-/ Östasien n=46	Nord- afrika n=92	Södra Afrika n=15	Latin- amerika n=53	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	82	38	41	49	80	81	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	9	26	37	25	13	11	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	9	36	22	26	7	8	***
Resultat för pojkar	Europa/ USA n=194	Mellan östern n=163	Syd-/ Östasien n=55	Nord- afrika n=79	Södra Afrika n=15	Latin- amerika n=51	P
Grupp 1 – Får själva välja partner.	85	56	62	76	73	90	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	7	21	20	15	20	8	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	8	23	18	9	7	2	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstata (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Föräldrarnas religiositet

Frågan om föräldrars nivå av religiositet utgår från två frågor där ungdomarna har fått uppskatta hur religiös de anser att modern respektive fadern är på en fyrgradig skala samt en kontrollfråga om hur ofta familjen besöker en religiös lokal, som exempelvis kyrka, moské, tempel, synagoga etcetera. Måttet på religiositet utgår från den förälder som ungdomarna uppger vara mest religiös.

I tabell 2.21 visar resultaten att det förekommer ett mycket starkt samband mellan föräldrarnas religiositet och den fråga som studeras i denna undersökning. Det går en tydlig skilljelinje mellan de ungdomar som har svarat att deras föräldrar är lite eller inte alls religiösa och de som har svarat att föräldrarna är ganska eller mycket religiösa. Resultatet gäller både flickor och pojkar.

Av tabell 2.22 framgår att etnisk bakgrund och religiositet är två bakgrundsförhållanden som är starkt kopplade till varandra. I gruppen svensk bakgrund i tabellen ingår även de ungdomar som har en svenskfödd och en utlandsfödd förälder. De sammantagna resultaten visar att det är en avsevärt högre andel flickor och pojkar som har begränsningar i valet av framtida partner i religiösa familjer med utländsk bakgrund än i övriga familjer.

Det är förknippat med en stor osäkerhet att göra analyser av vilken religion ungdomarnas familjer i tabell 2.22 tillhör, eftersom den största andelen ungdomar med utländsk bakgrund har svarat att deras familjer är muslimer. I synnerhet svarar ungdomar med bakgrund i Mellanösternområdet, Syd- och Östasien och Nordafrika att deras familjer är muslimer, vilka är de områden som starkt framträder i denna studie. Det är därmed stor risk att resultaten från en analys av religionstillhörighet skulle bli miss-

Tabell 2.21 Andel flickor och pojkar med olika grad av religiösa föräldrar fördelat på tre grupper. Procent. N= 2 356

	Inte alls religiösa n=356	Ganska lite religiösa n=354	Ganska mycket religiösa n=269	Mycket religiösa n=160	P
Resultat för flickor					
Grupp 1 – Får själva välja partner.	91	83	56	40	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	5	10	22	28	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	4	7	22	32	***
	Inte alls religiösa n=407	Ganska lite religiösa n=350	Ganska mycket religiösa n=203	Mycket religiösa n=172	P
Resultat för pojkar					
Grupp 1 – Får själva välja partner.	90	90	74	58	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	4	6	16	19	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	6	4	10	23	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstests (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Tabell 2.22 Andel flickor och pojkar med olika bakgrund och olika grad av religiösa föräldrar fördelat på de tre grupperna. Procent. N= 2 356

	Svensk bakgrund			Utländsk bakgrund		
	Inte/lite religiösa n=463	Religiösa n=59	P	Inte/lite religiösa n=150	Religiösa n=326	P
Resultat för flickor						
Grupp 1 – Får själva välja partner.	92	85	Ej sign	74	42	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	6	12	Ej sign	14	27	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	2	3	Ej sign	12	32	***
	Inte/lite religiösa n=505	Religiösa n=62	P	Inte/lite religiösa n=142	Religiösa n=259	P
Resultat för pojkar						
Grupp 1 – Får själva välja partner.	92	84	Ej sign	84	42	***
Grupp 2 – Har ett villkorat val.	3	10	Ej sign	10	20	***
Grupp 3 – Förväntas följa andras vilja.	5	7	Ej sign	6	18	***

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9. Sambanden i tabellen har signifikantstests (P) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

visande. Emellertid uppger en relativt stor andel ungdomar med bakgrund i dessa områden att deras familjer är kristna. Övriga religioner är lågt representerade. Endast ett fåtal ungdomar svarar att deras familjer är hinduer eller buddister. Av en analys som inte presenteras i tabellform framgår att flickor och pojkar från samtliga religioner har begränsningar i framtida partnerval.

Sammanfattning

Syftet med den här studien är att skilja ut de ungdomar som själva inte får välja vem de ska leva tillsammans med i framtiden. Utöver detta undersöks de ungdomar som dessutom lever med andra begränsningar som påverkar deras möjligheter att kunna göra egna val. Detta handlar om begränsningar som att den unge förväntas vara oskuld vid äktenskapets ingående, inte får ha relationer, inte får umgås socialt med det motsatta könet eller har restriktioner i skolan och på fritiden. Detta är begränsningar som kan påverka den unges möjligheter att själv välja framtida partner. Här diskuteras resultaten från enkätundersökningen mer ingående och hur väl studiens syfte har uppfyllts.

Ett av skälen till Ungdomsstyrelsens uppdrag att kartlägga förekomst av arrangerade äktenskap mot en parts vilja är enligt regeringen att *"Inte alla ungdomar bestämmer själva om, när eller med vem de ska gifta sig"* (IJ2008/579/UF). Detta är en av utgångspunkterna för regeringsuppdraget och det är den som vi i denna undersökning kartlägger. Detta gör vi genom en enkätundersökning till 30 procent av samtliga elever i årskurs 9 i Stockholms stad. Vi kartlägger inte förekomst av arrangerade äktenskap mot en persons vilja, utan 15-åriga ungdomars uppfattningar om deras val av framtida partner. Vi delar in ungdomarnas svar enligt en modell

där äktenskap och samboskap å ena sidan kan vara baserade på individuell autonomi och å andra sidan på föräldrars och släkts intressen i följande tre kategorier: att den unge fritt kommer att få välja vem hon/han ska gifta sig eller vara sambo med, att hon/han har ett villkorat val eller att hon/han förväntas följa andras vilja. Den senare kategorin kan räknas till de ungdomar som enligt regeringens beskrivning *inte själva bestämmer med vem de ska gifta sig*. Detta motsvarar i vår undersökning 13 procent av alla flickor och 9 procent av alla pojkar.

Ungdomar och val av framtida partner

I det framtida valet av vem man ska gifta sig eller vara sambo med kan den unge ha begränsningar av olika slag. De begränsningar som vi i denna studie fokuserar på rör sådana som representeras av familjens intressen. Vi betraktar den unges autonomi och familjens paternalism som konkurrerande enheter. När familjens intressen är så starka att det i realiteten är de som är avgörande för val av partner är detta uttryck för familjens paternalism. Dessa situationer karakteriserar vi som att den unge förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner. Det autonoma valet som individ har den unge när hon/han fritt får välja vem hon/han vill gifta sig eller bli sambo med. Mellan dessa positioner, individens autonomi och familjens paternalism, har vi placerat fall där familjens intressen uttrycks i förväg genom att den unge behöver gifta sig med någon som har samma bakgrund som familjen eller i efterhand genom att föräldrarna ska godkänna den unges val.

I denna undersökning studerar vi inte faktiska äktenskap utan förutsättningar för äktenskap. De ungdomar som tillhör den sista kategorin (grupp 3), som förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner, är de ungdomar som

kan sägas vara i en situation där de riskerar att utsättas för ett tvångsäktenskap. Resultatet visar att det förekommer skillnader i vilket handlingsutrymme i val av framtida partner som flickor och pojkar har.

För flickor visar resultaten följande:

Grupp 1

73 procent av alla flickor i studien svarar att de *inte* har några begränsningar i valet av framtida partner.

Grupp 2

14 procent av alla flickor i studien svarar att de har ett *villkorat val* när de ska välja en framtida partner.

Grupp 3

13 procent av alla flickor i studien svarar att de i olika grad *förväntas följa andras vilja* i valet av framtida partner.

För pojkarna visar resultaten följande:

Grupp 1

82 procent av alla pojkar i studien svarar att de *inte* har några begränsningar i valet av framtida partner.

Grupp 2

9 procent av alla pojkar i studien svarar att de har ett *villkorat val* när de ska välja en framtida partner.

Grupp 3

9 procent av alla pojkar i studien svarar att de i olika grad *förväntas följa andras vilja* i valet av framtida partner.

Sammanfattningsvis är det sålunda 13 procent av flickorna och 9 procent av pojkarna som tillhör kategorin som kan riskera att utsättas för ett tvångsäktenskap. Detta förstärks av att ungdomarna i denna kategori vid tidpunkten för undersökningen har begränsade möjligheter att kunna göra egna val.

Det är viktigt att poängtera att många av de ungdomar som har svarat att de själva fritt väljer framtida partner och som har kategoriserats i grupp 1, kan ha begränsningar av annat slag än svarsalternativen på de aktuella enkätfrågorna lyckats ringa in. Detta kan vara att den unge har begränsningar i form av att hon/han inte får ingå i en framtida samkönad relation. Överlag svarar en låg andel ungdomar att de för sina föräldrar tillåts att ha ett *homosexuellt förhållande* vid tiden för studien, oberoende om de har svarat att de fritt får välja framtida partner eller inte. Det är dock inte säkert att det innebär att föräldrarna skulle begränsa ungdomarna i valet av en samkönad relation i framtiden.

Andra begränsningar

Ungdomarna kan genom att ha begränsningar som att de inte tillåts ha relationer med någon av motsatt kön eller som inte får ha sexuella relationer före äktenskapet hindras från att träffa en partner och utveckla en relation. Även de ungdomar som har svarat att de har begränsningar för vänskapligt umgänge med det motsatta könet eller som inte tillåts delta i aktiviteter eller vistas på platser där det är vanligt att ungdomar träffas och utvecklar relationer kan betraktas ha inskränkningar i möjligheten att träffa en partner. De ungdomar som inte tillåts ha relationer eller umgås i sociala sammanhang med jämnåriga av motsatt kön kan betraktas leva i en social isolering som försvårar möjlig-

heten att träffa en partner. Det kan leda till att de inte lär sig hur man umgås med det motsatta könet. I denna studie visar resultaten att det finns ett starkt samband mellan att ha begränsningar i valet av framtida partner och ha andra begränsningar i sin vardag.

I tabell 2.23 ges en översikt av de frågor som tydligast framträder i resultatredovisningen. Översikten visar på samstämmighet i andel ungdomar som förväntas vara oskuld vid äktenskapets ingående respektive att hon/han inte får ha pojkvän/flickvän och de som inte själva får bestämma framtida partner. Dessutom är andelen betydligt högre för dem som behöver

följa andras val jämfört med för dem som har ett villkorat val. Detta betyder att de som själva inte får välja vem de ska gifta sig med också har begränsade möjligheter att kunna göra egna val. Detta kan tolkas som att äktenskapet inte bara är en framtida fråga utan även en fråga som påverkar livssituationen för 15-åringar.

Genomgången visar även att det finns en överensstämmelse mellan den unges handlingsutrymme för valet av framtida partner och olika begränsningarna på fritiden och i skolan. Detta gäller framförallt för frågan om att få umgås med kamrater av det motsatta könet i hemmet.

Tabell 2.23 Översikt av studiens mest centrala resultat. Procent

Andel som:	Grupp 1 Den unge får själv välja	Grupp 2 Den unge har ett villkorat val	Grupp 3 Den unge förväntas följa andras vilja
... förväntas vara oskuld tills de gifter sig.			
Flickor	16	60	77
Pojkar	10	36	52
... inte tillåts ha en relation med det motsatta könet (villkorat val och nej).			
Flickor	13	56	77
Pojkar	7	28	60
... aldrig får umgås med motsatta könet i det egna hemmet.			
Flickor	6	28	49
Pojkar	2	13	32
... aldrig får vara ute lika sent som de flesta av sina klasskompisar.			
Flickor	5	14	27
Pojkar	4	4	17
... aldrig får gå på disco.			
Flickor	5	17	35
Pojkar	2	11	22

Källa: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Enkäten Ung08, kartläggning årskurs 9.

När det gäller umgänge efter skoltid och på kvällstid är det möjligheten att få gå på disco samt att vara ute lika länge som andra som skiljer ut sig.

På samtliga frågor svarar ungdomar i grupp 2 att de begränsas i avsevärt högre grad än ungdomar i grupp 1 och ungdomar i grupp 3 i högre grad än i grupp 2. En högre andel av flickorna än av pojkarna uppger att de inte får delta i de efterfrågade aktiviteterna

Det framgår inte av tabellen men även för deltagande i aktiviteter i skolan föreligger ett liknande mönster. Andelen som har förbud mot att delta i vissa skolämnen och skolinslag är lägst bland de som själva får välja framtida partner och högst bland de som förväntas följa andras val.

Skola och fritid är två centrala arenor för den unges utveckling. Detta gäller dels den egna utvecklingen, dels utvecklingen i mötet med andra jämnåriga. Såväl skolan som fritiden är könsblandade verksamheter. Vidare är hemmet många gånger en arena för socialt umgänge och en del av den unges fritid. Att inte få delta på lika villkor som andra ungdomar i skolan kan innebära att den unge inte får möjlighet att lära känna sina förmågor eller utveckla dem, men också att inte kunna fortsätta till högre utbildningar.

Andra viktiga resultat

Om vi ser på kontroll, kränkande behandling, hot eller våld i familjen finns vissa skillnader mellan gruppen som får göra egna val å ena sidan och de som har begränsningar i sitt val å andra sidan.

Det är något vanligare att ungdomar som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar. Det framträder inga större skillnader i vem som utsätter dem för

våldet. Däremot finns en skillnad utifrån vad ungdomarna upplever vara orsaken till våldet. De som har ett villkorat val eller förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner svarar i högre grad än andra att orsaken till våldet är något av följande:

- De tycker att jag kan få dåligt rykte.
- Jag har gjort något som går emot min familjs normer och traditioner.
- Jag har gjort något som går emot min familjs religion.

Vidare framkommer för ungdomarna i denna kategori att de flera gånger i veckan känt stark oro för vad som kommer att hända med dem i framtiden i jämförelse med övriga. Detta är en signifikant skillnad. För både grupp 2 och 3 framkommer att dessa flickor och pojkar i högre grad än de som inte har sådana begränsningar har känt oro eller varit rädd för att deras familj kommer att få reda på att de gör något (som inte är olagligt) men som de vet att familjen inte accepterar.

Om de ungas bakgrund

Genom enkätundersökningar av det här slaget studeras skillnader och likheter utifrån sociala konstruktioner som kön, etnisk bakgrund och socioekonomisk bakgrund eftersom det är ett sätt att studera diskriminering och ojämlika förhållanden i samhället. Det finns dock alltid en risk med att göra en undersökning där olika förhållanden jämförs utifrån sociala kategorier. För det första är inte kategorierna homogena utan består av en stor intern variation. För det andra kan hierarkier i samhället återskapas genom dessa kategoriseringar, vilket kan leda till

att dikotomier upprätthålls. På senare tid har kategoriseringar som bygger på etnisk bakgrund kritiserats särskilt eftersom de betraktas leda till att skapa ett motsatsförhållande mellan "vi och dom". Vissa uppgifter kan betraktas göra mer skada än nytta, i synnerhet om de rycks ur sitt sammanhang, misstolkas eller används på ett sätt som förstärker ett "vi och dom-tänkande". Samtidigt är det viktigt att lyfta fram skillnader och diskutera dem för att på så vis utveckla sätt att arbeta för en förbättring för alla inblandade parter. Kurkiala (2005) är en av flera forskare som menar att det krävs sociala kategoriseringar av människor, till exempel baserat på kön, etnicitet, religion eller ekonomisk status, för att analysera ett samhälle. Kurkiala menar att kritiker har en oförmåga att skilja mellan en analytisk och en moralisk nivå för ovanstående kategoriseringar. Därmed kan en undersökning av detta slag, som studerar skillnader och omfattningen av dessa, vara en utgångspunkt för att förbättra alla invånares förutsättningar.

I ungdomarnas bakgrundsförhållanden framträder flera signifikanta skillnader mellan ungdomarna i gruppen som inte har begränsningar i valet av framtida partner och gruppen som antingen har villkorat val eller förväntas följa andras vilja. De två sistnämnda benämns som gruppen som har begränsningar i valet av framtida partner:

- Ungdomar som går på kommunala förortsskolor i socioekonomiskt segregerade områden har uppgett att de i högre grad har begränsningar i valet av framtida partner än ungdomar på kommunala eller fristående skolor i andra områden.
- Sambandet mellan föräldrarnas utbildningsnivå och ungdomarnas begränsningar i valet av framtida partner visar att ju lägre utbildning föräldrarna har, desto större andel av ungdomarna har svarat att de har sådana begränsningar.
- Det är av ungdomarnas svar att döma avsevärt mycket vanligare med begränsningar i valet av framtida partner i familjer med utländsk bakgrund jämfört med i familjer med svensk bakgrund. Bland flickor med bakgrund i Mellanösternområdet, Syd- och Östasien samt Nordafrika, återfinns en högre andel som uppger att de har begränsningar i partnerval, än bland flickor med bakgrund i andra geografiska områden. Bland pojkar framträder inte lika stora skillnader men det framgår att pojkar med bakgrund i Mellanösternområdet och Syd- och Östasien i större utsträckning har begränsningar än pojkar med bakgrund i övriga delar av världen.
- Det går en tydlig skiljelinje mellan de ungdomar som har svarat att deras föräldrar är lite eller inte alls religiösa och de som har svarat att föräldrarna är ganska eller mycket religiösa. De sammantagna resultaten visar att det är en avsevärt högre andel flickor och pojkar som har begränsningar i valet av framtida partner i religiösa familjer med utländsk bakgrund än i övriga familjer.

Livsvillkor för unga som inte själv får välja

– kompletterande analys av Socialstyrelsens enkät Frihet och ansvar

Bakgrund

Socialstyrelsen fick 2005 ett regeringsuppdrag att i samråd med länsstyrelserna kartlägga förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige. Myndigheten valde att göra en enkätundersökning i gymnasiets år 2, där 14 procent av tjejerna och killarna har fyllt 18 år. Socialstyrelsen gjorde ett urval av 160 skolor och enkäten innehöll ett 20-tal frågor som berörde föräldrarnas inflytande och kontroll över ungdomarnas fritid och kamratrelationer, kärleksrelationer och sex, val av livspartner och andra framtidsinriktade frågor. I konstruktionen av frågorna utgick man från 12 punkter som tolkade hedersproblematiken som myndigheten tagit fram i samråd med länsstyrelserna.¹⁰

Majoriteten av de unga i undersökningen framstår som individer som bestämmer över sitt eget liv utan begränsningar från föräldrar eller andra vuxna i familjen. I de kommentarer som unga lämnar på enkäten kan man se två grupper av kommentarer – de som välkomnar undersökningen för att den lyfter viktiga frågor och de som tycker att frågorna är konstiga och inte alls har någon relevans för dem.

Ur Ungdomsstyrelsens perspektiv finns två resultat som rör unga människors utsatthet och som vi särskilt vill lyfta:

- Mellan 25 och 30 procent av flickorna och nästan 25 procent av pojkarna har åtminstone någon enstaka gång varit utsatta för kränkande behandling, hot eller våld av sina föräldrar se-

dan de började i gymnasiet. Omräknat till absoluta tal på riksnivå rör det sig om cirka 15 000 flickor och 14 000 pojkar eller totalt sett ungefär 29 000 ungdomar i år 2. Enligt undersökningen verkar ungefär 12 000 ungdomar – lika många flickor som pojkar – under samma tid ha varit utsatta vid upprepade tillfällen.

- Många av de ungdomar som är utsatta för våld i hemmet vänder sig inte till skolkurator, skolsköterska eller lärare för att söka hjälp.

Av 160 skolor valde 98 att delta i enkäten. En bortfallsanalys visade att det var tidsbrist snarare än enkätens innehåll/ämne som låg bakom det stora bortfallet. Med dessa resultat gick det inte att med säkerhet säga hur stor den grupp är som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. När Socialstyrelsen skulle analysera materialet valde de frågan *Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vem du vill gifta dig med som vuxen?* för att analysera materialet, därför att det var den ingång de kunde hitta som kunde ha samband med hedersrelaterat förtryck enligt de punkter myndigheten hade utgått ifrån när de konstruerade enkäten. När Socialstyrelsen hade viktat materialet så konstaterade man att nästan 4 500 unga, 2 600 kvinnor och 1 800 män verkar vara oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med/leva tillsammans med som vuxna.

Vår ingång för att analysera ungas villkor i Socialstyrelsens enkätmaterial är att göra en kompletterande analys av svaren på samma fråga. Huvudsyftet är att beskriva livsvillkoren för den grupp unga som har ett villkorat/begränsat val (här kallar vi den gruppen för *de med begränsat val* och övriga för *de med fritt val*) och därmed fördjupa kunskapen om de unga som kan riskera att bli bortgifta mot sin vilja. Vi har utifrån de som har angett att de inte får välja själva vem de ska gifta sig med/leva med och de som är oroliga för att någon annan ska bestämma vem de ska gifta sig med analyserat 17-18-åringarnas villkor. Vi vill på detta sätt analysera vilka som kan sägas leva med tanken på att bli gifta genom ett arrangerat äktenskap mot sin vilja och om deras livsvillkor skiljer sig på något sätt från dem som uppger att de får välja själva och som inte är oroliga.

Ungdomsstyrelsens analysperspektiv

Ungdomsstyrelsen utgår från det övergripande målet i ungdomspolitikerna att alla unga i Sverige ska ha lika möjligheter till välfärd och inflytande. Av största vikt är även de ungdomspolitiska perspektiven rättighetsperspektivet och självständighetsperspektivet som har redovisats tidigare i rapporten (kapitel 1). Där framgår tydligt att målet för svensk ungdomspolitik är att underlätta ungas etablering till självständiga demokratiska vuxna som tar eget ansvar, och ges eget ansvar, för sina liv.

Utifrån svarsfördelningen att döma¹¹ uppfostras majoriteten av unga i Sverige till att bli självständiga, en uppfostran som innebär ständigt ökande frihet i och med ökande ålder. En utveckling som går i linje med målen i den svenska ungdomspolitikerna, såväl som i FN:s barnkonvention och skrivningen i föräldrabalken.

Analysen av Socialstyrelsens enkätmaterial utgår alltså från ungas möjligheter till självständighet och inflytande – primärt relaterat till vem de ska gifta sig med – men också till inflytande och välfärd i bredare mening inom de huvudområden som gäller för ungdomspolitikerna:

- fritid och kultur
- utbildning och lärande
- arbete och försörjning
- hälsa och utsatthet
- inflytande och representation.

Analys av ungas oro

Syftet med den kompletterande analysen av Socialstyrelsens undersökning är att beskriva situationen för de unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot sin vilja och som oroar sig för att familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med.

Vi har därför gjort ett index av frågorna:

- *Jag får själv välja vem jag ska gifta mig med/leva mitt liv tillsammans med*
- *Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vem du ska gifta dig med/leva tillsammans med?*

Socialstyrelsen har identifierat svarsalternativen: Stämmer dåligt, stämmer mycket dåligt, mycket orolig och ganska orolig som indikationer på en hedersrelaterad problematik. En summering av dessa svar ger fördelning som vi redovisar i tabell 2.24.

Majoriteten (4 689 individer eller 94 procent) svarar att de själva får välja och inte är oroliga (tabell 2.24). Resterande fördelar sig i tre grupper: 54 individer svarar att det stämmer ganska eller mycket dåligt att de får välja själva – men

Tabell 2.24 Antal som uppger oro för att någon annan ska bestämma eller att de inte själva får välja vem de ska gifta sig med

- Jag får själv välja vem jag ska gifta mig med	- Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vem du ska gifta dig med?		
	Inte orolig	Orolig	Totalt
Stämmer bra	4 689	171	4 860
Stämmer dåligt	54	93	147
Totalt	4 743	264	5 007

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Svarsalternativen för Jag får själv välja är: Stämmer mycket bra, stämmer ganska bra, stämmer ganska dåligt, stämmer mycket dåligt. Svarsalternativen för Är du orolig... är : Mycket orolig, ganska orolig, inte särskilt orolig, Inte alls orolig.

Tabell 2.25 Antal idivider som svarat att det stämmer ganska dåligt/mycket dåligt på frågan om de själva får välja vem de ska gifta sig med eller att de är mycket oroliga/ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma vem de ska gifta sig med. Procent

		Antal	Procent	Viktad antal	Viktad procent
Valid	Övriga*	4 689	89,5	104 326	91,0
	Riskgrupp**	318	6,1	5 647	4,9
	Totalt	5 007	95,6	109 973	95,9
Missing	System	231	4,4	4 684	4,1
Totalt		5 238	100	114 656	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

* Övriga = instämmer i att de får välja själva och inte är oroliga för att föräldrarna ska bestämma vem de ska gifta sig med.

** Riskgrupp = individer som svarar att det stämmer ganska eller mycket dåligt att de får välja själva vem de ska gifta sig med eller att de är mycket eller ganska oroliga för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma vem de ska gifta sig med.

oroas inte av detta; 171 individer svarar att de är ganska eller mycket oroliga för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma vem de ska gifta sig med – trots att de svarar att det stämmer mycket eller ganska bra att de får välja själva vem de ska gifta sig med, 93 individer svarar att det stämmer dåligt att de själva får bestämma partner och att de är oroliga. De utgör 2 procent i undersökningen och är för få individer för att göra någon fortsatt analys av. Istället summeras de som svarar att de är oroliga med dem som inte får välja själv, totalt 318 individer i undersökningen och vi kallar dem för gruppen med begränsat val.

När gruppen med begränsat val viktas för att motsvara populationen blir det 5 647 individer eller 5 procent av befolkningen i åldersgruppen (tabell 2.25). Andelen är totalt 6 procent av kvinnorna och 4 procent av männen. Av dem med en nordisk bakgrund är andelen 3 procent och av dem med en utomnordisk bakgrund 20 procent. Om vi ser till både bakgrund och kön (tabell 2.26) så finns det inga signifikanta skillnader mellan könen bland dem med en nordisk bakgrund, medan andelen som tillhör de med begränsat val är 16 procent bland männen och

22 procent bland kvinnorna med utomnordisk bakgrund.

Undersökningen har genomförts i år 2 i gymnasiet, det innebär att majoriteten inte har fyllt 18 år, men andelen som är myndiga är högre i gruppen med begränsat val, där 27 procent är över 18 år, jämfört med bara 13 procent i gruppen med ett fritt val.¹²

Skillnaderna mellan olika grupper bedöms vara väsentlig och därför kommer resultatredovisningen att redovisas både för utländsk bakgrund och kön.

Självständighet och lika villkor

I undersökningen finns följande påstående: *Mina föräldrar uppfostrar mig att bli självständig*, med svarsalternativen *stämmer mycket bra*, *stämmer ganska bra*, *stämmer ganska dåligt*, *stämmer mycket dåligt*. Socialstyrelsen har i sin rapport identifierat svarsalternativen *stämmer ganska dåligt* stämmer inte alls som svar som indikerar en hedersproblematik.

I undersökningen svarar 56 procent av männen och 64 procent av kvinnorna att det stämmer helt att deras föräldrar uppfostrar dem att bli självständiga båda bland dem med nordisk

Tabell 2.26 Kön och bakgrund i gruppen med begränsat val respektive i gruppen med fritt val. Procent

Kön och bakgrund	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor			
Nordisk bakgrund	97,4	2,6	100
Utomnordisk bakgrund	78,2	21,8	100
Totalt	94,4	5,6	100
Män			
Nordisk bakgrund	97,4	2,6	100
Utomnordisk bakgrund	84,0	16,0	100
Totalt	96,0	4,0	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Tabell 2.27 Svarsfördelning för följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och svar	– Mina föräldrar uppmuntrar mig att bli självständig			– Jag har större frihet nu än när jag gick i nian		
	Nordisk bakgrund	Utomnordisk bakgrund	Totalt	Nordisk bakgrund	Utomnordisk bakgrund	Totalt
Kvinnor						
Stämmer mycket bra	64	66	64	61	45	59
Stämmer ganska bra	28	22	27	31	31	31
Stämmer ganska dåligt	7	7	7	5	14	6
Stämmer mycket dåligt	2	5	2	3	10	4
Totalt	101	100	100	100	100	100
Män						
Stämmer mycket bra	56	57	56	64	58	63
Stämmer ganska bra	35	31	35	28	29	28
Stämmer ganska dåligt	7	6	7	5	6	5
Stämmer mycket dåligt	2	6	2	3	7	4
Totalt	100	100	100	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: På grund av avrundning blir summan 99–101 procent.

och utomnordisk bakgrund vilket innebär att 44 respektive 35 procent svarar att det stämmer ganska eller mycket dåligt att de uppfostras till självständighet (tabell 2.27).

För att undersöka om föräldrarnas intentioner innebär en ständigt ökande egenmakt jämför vi hur svaren samvarierar med frågan om de har en större frihet nu, i år 2 på gymnasiet, jämfört med i årskurs 9 i grundskolan. Åtta av tio i undersökningen uppger att föräldrarna uppfostrar dem till att bli självständiga och att det stämmer mycket eller ganska bra att de har en större frihet nu i gymnasiet än när de gick på högstadiet. Här finns det dock skillnader mellan unga med en nordisk bakgrund och dem med en utomnordisk bakgrund och även en skillnad mellan kvinnor och män. Av dem med en nordisk bakgrund svarar 61–64 procent att det stämmer mycket bra att de har en större frihet nu än i nian. Bland kvinnor med utom-

nordisk bakgrund är andelen 45 procent, och bland män med utomnordisk bakgrund 58 procent.

Majoriteten av de unga i undersökningen har alltså uppgett att de uppfostras av sina föräldrar att bli självständiga och att de har större frihet nu i år 2 på gymnasiet än i nian.

Fritid och kultur

I Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsundersökning (Ungdomsstyrelsen 2007b) framkommer att fritiden är viktig för unga, framförallt för unga under 20 år och unga som studerar. I den ungdomspolitiska propositionen står:

"Fritiden är viktig och får en allt viktigare betydelse i ungdomars liv och identitetsutveckling. En meningsfull och varierande fritid bidrar till både välmående och personlig utveckling. Regeringen vill skapa

goda möjligheter för alla ungdomar att såväl delta i som att skapa kultur- och fritidsaktiviteter på egna villkor. Såväl flickors som pojkers behov måste beaktas.” (Prop. 2004/05:2 s. 42)

Frågor som kan visa hur unga har det inom detta område är:

Hur väl stämmer följande påståenden på din fritid?

- Jag måste komma hem på bestämda tider.
- Jag får själv välja vilka kompisar jag ska ha.
- Jag får själv välja vad jag ska göra tillsammans med mina kompisar.
- Jag får själv välja vilka fritidsaktiviteter jag ska delta i.
- Jag får umgås med kompisar efter skolan.
- Jag får ha killkompisar hemma hos mig.
- Jag får ha tjejkompisar hemma hos mig.
- Jag får gå ut och festa med kompisar på helgen.
- Jag får sova över hos tjejkompisar.
- Jag får sova över hos killkompisar.
- Jag har inte så mycket fritid jag måste hjälpa till mycket hemma.

För 17–18-åringar, nordisk som utomnordisk bakgrund, tjej som kille så finns det krav på dem att berätta vad de ska göra och vem de ska träffa när de går ut på sin fritid.

Många måste också komma hem på bestämda tider, här finns det dock signifikanta skillnader mellan grupperna. Som framgår av tabell 2.28 gäller det framförallt tjejerna där det finns skillnader mellan dem som tillhör gruppen med fritt val och gruppen med begränsat val och mellan dem som har nordisk och utomnordisk bakgrund där spannet är mellan 45 och 82 procent som måste vara hemma på bestämda tider. Dessa skillnader finns inte bland killarna där ungefär 40–50 procent överlag uppger att de måste komma hem en bestämd tid.

En överlägsen majoritet, i det närmaste 100 procent av gruppen med ett fritt val har full valfrihet av vilka kompisar man har och vad man gör tillsammans med sina kompisar samt vilka fritidsaktiviteter man har. I gruppen med begränsat val uppger en lägre andel, 73–85 procent, att de har full frihet att välja både vänner och vad de gör med dem samt fritidsaktiviteter, lägst frihet uppger utomnordiska män att de har (tabell 2.29).

Tabell 2.28 Andel som instämmer i följande påstående. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag måste komma hem på bestämda tider på min fritid.		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor			
Nordisk bakgrund	45	59	46
Utomnordisk bakgrund	63	82	67
Män			
Nordisk bakgrund	38	51	38
Utomnordisk bakgrund	43	49	43

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Instämmer = andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Mönstret är likadant för hur stort inflytande man har över när, hur eller vilka kompisar man umgås med (tabell 2.30). I gruppen med ett fritt val finns i stort sett inga begränsningar i att umgås efter skolan, eller att få ha tjej- eller killkompisar hemma eller att gå ut på helgen – om du har nordisk bakgrund. Bland dem med

utomnordisk bakgrund är dock andelen högre som inte får ha kompisar av det motsatta könet hemma (65 procent av tjejerna och 89 procent av killarna) eller gå ut på helgen (76 procent av tjejerna och 85 procent av killarna). I gruppen med begränsat val förstärks skillnaderna mellan dem med en nordisk respektive en utom-

Tabell 2.29 Andel som instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag får välja vilka kompisar jag ska ha		– Jag får välja vad jag ska göra tillsammans med mina kompisar		– Jag får välja vilka fritidsaktiviteter jag ska delta i	
	Fritt val	Begr. val	Fritt val	Begr. val	Fritt val	Begr. val
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	99	85	99	92	96	96
Utomnordisk bakgrund	96	74	96	71	96	72
Män						
Nordisk bakgrund	99	73	99	81	99	78
Utomnordisk bakgrund	98	73	98	59	96	66

Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Tabell 2.30 Andel som instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag får umgås med kompisar efter skolan		– Jag får ha killkompisar hemma hos mig		– Jag får ha tjejkompisar hemma hos mig		– Jag får gå ut och festa med kompisar på helgerna	
	Fritt val	Begr. val	Fritt val	Begr. val	Fritt val	Begr. val	Fritt val	Begr. val
Kvinnor								
Nordisk bakgrund	98	90	99	73	100	100	91	60
Utomnordisk bakgrund	98	75	65	28	100	87	76	33
Män								
Nordisk bakgrund	98	90	100	94	99	90	90	74
Utomnordisk bakgrund	99	79	99	80	89	52	85	53

Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer = andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

nordisk bakgrund, 28 procent av tjejerna och 52 procent av killarna får ha kompisar av det motsatta könet hemma av dem med utomnordisk bakgrund medan 73–90 procent av dem med en nordisk bakgrund får det (tabell 2.30).

Tjejer får inte sova över hos det motsatta könet i lika stor utsträckning som killar. Men majoriteten i gruppen med ett fritt val får det. I gruppen med begränsat val får en majoritet av de nordiskfödda tjejerna (86 procent) sova över hos en tjejkompis men bara varannan (57 pro-

cent) hos en killkompis. Bland tjejerna med en utomnordisk bakgrund är möjligheten att sova över hos en tjejkompis 47 procent och hos killkompisen 6 procent. Bland killarna med utomnordisk bakgrund i gruppen med begränsat val uppger 68 procent att de får sova över hos en killkompis och 41 procent hos en tjejkompis (tabell 2.31).

Det finns skillnader mellan könen och olika grupper på påståendet: jag har inte så mycket fritid – jag behöver hjälpa till mycket hemma.

Tabell 2.31 Andel som instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag får sova över hos tjejkompisar		– Jag får sova över hos killkompisar	
	Fritt val	Begränsat val	Fritt val	Begränsat val
Kvinnor				
Nordisk bakgrund	98	86	86	57
Utomnordisk bakgrund	82	47	36	6
Män				
Nordisk bakgrund	100	74	98	87
Utomnordisk bakgrund	70	41	83	68

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Instämmer = andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Tabell 2.32 Andel som instämmer i följande påstående. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag har inte så mycket fritid, jag måste hjälpa till mycket hemma	
	Fritt val	Begränsat val
Kvinnor		
Nordisk bakgrund	14	14
Utomnordisk bakgrund	28	33
Män		
Nordisk bakgrund	14	41
Utomnordisk bakgrund	19	20

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Instämmer = andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Att så är fallet uppger främst män av nordisk bakgrund i de med begränsat val och kvinnor med utomnordisk bakgrund i såväl gruppen med begränsat val som i gruppen med ett fritt val (tabell 2.32).

Utbildning och lärande

Denna undersökning har genomförts bland elever som går i det andra året på gymnasiet.

Inom utbildningsområdet finns en fråga och ett påstående i enkäten:

- Jag får själv välja vilken utbildning jag ska ha.
- Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vilken utbildning du ska välja på lång sikt?

Ett näraliggande påstående *Är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vad du ska göra direkt efter gymnasiet?* redovisas också under denna rubrik. Oro över att någon annan ska bestämma vad som ska hända efter gymnasiet – vilket inte ligger så långt fram i tiden – menar vi kan påverka ungas livsvillkor negativt. I rättslig mening har unga också vid 18 års ålder rätt att själva påverka sitt liv.

I gruppen med ett fritt val har man friheten att själva välja vilken utbildning man ska ha. Även i gruppen med begränsat val uppger en majoritet att de har möjlighet att välja utbildning. Störst begränsning uppger män med utomnordisk bakgrund där 38 procent uppger att de inte har möjlighet, eller begränsad möjlighet, att välja själv. Vad som begränsar deras möjligheter kan vi dock inte uttala oss om (tabell 2.33).

Tabell 2.33 Andel som instämmer i följande påstående. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag får själv välja min utbildning		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor			
Nordisk bakgrund	99	88	98
Utomnordisk bakgrund	97	75	92
Män			
Nordisk bakgrund	98	78	97
Utomnordisk bakgrund	97	62	92

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Instämmer = andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

En större andel unga i gruppen med begränsat val än i gruppen med ett fritt val är oroliga för att föräldrarna eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma vad de ska göra efter gymnasiet och vilken utbildning de ska välja på lång sikt. Mellan 43 och 54 procent av männen bland de med begränsat val mellan 25–46 procent av kvinnorna är oroliga. Hos de unga i gruppen med fritt val finns det endast väldigt små andelar som anger någon oro (tabell 2.34).

Det finns en mycket stor samvariation mellan att vara orolig för att föräldrar/annan vuxen ska bestämma vad som ska hända efter gymnasiet och vilken utbildning man ska ha på lång sikt. De som uppger att de inte får välja utbildning själva har också en större oro – både för vad som ska ske efter gymnasiet och sin fortsatta utbildning.

Tabell 2.34 Andel som uppger att de är oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma följande. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	... vilken utbildning du ska välja på lång sikt			... vad du ska göra direkt efter gymnasiet		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	1	26	2	3	25	3
Utomnordisk bakgrund	5	35	11	7	46	15
Män						
Nordisk bakgrund	2	54	4	2	54	4
Utomnordisk bakgrund	9	51	15	9	43	14

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Orolig= andel som svarat mycket orolig eller ganska orolig.

Arbete och försörjning

Det finns enbart två frågor om arbete i undersökningen: är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma vilket yrke du ska välja? och är du orolig för att någon förälder eller annan vuxen i din familj ska bestämma var du ska arbeta?

Den sista frågans *var* skulle kunna tolkas på olika sätt. Var som i bransch eller sektor eller som geografisk plats? Vi har här ingen möjlighet att veta hur de unga tänkte när de svarade på frågan.

I gruppen med fritt val är det få av de unga som uppger sig vara oroliga att inte själva få bestämma vilket yrke de ska ha eller var de ska arbeta, mellan 1 till 10 procent uppger oro. Grovt räknat känner en tredjedel av kvinnorna och varannan man bland de med begränsat val sig oroliga för att deras yrke eller var de arbetar ska bestämmas av deras föräldrar/andra vuxna i deras närhet. Kvinnor med utomnordisk bakgrund uppger i högre grad oro än kvinnor med nordisk bakgrund. Medan män med nordisk bakgrund uppger oro i något högre grad än män med utomnordisk bakgrund (tabell 2.35).

Tabell 2.35 Andel som uppger att de är oroliga för att någon förälder eller annan vuxen i familjen ska bestämma följande. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	... vilket yrke du ska välja			... var du ska arbeta		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	2	27	3	1	31	2
Utomnordisk bakgrund	5	37	12	4	37	11
Män						
Nordisk bakgrund	2	51	3	1	54	3
Utomnordisk bakgrund	10	40	15	6	53	13

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Orolig= andel som svarat mycket orolig eller ganska orolig.

Hälsa och utsatthet

Inom detta område finns majoriteten av frågorna och påståendena i undersökningen. Många av frågorna gäller om man har utsatts för begränsningar i valfrihet, rörelsefrihet och om man utsatts för kränkningar, hot eller bestraffning.

Frågor inom området:

- Jag kan tala med mina föräldrar om det mesta.
- Jag känner mig respekterad i min familj.
- I min familj anses flickor och pojkar vara lika mycket värda.
- Jag trivs för det mesta bra i min familj.
- Mina föräldrar ger mig stöd och vägledning om det mesta.
- Jag får ha mina privata saker ifred.
- Jag kan vara för mig själv om jag vill.
- Jag är hårt kontrollerad av mina föräldrar.
- Jag är hårt kontrollerad av andra vuxna i min familj.
- Mina föräldrar tvingar mig ofta att göra sådant jag inte vill.
- Det blir ofta konflikter när vi pratar om min framtid.

Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under din gymnasietid?

- Förbjudit dig att gå ut.
- Förbjudit dig att träffa kompisar.
- Hållit dig utanför familjegemenskapen.
- Kollat sin mobil, din väska eller ditt rum mot din vilja.
- Kallat dig kränkande saker som till exempel hora, bög, idiot.
- Låst in dig.
- Hotat med att göra dig fysiskt illa.
- Gjort dig fysiskt illa.

- Hotat med att kasta ut dig hemifrån.
- Kastat ut dig hemifrån.
- Hotat med att skicka iväg dig hemifrån.
- Skickat iväg dig hemifrån.
- Hotat dig till livet.
- Vilka orsaker tror du främst ligger bakom det dina föräldrar/annan vuxen i din familj gjort mot dig?
- Om du skulle göra något som du absolut inte får för dina föräldrar, vad tror du skulle hända om de fick veta vad du hade gjort?
- Om du hade en pojkvän/flickvän skulle dina föräldrar acceptera det?
- Vilken inställning har din pappa/mamma till sex när det gäller dig?
- Om din mamma eller pappa förbjuder sex vad beror det främst på?
- Om du var homosexuell eller bisexuell skulle din mamma/pappa acceptera det då?
- Får du själv välja vilken religion/livsåskådning du ska ha?
- Får du själv välja vilken politisk ideologi eller uppfattning du ska ha?
- Är du orolig att dina föräldrar eller annan vuxen i din familj ska bestämma när du ska flytta hemifrån?
- Är du orolig att dina föräldrar eller annan vuxen i din familj ska bestämma var du ska bo?
- Har du vänt dig till någon utomstående vuxen till exempel kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av din familjesituation?

Vi inleder med frågorna som beskriver självständighet och valfrihet.

Majoriteten uppger att de kan tala med sina föräldrar om det mesta, de känner sig respekterade och 80 procent uppger att de får stöd och vägledning av sina föräldrar när de behöver det.

För kvinnorna i gruppen med begränsat val och för män med utomnordisk bakgrund är andelen som instämmer i påståendena betydligt lägre. Här instämmer varannan eller två av tre i att de kan tala med sina föräldrar och 70–80 procent känner sig respekterade. I gruppen med

Tabell 2.36 Andel som svarar att de instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag kan prata med mina föräldrar om det mesta			– Jag känner mig respekterad i min familj		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	88	65	88	95	77	94
Utomnordisk bakgrund	88	53	80	96	68	91
Män						
Nordisk bakgrund	92	78	93	96	85	96
Utomnordisk bakgrund	88	47	81	97	71	94

Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Tabell 2.37 Andel som svarar att de instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– I min familj anses flickor och pojkar lika mycket värda			– Jag trivs för det mesta bra i min familj		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	98	86	98	93	72	92
Utomnordisk bakgrund	97	59	87	96	69	90
Män						
Nordisk bakgrund	98	93	99	95	79	95
Utomnordisk bakgrund	97	74	93	98	66	92

Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

begränsat val är det män med utomnordisk bakgrund som i lägst grad uppger att de kan tala med sina föräldrar om det mesta. Det är kvinnor med utomnordisk bakgrund som i lägst grad uppger att de känner sig respekterade i sin familj (tabell 2.36).

Som framkommer i tabell 2.37 är det en stark majoritet som anser att flickor och pojkar ses som lika mycket värda i familjen. I gruppen med fritt val instämmer 97–98 procent i påståendet oavsett kön och bakgrund. I gruppen med begränsat val instämmer kvinnorna i lägre grad i påståendet och i lägst grad, 59 procent, instämmer kvinnorna med utomnordisk bakgrund. I gruppen med ett fritt val uppger 93–98 procent att de för det mesta trivs bra i sin familj. I gruppen med begränsat val är det färre som instämmer i påståendet, 66–79 procent.

Påståendena i tabell 2.38, jag får ha mina privata saker i fred och jag kan vara för mig själv om jag vill kan påverkas av ett flertal olika faktorer. Till exempel om man har småsyskon, eller om man har eget rum eller delar sovrum med andra personer. Trångboddhet påverkar

möjligheten att vara för sig själv. Med det i åtanke ser vi att en högre andel i gruppen med begränsat val uppger att det stämmer dåligt att de får ha sina saker i fred samt att de kan vara för sig själva om de vill.

Kontroll

Unga med utomnordisk bakgrund upplever en hårdare kontroll från föräldrar och andra vuxna i sin familj än unga med nordisk bakgrund (tabell 2.39). Men unga i gruppen med begränsat val uppger i ännu högre grad att de upplever sig kontrollerade. Här är det dock intressant att lyfta att i gruppen med begränsat val så är det unga med nordisk bakgrund som uppger hårdast kontroll. Mellan 46 och 60 procent uppger att det stämmer bra att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar, och var tredje av andra vuxna i sin familj.

I gruppen med begränsat val uppger en större andel att de blir tvingade av sina föräldrar att göra saker som de inte vill samt att det blir konflikter då de talar om den unges framtid. Både att de är oense samt att de känner sig tvingade

Tabell 2.38 Andel som svarar att de instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag får ha mina privata saker ifred			– Jag kan vara för mig själv om jag vill		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	94	74	94	97	71	96
Utomnordisk bakgrund	90	61	84	92	70	88
Män						
Nordisk bakgrund	94	84	93	95	81	95
Utomnordisk bakgrund	90	64	86	94	65	89

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.

Tabell 2.39 Andel som svarar att de instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Jag är hårt kontrollerad av mina föräldrar			– Jag är hårt kontrollerad av andra vuxna i min familj		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	20	55	21	7	27	8
Utomnordisk bakgrund	33	46	35	18	46	24
Män						
Nordisk bakgrund	23	60	24	9	36	11
Utomnordisk bakgrund	39	56	42	23	38	26

*Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.*

Tabell 2.40 Andel som svarar att de instämmer i följande påståenden. Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	– Mina föräldrar tvingar mig ofta att göra sånt jag inte vill			– det blir ofta konflikter när vi pratar om min framtid		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	4	27	5	10	34	10
Utomnordisk bakgrund	12	30	16	19	48	25
Män						
Nordisk bakgrund	8	42	10	13	53	14
Utomnordisk bakgrund	15	28	16	25	56	30

*Källa: Socialstyrelsen 2007.
Kommentar: Instämmer= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra.*

kan självklart leda till att de känner sig hårt kontrollerade samtidigt som tvång är en metod för kontroll. Männerna i gruppen med begränsat val uppger generellt i högre grad att de har konflikter, kvinnorna uppger i högre grad tvång. (tabell 2.40).

I nästan alla sammanhang är det killarna i gruppen med begränsat val med utomnordisk bakgrund som är mest utsatta för hot, våld och bestraffning.¹³ Ungefär 25 till 30 procent av dem uppger att de utsatts för bestraffningar, kontroll och hot flera eller många gånger. I genomsnitt

förekommer dessa begränsningar av ungas levnadsvillkor sällan, en överväldigande majoritet svarar nej på frågorna. Unga med utomnordisk bakgrund svarar att de utsatts flera/många gånger i högre grad än unga med nordisk bakgrund.

En av de mer förekommande inskränkningarna i privatlivet gäller koll av väska, mobil och rum. Där är det en andel på 20 procent som uppger en enstaka gång i samtliga grupper. I gruppen med begränsat val uppger 20–30 procent

dock att det skett flera eller många gånger. Av männen i gruppen med begränsat val som har en utomnordisk bakgrund uppger 45 procent att de flera/många gånger har kallats för kränkande saker vilket utmärker denna grupp från samtliga andra grupper. De verkar också bli inlåsta påfallande ofta jämfört med de andra.

Dessa unga män utsätts också för hot och våld i stor utsträckning. Det är dock vanligare att bli hotad än att faktiskt bli utsatt för våld (tabell 2.41). Undantaget är unga män med utomnor-

Tabell 2.41 Andel som svarar på frågan: Har dina föräldrar eller någon annan vuxen i din familj gjort något av följande mot dig under gymnasietiden? Kön och bakgrund. Procent

Kön, bakgrund och svar	... hotat med att göra dig illa?			... gjort dig fysiskt illa?		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund						
Nej/någon enstaka gång	99	90	99	99	94	99
Flera/många gånger	1	10	1	1	6	1
Totalt	100	100	100	100	100	100
Utomnordisk bakgrund						
Nej/någon enstaka gång	97	87	95	97	95	97
Flera/många gånger	3	13	5	3	5	3
Totalt	100	100	100	100	100	100
Män						
Nordisk bakgrund						
Nej/någon enstaka gång	98	92	99	100	94	99
Flera/många gånger	2	8	1	0	6	1
Totalt	100	100	100	100	100	100
Utomnordisk bakgrund						
Nej/någon enstaka gång	94	73	91	95	72	91
Flera/många gånger	6	27	9	5	28	9
Totalt	100	100	100	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Svarsalternativen är Nej, Någon enstaka gång, Flera gånger, Många gånger. I tabellen redovisas sammanslagningar av svarsalternativen nej och någon enstaka gång, samt flera och många gånger.

disk bakgrund, där uppger en lika hög andel att de blivit hotade som att de faktiskt utsatts. Bland unga män med utomnordisk bakgrund i gruppen med begränsat val uppger 27 procent att de hotats och 28 procent att de utsatts för fysiskt våld flera eller många gånger.

Även hot om att kasta ut dem hemifrån är sällsynta – men även här har gruppen med begränsat val och framförallt utomnordiska killar och tjejer en betydligt större utsatthet. Mellan 12 och 30 procent i gruppen med begränsat val har hotats med att kastas ut hemifrån. Mellan 6 och 39 procent har hotats med att skickas iväg hemifrån. Detta är väldigt sällan förekommande bland dem med nordisk bakgrund och betydligt vanligare bland med utomnordisk bakgrund. Var femte kille med utomnordisk bakgrund uppger också att de skickats iväg hemifrån.

Det grävsta hotet i frågebatteriet gäller hot om livet. Även det uppger unga killar med utomnordisk bakgrund i gruppen med begränsat val att de utsatts för – en av tre uppger det. Av män med nordisk bakgrund i gruppen med begränsat val uppger 5 procent att de hotats till livet flera/många gånger. Av kvinnor med utomnordisk bakgrund uppger 5 procent detta och av kvinnor med nordisk bakgrund i gruppen med begränsat val uppger 2 procent att de utsatts för upprepade dödshot. I gruppen med ett fritt val är det enbart män med utomnordisk bakgrund som uppger förekomst av hot till livet – tre procent.

Begräsningar som rör till sexualitet

I undersökningen är, som tidigare nämnts majoriteten 17 år och ungefär 14 procent har fyllt 18 år. På frågan *om du hade en pojkvän/flickvän skulle dina föräldrar acceptera det?* svarar 1 procent med nordisk bakgrund nej i gruppen med fritt val. Bland de unga med utomnordisk bakgrund svarar 5 procent av killarna och 19 pro-

cent av tjejerna nej (tabell 2.42). Skillnaderna accentueras ytterligare om vi ser till gruppen med begränsat val där 49 procent av tjejerna och 30 procent av killarna med utomnordisk bakgrund svarar nej jämfört med 14 och 12 procent av tjejerna och killarna i gruppen med begränsat val med nordisk bakgrund. En förhållandevis hög andel svarar *ja, på vissa villkor*

Tabell 2.42 Andel som svarar på frågan: Om du hade en pojkvän/flickvän skulle dina föräldrar acceptera det? Kön och bakgrund. Procent

Kön, bakgrund och svar	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor			
Nordisk bakgrund			
Ja, inga problem	87	26	85
Ja, på vissa villkor	11	52	12
Nej	1	14	1
Vet inte	2	8	2
Total	100	100	100
Utomnordisk bakgrund			
Ja, inga problem	38	5	31
Ja, på vissa villkor	25	33	27
Nej	19	49	26
Vet inte	17	13	16
Total	100	100	100
Män			
Nordisk bakgrund			
Ja, inga problem	93	66	92
Ja, på vissa villkor	4	16	4
Nej	1	12	2
Vet inte	2	6	2
Total	100	100	100
Utomnordisk bakgrund			
Ja, inga problem	74	30	67
Ja, på vissa villkor	13	35	17
Nej	5	30	9
Vet inte	8	6	8
Total	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Svarsalternativen är Nej, Någon enstaka gång, Flera gånger, Många gånger. I tabellen redovisas sammanslagningar av svarsalternativen nej och någon enstaka gång, samt flera och många gånger.

som svar på frågan om föräldrarna skulle acceptera att de hade en pojkvän/flickvän och då främst bland tjejerna både i gruppen med fritt val och i gruppen med begränsat val. De villkor som anges är att partnern inte får ha lägre status/bör ha högre status, att partnern bör tillhöra samma folkgrupp som dem, ha en specifik religion eller att partnern bör vara av motsatt kön. På frågan om vilka orsaker som ligger bakom att föräldrarna inte skulle acceptera en eventuell pojkvän/flickvän anger gruppen med begränsat val främst att det skulle innebära att de hade sex, att föräldrarna är rädda för att de ska få dåligt rykte samt att det skulle dra skam över familjen. I gruppen med fritt val är *de är rädda att jag ska råka illa ut* det vanligaste svaret (redovisas inte i tabell).

På frågan om vilken inställning mamma respektive pappa har till sex har vi analyserat svarsalternativen *det är upp till mig om jag har sex* och *förbjuder sex utom äktenskapet* på frågan om hur faderns inställning är. Skillnaderna i tabell 2.43 är stora mellan gruppen med fritt val och

de med begränsat val där en majoritet med fritt val själva bestämmer över sin sexualitet medan de unga med begränsat val i högre grad uppger att deras sexualitet är begränsad av fadern och modern. Kvinnor med utomnordisk bakgrund uppger i hög grad att deras sexualitet är begränsad oavsett om de tillhör gruppen med fritt val eller de med begränsat val.

På frågan om varför modern eller fadern förbjuder sex (redovisas inte i tabell) är det vanligaste svaret att det är för att de inte vill att den unge ska smittas av sjukdomar, respektive bli/göra någon med barn. I gruppen med begränsat val svarar också en hög andel att deras föräldrar tycker att de är för unga för sex jämfört med i gruppen med ett fritt val. Mellan 33 och 40 procent svarar att skälet är att pappa/mamma förbjuder sex, medan 16–18 procent av dem med ett fritt val uppger det svarsalternativet – trots att de är yngre då andelen som fyllt 18 år är högre i gruppen med begränsat val än i gruppen med ett fritt val.¹⁶

Tabell 2.43 Andel som svarar på frågan: Vilken inställning har din pappa* till sex när det gäller dig? Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	... det är upp till mig om jag har sex			... förbjuder sex utom äktenskapet		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	53	30	53	1	18	2
Utomnordisk bakgrund	15	9	14	32	50	36
Män						
Nordisk bakgrund	72	57	72	2	18	2
Utomnordisk bakgrund	48	26	44	13	42	18

Källa: Socialstyrelsen 2007.

* Svaren är liknande för modern.

I de svarsalternativ som Socialstyrelsen kopplar till hedersrelaterat våld och förtryck (tabell 2.44) instämmer i stort sett bara unga från gruppen med begränsat val – med ett undantag i gruppen med fritt val – kvinnor med utomnordisk bakgrund.

Oskuld, skam och dåligt rykte är inte svarsalternativ som de unga med nordisk bakgrund som tillhör gruppen med begränsat val anger i särskilt stor utsträckning, 10–20 procent, jämfört med 50–60 procent av unga med utomnordisk bakgrund. Religion/livsåskådning anger

21–29 procent av unga med nordisk bakgrund som skäl till varför deras föräldrar förbjuder sex innan äktenskapet. Men även här instämmer unga med utomnordisk bakgrund i högre grad. I gruppen med begränsat val anger 47–53 procent religion/livsåskådning som skäl, vilket enbart överträffas av rädd för att jag ska få dåligt rykte, som 49 procent av killarna med utomnordisk bakgrund och 61 procent av tjejerna med utomnordisk bakgrund i gruppen med begränsat val instämmer i.

Tabell 2.44 Andel som svarar på frågan: Om din pappa* förbjuder sex vad tror du det beror på? Kön och bakgrund. Procent

Kön och bakgrund	... Jag måste vara oskuld när jag gifter mig			... det är emot religion/livsåskådning		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinnor						
Nordisk bakgrund	1	1	1	2	29	2
Utomnordisk bakgrund	29	53	34	28	53	34
Män						
Nordisk bakgrund	0	9	1	1	21	2
Utomnordisk bakgrund	6	35	10	12	47	18
Kön och bakgrund	... skulle dra skam över familjen			... rädd för att jag ska få dåligt rykte		
	Fritt val	Begränsat val	Totalt	Fritt val	Begränsat val	Totalt
Kvinor						
Nordisk bakgrund	1	9	2	7	21	7
Utomnordisk bakgrund	19	49	25	28	61	36
Män						
Nordisk bakgrund	1	19	1	2	17	2
Utomnordisk bakgrund	13	45	18	11	49	17

Källa: Socialstyrelsen 2007.

* Svaren är liknande för modern.

Homosexualitet och bisexualitet

Det finns en fråga om föräldrarnas inställning till homosexualitet eller bisexualitet. *Om du skulle vara homosexuell eller bisexuell skulle din mamma/pappa acceptera det då?*

Det finns inga verkligt stora skillnader i hur man tror att modern eller fadern skulle reagera – möjligen att något fler tror att modern inte skulle se det som ett problem. En tredjedel vet inte hur deras föräldrar skulle reagera och verkar inte känna till deras inställning till homosexuella eller bisexuella. Skillnaden är markant mellan gruppen med fritt val och de med be-

gränsat val där gruppen med fritt val huvudsakligen väljer ja-alternativen och de med begränsat val nej-alternativen. Störst är skillnaden på svarsalternativen *nej, de skulle ta avstånd från mig* och *nej, de skulle straffa mig hårt*. Det var möjligt att svara på flera alternativ, vilket är förklaringen till att summan är högre än 100 procent, och de med begränsat val verkar ha gjort det i större utsträckning.

I tabell 2.45 finns bland annat svarsalternativen *inga problem*, *nej skulle ta avstånd från mig* och *nej skulle straffa mig hårt* redovisade.

Tabell 2.45 Andel som svarar på frågan: Om du skulle vara homosexuell eller bisexuell skulle din mamma/pappa acceptera det då? Procent

Svarsalternativ och förälder	Fritt val	Begränsat val	Totalt
– Inga problem			
Mamma	41	16	40
Pappa	30	10	29
– Ja men skulle bli ledsen och besviken			
Mamma	12	18	12
Pappa	12	18	12
– Ja men skulle bli orolig för min skull			
Mamma	11	14	11
Pappa	10	12	10
– Nej skulle försöka få mig att ändra mig			
Mamma	9	31	10
Pappa	11	24	12
– Nej skulle ta avstånd från mig			
Mamma	4	26	5
Pappa	5	26	6
– Nej skulle straffa mig hårt			
Mamma	4	32	5
Pappa	5	36	6
– Vet inte			
Mamma	27	26	27
Pappa	29	22	29

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Varannan ung bland de med begränsat val med utomnordisk bakgrund uppger att pappa/mamma skulle straffa dem hårt, många uppger också att ha skulle ta avstånd från dem. Vi vet sedan tidigare att inställningen till homosexuella är olika i ungdomsgruppen där unga som är födda i Sverige är mer toleranta, framförallt tjejerna. Genom internationella undersökningar vet vi också att inställningen i Sverige till homosexuella är betydligt mer positiv än i de flesta länder där mätningar gjorts, och bland de mest toleranta i västvärlden (Ungdomsstyrelsen 2007b). Andelen som uppger att de skulle bestraffas på olika sätt av sina föräldrar om de var homo- eller bisexuella är hög, både bland dem i gruppen med fritt val och bland dem i gruppen med begränsat val, men framförallt i gruppen med begränsat val.

Skäl till begränsningar av person

Totalt uppger 18 procent (en eller flera olika typer av) begränsningar såsom hot, våld eller kontroll, flera eller många gånger. I gruppen med begränsat val är det 46 procent som uppger detta och i gruppen med fritt val 16 procent. I undersökningen ställs frågor till dem som uppgett begränsningar om skälet/skälen till att de utsatts för begränsningar.

Svarsalternativen var fasta och man kunde ange flera orsaker. Den orsak som fick flest svar var *för att hindra att jag gör något som inte är bra för mig* vilket 44 procent anger som skäl, 41 procent i gruppen med fritt val och 59 procent i gruppen med begränsat val. Därefter kommer *för att jag burit mig illa åt*, det uppger 34 procent. Här finns det inga skillnader mellan gruppen med fritt val och de med begränsat val

Tabell 2.46 Svarsfördelning för de som utsatts för begränsningar på frågan: Vilka orsaker tror du främst ligger bakom det som någon förälder eller annan vuxen i din familj gjort mot dig? Procent

Orsaker	Fritt val	Begränsat val	Totalt
... för att hindra att jag gör något som inte är bra för mig	41	59	44
... för att jag burit mig illa åt	–	–	34
... vill kontrollera mig	23	50	27
... för att hindra att jag gör något jag inte får	24	46	26
... jag har inte lytt mina föräldrar	–	–	24
... låter egna problem gå ut över mig	–	–	21
... för att straffa mig	17	38	20
... för att jag har dragit skam över familjen	6	37	10
... familjens normer och traditioner	6	24	8
... religion/livsåskådning	3	37	8
... accepterar inte min sexuella läggning	2	25	6
Oviktat antal	755	141	896
Viktat antal	16 888	2284	19 172

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: – ej signifikanta skillnader mellan grupperna.

medan det på flera andra svarsalternativ finns stora skillnader där andelen som instämmer är dubbelt eller flerdubbelt högre i gruppen med begränsat val. Absolut störst differens finns på *accepterar inte min sexuella läggning och religion/livsåskådning*.

De svarsalternativ i tabell 2.46 som ingår i Socialstyrelsens undersökning som indikationer på att leva med hedersnormer är: vill kontrollera mig, skam och normer samt traditioner. På svarsalternativet *vill kontrollera mig* instämmer 50 procent i gruppen med begränsat val och 23 procent i gruppen med fritt val, på *skam* instämmer 37 procent jämfört med 6 procent i gruppen med fritt val. Att *familjens normer och traditioner* ligger bakom begränsningarna instämmer 24 procent av dem i gruppen med begränsat val som utsatts för begränsningar medan 6 procent i gruppen med fritt val uppger det som skäl.

Av tabell 2.47 framkommer att varannan, 55 procent, i gruppen med begränsat val uppger att de skulle bli lindrigt eller hårt bestraffade om de gjorde något de absolut inte får för sina föräldrar, att jämföra med 28 procent i gruppen med fritt val (tabell 2.47). I gruppen med fritt val får *jag skulle bli förmanad och tillrättavisad* högst andel svar, 48 procent, medan *jag skulle bli hårt bestraffad* får högst i gruppen med begränsat val, 31 procent.

Tabell 2.47 Andel som svarar på frågan: Om du gör något som du absolut inte får för dina föräldrar, vad tror du skulle hända om de fick veta vad du hade gjort? Procent

Vad tror du skulle hända om de fick veta vad du hade gjort?	Fritt val	Begränsat val	Totalt
... inget särskilt	9	15	9
... jag skulle bli förmanad och tillrättavisad	48	14	46
... jag skulle bli lindrigt bestraffad	20	24	20
... jag skulle bli hårt bestraffad	8	31	9
... vet inte	16	16	16
Totalt	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Inflytande och representation

I Sverige har vi religions- och åsiktsfrihet. Men många unga lever med påtryckningar om både religion och ideologi. I gruppen med begränsat val uppger 22 procent att de inte får välja politisk ideologisk uppfattning själv att jämföra med en (1) procent i gruppen med fritt val.

Varannan, 53–59 procent, av de unga i gruppen med begränsat val är också oroliga för att deras föräldrar eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma när de ska flytta hemifrån och var de ska bo att jämföra med 2–5 procent i gruppen med fritt val (tabell 2.48).

Ett försök att sammanfatta livssituationen för dem i gruppen med fritt val och de med begränsat val görs med påståendena: *jag trivs för det mesta väldigt bra i min familj, jag känner mig respekterad i min familj och det blir ofta konflikter när vi pratar om min framtid*. Skillnaderna är mycket stora mellan gruppen med fritt val och de med begränsat val. Varannan bland de med begränsat val uppger att det blir konflikter när de pratar om sin framtid i familjen. En tredjedel uppger att det stämmer dåligt att de blir respekterade och för det mesta trivs i sin familj.

Tabell 2.48 Andel som svarar Stämmer bra eller Stämmer dåligt och Orolig eller Inte orolig på följande frågor. Procent

Frågor och svarsalternativ	Fritt val	Begränsat val	Totalt
– Jag får välja vilken religion livsåskådning jag ska ha			
Stämmer bra	97	64	96
stämmer dåligt	3	36	4
Totalt	100	100	100
– Jag får välja vilken politisk ideologi eller uppfattning jag ska ha			
Stämmer bra	99	78	98
Stämmer dåligt	1	22	2
Totalt	100	100	100
– Är du orolig att dina föräldrar eller annan vuxen i din familj ska bestämma när du ska flytta hemifrån?			
Orolig	5	59	8
Inte orolig	95	41	92
Totalt	100	100	100
– Är du orolig att dina föräldrar eller annan vuxen i din familj ska bestämma var du ska bo?			
Orolig	2	53	5
inte orolig	98	47	95
Totalt	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Stämmer bra= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra. Stämmer dåligt= andel som svarar stämmer ganska dåligt och stämmer mycket dåligt. Orolig= andel som svarat mycket orolig eller ganska orolig. Inte orolig= andel som svarat inte särskilt orolig eller inte alls orolig.

I gruppen med fritt val uppger 87 procent att det stämmer dåligt att det blir konflikter, 96 procent instämmer i att de känner sig respekterade och 94 procent att det stämmer bra att de för det mesta trivs i sin familj (tabell 2.49).

Vad kan man då göra om man har en problematisk familjesituation? Vi vet av tidigare studier att den person man främst vänder sig till när man har problem är mamma, vänner, syskon och sedan pappa (Ungdomsstyrelsen 2007a). Men om problemen finns i familjen och dina möjligheter att träffa dina vänner är begränsade, hur gör du då? Ett alternativ är andra vuxna personer i din närhet. Det finns en direkt fråga i undersökningen om man har vänt sig till utomstående vuxna, till exempel kurator, skolsköterska eller socialtjänst för att få råd eller stöd på grund av sin familjesituation.

Fyra av fem, 80 procent, svarar att de inte har något sådant behov. I gruppen med begränsat val svarar 58 procent att de inte ser något behov. Tio procent har funderat på det men det har inte blivit av, 13 procent har funderat men vågar inte och resterande 20 procent har sökt

kontakt. I gruppen med fritt val har 11 procent sökt kontakt. Enbart 2 procent av dem uppger att de inte vågar (tabell 2.50).

En jämförelse (redovisas inte i tabell) inom de olika grupperna visar att tjejerna i större utsträckning än killarna uppger att de har ett behov av att söka stöd. Tjejer i gruppen med begränsat val med nordisk bakgrund har tagit flest kontakter – 41 procent uppger att de tagit många/flera kontakter. Det finns ingen skillnad i mängden kontakter som vi kan se mellan tjejer och killar med utomnordisk bakgrund bland de med begränsat val, ungefär 20 procent har tagit någon enstaka, flera eller många kontakter. Nästan var femte, eller 18 procent, av tjejerna med utomnordisk bakgrund i gruppen med begränsat val uppger att de har funderat på att söka råd/stöd men inte vågat, att jämföra med 11–12 procent i gruppen med fritt val. Vi kan konstatera att en hög andel av dem som ingår i gruppen med begränsat val ser ett behov av råd och stöd, 42 procent, men i väldigt liten utsträckning har sökt stöd, 20 procent (med undantag för tjejer med nordisk bakgrund).

Tabell 2.49 Andel som svarar Stämmer bra eller Stämmer dåligt på följande påståenden om livskvalitet. Procent

Påståenden och svarsalternativ	Fritt val	Begränsat val	Totalt
– Jag trivs för det mesta väldigt bra i min familj			
Stämmer bra	94	69	93
Stämmer dåligt	6	31	7
– Jag känner mig respekterad i min familj			
Stämmer bra	96	73	94
Stämmer dåligt	4	27	6
– Det blir ofta konflikter när vi pratar om min framtid			
Stämmer bra	13	49	15
Stämmer dåligt	87	51	85

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Kommentar: Stämmer bra= andel som svarar stämmer mycket bra och stämmer ganska bra. Stämmer dåligt= andel som svarar stämmer ganska dåligt och stämmer mycket dåligt.

Tabell 2.50 Andel som svarar på frågan: Har du vänt dig till någon utomstående vuxen, till exempel kurator på en ungdomsmottagning, en skolsköterska eller en socialsekreterare för att få råd och stöd på grund av din familjesituation? Procent

Svarsalternativ	Fritt val	Begränsat val	Totalt
- Nej känner inget behov	82	58	80
- Nej, har funderat på det men det har inte blivit av	5	10	6
- Nej, har funderat på det men vågar inte	2	13	2
- Ja, någon enstaka gång	7	9	7
- Ja, flera gånger	3	6	3
- Ja, många gånger	1	5	2
Totalt	100	100	100

Källa: Socialstyrelsen 2007.

Vi har dock ingen möjlighet att veta varför de inte vågar, om det är för att de inte vet vilka konsekvenserna blir, om de är rädda för familjens reaktion, eller för att inte bli lyssnade på. Tabell 2.47 visar att många i gruppen med begränsat val tror att de kommer att bestraffas av sina föräldrar om de gör något som de inte får. Så många som 46 procent har också uppgett att de utsatts för olika typer av hot, tvång och bestraffningar.

Slutsats

Om man viktat resultaten i undersökningen som genomförts i år 2 på gymnasiet, där ungefär en fjärdedel är myndiga, uppger 5 647 individer oro för att föräldrarna eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med eller att de inte själva ska få välja vem de ska gifta sig med, det är 5 procent av populationen. Av dessa uppger:

- 2 429 individer att de är hårt kontrollerade av sina föräldrar.
- 2 284 individer att de utsatts för tvång, hot och våld flera eller många gånger.

- 1 911 individer att föräldrarna förbjuder sex innan äktenskapet.
- 1 717 individer att föräldrarna förbjuder sex innan äktenskapet för att de måste vara oskuld när de gifter sig.
- 1 712 individer att de skulle bli hårt bestraffade av sina föräldrar om de gjorde något de inte får.
- 1 640 individer att deras föräldrar inte skulle acceptera om de hade en pojk- eller flickvän.
- 1 047 individer att de tagit enstaka, flera eller många kontakter med till exempel skolsköterska, kurator eller socialtjänst.
- 1 224 individer, har funderat på att ta kontakt, men det har inte blivit av eller så har de inte vågat.

De skäl till att föräldrarna begränsar dem som unga främst uppger är kontroll och oro för dåligt rykte, skam, traditioner och normer.

Får du själv välja vem du ska gifta dig med?

Ungdomsstyrelsen har genomfört en enkätundersökning *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*, tillsammans med Statistiska centralbyrån (SCB) för att kartlägga ungas livsvillkor. Enkäten gick ut till 6 000 individer mellan 16 och 25 år med frågor om bland annat utbildning, arbete, fritid och hälsa. De enkätfrågor som vi har utgått ifrån är:

- Får du gifta dig med vem du vill?
- Vem väljer din partner?
- Har du under senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?

Totalt har 2 900 individer besvarat enkäten vilket ger en svarsfrekvens på 49,2 procent. Då andelen unga som upplever sig ha begränsningar i sitt val av livspartner är ganska liten, samtidigt som undersökningen är en riksrepresentativ urvalsundersökning, blir det faktiska antalet svarande som upplever sig ha begränsningar ganska litet. Detta gör att vi väljer att endast redovisa nedbrytningar efter kön av den grupp som upplever sig ha begränsningar. Denna undersökning kommer fortsättningsvis att benämnas som *Ungdomsenkät 2009*.

Som komplement till den rikstäckande ungdomsenkäten så har Ungdomsstyrelsen även genomfört *Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009*, i de bostadsområden som analyserats i

Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 2008 – En analys av ungas utanförskap*. Dessa fyra områden är några av de socialt sett mest utsatta bostadsområdena i Sverige och präglas bland annat av hög ungdomsarbetslöshet, stort bidragsberoende och av att en stor andel elever har svårt att uppnå godkända betyg i skolan.

De fyra områdena är Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö. De två påståenden som vi kommer att redovisa svaren på är:

- I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med/leva tillsammans med som vuxen
- Under senaste tiden har jag känt mig orolig för att inte själv få välja vem jag ska gifta mig med.

Populationen i denna undersökning omfattar de individer, i åldern 16–25 år, som bor i just dessa fyra områden. Urvalsstorleken var 2 000 individer och svarsfrekvensen låg på 33,4 procent. Den kommer i detta avsnitt att benämnas som *Urvalsundersökning 2009*.

Den huvudsakliga avsikten med denna analys är att med utgångspunkt i empiriska material belysa frågan om hur utbredd problematiken med att inte själv få välja sin livskamrat är bland unga i Sverige.

Får du gifta dig med vem du vill?

Nästan alla har svarat att de får gifta sig med vem de vill, 95,4 procent av de unga kvinnorna i studien har uppgett detta svar, vilket kan jämföras med 97,5 procent av de unga männen. För frågan *Vem väljer din partner?* är svars-mönstret snarlikt. Resultatet är inte oväntat och visar att för en överväldigande majoritet av unga är det självklart att de självständigt och utan begränsningar få välja vem de ska leva tillsammans med (tabell 2.51).

Bland svarsalternativen till frågorna i Ungdomsstyrelsen undersökning fanns möjlighet att ange i vilken utsträckning eller på vilket sätt de unga upplevde sig vara begränsade i sitt val av partner. På frågan: *Får du gifta dig med vem du vill?* svarar 3,5 procent av de unga kvinnorna att de får gifta sig med vem de vill, men endast om personen har samma bakgrund. För de unga männen är motsvarande andel 1,4 procent. Gruppen med störst begränsning i denna fråga, de som inte får gifta sig med vem de vill, uppgår

Tabell 2.51 Andel unga som får gifta sig med vem de vill efter kön. 16–25 år, 2009. Procent

	Män	Kvinnor
Får du gifta dig med vem du vill? – Ja, jag får gifta mig med vem jag vill	97,5	95,4
Vem väljer din partner? – Jag själv	97,8	95,6

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.
Män: N= 1 252–1 257. Kvinnor: N= 1 671–1 678.

bland de unga kvinnorna till 1,1 procent och bland de unga männen till 1 procent (tabell 2.52).

På frågan *Vem väljer din partner?* svarar 4 procent av de unga kvinnorna att de får välja sin partner men att föräldrarna då först måste acceptera personen. För de unga männen är motsvarande svarsandel 1,7 procent. En mindre andel, både av de unga kvinnorna och av de unga männen har svarat att föräldrarna väljer partner.

Tabell 2.52 Andel unga som får gifta sig med vem de vill efter kön. 16–25 år, 2009. Procent

	Män	Kvinnor
Får du gifta dig med vem du vill?		
- Ja, men endast om personen har samma bakgrund som min familj, när det gäller t ex religion eller etnisk bakgrund	1,4	3,5
- Nej	1,0	1,1
Vem väljer din partner?		
- Jag själv men mina föräldrar måste först acceptera personen	1,7	4,0
- Mina föräldrar väljer en partner men jag får säga vad jag tycker om personen	0,4	0,3
- Bara mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om	0,1	0,1

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Män: N= 1 252–1 257. Kvinnor: N= 1 671–1 678.

I delstudien *Rätten att själv få välja vem man ska gifta sig med* i detta kapitel har de två frågorna ställts mot varandra och gett en indelning i tre grupper:

Vita rutor = Grupp 1

De som inte har några begränsningar i valet av framtida partner. De får själva välja partner fritt.

Rosa rutor = Grupp 2

De som har ett villkorat val av framtida livspartner. De har en viss grad av begränsningar.

Svarta rutor = Grupp 3

De som i olika grad förväntas följa andras vilja i valet av framtida partner. De har starka begränsningar.

Tabellerna 2.53 och 2.54 visar hur ungdomarna svarat på frågorna om partnerval fördelat på unga kvinnor (tabell 2.53) och unga män (tabell 2.54). I tabellerna har de tre ovan beskrivna grupperna getts olika färger, vita, rosa och svarta rutor.

Unga kvinnors svar

Av tabell 2.53 framgår att en majoritet av de unga kvinnorna som svarar att de får välja vem de ska gifta sig med även svarar att de själva får välja partner, medan 1,9 procent har svarat att föräldrarna måste acceptera personen först. Det senare betraktas som en viss grad av inskränkning av den fria viljan, det vill säga att ungdomarna har ett villkorat val av partner.

Av de som svarat att de själva får välja partner så uppger 1,6 procent att de får välja vem de ska gifta sig med men endast om personen har samma bakgrund. Även detta betraktas som ett villkorat val.

Tabell 2.53 Indelning av de unga kvinnorna med utgångspunkt från hur de svarat på frågan om de själva får välja vem de ska gifta sig med respektive vem som väljer deras partner. 16–25 år, 2009. Procent

Vem väljer din partner?	Får du gifta dig med vem du vill?		
	Ja	Ja, men endast*	Nej
– Jag själv	93,4	1,6	0,8
– Jag själv men mina föräldrar måste först acceptera personen	1,9	1,8	0,2
– Mina föräldrar väljer en partner men jag får säga vad jag tycker om personen	0,1	0,1	0,1
– Det blir mest mina föräldrar som väljer åt mig, eftersom de vet vad som är bäst för mig	0,0	0,0	0,0
– Bara mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om	0,0	0,0	0,0

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. N= 1 666.

* om personen har samma bakgrund som min familj, när det gäller exempelvis religion eller etnisk bakgrund.

De resterande andelarna som återfinns i de svarta rutorna i tabellerna är svarsandelen för de som i olika grad förväntas följa andras vilja i valet av partner. Antal svarande för de olika alternativen är små men sammanlagt så uppgår gruppen till 3,1 procent av de svarande kvinnorna.

Om man summerar ovanstående så är andelen som får gifta sig med vem de vill 93,4 procent, de som har viss grad av begränsning eller de som förväntas följa någon annans vilja uppgår tillsammans till 6,6 procent.

Unga mäns svar

En något högre andel av de unga männen har svarat att de får gifta sig med vem de vill och även välja sin partner (96,2 procent). Av de unga männen har 1,1 procent svarat att de får gifta sig med vem de vill men att föräldrarna först

måste acceptera personen och av de som svarat att de själva får välja partner så uppgår 0,9 procent att de får välja vem de ska gifta sig med men endast om personen har samma bakgrund. Gruppen som har ett villkorat val bland de unga männen uppgår således till 2 procent (tabell 2.54).

Även för de unga männen är de svarta rutorna i tabellerna, som är svarsandelen för de som i olika grad förväntas följa andras vilja i valet av partner små men vid en summering så uppgår gruppen till 1,8 procent av de svarande männen.

En summering av ovanstående visar att andelen som får gifta sig med vem de vill är 96,2 procent och de som har ett villkorat val eller som förväntas följa någon annans vilja 3,8 procent.

För att nyansera bilden ytterligare har vi skapat ett index av grupperna som bedömts ha be-

Tabell 2.54 Indelning av de unga männen med utgångspunkt från hur de svarat på frågan om de själva får välja vem de ska gifta sig med respektive vem som väljer deras partner. 16–25 år, 2009. Procent

Vem väljer din partner?	Får du gifta dig med vem du vill?		
	Ja	Ja, men endast*	Nej
– Jag själv	96,2	0,9	0,7
– Jag själv men mina föräldrar måste först acceptera personen	1,1	0,5	0,1
– Mina föräldrar väljer en partner men jag får säga vad jag tycker om personen	0,2	0,1	0,1
– Det blir mest mina föräldrar som väljer åt mig, eftersom de vet vad som är bäst för mig	0,0	0,0	0,0
– Bara mina föräldrar, jag själv har inte mycket att säga till om	0,0	0,0	0,1

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. N= 1 249.
* om personen har samma bakgrund som min familj, när det gäller exempelvis religion eller etnisk bakgrund.*

gränsningar och ställt mot dem som svarat att man under senare tid känt sig orolig för att man inte ska få välja vem man ska få gifta sig med (tabell 2.55).

Av resultaten framgår att 6,7 procent av de unga männen och 4,8 procent av de unga kvinnorna som ofta känt sig oroliga och att 10 procent av männen och 14,3 procent av kvinnorna känt sig oroliga då och då.

Utifrån den indelning vi har gjort av svarsalternativen i föregående tabeller så framgår det att en stor majoritet unga, 95 procent, inte har några begränsningar i att välja partner eller vem de ska gifta sig med. Av gruppen som har begränsningar är det en mindre andel som samtidigt känt sig oroliga för att inte själva få välja

vem de ska få gifta sig med. Dessa resultat kommer att ligga till grund för den skattning av antal unga med någon form av begränsningar som görs i slutet av detta avsnitt.

Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009

I *Urvalsundersökning 2009* svarar 72,5 procent av de unga kvinnorna och 73,5 procent av de unga männen att det stämmer mycket bra att de själv får välja vem de ska gifta sig med.

Av de unga kvinnorna svarar 7,8 procent att det stämmer ganska dåligt och 2,2 procent att det stämmer mycket dåligt. Bland de unga männen svarar 4,1 procent att det stämmer ganska dåligt och 3,1 procent att det stämmer mycket

Tabell 2.55 Andel unga som har begränsningar i sitt val och som känt sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Procent

	Män	Kvinnor
– Ofta	6,7	4,8
– Då och då	10,0	14,3

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. N=93.

Tabell 2.56 Andel unga som svarar Stämmer mycket bra, ganska bra, ganska dåligt eller mycket dåligt i följande påstående efter kön. 2008. Procent

– I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med	4 socialt utsatta områden		Riket	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Stämmer mycket bra	72,5	73,5	95,1	96,3
Stämmer ganska bra	17,5	18,9	3,5	2,8
Stämmer ganska dåligt	7,8	4,1	0,8	0,4
Stämmer mycket dåligt	2,2	3,1	0,6	0,4
Totalt	100	100	100	100

Källa: Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009 i Araby, Husby, Hjällbo och Rosengård. N=651. Kvinnor: N=369. Män: N=291. Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. N= 2 922. Kvinnor: N= 1 667. Män: N= 1 255.

Tabell 2.57 Andel unga som svarar Ja, ofta, Då och då eller Nej, aldrig på följande fråga efter kön. 2009. Procent.

– Har du under senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?	4 socialt utsatta områden		Riket	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ja, ofta	7,9	3,8	0,8	0,6
Då och då	11,5	9,7	2,0	1,2
Nej, aldrig	80,6	86,5	97,2	98,1

Källa: Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009 i Araby, Husby, Hjällbo och Rosengård. N=645. Kvinnor: N=356. Män: N=289. Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. N= 2 901. Kvinnor N= 1 660. Män: N= 1 241.

dåligt. Det är stora skillnader mellan svaren i de två enkäterna.

I *Ungdomsenkät 2009* svarar 95,1 procent av de unga kvinnorna och 96,3 procent av de unga männen att det stämmer mycket bra att de själv får välja vem de ska gifta sig med.

Ytterligare en tydlig skillnad är att andelen som har svarat att det stämmer ganska eller mycket dåligt är lägre i ungdomsenkäten än i urvalsundersökningen. I båda undersökningarna är det unga kvinnor som i större utsträckning inte får välja vem de ska gifta sig med.

I *Urvalsundersökning 2009* är det så många som 10 procent av de unga kvinnorna som svarar att det stämmer ganska eller mycket dåligt på frågan om de själv får välja vem de ska gifta sig med (tabell 2.56).

En något högre andel unga kvinnor är oroliga för att själva inte få välja vem de ska gifta sig med jämfört med unga män i urvalsundersökningen. Det är så många som 19,4 procent av de unga kvinnorna som uppger att de är oroliga jämfört med 13,5 procent av de unga männen. Andelen oroliga är generellt sett också högre i dessa områden jämfört med resultaten på riksnivå (tabell 2.57).

Att 19,4 procent av de unga kvinnorna uppger att de är oroliga samtidigt som endast 10 procent av de unga kvinnorna svarat att det stämmer ganska eller mycket dåligt att de själv får välja vem de ska gifta sig med är anmärkningsvärt. Resultatet tyder på att det även bland dem som svarat att det stämmer mycket eller ganska bra att de själv får välja vem de ska gifta sig med finns en oro för att inte själv få välja.

Som vi tidigare nämnt är de områdena som ingått i urvalsundersökningen präglade av hög arbetslöshet och stort bidragsberoende både bland unga och deras föräldrar. Det är också en stor andel elever som har svårt att uppnå godkända betyg i skolan i områdena. En stor andel av befolkningen har utländsk bakgrund och många av dem är nyanlända. Betydligt fler unga i dessa områden blir föräldrar tidigt jämfört med unga generellt (Ungdomsstyrelsen 2009).

Hur många är begränsade i sitt val av partner?

I tabell 2.58 sammanfattas andelar för de frågor som visar om man har begränsningar i sitt val av partner. Tabellen innehåller svar från *Ungdomsenkät 2009* och Socialstyrelsens urvalsundersökning från 2006 (*Frihet och ansvar*) som tillsammans ger en bild på riksnivå. Ungdomsstyrelsens *Urvalsundersökning 2009* ger en bild av hur det kan se ut lokalt.

När vi ställt hur de unga svarat på frågorna om de själva får välja vem de ska gifta sig med respektive vem som väljer deras partner mot varandra så svarar 6,6 procent av de unga kvinnorna att de har ett villkorat val eller förväntas i olika grad att följa andras vilja i val av partner. För de unga männen är svarsandelen på samma frågor 3,8 procent (tabell 2.53 och 2.54).

I *Ungdomsenkät 2009* är det 95,1 procent av kvinnorna som svarat att de får gifta sig med

Tabell 2.58 Andel unga som har begränsningar i sitt val av partner. En sammanställning av resultaten av tre olika enkätundersökningar. Procent

	Män	Kvinnor
Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 (16–25 år)		
Villkorat val i valet av partner	2,0	3,5
Förväntas följa andras vilja i valet av partner	1,8	3,1
I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med		
Stämmer ganska dåligt	0,4	0,8
Stämmer mycket dåligt	0,4	0,6
Jag har under senaste tiden känt mig orolig för att själv inte få välja vem jag ska gifta mig med		
Ja, ofta	0,6	0,8
Då och då	1,2	2,0
Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009 (16–25 år)		
I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med		
Stämmer ganska dåligt	4,1	7,8
Stämmer mycket dåligt	3,1	2,2
Jag har under senaste tiden känt mig orolig för att själv inte få välja vem jag ska gifta mig med		
Ja, ofta	3,8	7,9
Då och då	9,7	11,5
Socialstyrelsens urvalsundersökning 2006 (år 2 i gymnasiet)		
Stämmer dåligt att jag får välja vem jag ska gifta mig med eller är orolig för att någon förälder eller annan vuxen ska bestämma vem jag ska gifta mig med	4,0	5,6
Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009. Män: N= 1 252–1 257. Kvinnor: N= 1 671–1 678.		

vem de vill i framtiden och 96,3 procent av männen. Vad som inte framgår i tabellform är att det totalt sett är 5,4 procent som har någon grad av begränsning och 94,6 procent som inte har det.

Av de unga männen är det 1,8 procent som uppger att de är oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. För de unga kvinnorna är andelen 2,8 procent.

Även resultaten från urvalsundersökningen går i samma riktning. En viktig skillnad är att andelen som uppger att det stämmer dåligt eller att de är oroliga för att inte själva få bestämma vem de ska gifta sig med är högre i denna undersökning än i de som gäller på riksnivå.

I Socialstyrelsens undersökning *Frihet och ansvar* som genomfördes i gymnasiet år 2 är nivån mycket likartad. 4,8 procent uppger sig vara oroliga för att föräldrarna eller någon annan vuxen i familjen ska bestämma vem de ska gifta sig med och att de inte själva ska få välja vem de ska gifta sig med.

Resultat från avsnittet *Rätten att själv få välja vem man ska gifta sig med* redovisas inte i tabell 2.58. Anledningen är att den innehåller fler grupper och kategorier vilket gör den svårare att jämföra med.

Hur säkra kan vi vara på resultaten?

I en urvalsundersökning är alltid skattningarna behäftade med *urvalsfel* beroende på att endast en delmängd (ett urval) av populationen studeras. Ett annat fel uppkommer om vi inte lyckas få svar från alla personer (bortfall) och om de som inte svarat avviker från de svarande med avseende på undersökningsvariablerna. Detta fel kallas för *bortfallsfel*.

För att underlätta användningen av statistiken är det värdefullt om storleken på felen kan

uppskattas. Av de två typerna av felkällor är det endast storleken på urvalsfelet som kan skattas med hjälp av urvalsinformation. Kunskap om bortfallsfelet kan i regel bara fås på ett indirekt och approximativt sätt genom att utnyttja registervariabler.

Om individer med vissa egenskaper exempelvis lågutbildade, män eller storstadsbor i mindre utsträckning än andra besvarar frågeformuläret och om dessa gruppers uppfattningar och erfarenheter skiljer sig från dem som besvarat enkäten i större utsträckning utgör detta en felkälla i de skattningar som görs. Det blir svårt att spegla den population man vill undersöka. Svarefrekvensen i *Ungdomsenkät 2009* uppgår till 49,2 procent. En analys visar att bortfallet är skevt fördelat mellan olika grupper i urvalet. En mindre andel män än kvinnor, utrikes födda, storstadsbor samt unga med lågutbildade föräldrar har besvarat enkäten.

Det är möjligt att skaffa sig en uppfattning om hur mycket skattningarna i en undersökning påverkas av svarsbortfallet genom att använda ett effektivt uppräkningsförfarande. För att kompensera för bortfallet viktas resultaten så att de i högre grad blir representativa för hela populationen. Detta görs genom att använda registerinformation om vissa nyckelvariabler för de individer som valt att inte svara på undersökningen. Viktningen kan beskrivas som att enkätsvaren från de individer som har svarat på en fråga även får gälla för de individer som inte svarat på frågan men som liknar dem som svarat utifrån den registerbaserade informationen. I den aktuella undersökningen har registerinformation för kön, födelseland, vistelsetid i Sverige, egen utbildning samt föräldrarnas inkomst och utbildning använts för att räkna fram en kalibreringsvikt.

Resultaten av uppräkningsförfarandet indikerar att det systematiskt fördelade bortfallet utgör en viss felkälla i skattningarna. När kalibreringsvikten används ökar andelen unga kvinnor med någon form av begränsning i sitt val av partner med en och en halv procent från 6,6 till 8 procent. Bland de unga männen är ökningen mindre från 3,8 till 4,4 procent (tabell 2.59).

En annan felkälla utgörs av att skattningarna i en urvalsundersökning alltid är behäftade med ett urvalsfel beroende på att endast ett urval av populationen studerats. Denna osäkerhet kan dock uppskattas genom att beräkna ett konfidensintervall med utgångspunkt från urvalets storlek. Konfidensintervallet ska i detta fall tolkas som att det "sanna" värdet för de skattningar som görs med 95 procents sannolikhet ligger inom ramarna för intervallet. Konfidensintervallen används där vi uppskattar antalet unga i Sverige som uppger sig ha någon form av begränsningar i sitt val av livspartner. Intervallen visar sig här i samtliga fall ligga kring en procentenhet. I detta sammanhang ska detta förstås som att det "sanna" värdet med 95 procents sannolikhet ligger inom en procentenhet över eller under det skattade värdet.

Utöver bortfalls- och urvalsfel finns även andra möjliga felkällor i de skattningar som görs. Ett exempel är att undersökningar som riktar

sig till unga och som rör känsliga frågor, vare sig de är enkäter eller intervjuer, påverkas av hur trygga de unga känner sig på den plats där de besvarar frågorna och av det förtroende de unga känner för anonymiteten i undersökningen. Var frågorna besvaras kan därför bli av betydelse, sker det i hemmet eller på en neutral plats som i skolan, sker det i grupp eller i avskildhet?

Även om skattningar av nivåer alltid ska göras med stor försiktighet har vi i detta avsnitt visat att skevheter orsakade av bortfallet kan uppskattas till i storleksordningen en halv till en och en halv procent och att denna felkälla bidrar till en svag underskattning av andelen unga med någon form av begränsning i sitt val av partner.

På samma sätt har vi visat att skevheter orsakade av urvalsförfarandet med 95 procents säkerhet ligger inom ett intervall av kring en procent över eller under det "sanna" värdet. Genom att använda mer än en oberoende undersökning menar vi att de approximativa nivåer som redovisas här ytterligare har kunnat valideras.

I kapitlet har skattningar från *Ungdomsenkät 2009* och från den kompletterande analysen av Socialstyrelsens urvalsundersökning *Frihet och ansvar* redovisats. Vi drar slutsatsen att resultaten från båda dessa undersökningar är i rimlig överensstämmelse med varandra. Främst ge-

Tabell 2.59. Andel unga som uppger någon form av begränsning i sitt val av partner efter kön. 16–25 år. Procent

	Kvinnor			Män		
	Ovikttat	Viktat	Differens	Ovikttat	Viktat	Differens
Någon form av begränsning	6,6	8,0	1,4	3,8	4,4	0,6

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

nom att andelen som svarar att de inte har några begränsningar i de båda undersökningarna ligger på cirka 90–95 procent. Detta gör att vi vågar använda de cirka 5 procenten i undersökningarna, som på något sätt svarat så att de klassats att ha någon grad av begränsning i sitt val av partner, till att på riksnivå skatta hur stor gruppen är där möjliga arrangerade äktenskap kan tänkas förekomma.

Slutsats

Utifrån rapportens undersökningar och efter att vi har viktat resultaten till att gälla alla unga kvinnor i åldersgruppen så har vi kommit fram till att 93,4 procent av de unga kvinnorna mellan 16 och 25 år inte har någon begränsning i

val av partner. Det motsvarar cirka 526 000 individer. De som har ett villkorat val uppgår till 3,9 procent och de som förväntas följa andras vilja uppgår till 4 procent. Det motsvarar 22 400 respektive 23 100 tusen unga kvinnor (tabell 2.60). I nedanstående tabell har vi även infogat lägsta och högsta värden för att visa på den osäkerhet som finns i skattningen vi gör.

För unga män har vi kommit fram till att 96,2 procent inte har någon begränsning i sitt val av partner. Det motsvarar nästan 580 000 individer i vår skattning. De som har ett villkorat val eller begränsningar i sitt val uppgår till 3,8 procent och motsvarar lite mer än 26 000 individer (tabell 2.61).

Tabell 2.60 Antal unga kvinnor med ingen eller någon grad av begränsning. 16–25 år, 2009. Skattat antal

Kvinnor som svarat	Skattat antal	Minimum	Maximum
Ingen begränsning	526 400	518 700	533 600
Villkorat val	22 400	17 000	27 600
Förväntas följa andras vilja	23 100	17 500	28 200

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 2.61 Antal unga män med ingen eller någon grad av begränsning. 16–25 år, 2009. Skattat antal

Män som svarat	Skattat antal	Minimum	Maximum
Ingen begränsning	578 000	574 200	586 000
Villkorat val	15 200	7 400	16 800
Förväntas följa andras vilja	11 200	7 400	16 800

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

Tabell 2.62 Antal av de som har begränsningar i sitt val som också har uppgett att de känt sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. 16–25 år, 2009. Viktat antal

	Män	Kvinnor
Ofta	1 400	1 600
Då och då	1 500	4 000
Totalt	2 900	5 600

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009.

En möjlig riskgrupp kan vara de som svarar jakande på följande fråga:

- *Har du under senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få bestämma vem du ska gifta dig med?*

Av de unga individer som har begränsningar och som har besvarat denna fråga i *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009* har cirka 20 procent svarat att de känt sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. I antal motsvarar detta ungefär 8 500 individer (tabell 2.62).

Att skatta hur många unga som riskerar att hamna i ett arrangerat äktenskap mot sin vilja är svårt. Ungdomsstyrelsen har gjort bedömningen att cirka 70 000 unga har ett begränsat eller villkorat val i förhållande till äktenskap

och val av partner och att 8 500 av dessa unga känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Det vi sett är att de undersökningar som gäller riksnivå i vår utredning hamnar på ungefär samma antalsnivåer och att de undersökningar som gjorts på kommun- eller stadsdelsnivå visar på större andelar med begränsningar i sitt val av partner. Vår slutsats är att nationella kartläggningar med enkäter tillsammans kan ge en övergripande bild av frågan och visa på att problemet finns, men att de är alltför trubbiga instrument för att mäta faktisk förekomst av arrangerade äktenskap och ungas livsvillkor i relation till detta. För att fördjupa bilden av de unga som lever med dessa begränsningar krävs andra metoder. De visar till exempel de två tidigare delstudierna i detta kapitel. Så också den studie av LVU-domar som vi gör i kapitel 3.

Verksamheters och myndigheters erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja

Ungdomsstyrelsen har fått information om förekomst av arrangerade äktenskap mot någons vilja från verksamheter som möter unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, Migrationsverket, Skatteverket, länsstyrelserna och Utrikesdepartementet. Vi har frågat efter information om förekomst av arrangerade äktenskap mot den ena partens vilja för unga upp till och med 25 år. Vi har också frågat efter information om arrangerade äktenskap och äktenskap där den egna viljan skulle kunna vara begränsad som fullmaktsäktenskap eller barnäktenskap. Utifrån detta kan vi säga något om hur vanligt det är att man inom ett urval av verksamheter och myndigheter kommer i direkt kontakt med problematiken och hur pass synlig den är.

Verksamheter och skattning av förekomst

För att få kännedom om förekomst, erfarenheter av problematiken och synpunkter kring utvecklingsbehov skickade Ungdomsstyrelsen en enkät till 17 olika verksamheter som arbetade direkt med unga som söker stöd då de utsatts för begränsningar, kontroll, hot och miss-handel på grund av normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. Detta val gjordes utifrån att de troligtvis hade mött unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. De verksamheter som valdes ut hade ingått i länsstyrelsernas¹⁷ satsningar mot hedersrelaterat våld och förtryck. I urvalet ingick både verksamheter som arbetade med underåriga flickor och pojkar, verksamheter riktade enbart till kvinnor och verksamheter som rik-

tade sig främst till vuxna kvinnor och män. I urvalet fanns också verksamheter som riktade sig främst till unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på grund av sin sexuella läggning. Verksamheterna var dels frivilliga organisationer dels privat och kommunalt drivna sådana. De informerades om enkäten via telefon och fick den sedan via mejl. Fjorton av de 17 utvalda verksamheterna svarade på enkäten.¹⁸

Vi bad dem som besvarade enkäten att sammanställa antalet kontakter de hade haft efter en inventering hos berörd personal och av förd statistik. En reservation måste göras då det i vissa fall troligtvis rör sig om skattningar från verksamheterna då vi frågar efter information som de inte för statistik över. Vissa av frågorna har rört detaljer runt äktenskapet, som var det ingicks eller planerades att ingås. Dessa frågor har ett större internt bortfall och vet ej svar. Det kan också förekomma att samma individ har sökt sig till flera verksamheter och därför förts in i statistiken hos fler verksamheter. I enkäten ställdes frågan hur vanligt¹⁹ det var att de individer som kom i kontakt med verksamheten också hade varit i kontakt med andra verksamheter liknande deras. Nio av verksamheterna svarade sällan, fyra av verksamheterna svarade ofta och en svarade att de inte visste. Ungdomsstyrelsen har valt att slå ihop hur många individer verksamheterna tillsammans anger att de har träffat men dessa totalsiffror är alltså något osäkra. Vi har valt att presentera alla verksamheterna i tabell 2.63 för att på så sätt åskådliggöra att verksamheterna skiljer sig åt i hur många personer de har haft kontakt med.

Tabell 2.63 De riktade verksamheternas kontakt med unga till och med 25 år utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. 2008

	Antal individer	Kvinnor	Under 18 år	Kontakt med andra verksamheter
Elektra	35	34	8	Ofta
Embla	57	57	24	Sällan
Famnen	110	100	60	Sällan
Gryning	138	88	56	Sällan
Homan	15	2	2	Sällan
Kruton	32	32	Ej svar	Sällan
Linnamottagningen	158	152	71	Sällan
Mannegården	10	10	5	Sällan
Matilda	15	15	3	Vet ej
Siri	3	3	Ej svar	Ofta
Somaya	96	95	20	Ofta
Stora Sköndal	6	3	0	Ofta
Terrafem	114	114	16	Sällan
Unga kvinnors värn	17	17	0	Sällan
Totalt	806	722	265	

Källa: Ungdomsstyrelsens enkät 2008 till verksamheter som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

I enkäten frågade vi efter hur många enskilda individer, till och med 25 år,²⁰ som verksamheten hade haft kontakt med under 2008 och som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.²¹ Ungdomsstyrelsen frågade också efter hur många av dessa som var kvinnor och hur många av dessa som var under 18 år.

Verksamheterna uppger att de har kännedom om sammanlagt 806 unga till och med 25 år som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck under 2008. Majoriteten av de utsatta som verksamheterna känner till är kvinnor, 90 procent, medan 10 procent är män. Sju av verksamheterna har haft kontakt med utsatta män och sju av verksamheterna har enbart haft kontakt med utsatta kvinnor. Om man räknar bort de verksamheter som enbart haft kontakt med utsatta kvinnor utgör männen 15 procent.

Tio av verksamheterna uppger att de har haft kontakt med utsatta under 18 år, ungefär 30 procent av det totala antalet individer kan uppskattas vara under 18 år.

En av de större verksamheterna kommenterar det uppskattade antalet utsatta individer så här:

"Antal individer (138) representerar endast de som varit placerade/inskrivna hos oss. Vi har självfallet haft flera kontakter där vi haft konsultation eller rådgivning, till exempel i samband med att en socialtjänst behövt veta om de ska placeras eller om det finns en annan lösning. Av förklarliga skäl har vi inte så bra koll på deras ålder och om de varit utsatta för hot om bortgifte eller annat. Men räkna med att de varit ett 20-tal i alla fall." (Gryning Vård AB)

Fyra av verksamheterna uppger att de individer de har kontakt med ofta har kontakt med verksamheter som liknar deras, en verksamhet uppger att de inte vet hur vanligt det är att de individer de har kontakt med också registrerats hos en annan liknande verksamhet.²²

Unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan

I enkäten frågade vi om hur många av det totala antalet individer som var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, som också var utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

Totalt uppgav verksamheterna att de kände till 248 unga till och med 25 år som var aktuella hos dem under 2008 och som var i risk för eller utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan (tabell 2.64). Detta var 30 procent av det totala antalet angivna kontakter. Antalet

kontakter där det var aktuellt med äktenskap skiljer sig väldigt mycket åt mellan de olika verksamheterna och även andelen kontakter inom varje verksamhet. Verksamheterna har angett att mellan 4 och 73 procent av deras totala angivna kontakter för unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck under 2008 rörde äktenskap mot den egna viljan. En av verksamheterna kommenterar att de inte har erfarenhet av unga som utsatts för ett äktenskap mot den egna viljan:

”Vi har inte mött fler kvinnor som är utsatta för arrangerade äktenskap, däremot unga tjejer som velat gifta sig men där föräldrarna inte godkänt det. Därför kan vi inte beskriva våra erfarenheter mer i det sammanhanget.” (Siri, Skyddat boende)

Tabell 2.64 Riktade verksamheters erfarenhet av unga till och med 25 år utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. 2008. N=806

	Antal individer	Totalt* %	Kvinnor	Under 18 år	Vigda	Kontakt med andra verksamheter
Elektra	8	22	8	3	0	Ofta
Embla	23	40	23	7	3	Sällan
Famnen	5	4	5	2	2	Sällan
Gryning	32	23	29	14	10	Sällan
Homan	1	6	0	0	0	Sällan
Kruton	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Sällan
Linnamottagningen	100	63	99	40	15	Sällan
Mannegården	6	60	6	6	1	Sällan
Matilda	11	73	11	3	10	Vet ej
Siri	1	33	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ofta
Somaya	22	23	22	7	1	Ofta
Stora sköndal	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ej svar	Ofta
Terrafem	34	30	34	7	8	Sällan
Unga kvinnors värn	5	29	5	0	3	Sällan
Totalt	248	30,7	242	89	53	

Källa: Ungdomsstyrelsens enkät 2008.

* Andel av totalt antal kontakter.

Den verksamhet som skattar flest kontakter som rör äktenskap menar att äktenskapen mot den egna viljan troligtvis är vanligare än de har uppskattat:

"Antalet, 100, motsvarar antal kontakter där frågan om arrangerat äktenskap har kommit upp i det första samtalet. Enligt vår erfarenhet visar det sig dock att samtliga tjejer vi möter har en förväntan om en acceptans av ett arrangerat äktenskap på sig." (Linnamottagningen och Systrami, Kvinnors Nätverk)

Att det kan variera så mycket mellan verksamheterna skulle dels kunna bero på att verksamheterna inte mött unga som uppgett just äktenskapet som det man söker stöd och skydd från. Det skulle också kunna bero på att verksamheten inte för statistik över vilka huvudsakliga problembilder varje ärende rör och att de inte har haft möjlighet att gå igenom varje ärende med personalen. Nästan alla ärenden som rör äktenskap gäller flickor eller unga kvinnor. Även de verksamheter som har haft kontakt med utsatta pojkar eller unga män uppger att då ett äktenskap mot den egna viljan har varit aktuellt gäller det främst flickor eller unga kvinnor.

Tre verksamheter uppger att de haft kontakt med män som utsatts för eller är i risk för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja. Totalt uppgav dessa tre verksamheter att de haft kontakt med sex män, vilket är 2 procent av alla ärenden. Verksamheterna uppger att 89 av de totalt 248 skattade fallen rörde unga under 18 år, vilket är 36 procent, merparten av dessa är då troligtvis unga flickor. I de flesta kontakter som rör ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan är inte vigseln genomförd. Totalt uppger

verksamheterna att de har kännedom om att i 53 av de totalt skattade 248 fallen, 21 procent, har vigsel skett.

Formerna kring det arrangerade äktenskapet mot den egna viljan

De av Ungdomsstyrelsens frågor som rör olika arrangemang runt äktenskapet präglas av ett stort antal "ingen uppgift", "vet ej" och "ej svar". Två av verksamheterna kommenterade svårigheterna i att svara på detaljer kring äktenskapet till exempel om äktenskapet skett genom ombud:

"Vi har varit så exakta vi kan men dessa frågor är svåra att svara hundraprocentigt på. Oftast på grund av att den placerade inte VET om hon är förlovad eller gift då ceremonierna i den muslimska kulturen inte är som våra 'västerländska'. Exempel: Vid något tillfälle hade vi en flicka som varit i sitt hemland på en – som hon trodde – förlovningsfest. Senare upptäcktes det att hon var muslimskt gift." (Gryning Vård AB)

Tabell 2.65 De riktade verksamheternas kännedom om formerna runt de arrangerade äktenskapen mot ungas vilja under 2008. N=248

	Antal
Transnationella äktenskap	122
Äktenskap med nära släkting	80
Äktenskap i utlandet	92
Äktenskap i Sverige	17
Fullmaktsäktenskap	10

Källa: Ungdomsstyrelsens enkät 2008.

"Verksamheten har ej den formen av registrering av uppgifter." (Kruton)

En av verksamheterna tillade att det förekommit former runt äktenskap som det inte frågades om i enkäten:

"Ingen av kvinnorna blev gifta genom fullmakt, dock fanns det kvinnor som varit bortlovade sedan födseln." (Matilda, Kvinnors Nätverk)

Trots att det framkommer att verksamheterna inte alltid känner till detaljer runt hur, var eller om äktenskapet är ingått lämnas vissa uppgifter. I hälften av fallen uppger verksamheterna att det framkommit att det rört sig om ett transnationellt äktenskap, med betydelsen ett äktenskap mellan en person i Sverige och en person boende i utlandet. På frågan om var äktenskapet ingicks eller planerades att ingås framkom att åtta av verksamheterna hade erfarenhet av att äktenskapet skedde i utlandet. Totalt angav verksamheterna att 92 av äktenskapen ingicks eller planerades att ingås mot den unges vilja i utlandet. Fyra av verksamheterna angav att äktenskapet skett mot den unges vilja i Sverige, totalt angav de att 17 äktenskap ingicks eller planerades att ingås mot den unges vilja i Sverige. Nio av verksamheterna uppgav att det aktuella äktenskapet ingicks eller planerades att ingås med en nära släkting. Totalt uppskattade de att i 80 av äktenskapen var parterna nära släktingar. Fyra av verksamheterna uppgav att vissa av de aktuella äktenskapen ingåtts eller planerades att ingås genom ombud. Dessa fyra verksamheter kände till tio fullmaktsäktenskap (tabell 2.65).

I enkäten frågade vi efter hur många äktenskap verksamheterna kände till där vigsel skett genom en religiös och/eller traditionell ceremoni i Sverige och där personen varit under 18 år.²³

- Tre verksamheter uppgav att de kände till att detta förekommit, totalt gällde det fem unga under 18 år. Sex verksamheter uppgav att det inte var aktuellt, fyra att de inte hade dessa uppgifter och en verksamhet svarade inte.

I enkäten frågade vi om hur många äktenskap verksamheterna kände till där vigsel skett genom en religiös och/eller traditionell ceremoni i utlandet och där personen varit under 18 år.

- Sex verksamheter uppgav att de kände till att detta förekommit, totalt gällde det elva unga under 18 år. Fem av verksamheterna uppgav att det inte var aktuellt. Tre verksamheter uppgav att de inte hade dessa uppgifter.

I enkäten frågade vi om det i kontakt med unga under 2008 som kände sig hotade att ingå arrangerade äktenskap mot den egna viljan hade framkommit att orsaken till äktenskapet var att den unge hade en sexuell läggning (homo-, bi- eller transexuell) som familjen inte samtyckte till.

- Fem verksamheter uppgav att de hade kännedom om unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan på grund av att familjen inte godtog deras sexuella läggning. Tillsammans skattade dessa fem verksamheter att de mött åtta personer som hade utsatts för eller riskerade ett äktenskap mot den egna viljan på grund av sin sexuella läggning.

Migrationsverket

Utifrån samtal med Migrationsverkets besöks- och bosättningsenhetens expertenhet framkom att Migrationsverkets handläggare hade erfarenheter av att möta unga som i utredningssituationen uppgav att det äktenskap som de ingått var emot deras vilja. Det uppskattades vara vanligare att dessa uppgifter kom från den person som hade anknytning till Sverige och som var referensperson för den som sökte uppehållstillstånd men det förekom också att den som ansökte om uppehållstillstånd uppgav att äktenskapet skett mot den egna viljan.

Tillvägagångssätt

En enkät till Migrationsverkets besöks- och bosättningsenhet utformades i dialog med dessa enheters expertenhet. Eftersom Migrationsverket inte för statistik över de ärenden som Ungdomsstyrelsen frågade efter är det uppskattningar som enheterna har gjort och inga säkra siffror. Därför måste en viss reservation göras. I enkäten bad Ungdomsstyrelsen att svaren skulle sammanställas på enhetsnivå. Enkäten skickades till alla aktuella enheter på totalt nio orter med hjälp av expertenheten i januari 2009. Totalt har tolv enkätsvar inkommit från de nio orterna.²⁴ De tolv enkätsvaren redovisas för sig.

Migrationsverkets enkätsvar

Arrangerade äktenskap mot någons vilja

Fem av de tolv enheterna svarade att äktenskap mot någons vilja hade kommit till deras kännedom under månaderna oktober, november och december 2008 för någon till och med 25 år. Totalt framkom åtta fall av arrangerade äktenskap mot någons vilja under denna tremånadersperiod. Av dessa gällde fem kvinnor. I sex av de åtta fallen angavs referenspersonen vara den som var utsatt för tvånget. I tre fall hand-

lade det om ett äktenskap med en nära släkting.²⁵ Inget av äktenskapen rörde en underårig. I tre av de åtta fallen framkom att den som var utsatt för tvång var beredd att stå för dessa uppgifter i beslutet, i två fall var den utsatte inte beredd att stå för uppgifterna i beslutet. I ett av de åtta fallen framkom det att uppehållstillstånd beviljades trots att uppgifter om tvång förelåg. På frågan om vilka länder som varit aktuella gavs inte svar utifrån den specifikt angivna perioden utan utifrån erfarenhet av tidigare fall där det framkommit uppgifter om att ett arrangerat äktenskap mot någons vilja. De länder och områden som nämnades var Afghanistan, Irak, Jordanien, Kosovo,²⁶ Libanon, Syrien och Turkiet. Åtta av de tolv enheterna uppgav att de hade erfarenhet av att ett äktenskap ingåtts mot någons vilja under 2008. Totalt angav enheterna att de kände till 20 äktenskap mot någons vilja under 2008.

Fullmaktsäktenskap

Elva av de tolv enheterna hade erfarenhet av fullmaktsäktenskap under månaderna oktober, november och december 2008. Sammanlagt uppskattade de att 81 fullmaktsäktenskap förekommit under denna period. De länder och områden som enheterna angav vara aktuella i förhållande till fullmaktsäktenskap var Iran, Irak, Turkiet, Pakistan, Palestina²⁷, Afghanistan, Kongo, Syrien, Yemen, Gambia, Egypten, Syrien och Liberia.

Arrangerade äktenskap

Sju av de tolv enheterna angav att de inte kände till om det hade förekommit arrangerade äktenskap under månaderna oktober, november och december 2008. Fem enheter svarade med ett skattat antal, totalt uppskattades 73 fall under denna period. En annan enhet uppskattade förekomst utifrån antal ärenden i de länder där arrangerade äktenskap utifrån deras erfarenhet var vanliga:

"Den handläggargrupp som arbetar med irakiska ärenden och till viss del palestinska, syriska och afghanska ärenden upplever att de flesta äktenskap är arrangerade på något sätt. Under hela 2008 fattade vi beslut i cirka 160 ärenden som gällde nyetablerade anknytningar från dessa länder. Ärenden från Iran, 72 beslut, gäller ofta någon form av arrangemang." (Uppsala)

De länder och områden som uppgavs vara aktuella i förhållande till arrangerade äktenskap var Irak, Iran, Palestina,²⁸ Indien, Afghanistan, Libanon, Vietnam, Turkiet, Pakistan, Syrien, Somalia och Jordanien.

Barnäktenskap

Vid kontakter med Besök- och bosättningsenheternas expertenhet framkom att Migrationsverket borde kunna få fram statistik över de barn som beviljades uppehållstillstånd på grund av äktenskap under 2008. Därför ställde vi i enkäten ingen fråga om hur många barn som beviljats uppehållstillstånd på grund av äktenskap. Att det förekommer att barn beviljas uppehållstillstånd på grund av äktenskap har kommit fram vid samtal med Migrationsverket. Statistik över hur många har dock inte gått att få fram då den kod Migrationsverket använder vid klassning även används vid klassning av medföljande barn vid anhöriginvandring.

I enkäten frågade vi om Migrationsverket borde föra statistik inom området i framtiden:

- Åtta av enheterna ansåg att Migrationsverket bör föra statistik, tre enheter uppgav att de inte visste om statistik borde föras och en enhet svarade att detta inte borde göras.

Skatteverket

Ungdomsstyrelsen har frågat efter Skatteverkets erfarenhet av unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Skatteverkets folkbokföringsenheter är de som erkänner och registrerar äktenskap ingångna i utlandet. I proposition *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* (2003/04:48) förde regeringen fram att ett utländskt äktenskap inte ska erkännas i Sverige om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång eller om minst en av parterna hade anknytning till Sverige och det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag vid den tidpunkt då det ingicks. Vid samtal med rättsliga experter vid Skatteverket framkom att det fanns kunskap om unga som ansökt om skyddade personuppgifter på grund av ett äktenskap mot den egna viljan. Vi har därför frågat om de vet hur många utsatta unga det finns inom denna grupp.

Tillvägagångssätt

Ungdomsstyrelsen ställde i en enkät till Skatteverkets folkbokföringsenheter frågor kring förekomst av arrangerade äktenskap mot den egna viljan, arrangerade äktenskap, barnäktenskap och fullmaktsäktenskap. De som besvarat enkäten är de rättsliga specialisterna vid de regionala folkbokföringsenheterna. I enkäten, som skickades ut via Skatteverkets huvudkontor i januari 2009, frågade vi efter förekomst utifrån de tre sista månaderna 2008 och i vissa frågor utifrån hela 2008. Då Skatteverket inte för statistik över dessa ärenden har enheterna gjort uppskattningar. Enkäten var ute på remiss för synpunkter vid Skatteverkets huvudkontor och de synpunkter som kom in från deras rättsliga specialister var att dessa frågor var svåra att svara på med säkerhet då Skatteverket sällan hade

den efterfrågade informationen kring de vigs-
lar som var aktuella:

"Det är främst våra rättsliga specialister som kommer i kontakt med ärenden där vi eventuellt ska underkänna äktenskap (tvångsäktenskap) men jag vet inte i vilken omfattning. Det är inte heller så att det framgår alla gånger om det är fullmaktsäktenskap eller äktenskap mellan nära släktingar då de kan ha olika namn och vi inte frågar efter föräldrarnas namn om de kommer hit i vuxen ålder. I den utredning som föregick beslutet att Sverige inte ska godkänna tvångsäktenskap så skrev utredaren att det i praktiken kommer att vara svårt för Sverige att få kännedom om äktenskapet ingicks mot någons vilja då det ofta är föräldrarna som driver på. Vi vet däremot att ett antal personer som ansöker om skyddade personuppgifter gör det för att slippa ingå tvångsäktenskap." (Skatteverkets huvudkontor)

Svar har inkommit från folkbokföringsenheterna i Norra regionen, Stockholm, Östra regionen (Norrköping), Mälardalen, Västra regionen och Södra regionen (Skåne). Enheten i Stockholm svarade inte på enkäten utan deras svar om förekomst återges efter redovisningen av de andra enheternas enkätsvar.

Folkbokföringsenheternas kännedom om arrangerade äktenskap mot någons vilja

I enkäten frågade vi efter vid hur många tillfällen det hade kommit till enhetens kännedom att ett arrangerat äktenskap ingåtts mot någons vilja under månaderna oktober, november och december 2008 för någon till och med 25 år.

Om detta var aktuellt fanns också följdfrågor om det var ett fullmaktsäktenskap och/eller ett äktenskap mellan nära släktingar. Ingen av de sex enheterna uppgav att det kommit till deras kännedom att ett arrangerat äktenskap mot någons vilja ingicks under de aktuella månaderna. Södra regionen angav att de inte kunde veta något om personerna var nära släkt eller ej, eftersom det inte framgick av de handlingar som visades upp. På frågan hur många arrangerade äktenskap mot någons vilja som kom till enheternas kännedom under hela 2008 för någon upp till och med 25 år svarade en av enheterna, Västra regionen, att de kände till ett sådant ärende.

Fullmaktsäktenskap

I enkäten frågade vi om hur många fall av fullmaktsäktenskap som förekom under månaderna oktober, november och december 2008. Den Södra regionen uppgav att det förekommit många. Att det var svårt att säga hur många då statistik saknades men att antalet var konstant och återkommande med jämna mellanrum. Den Västra regionen uppgav att de kände till tre fall av fullmaktsäktenskap. Den Östra regionen uppgav att de inte visste. Mälardalen och Norra regionen uppgav noll fall. På frågan om vilka länder som var aktuella i förhållande till fullmaktsäktenskap framkom Iran, Irak och Libanon. På frågan om hur många av fullmaktsäktenskapen som erkändes uppgav Södra och Västra regionen att alla erkändes.

Barnäktenskap

I enkäten frågade vi om hur många äktenskap där en part eller båda var under 18 år, som enheterna kände till för hela 2008, Södra regionen uppgav 2 av 50, Västra regionen uppgav 6, Mälardalen uppgav 5, Östra regionen uppgav 5

och Norra regionen uppgav 1. Den Södra regionen uppgav att de inte visste ifall den underåriga var en pojke eller en flicka. De andra enheterna uppgav att det var flickan som var underårig i alla fall utom ett. De länder som uppgavs var Algeriet, Libanon, Irak, Iran, Serbien och Somalia.

Vi frågade också efter hur många av dessa äktenskap som rörde barn som erkändes. I Södra regionen, Västra regionen och Mälardalen uppgavs att inget äktenskap erkändes. Östra regionen uppgav att tre av de fem äktenskapen erkändes då den unga var mellan 15 och 18 år och det inte fanns någon anknytning till Sverige. Norra regionen uppgav att de erkände det aktuella äktenskapet eftersom det fanns tillstånd från myndigheten i hemlandet. Av totalt 19 barnäktenskap erkändes fyra.

Religiösa/traditionella ceremonier

I enkäten ställde vi frågan om hur många äktenskap som erkändes för 18-åringar under månaderna oktober, november och december 2008, där en vigsel hade skett vid en religiös eller traditionell ceremoni då personen var underårig. Mälardalen uppgav tre fall där vigseln skett genom en traditionell/religiös ceremoni både i utlandet och i Sverige. De andra enheterna uppgav att det inte var aktuellt eller att de inte visste. Södra regionen uppgav noll sådana fall.

Arrangerade äktenskap

På frågan om vid hur många tillfällen det framkommit att ett äktenskap för en person upp till och med 25 år arrangerats av den unges familj eller släkt under månaderna oktober, november och december 2008 svarade Södra regionen noll tillfällen, Västra regionen svarade ej aktuellt, Östra och Norra regionen angav ingen uppgift och Mälardalen uppgav tre fall.

I enkäten frågade vi om Skatteverket borde föra statistik inom området:

- En enhet menade att statistik borde föras, tre svarade vet ej och en svarade nej.

Redovisning av folkbokföringsenheten i Stockholms svar på Ungdomsstyrelsens enkät om förekomst:

"Skatteverket för inte någon statistik, som skulle kunna läggas till grund för besvarande av enkätens frågor under avsnitt A. Likväl kan det påstås att det endast vid ett tillfälle sedan införandet år 2004 av 8 a § IÄL kommit till verkets direkta kännedom att ett arrangerat äktenskap ingåtts mot någons vilja. När det gäller arrangerade äktenskap över huvud taget saknar verket egen erfarenhet härav. Verket bortser här ifrån de arrangerade äktenskap som ingås för att bereda någon inträde till EU och där ingen av parterna har anknytning till Sverige. När det gäller frågan om fullmaktsvigslar har verket viss erfarenhet härav. När detta har förekommit har det generellt kunnat konstateras att det aktuella vigsellandet accepterat denna form av vigslar, vilket då medfört att dessa bedömts vara giltiga här. I frågan om utländska vigslar där en eller båda parterna vid vigseltilfället var under 18 år underkänns dessa regelbundet när anknytning till Sverige i form av medborgarskap eller hemvist funnits. I något fall har dock vigseln godkänts sedan det från vigsellandet uppvisats ett särskilt vigseltilstånd som bedömts kunna jämföras med länsstyrelsens motsvarande tillstånd. I övrigt har, när underåriga ingått äktenskap utomlands, inte ansetts att det fun-

nits särskilda skäl att erkänna äktenskapen. Här kan noteras särskilt att en vigsel som inte godkänns på grund av någon parts underårighet, inte blir giltig i efterhand när åldershindret inte längre består.”

Unga utsatta bland de som ansökt om skyddade personuppgifter

Enligt statistik från Skatteverket lever 11 460 personer med någon form av skyddade personuppgifter.²⁹

Enligt Skatteverkets huvudkontors skyddsrapport (2008-01-14) finns det inte någon uppgift i folkbokföringsdatabasen om vad som är den bakomliggande orsaken till skyddade personuppgifter och därmed finns det inte heller någon möjlighet att ta fram statistik automatiskt. Det har inte heller gjorts någon manuell undersökning hittills. Enligt skyddshandläggarnas uppskattningar är de skyddade personerna främst kvinnor som är förföljda av sina tidigare män. De uppgår till kanske hälften av antalet personer med skydd. Andra stora kategorier är flyktingar, rättegångsvittnen och offer för hedersrelaterat våld, men även offer för utpressning och beskyddarverksamhet.

Ungdomsstyrelsen har frågat Skatteverkets huvudkontor om hur många i Sverige som har ansökt om skyddade personuppgifter och angivit oro eller risk för att hamna i ett arrangerat äktenskap eller tvångsäktenskap under 2008 som skäl. Enligt Skatteverkets delsvår på denna fråga (Dnr 131 193001-09/113) har en intern förfrågan gått ut till de som handlägger dessa ärenden. Den gemensamma uppfattningen är att det är mycket svårt att med säkerhet svara på frågan. En uppskattning är att det handlar om 21–65 ärenden i landet men Skatteverket uppger att mörkertalet är mycket stort. Det regionerna svarat är att det är vanligt att ansöka om

skyddade personuppgifter i samband med att man försöker bryta upp från ett tvångsäktenskap. Efter mordet på Fadime Sahindal blev omfattningen större uppger Skatteverket. Skäl som också anges i ansökningarna är ”gift med fel person” det vill säga att man ingått äktenskap frivilligt men att man gift sig mot familjens vilja med en partner som inte accepterats av familjen. Enligt Skatteverket blir hedersrelaterade problem mer och mer vanligt som anledning för att ansöka om skyddade personuppgifter men även för detta saknas statistik då skäl inte anges i beslutsgrund eller på annat i folkbokföringssystemet sökbara sätt.

Enligt Skatteverket i Stockholms delsvår på frågor kring skyddade personuppgifter för de inte någon statistik över orsaker till att personer ansöker om skyddade personuppgifter. De uppskattar att det under 2008 fattades cirka 120 beslut som hade sin grund i hedersproblematik. Av dessa uppskattas 15–20 stycken röra yngre personer som skulle kunna antas komma att utsättas för hot i samband med tilltänkta arrangerade äktenskap. Skatteverket uppskattar att mellan 50 och 80 ansökningar rör fall där någon avser att eller redan har brutit upp från ett tidigare arrangerat äktenskap och där behov av skydd mot exempelvis make och/eller familj föreligger.

Länsstyrelsen

Det är länsstyrelsen som är den myndighet dit barn kan vända sig för att få dispens att ingå äktenskap om de är under 18 år. För att följa upp de tidigare gjorda kartläggningarna av dispensansökningar gick Ungdomsstyrelsen ut med en enkät till de 21 länsstyrelserna. Alla länsstyrelser har inkommit med svar på enkäten. Vid länsstyrelsen i Stockholms län har vi också tagit del av ansökningarnas akter. Ungdoms-

styrelsen har också haft kontakt med handläggare vid länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Uppsala län.

Länsstyrelsernas kännedom

Sedan lagskärpningen kring barnäktenskap 2004 har i genomsnitt ungefär 26 barn per år ansökt om dispens, av dessa har ett fåtal beviljats.

- 2005 beviljades 4 av 27 barn dispens
- 2006 beviljades 3 av 30 barn dispens
- 2007 beviljades 2 av 22 barn dispens.

I sex län har barn fått ingå äktenskap under 2005–2007. Totalt har nio barn fått gifta sig sedan 2005, alla är flickor, en beviljades dispens som 16-åring och åtta som 17-åringar. Fem av flickorna hade utländsk bakgrund, i betydelsen att hon själv var född utanför Sverige eller hade föräldrar som var födda utanför Sverige. Fyra av dem hade svensk bakgrund. De skäl till beviljad dispens som länsstyrelserna uppgav var att flickan var gravid, att hon snart skulle fylla 18 år eller att den man som flickan skulle gifta sig med riskerade avvisning och giftermålet gjorde det möjligt för mannen att söka uppehållstillstånd på grund av anknytning.

Vid samtal med handläggare vid länsstyrelserna framkommer att de ofta har många fler förfrågningar från föräldrar och barn än vad som resulterar i en ansökan. Många ansöker inte om dispens när de får veta vad som krävs och hur lång handläggningstiden är. Det framkommer att det främst är 17-åriga flickor med utländsk bakgrund som ansöker om dispens. Länsstyrelserna rapporterade att sammanlagt 74 flickor och fyra pojkar ansökt om dispens under de tre aktuella åren, 61 av flickorna och pojkarna hade utländsk bakgrund. Endast fyra

barn som var 15 år eller yngre uppgavs ha ansökt om dispens.

De vanligaste skälen som de sökande (oavsett avslag eller beviljad dispens) angav i ansökan var att:

- man älskar varandra.
- partnern söker uppehållstillstånd eller riskerar att bli avvisad.
- man har eller väntar barn tillsammans och att sökandes religion eller kulturella tradition kräver äktenskap.
- man är redan gift enligt sökandes religion eller kulturella tradition och att man vill vara gift enligt svensk lag.
- man på grund av religiösa eller kulturella traditioner riskerar att få problem med släkten om man inte får gifta sig.

I enkäten ställdes frågor om arrangemanget kring äktenskapet och om det framkommit uppgifter om att äktenskapet var mot den underåriges vilja eller uppgifter om att den underåriga redan var gift enligt en traditionell eller religiös ceremoni. Det är endast en länsstyrelse som uppgav att det framkommit att äktenskapet arrangerats av barnets familj. Den aktuella länsstyrelsen beviljade inte dispens till någon det angivna året. Två länsstyrelser uppgav att det i handläggningen funnits en oro för att flickan eller pojken ansökt om dispens för att ingå ett äktenskap mot den egna viljan. Totalt gällde det fyra ärenden. Ingen av de aktuella länsstyrelserna beviljade dispenser under det angivna året. Sju länsstyrelser uppgav att det i

ansökan framförts att barnet redan var vigd enligt en religiös eller traditionell ceremoni. Totalt framkom att 20 barn redan var vigda på detta sätt.

Genomgång av akter

I 16 akter vid Länsstyrelsen i Stockholms län för 2005–2007 som Ungdomsstyrelsen tagit del av framkommer att äktenskapet för de barn som ansöker om dispens är avgörande för att de ska få ha ett förhållande. För den sökande eller familjen är äktenskapet ett krav då de lever traditionsenligt eller är religiösa och samboskap inte accepteras. I ett fall dras ansökan tillbaka av familjen då en gravid flicka förlorar sitt barn vid födseln och därför inte längre anses vara tvungen att gifta sig. Ett annat skäl som ofta förs fram i ansökningarna är att den sökandes partner inte har uppehållstillstånd i Sverige och att äktenskapet är avgörande för att partnern ska få komma till Sverige.

I de 16 ansökningar där båda parternas ålder framkommer är det flickan som är underårig i samtliga fall. I genomsnitt är mannen som flickan ska gifta sig med nio år äldre. I tre fall är åldersskillnaden mindre än fem år mellan flickan och mannen och i två fall är åldersskillnaden 16 år. Sedan 2004 är Länsstyrelsen i Stockholms län tillståndsmyndighet för de utländska medborgare mellan 15 och 17 år som tidigare inte behövde ansöka om dispens i Sverige. Ds 2002:54 *Svenska och utländska äktenskap*, som lyfte fram lagförändringarna för erkännanden av underårigas äktenskap ingångna i utlandet, förutsåg att länsstyrelserna troligtvis skulle få en del nya sökande ur denna grupp. Fyra av Stockholms läns 16 ärenden rör barn som ännu inte är folkbokförda i Sverige. Detta tyder på att den ökning av ärenden ur denna grupp som förutspåddes i och med lagändringen inte har inträffat.

Utrikesdepartementet

Ungdomsstyrelsen har tagit kontakt med Utrikesdepartementet om deras erfarenhet av att möta unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja. De unga som har förts utomlands i syfte att giftas bort mot sin vilja av familjen skulle kunna komma till Utrikesdepartementets kännedom genom att de unga hör av sig till någon i Sverige eller lyckas ta sig till en utlandsambassad. Vid kontakter med Utrikesdepartementets konsulära enhet³⁰ framkom att de inte för någon statistik över sina ärenden. Utrikesdepartementet har dock som målsättning att börja föra statistik över ärenden på enheten.

Kännedom om arrangerade äktenskap mot ena partens vilja

Omkring tio ärenden som rör arrangerade äktenskap mot någons vilja per år handläggs av konsulära enheten på Utrikesdepartementet. Siffran är en ungefärlig uppskattning, och kan inte betecknas som statistik enligt enheten. Enheten har några förfrågningar per vecka, cirka 100 förfrågningar per år, från socialtjänst, polis eller skola som rör oro för att någon kan komma att riskera ett äktenskap mot den egna viljan. Merparten av enhetens kontakter med enskilda och myndigheter i dessa fall resulterar inte i ärenden. Utrikesdepartementet menar också att det ibland är en avgränsningsfråga mellan ärenden som rör ett äktenskap mot den egna viljan och ärenden med tvång, hot eller våld inom ramen för en heders- eller dominanspräglad normstruktur, utan att äktenskap är aktuellt.

Då Ungdomsstyrelsen bad om information av Utrikesdepartementet, i november 2008, hade de på den konsulära enheten fyra öppna ärenden som uttryckligen handlade om äktenskap mot den ena partens vilja. De länder som var aktuella var Irak, Afghanistan, Syrien och Pakistan. Samtliga ärenden rörde kvinnor som var under 26 år.

Slutsatser

Riktade verksamheter

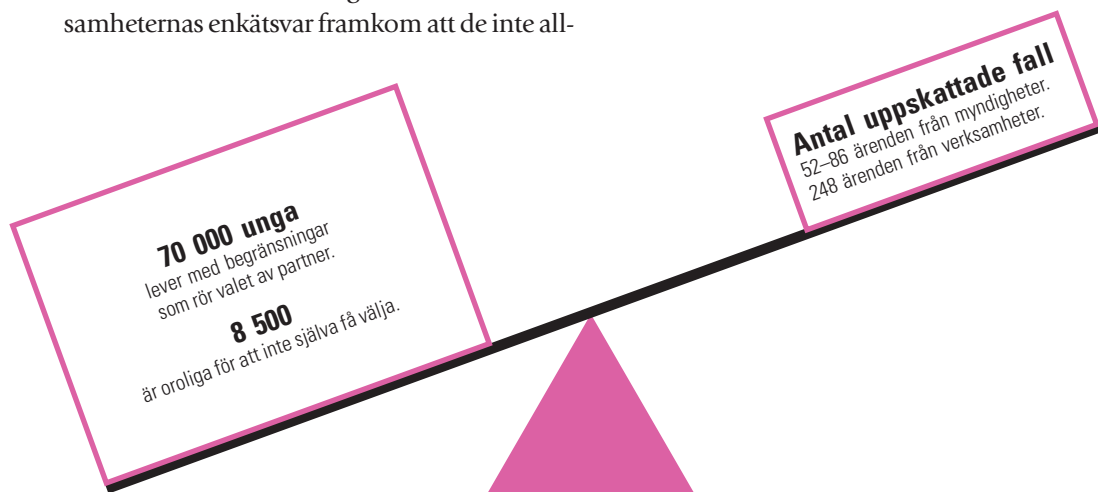
De 14 verksamheterna uppgav att de hade kännedom om sammanlagt 806 unga till och med 25 år som sökte stöd då de utsattes för hedersrelaterat våld och förtryck under 2008. Majoriteten av de utsatta som verksamheterna känner till är kvinnor, 90 procent, medan 10 procent är män. Totalt uppgav verksamheterna att de kände till 248 unga till och med 25 år som var aktuella hos dem under 2008 och som riskerade, eller var utsatta för, ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Detta var 30 procent av det totala antalet angivna kontakter.

Då Ungdomsstyrelsen inte kartlagt alla verksamheter i landet som arbetar med unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck så är de unga dessa verksamheter har mött inte alla som sökt stöd eller skydd under 2008. De riktade verksamheternas enkätsvar visar att en knapp tredjedel av verksamheternas kontakter gällde unga som var oroliga för eller utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. De som tog kontakt med verksamheterna på grund av ett arrangerat äktenskap mot sin vilja var främst flickor och unga kvinnor. Av verksamheternas enkätsvar framkom att de inte all-

tid hade information om arrangemanget runt de aktuella äktenskapen. Det framkommer dock att transnationella äktenskap var vanliga liksom äktenskap mellan nära släktingar.

Berörda myndigheter

Genomgående har de myndigheter som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med liten erfarenhet av att möta unga som uppger att de utsatts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Totalt angav Migrationsverkets enheter att de mött 20 unga som utsatts för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja under 2008. Skatteverkets folkbokföringsenheter hade mött en person utsatt för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan under 2008. Skatteverket uppskattade att mellan 21 och 65 ärenden av de ansökningar om skyddade personuppgifter som kom in under 2008 rörde arrangerade äktenskap mot någons vilja. Utrikesdepartementet uppgav att de handlade cirka 10 ärenden per år som rörde unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. En slutsats är att alla berörda myndigheter saknar statistik inom området.

KAPITEL 3

Beskrivning av ungas situation

Forskning om ungas situation

Arrangerade äktenskap i Sverige

I Sverige har inte ungas syn på och erfarenhet av arrangerade äktenskap blivit belyst i någon större kvantitativ eller kvalitativ studie. Det finns dock tre kvantitativa studier som genomförts i Sverige och som är relevanta i förhållande till problematiken. Socialstyrelsens rapport *Frihet och ansvar* (Socialstyrelsen 2007a) lyfte fram frågor kring ungas oro att inte själv få bestämma vem de skulle gifta sig med. Vi har gjort en kompletterande analys av den studien i kapitel 2.

I *Arrangerade äktenskap/tvångsäktenskap/barnäktenskap* (Schlytter 2006) beskrivs den skolstudie som genomfördes av Mariet Ghadimi och Sara Högdin under 2002 bland tolv hundra elever i årskurserna sju och nio. Av de flickor som hade utländsk bakgrund uppgav 52 procent att de inte fick ha pojkvän för familjen, jämfört med 3 procent av de flickor som hade två svenskfödda föräldrar. Detta skulle kunna vara en indikation på att det finns en förväntan från deras familjer om ett arrangerat äktenskap.

Rapporten *Lärarnas iakttagelser rörande förekomst av "hedersrelaterat förtryck" i skolorna* (Lange 2008) visar att hedersnormer inom familjer inverkar negativt på flickors och pojkars tillgång till undervisning. Enligt lärarna i undersökningen var de vanligaste formerna av hedersrelaterade begränsningar i skolgången ansökan om dispens eller systematisk frånvaro från gymnastik och simundervisning samt systematisk frånvaro från klassfester och andra aktiviteter där barnen kunde umgås i könsblandade grupper. Det förekom även att barnen hölls borta från sex- och samlevnads-

undervisning och religionsundervisning. Det var ungefär lika vanligt att barnen hölls borta från klass- och skolfester och andra organiserade gruppaktiviteter, att de hämtades från skolan av en familjemedlem och att flickorna övervakades. Mellan 19 och 32 procent av lärarna uppgav övervakning och mellan 22 och 39 procent uppgav att barnen hölls borta från klassfester. Att flickor i skolan inte fick ha pojkvän på grund av kultur, tradition eller religion uppgav mellan 12 och 29 procent av lärarna och svaren *ganska ovanligt* och *ganska vanligt* var oftast förekommande. Den omvända händelsen, pojkar som inte fick ha flickvän på grund av kultur, tradition eller religion, var betydligt lägre, 3 till 8 procent.

Av dessa studier framkommer att de flesta unga i Sverige själva får bestämma över sin sexualitet och om de vill ha en pojkvän eller flickvän. De flesta är inte oroliga för att de inte själva ska få bestämma vem de ska gifta sig med. Men för vissa flickor och pojkar är detta alltså inte lika självklart.

I Norge, Danmark och Storbritannien har man för att beskriva ungas syn på sexualitet och familjebildande i förhållande till arrangerade äktenskap valt att titta på vilka attityder och erfarenheter unga med utländsk bakgrund har i dessa frågor. Av studierna framkommer skillnader i normer och erfarenheter kring dessa frågor inom etniska minoritetsgrupper, mellan olika etniska minoritetsgrupper och mellan minoritets- och majoritetsgrupperna. Här presenterar vi ett urval av kvalitativ och kvantitativ forskning från Sverige, Norge, Danmark och Storbritannien utifrån olika teman som aktualiseras i förhållande till unga och arrangerade äktenskap.

Familj och autonomi i samband med äktenskap

Anja Bredal menar att arrangerade äktenskap kan inbegripa enighet och en känsla av sammanhang sida vid sida med konflikter och brytningar med familjen. Detta är en av slutsatserna Bredal drar i sin studie¹ *Vi er jo en familie* där hon intervjuat norsk-asiatiska ungdomar. De intervjuades erfarenheter i samband med äktenskapsprocessen handlade om allt från tvivel och ambivalens via upplevelsen av press i olika faser av beslutsprocessen, till allvarliga incidenter med psykisk press, öppen konflikt och tvång. Familjen var både en möjlighet och en begränsning för de unga och inställningen till det arrangerade äktenskapet kunde ses utifrån hur förhållandet mellan den unge och föräldrarna såg ut. De föräldrar som de unga tog ställning för var de som gav dem ett förhandlingsutrymme i frågor som rörde äktenskapet. Om den unge litade på att föräldrarna såg till hans eller hennes bästa och de hade en bra relation ledde detta till mindre konflikter i äktenskapsprocessen. Denna blev i sig till ett manifest över familjesamhörigheten. I studien uttalar sig en av de manliga informanterna så här:

"(...) Og så er det det jeg snakket om sist, at jeg har resurssterke foreldre. Når man føler sig ivaretatt, er man tryggere på å overlate avgjørelsen til de. Du vet at de kan forvalte dine interesser. Det at faren min fant kona mi for eksempel...Hans valg blir mine valg, ikke sant. Som med en erfaren advokat versus en fersk – du kan overlate mer...Jeg vet for eksempel at min far ikke setter penger foran...Så du kan si at jeg kunne «out-source» en del av virksomheten, men måtte «kvalitetssikre» underveis." (Bredal 2006 s. 264–265)

Bredal hänvisar i studien till Hilde Lidéns² teoretisering av föräldraauktoritet och ungas upplevelse av autonomi. Lidén menar att ju mer barn och unga väljer att göra det som förväntas av dem, desto mer upplever de att de har frihet i förhållande till äktenskapet. Om de själva väljer det som anses som förnuftigt eller "det rätta" innanför de gränser som sätts upp för dem så upplever de att de har föräldrarnas förtroende och föräldrarna upplevs inte som auktoritära eller kontrollerande.

Flera av Bredals informanter menade att en orsak till att de samtyckt till det arrangerade äktenskapet var att de ansåg att föräldrarna hade något att bidra med och utgick från deras intressen. En annan viktig förutsättning för att de unga skulle uppleva det arrangerade äktenskapet som positivt var att äktenskapet först och främst skulle vara ett mål i sig och inte ett medel till något annat som släktallianser, ekonomiska transaktioner eller ett uppehållstillstånd i Norge. Bredal menar att de ungas upplevelse av inflytande på processen ska ses som ett relativt begrepp och inte som något den unge antingen har eller inte har. Upplevelsen av inflytande kan skilja sig från person till person och också över tid hos samma person. De unga i studien jämförde sig med andra unga både i minoritetsbefolkningen och i majoritetsbefolkningen samt i hemlandet.

I processen runt äktenskapet kunde det finnas utrymme för förhandling mellan de unga och föräldrarna. De ramar som omgav processen runt äktenskapet ser Bredal som mer konstanta. Det handlar dels om normer kring sexuell ärbarhet för kvinnor, dels om familjegemenskapen. Ärbarhetsnormerna ser flera av Bredals informanter som en negativ tvingande ordning som de unga och föräldrarna är lika utelämnade till. De flesta av Bredals informanter

menade att det var andra inom gruppen som skvallrade och spred rykten vilket försvårade deras livssituation. Hur de unga såg på och påverkades av familjegemenskapen var en mer komplex fråga menar Bredal. Hon lyfter fram att det kollektivistiska livssammanhang som de unga socialiserats in i och levde i gjorde att *familjen satt i kroppen* för de unga. Detta kan upplevas som positivt för vissa och som negativt för andra, för de flesta upplevdes det som både och enligt Bredal. En viktig slutsats som Bredal ser var att:

"Familiens betydning for de unges identitet er det som kan forklare både hvorfor moen unge opplever at de bestemmer selv, og at andre føler seg tvunget." (Bredal 2006 s. 276)

Det är för att kollektivorienteringen är internaliserad (införlivad i det egna tänkandet) hos de unga som den press från familjen som finns runt äktenskapet fungerar menar Bredal. I den kollektivorienterade logik som arrangerade äktenskap praktiseras i finns det på så sätt en potential för psykisk press i form av hot om att uteslutas eller att brista i lojalitet mot föräldrarna. Bredal säger att tvångsäktenskap och "giftepress" till följd av detta kan förstås som en del av kulturen. Ofta upplever inte unga motsättningar mellan egna önskningar och föräldrarnas önskningar.

Genom att föräldrarna i olika grad är med i processen runt äktenskapet så faller inte heller hela ansvaret på den unge ensam. Genom att avsäga sig en del av ansvaret för äktenskapet visar den unge också att man tar ansvar för och hänsyn till föräldrarna och familjens intressen. Att själv ta ansvar för val och beslut kring äktenskapet oavsett föräldrarnas samtycke kan å

ena sidan utifrån ett kollektivistiskt perspektiv framstå som oansvarigt, barnsligt och egoistiskt. Å andra sidan framkommer av Bredals intervjuer att också föräldrarna kan vara intresserade av att låta de unga själva ta ett större ansvar för äktenskapet. En av de intervjuade kvinnorna resonerar kring pappans beslut:

"I: Faren min sier at det att dere finner mennene deres selv... Det er sånn at da kan du ikke klandre foreldrene dine for hva som skjer med deg resten av livet. For du har lettere for å gi opp ting som du ikke har valgt å gjøre selv, enn å gi opp noe som er din avgjørelse. Skjønner du hva jeg mener?" (Bredal 2006 s. 253)

Bredal ser här ett individuellt ansvar som inte utesluter eller går på tvärs mot kollektivet. Pappan vill att dottern ska vara så pass involverad i processen att hon känner sig ansvarig men inte så mycket att föräldrarna inte är involverade. Den unge kan ges ansvar för att hitta en partner men föräldrarna ska fortfarande ha vetorätt. I Bredals studie problematiseras den möjlighet som vissa unga, särskilt kvinnor, i en minoritetskontext upplever att de har att själv välja partner. Bredal menar:

"Når foreldre sier at de unge kan "finne en selv" er dette alltså noe de unge tar med en klype salt, og noen er innforstått med en minimumstolkning. Andre er mer kritiske, som når den sist siterte kvinnen avfeier farens lovnad som taktikk: Tillbudet om å finne en selv er ikke mye verdt når det samtidig ikke er lov å treffe noen. For henne er det hyklersk så lenge faren begrenser hennes adgang till arenaer der hun faktisk kunne finne en selv. Hvis de

strengeste ærbarhetsnormer og idealer om kjønnssegregasjon samtidig skal holdes i hevd, er ikke "finne selv" gjennomførbart, mener hun." (Bredal 2006, s. 251)

Astrid Schlytter för i sin bok *Rätten att själv få välja* (2004) fram att det arrangerade äktenskapet inte bara reglerar förhållandet mellan mannen och kvinnan i samband med äktenskapet och efteråt utan att det anger handlingsramarna för flickornas liv redan från barnsben. Flickornas autonomi kränks då de hindras att tänka, resonera, göra egna val och utvecklas känslomässigt. Schlytter menar också att det ständigt närvarande hotet om bestraffning vid normöverträdelser innebär begränsningar av den kroppsliga integriteten. De faktiskt utförda bestraffningarna hotar både den kroppsliga hälsan och flickans liv. Utifrån en analys av fyra flickors livssituation lyfter hon fram de köns-specifika normer som sätter gränserna för flickornas handlingsutrymme:

- flickan ska vara lydig
- flickan får inte bestämma över sin egen sexualitet
- flickan får inte bestämma vem hon ska gifta sig med (Schlytter 2004 s. 45).

Familjens medverkan och val av partner

I den danska studien *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) från Socialforskningsinstituttet framkommer att en övervägande del av de unga i studien levde ett liv som överensstämde med unga med dansk bakgrund.³ Det fanns dock en del som upplevde begränsningar i fritid och val av partner. Det var främst flickorna som upplevde begränsningar i sin fritid, val av pojkvän

och krav på oskuld innan äktenskapet. Till exempel var det mer än fyra gånger så många flickor från Turkiet, 55 procent, som inte hade haft en pojkvän jämfört med pojkar från Turkiet som inte hade haft en flickvän, 14 procent.

En tydlig majoritet, 85 procent, uppgav att de själva valde äktenskapspartner. Det var också runt 85 procent som menade att kärlek hade stor betydelse vid val av äktenskapspartner. Särskilt flickorna ansåg att även delade livsvärderingar och religion var viktiga. Att dela samma religion såg de som flera gånger viktigare än att ha samma ursprungsland. Runt 40 procent menade att de lite eller inte alls tog hänsyn till föräldrarnas acceptans i val av partner. För dessa var det viktigare med kärlek och delad livssyn hos partnern än föräldrarnas åsikt. Merparten ansåg dock att det var viktigt med föräldrarnas acceptans av partnern och genomgående tyckte kvinnorna att det var viktigare än vad männen tyckte.

Det är svårt att i studien dra gränser mellan självvalda äktenskap med eller utan hänsyn till föräldrarna och av familjen arrangerade äktenskap. Bland unga med pakistansk bakgrund uppgav en tredjedel att äktenskapen var arrangerade av föräldrarna, var tionde uppgav att även andra släktingar var involverade. Cirka 10 procent av de med turkisk bakgrund, 15 procent av de med libanesisk bakgrund och 45 procent av de med pakistansk bakgrund var förlovade eller gifta med en kusin, det vill säga endogami i betydelsen att gifta sig inom släkten. Av flickorna var det 11 procent, och av pojkarna 2 procent, som uppgav att de funnit sin partner genom familjen. Var femte, 19 procent, av de som var gifta eller förlovade uppgav att föräldrar, familj eller föräldrar och familjen varit involverade i att hitta partnern.

I studien lyfter forskarna fram att familjens medverkan i de äktenskap som beskrivs som arrangerade ser olika ut. Familjen kan vara en kontrollmekanism för att garantera att partnern är ett bra val och att de unga "matchar" varandra. Det kan vara en förhandling om vilka krav som föräldrarna har på en partner och vilka kompromisser som kan göras och det kan vara barnet som presenterar föräldrarna för partnern eller föräldrarna som presenterar partnern för barnet. De viktigaste delarna i arrangemanget är enligt studien att de unga går till väga på "rätt sätt" och att de följer de endogama regler som kan finnas, till exempel kast, etniskt ursprung och religion. Att gå till väga på rätt sätt kan vara att de unga ger föräldrarna möjlighet att vara involverade och stå för vissa beslut, att bemöta föräldrarna respektfullt och låta dem ha den auktoritära rollen. Särskilt betydelsefullt blir det att den unge går till väga på rätt sätt utåt och inte låter föräldrarna förlora anseende, heder eller ära. En möjlig indikation på ett tvångs-äktenskap är att de unga inte själva har varit involverade i valet av partner eller känt till förlovingen eller äktenskapet. I undersökningen framkom att 4 procent av de unga inte haft något inflytande på processen.

Transnationella äktenskap

I den kvantitativa undersökningen i rapporten *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) framkommer också att 58 procent av de som var förlovade eller gifta var det med någon från föräldrarnas födelse-land. Också här fanns det stora skillnader mellan könen. Tre fjärdedelar av flickorna uppgav att de hade samma ursprung som sin partner medan 40 procent av männen uppgav detta.

Den norska rapporten *Grenseløs kjærlighet?*

(Daugstad 2006) visar att minoritetsungdomar i Norge i hög grad gifter sig i transnationella äktenskap inom den egna etniska gruppen. Bland personer med bakgrund i Pakistan, Turkiet och Marocko var det mellan 65 och 76 procent av dem som gifte sig i Norge mellan 1996 och 2004, som gifte sig med en person som var bosatt utanför Norges gränser. Även de unga som själva var födda i Norge, av föräldrar födda i dessa länder, gifte sig transnationellt i lika hög grad. I en engelsk studie,⁴ *Community perceptions of forced marriage* som bygger på fokusgrupps-intervjuer med unga och äldre med bakgrund i Bangladesh och Pakistan om deras syn på äktenskap, framkom att unga män var mer positivt inställda till transnationella äktenskap än unga kvinnor

En slutsats som forskarna kommer fram till är att förekomsten av transnationella äktenskap är beroende av hur stort urvalet är inom den egna etniska gruppen i Storbritannien men också av statusmarkörer inom den etniska gruppen. På grund av de krav som ställdes från familjen på en acceptabel äktenskapspartner som etnicitet, kast, religion eller utbildning var möjligheterna att hitta en partner i Storbritannien begränsade vilket ledde till transnationella äktenskap för de unga (Samad & Eade 2002).

Bakgrundsfaktorer till ungas identitetsbyggande

Anja Bredal (2006) menar att det ofta undervärderas hur starkt knutna barn är till sina föräldrars bakgrundsland och den kulturkrets föräldrarna tillhör. Denna tillhörighet blir särskilt tydlig just vid beslut kring äktenskap.

Bredal hänvisar till Annick Prieurs och Christine Jacobsens forskning där det framkommer att familjens traditioner, etnicitet och religion

är avgörande för ungas identitetsbyggande i en minoritetskontext.

Prieur tittar särskilt på religionens betydelse för unga. Hon menar att religionen sitter i kroppen på hennes informanter.⁵ Bredal menar att religionen är ett område där de unga har större möjligheter att själva forma sig en position oavsett föräldrarnas uppfattning. Till skillnad från områden som mer direkt inbegriper familjen i val av äktenskapspartner (Bredal 2006).

Av den danska rapporten *Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere*.⁶ (Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration 2007) framkom att unga mellan 18 och 34 år som var födda i Danmark, men med föräldrar som kom från Turkiet eller Pakistan, låg mycket närmare personer som själva var födda i Turkiet och Pakistan än de med dansk bakgrund i frågor om sexualitet, jämlikhet, äktenskap och skilsmässa.

I studien ställdes frågan i vilken grad man tyckte att det var de unga själva och inte föräldrarna som skulle välja äktenskapspartner. Av de svarande med bakgrund i Danmark höll 98 procent med om detta, av de med bakgrund i Iran svarade 93 procent att de höll med, sedan följde de med bakgrund i Vietnam (92 procent), de med bakgrund i Västbalkan (91 procent), de med bakgrund i Turkiet (88 procent), de med bakgrund i Irak (87 procent), de med föräldrar med bakgrund i Turkiet (87 procent), de med föräldrar med bakgrund i Pakistan (74 procent) och de med bakgrund i Pakistan (56 procent).

Det var ännu större skillnader mellan grupperna i attityder till att låta de egna barnen gifta sig med en person med dansk bakgrund och i attityder till skilsmässa. Attityderna skilde sig åt mellan kvinnor och män. Till exempel kunde endast 38 procent av kvinnorna vars föräldrar hade bakgrund i Turkiet tänka sig att låta sina egna barn gifta sig med en person med dansk

bakgrund, motsvarande för männen var 55 procent. Att de två grupperna med unga vars föräldrar var födda i Turkiet eller Pakistan fortfarande låg så långt ifrån danskarna i normer och värderingar, trots att de själva var födda i Danmark, menade forskarna var tankeväckande och visade på att normsystemet inom familjen har större påverkan på unga än det omkringliggande samhället. Utifrån detta drog forskarna slutsatsen att integrationsprocessen i Danmark kunde förväntas gå relativt långsamt. En annan slutsats som drogs i studien var att landbakgrund var mer avgörande i förhållande till attityder än andra bakgrundsfaktorer som till exempel religiositet, utbildningsgrad och tillgång till arbetsmarknaden.

I Samad och Eades studie *Community perceptions of forced marriage* (2002) såg forskarna att det fanns skillnader mellan äldres och yngres attityder till föräldrarnas medverkan vid äktenskapet. Forskarna menade att bland unga med bakgrund i Pakistan och Bangladesh fanns det en starkare individualistisk känsla än bland de äldre från samma länder som deltog i studien. Forskarna ansåg att nyckelfaktorer till detta var utbildning och social rörlighet.

Det fanns också skillnader mellan generationerna i val av äktenskapspartner. Majoriteten av de unga i studien ville fortfarande ha arrangerade äktenskap men med en högre grad av valmöjlighet än vad de upplevde att de hade. De hade också andra krav på partnern, de ville helst gifta sig med någon som bodde i England och inte i ett transnationellt äktenskap, vikten av kast var inte lika stor som hos de äldre generationerna utan utbildning och social klass var viktigare. Särskilt för de unga kvinnorna var partnerns utbildning viktig eftersom deras uppfattning var att utbildade män var mindre traditionella och konservativa.

För de unga i studien var också heder en viktig fråga. Om de själva skulle hotas av ett tvångsäktenskap uppgav de flesta att de ville att saken skulle lösas inom familjen då detta var det mest hedervärda. De var negativa till att blanda in utomstående, de hade en negativ syn på socialtjänsten och de kände en stor misstro mot lokala imamer och andra lokala ledare och hade inget förtroende att vända sig till dessa i frågor om äktenskap eller konflikter med familjen. För att förebygga tvångsäktenskap och föra en dialog med den äldre generationen om äktenskap och föräldrainflytande efterlyste de unga dock samfundets ledares stöd. De menade att de religiösa ledarna hade mycket större möjligheter än unga själva att få föräldrarna att lyssna.

Religionstillhörighetens betydelse i förhållande till äktenskap och val av partner belystes i studien *Ethnic Minorities in Britain – Diversity and Disadvantage* (Modood et al. 1997). I studien undersöktes föräldrars beslutande över äktenskapspartner beroende av religion (sikhisk, hinduisk och muslimsk) och ålder. Inom alla tre religioner var föräldrainflytandet lägre bland de yngre, 16–34 år, dock fanns stora skillnader mellan religionerna och också mellan könen. Detta tyder på att ungas inflytande över processen har ökat, särskilt bland de unga hinduerna och sikherna. För unga hinduer (16–34 år) fanns små skillnader mellan könen och föräldrainflytandet var relativt litet, 18–20 procent. Föräldrainflytandet var större för sikhiska unga och det fanns också skillnader mellan könen. För män var föräldrainflytandet 41 procent och för kvinnor 27 procent. För muslimska unga var föräldrainflytandet störst och även där fanns skillnader mellan könen, men där var det de unga kvinnorna som i högre grad uppgav att föräldrarna hade inflytande över äktenskapsprocessen. För 49 procent av män-

nen och 67 procent av kvinnorna var det föräldrarna som fattade beslut om äktenskapspartner.

Vikten av föräldrarnas acceptans

Av studien *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) framkom att runt 60 procent av de unga ansåg att det var viktigt med föräldrarnas acceptans av partner och genomgående tyckte kvinnorna att det var viktigare än vad männen tyckte. Också i den danska studien *At finde den eneste ene – hvordan etniske minoritetsunge i Danmark danner par. Konflikt og intervention*. (Singla 2006) framkom att för minoritetsungdomar i Danmark spelade föräldrarnas acceptering av det egna valet av äktenskapspartner en större roll än för unga med dansk bakgrund. I Bredals kvalitativa studie talar en av de kvinnliga informanterna om vikten av att få föräldrarnas samtycke:

"A: Men er det vigtig for deg att de...?"

I: Er fornøyd?

A: ...er fornøyd med mannen din? At de aksepterer mannen din?

I: Hm...Det var viktig for meg da. Det var derfor jeg...Det var litt viktig for meg, at de aksepterer...Det var det.

A: Fordi att du...?

I: Fordi de er foreldrene mine, liksom. Jeg kan ikke bare gi blaffen i dem. Det kan jeg ikke. Det har gitt meg noe, de også, ikke sant. Så jeg må også være rettferdig. Hvi jeg føler at andre skal være det, så...Det hade jeg ikke gjort...

A: Men når du sier at de har gitt deg noe, føler du att du gir noe tilbake igjen? At de får lov til å være med litt...i ditt ekteskap?

I: Ja,ja. Vi er jo en familie, altså. Jeg

snakker og diskuterer med pappa også om livet mitt, og...Det går ganske bra nå. Men etter konflikten og det der, så har pappa også gitt fra seg noe. Han snakker ikke lenger om æren og...Han gjør ikke det.” (Bredal 2006 s. 262)

Bredal ser att för de unga innebär föräldrarnas acceptering av de egna valen mycket. Att vara en familj innebär både att ge och att ta. Hon ser att de unga och föräldrarna tillsammans är med och skapar det som är familjen. De unga och föräldrarnas förhandlingar och positioneringar, kompromisser och konflikter leder för vissa till omförhandlingar av vad som är acceptabelt i förhållande till äktenskapet.

Skillnader mellan pojkar och flickor

Av tidigare refererade studier framkommer att det är flickorna som i högre grad än pojkarna blir begränsade av föräldrarna i sitt handlingsutrymme i samband med det arrangerade äktenskapet och val av partner. Av studien *Community perceptions of forced marriage* kommenterar en av informanterna skillnaden i villkor för unga män och unga kvinnor:

“As males we are not pressurised. As a mother she loves her son most...They don't want the sons to get married quickly. They are the breadwinners. They provide for their parents when they get older...whereas the daughters, to save them from going to other cultures, they would like to get them married quickly.”

(Bangladeshi Young Men, Middle Class)
(Samad & Eade 2002 s. 77)

I Bredals studie *Vi er jo en familie* finns ett citat som belyser en annan sida av de köns-specifika förväntningarnas konsekvenser för unga. En ung man i studien reflekterar över att fokus alltid är på flickor och kvinnors utsatthet och att man missar den press som finns på männen i förhållande till arrangerade äktenskap:

“Media fokuserer bare på jenter, men jeg kjenner mange historier med gutter som er presset. Gutter har et helt annet forventningspress på seg. Det er opp til ham om foreldrene skal ha en lykkelig alderdom. Jeg har jo ødelagt deres drøm, ikke sant. Mens en jente bare kan gifte seg med hvem som helst og stikke av. Men alle føler vel at en selv har det verst...” (Bredal 2006 s. 258)

Bredal ser att situationen för hennes informanter i förhållande till äktenskapet är ganska lika oberoende av kön. Detta knyter hon till att hennes fokus i studien är de ungas förhållande till föräldrar och familj och på processen runt äktenskapet. Om fokus hade varit på ungdomstiden hade det varit större skillnader då pojkarna där har färre begränsningar än flickorna.

Äktenskap som ett sätt att öka handlingsutrymmet

En del studier lyfter fram att unga kvinnor kan uppfatta äktenskapet som den enda vägen att bli "vuxen" och få större frihet och utrymme i det offentliga rummet. Integrationsverkets studie *Låt oss tala om flickor...* (Integrationsverket 2000) tar upp att äktenskapet bland vissa ungdomar kan ses som en utväg från föräldrars kontroll och från upplevelser av att ha misslyckats i skolan.

Unni Wikan (Integreringskart 2008) lyfter fram det i Norge uppmärksammade rättsfallet, den så kallade Drammenssaken. Den unga flickan Bakhan förklarade vid rättegången om den frihet hon kunde få genom att som 15-åring gifta sig. Hennes liv i Norge var starkt begränsat och handlade om att ta hand om hushåll och småsyskon och att sitta hemma om kvällarna. Hon var kontrollerad av sin pappa och sin äldre bror. Genom att gifta sig skulle hon få komma ut, se på bio och gå på kafé med sin man. Bakhan menade i rätten att hon valde ett tvångs-äktenskap. Då hon inte fick valet att inte bli gift så valde hon en av de fem kandidater hon blev erbjuden. Wikan menar att ett tvångsäktenskap inte behöver upplevas som tvång, upplevelsen kan komma efteråt då eventuella konsekvenser av valet blir tydliga.

I en svensk intervjustudie med muslimska gymnasieflickor *Jämställdhet, islam och framtidsdrömmar* (Haag & Risenfors 2007) framkommer att för vissa av flickorna sågs inte det arrangerade äktenskapet som ett tvång från föräldrarnas sida utan som en trygghet och garant för att det skulle bli rätt. Flickorna menade att om de gifte sig med en bra man kunde det leda till frigörelse från föräldrarna. De förde fram att kvinnor som gifter sig får en annan status. Och om de fick en snäll man så menade de att de själva skulle bli mer självständiga och få en frihet som de inte hade som ogifta. Av en intervju som gjordes med två flickor framkommer hur de unga genom att av omgivningen ses som gifta, kan få en helt annan frihet:

"I: Pojkvän eller flickvän, hur ser man på det?

Aram: Man ser inte ...

Zafirah: Man ser inte, det är hemligt, men om det kommer fram, det måste vara meningen att de planerar att gifta sig. De kanske inte kan nu om de pluggar utan planerar om några år eller så...

Aram: Ja, det är ofta så att man alltid har den avsikten, men ofta blir det ingenting av. Om man är ung så ångrar man sig hela tiden.

I: Om man bestämmer sig för giftermål ...

Zafirah: Det beror på vad man själv vill, man brukar först lära känna varandra och sen förlovar man sig sen när man vill gifta sig.

Aram: I islam så är det förbjudet att man sitter ensamma utan vittne, man brukar säga att djävulen alltid är den tredje med så då brukar man synda. Det vi brukar göra är att dom inte känner varandra förän de hör talas om varandra. Först kollar föräldrarna upp hur han är och frågar honom om allting och sen frågar de tjejen om hon tycker det verkar bra så börjar de prata med varandra. Sedan kanske de förlovar sig och för att få vara ensamma skriver man äktenskapskontraktet och då är man gift men utan bröllop, man är i alla fall förlovad.

Zafirah: Man är gift förlovad, alltså om man fortfarande bor hemma, men då får man göra vad man vill. Man får gå ut själv.

Aram: Alltså det är giftermålet som är viktigt att gå ut med det och säga att de här två är gifta, det är jätteviktigt. Giftermålet är en fullbordad av äktenskapskontraktet. Hemliga äktenskap är inte bra." (Haag & Risenfors 2007, s. 25)

Arrangerade äktenskap och unga romer

De flesta internationella studier om ungas syn på äktenskap handlar om unga med bakgrund i Mellanöstern och Syd- och Östasien. I Sverige har också romska ungdomars situation i förhållande till arrangerade äktenskap lyfts fram i vissa sammanhang. I Christina Rodell Olgaçs rapport *Vi är rädda att förlora våra barn* (Rodell Olgaç 1998) för Rädda Barnen lyfts de romska tonårsflickornas situation fram. Inom den romska gruppen sker från tidig ålder en gradvis socialisering mot könssegregerade sammanhang. Ofta förväntas flickor från och med tolv års ålder i högre grad delta i hushållet och de vuxna kvinnornas göromål. Flickorna gifter sig ofta tidigt, vilket kan vara ett sätt för familjen att behålla kontrollen över flickorna och skydda dem från inflytande från majoritetssamhällets kultur. De romska flickorna lämnar ofta skolan i förtid som följd av tidig familjebildning. Det förekommer också restriktioner kring klädsel, umgänge och tillgång till information om den egna kroppen som pubertet, sexualitet, preventivmedel och graviditet.

Lena Olsson skriver i antologin *Behag och begär. Kulturella perspektiv på kroppens, intimitetens och sexualitetens transformationer* (1998) om den starka laddning som finns kring kvinnans kropp inom gruppen finska zigenare. Äktenskapet, att leva med en man, är det enda legitima sättet för en kvinna att uppnå självständighet i förhållande till den egna familjen.

Inom gruppen råder starka tabu- och skamföreställningar runt överträdelser av könsgränser runt de flesta områden. Det finns inget neutralt socialt umgänge mellan kvinna och man och att bli sedd ensam i en situation som definieras som sexuell är omgärdat med starka skamföreställningar.

Enligt traditionen ska kvinnan vara oskuld före äktenskapet, medan samma förväntningar inte finns på mannen. Oskuldskravet för flickorna gör att de sällan lämnas ensamma utan de är bevakade av föräldrar, bröder eller av gruppens sociala kontroll som exempelvis skvaller. Den sociala kontrollen utförs såväl av kvinnor som av män. Om det framkommer att en kvinna haft en tillfällig sexuell relation innebär detta troligtvis någon form av bestraffning av kvinnan.

Rymning är ett sätt för kvinnan att kunna leva öppet med en man hon själv valt. Om mannen är godkänd av kvinnans släkt är relationen accepterad när paret återvänder. Om mannen inte är godkänd kan paret bli jagat och kvinnan återhämtad till hemmet (Olsson 1998).

I Skolverkets rapport *Romer i skolan – en fördjupad studie* (Skolverket 2007) framträder olika uppfattningar om romska flickors situation. Av de intervjuer som genomförts med skola, föräldrar och barn framkom bland annat att föräldrarna var rädda att deras flickor skulle assimileras och bli som flickorna i majoritetssamhället. Orsaker till flickornas många gånger höga frånvaro från skolan uppgavs vara att de hölls hemma från skolan eftersom föräldrarna var oroliga för att skolan inte tog hand om barnen ordentligt. Vissa barn hölls hemma då skolan skulle på utflykt, när det var sexual- och samlevnadsundervisning eller idrott och hälsa.

I intervjuerna framkommer tendenser till att barnen hade blivit friare och att det var vanligare att de själva fick bestämma vem de skulle gifta sig med. Det förekommer dock att romska flickor försvinner tidigt från skolan, ofta redan i årskurs 7. En del av de romska flickor som intervjuas för fram att de inte alltid tillåts att gå i skolan. Flera utsagor lyfts fram om att flickor rymmer eller riskerar att bli bortrövade på väg

till och från skolan. Skolverkets studie visar att skolfrånvaron bland romska barn var omfattande (mellan 30 och 50 procent i grundskolans senare år).

I Socialstyrelsens rapport *Omhändertaganden av romska barn* (2006) berättar handläggare inom socialtjänsten att det utifrån deras erfarenhet var vanligt att de romska flickorna slutade att gå i skolan på högstadiet. De skäl för frånvaron som familjerna uppgav var bland annat att de var rädda att flickan skulle bli bortrövad på väg till och från skolan. Flera socialkontor beskrev att de satte in extra insatser för dessa elever. Det kunde exempelvis vara taxi till skolan eller kontaktpersoner som hämtade barnet till skolan varje dag.

En annan orsak till att flickorna slutade skolan under högstadiet var att flickorna i tonåren förväntades lära sig att sköta ett hem. Det framkom en oro från några av de intervjuade handläggarna att de hade tappat bort de romska flickorna då de sades ha flyttat till en annan stadsdel. Socialsekreterarna misstänkte att de hade gift sig och slutat i skolan.

Det framkom också i rapporten att en anmälningsorsak för romska barn i kommunerna var att det förekommit att romska flickor gifts bort innan de var myndiga. Socialstyrelsen arbetade i utredningen tillsammans med en referensgrupp bestående av flera olika romska riksförbund vilka fick möjlighet att reflektera över resultaten av kartläggningen. Referensgruppen förtydligade att alla företeelser inte gäller generellt för alla romer. Det är till exempel inte generellt så att flickor gifts bort innan de är myndiga utan det handlar om en begränsad grupp som har denna tradition och då oftast de utomnordiska och nyanlända romerna.

Tvång och våld runt äktenskap och partnerval

Astrid Schlytter för i boken *Rätten att själv få välja* fram att konflikter i familjer där arrangerade äktenskap är tradition uppstår när den enskilda inte vill leva efter gruppens normer och värderingar och det inte är tillåtet att gå sin egen väg enligt dessa normer (Schlytter 2004).

Av den danska studien *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark* (Schmidt & Jakobsen 2004) framkommer att döttrarnas såväl som familjens anseende stod på spel när det kom till partnervalet. Författarna såg att detta i vissa fall ledde till konflikter mellan de unga och föräldrarna. En tredjedel av flickorna uppgav att de hade haft stora konflikter med sina föräldrar om hur mycket inflytande föräldrarna skulle ha i val av partner medan motsvarande för pojkarna var 5 procent. En fjärdedel av flickorna hade haft stora konflikter med föräldrarna då föräldrarna inte accepterade deras val. Motsvarande för männen var 5 procent.

En av slutsatserna i studien var att styrningen av val av äktenskapspartner sker långt innan en eventuell förälskelse eller äktenskapsförhandling blir aktuell. Ungdomarna kan antingen följa de regler som gäller för val av partner som endogami och att gå till väga på rätt sätt eller försöka förhandla med sina föräldrar. Hur förhandlingsutrymmet kan se ut varierar och om den unge har gått till väga på fel sätt kan hon eller han utsättas för konsekvenser som våld och övergivande.

Anja Bredal lyfter i sin studie *Vi er jo en familie* (2006) fram att konfliktnivån i förhållande till det arrangerade äktenskapet var beroende av om den unge hade en familj med en rigid och hierarkisk eller med en öppen och flexibel ordning där det fanns utrymme för den unge att

reflektera och förhandla. Det fanns också ett samband mellan konfliktnivån och gränsöverskridande partnerval som hotade familjegemenskapen eller när den unge äventyrat de sexuella ärbarhetsnormerna.

Också av den danska studien *At finde den eneste ene – hvordan etniske minoritetsunge i Danmark danner par. Konflikt og intervention* (Singla 2006) framkom att ungas förhandlingsutrymme i förhållande till äktenskap och val av partner var beroende av familjens vilja att förhandla. En del av föräldrarna beskrevs som flexibla och i stånd att acceptera den unges synpunkter och val av partner, där sågs parbildandet som ett samspel mellan de unga och föräldrarna. En mindre del av föräldrarna beskrevs som rigida, vilket ledde till konflikter i samband med val av partner. Vad som kan betraktas som press, tvång, kränkningar, hot och våld i förhållande till äktenskapet kan också skilja sig åt mellan de unga och föräldrarna.

I Samad och Eades studie *Community Perceptions of forced marriage* (2002) framkom en tendens bland de äldre informanterna att förneka förekomsten av tvångsäktenskap medan detta inte gjordes av de yngre deltagarna. Vidare framkom att de äldre deltagarna med tvång främst menade fysiskt våld. För ungdomarna fanns det inte någon skillnad mellan fysiskt eller psykiskt tvång, våld eller press. För dem var den psykologiska pressen i samband med ett äktenskap lika oacceptabel som fysiskt tvång. I fokusgruppsintervjuerna med de äldre deltagarna fördes diskussioner om interetniska och interreligiösa äktenskap och det framkom att detta inte var acceptabelt och att föräldrarna var beredda att sätta psykisk och känslomässig press på barnen och hota med att förskjuta dem för att få dem att avsluta ett sådant förhållande. Detta sågs inte av den äldre generationen som

tvång. Det var främst att gifta sig utom sin religion som sågs som ett särskilt känsligt ämne.

I den norska rapporten *Integreringskart 2008* (Svensson 2008) lyfts den norska polisens erfarenheter av arbetet mot tvångsäktenskap i *Kompetensteamet mot tvångsäktenskap* fram. De ser att tvångsäktenskap dels kan vara en del av en familjs hedersrelaterade våld och förtryck av en enskild familjemedlem, dels kan det vara målet för olika hedersrelaterade begränsningar och förtryck. Polisen menade att alla tvångsäktenskap innehåller element av hedersrelaterat våld, fysiskt eller psykiskt. Polisen såg att det till största delen är kvinnor som riskerar att drabbas av våld och hot i samband med ett tvångsäktenskap.

I rapporten lyfter polisen fram att om det är en kvinna som har flyttat till Norge i samband med ett äktenskap med en där bosatt man förekommer det att kvinnorna har upplevt att de blivit utnyttjade som hjälp för hela familjens storhushåll, utsatta för grovt våld, sexuellt utnyttjande, frihetsberövande och att de nekats all möjlighet till social integrering i Norge. I de fall där det var en i Norge boende kvinna som utsatts för ett tvångsäktenskap med en man från familjens ursprungsland har flera poliser upplevt att mannen, som ofta haft en patriarkalisk syn på könsrollerna, har sett det som förnedrande att vara både praktiskt och ekonomiskt beroende av kvinnan. Detta har tillsammans med ett behov av att kontrollera henne socialt i flera fall lett till att kvinnan utsatts för våld och i vissa fall våldtäkt.

För *Anknytningsutredningens* räkning gjorde SCB en intervjuundersökning med 589 utländska kvinnor som på grund av anknytning fick uppehållstillstånd 1992. Av kvinnorna i undersökningen hade 14 procent varit illa i förhållandet och 6 procent hade utsatts för våld. Bland

de kvinnor som farit illa i förhållandet förekom det en något större andel kvinnor som hade ingått arrangerade äktenskap eller träffat mannen genom en kontaktförmedling (SOU 1997:152).

Grazyna Lenardt (2008) har studerat kvinnor som sökt hjälp då de misshandlats i sitt förhållande. Kvinnorna eller deras föräldrar var födda utanför Sverige.⁷ De flesta av kvinnorna, 68 procent, var i åldern 18–29 år när de inledde förhållandet. Tretton av kvinnorna var yngre än 18 år då förhållandet inleddes. En del av dessa förhållanden har inletts i Sverige och uppehållstillstånd har beviljats på grund av äktenskap eller samboförhållande trots att flickan var underårig. Materialet visar också att det i förhållandena kunde vara stor åldersskillnad mellan mannen och kvinnan. I flera fall handlade det om att en 16–18-årig flicka kom till en 40-årig man som bott en längre tid i Sverige.

Cirka en tredjedel av de 139 kvinnor som sökt hjälp då de utsatts för våld uppgav att de levde i ett arrangerat äktenskap. Drygt hälften av kvinnorna svarade att de inte, eller nästan inte, kände sin man då de inledde förhållandet. Endast några få kvinnor uppgav att de känt sin man under en längre tid. Bland dessa fanns kvinnor som var kusiner till sin man och som känt honom under hela uppväxten.

Materialet visade också på ett utanförskap hos kvinnorna. Hälften av de våldsutsatta kvinnorna bodde i segregerade områden där avståndet mellan personer med svensk bakgrund och personer med utländsk bakgrund var stort. Var femte kvinna träffade bara landsmän, var tredje kvinna träffade i huvudsak bara andra med utländsk bakgrund. Några av kvinnorna uppgav att de inte alls hade något umgänge. Drygt hälften av kvinnorna uppgav att de aldrig eller sällan träffade sin släkt. Kvinnorna var också ofta

aktivt isolerade av sin man, 43 procent av kvinnorna uppgav att mannen ofta hindrade dem från att träffa släkt och vänner, 37 procent uppgav att mannen gjorde detta ibland.

Runt 70 procent av kvinnorna kontrollerades också ekonomiskt då mannen undanhöll sina inkomster för dem, ransonerade pengar för dem eller tog kvinnornas pengar. Det var 34 procent av kvinnorna som uppgav att mannen hindrat henne från att arbeta och 33 procent som uppgav att de hindrats från att läsa svenska. Mannen kunde motivera detta med att kvinnan kunde bli för "svensk".

När kvinnorna förklarade mannens motiv till att misshandla dem uppgav 73 procent att hon inte uppfört sig som han önskat, 55 procent att hon måste underordna sig, 35 procent att han hade rätt att slå och 30 procent att det var tillåtet enligt religion eller tradition. En del kvinnor upplevde att mannens aggression ökade när medlemmar av hans familj, som hennes svärmor eller svärfar, kritiserade henne. Det framkom att de kvinnor som kommit till Sverige för att gifta sig med en här boende man ofta blev hotade av honom med att skickas tillbaka till hemlandet. Ett annat sätt att kontrollera kvinnorna vara att förtala henne och framställa henne i dålig dager inför hennes familj i hemlandet. Detta kunde få som konsekvens att hon frystes ut av sin egen familj och förlorade deras stöd och att det förhindrade henne att återvända till hemlandet. En del kvinnor hotades också av mannen med att han skulle skicka deras eller kvinnans barn till hemlandet (Lenardt 2008).

Av Socialstyrelsens utvärdering av skyddade boenden *Frihet och familj* (2007b) framkom att de flesta av de intervjuade som utsatts för eller hotats med tvångsäktenskap också hade utsatts för fysiskt våld. Andelen utsatta för fysiskt våld

var cirka 70 procent. Nästan 40 procent hade hotats till livet. De ogifta kvinnornas förövare var deras egen familj och släkt och de gifta kvinnornas förövare var mannen och hans släkt. Dessa män hade dessutom ofta stöd av kvinnans släkt. De intervjuade männen i studien hade utsatts för våld och hot av sin flickväns familj. Vid uppföljningen efter ungefär ett år hade 11 personer (av totalt 33, det vill säga en tredjedel) utsatts för nya hot. Tre kvinnor hade utsatts för våld vid förnyad kontakt med familjen (Socialstyrelsen 2007b).

Ungas erfarenheter av begränsningar

Att ha autonomi och själv bestämma över sitt liv innebär att kunna fatta beslut om de frågor som rör det egna livet i stort och smått. Unga i åldern 16–29 år anser framförallt att man är vuxen när man tar ansvar för sina egna beslut. I vårt samhällssystem som ibland beskrivs som ett senmodernt postmaterialistiskt samhälle verkar ungas attityder till vuxenblivande i första hand vara en fråga om personlig utveckling, som att hitta sig själv, veta vad man vill och ta ansvar för sina egna beslut, och i andra hand handla om mer traditionella "övergångar" till vuxenlivet, som att bli myndig, flytta hemifrån och bli sambo eller gifta sig (Ungdomsstyrelsen 2007b).

Det är rimligt att anta att unga människor oavsett bakgrund har olika idéer om vad det innebär att bli vuxen. Det är också rimligt att anta att flickor och pojkar, unga kvinnor och unga män förhåller sig till de attityder som finns i samhället. Nästan 90 procent av unga i åldern 16–29 år instämmer i påståendet *Man är vuxen när man tar ansvar för egna beslut* vilket betyder att en stor majoritet anser att de är vuxna när de har en hög grad av självbestämmande över det egna livets vägval. Det är också rimligt att anta att det är viktigt för individer att kunna bestämma över sitt eget liv. En av de saker i livet som är av central vikt att själv bestämma över är vem man vill dela sitt liv med och kanske även skaffa barn tillsammans med. Att ingå äktenskap är något man själv kan välja att göra, det finns inget samhälleligt tvång att vara gift för att bilda familj.

När vi har granskat olika intervjuer med unga i tidskrifter, rapporter och böcker har vi haft ungas självbestämmande över sitt eget liv som utgångspunkt. Det är ingen heltäckande översikt utan vi har gjort ett urval för att spegla flickors och pojkars villkor i relation till familjens begränsningar av deras självständiga val kring könsroller, sexualitet och giftermål. Vi har framförallt tittat på de ungas berättelser i relation till:

- familjens normer och värderingar kring kön och sexualitet
- förhandlingar om utrymme
- rätt till utbildning
- oro över att ha brutit mot familjens normer
- längtan efter att vara respekterad av familjen för vem man är
- att bli bortgift mot den egna viljan.

Citaten vi har plockat är hämtade från publikationer publicerade mellan 2004 och 2009. Vi reserverar oss för att samma person kan gömma sig bakom olika pseudonymer, det är något som inte gått att kontrollera. I rapporterna vi hämtat citaten från finns analyser av dessa och vi hänvisar till dem för intervjuerna i sin helhet. Citaten speglar de villkor som unga kan leva med – allt ifrån att hantera och förhandla kring begränsningar som rör val av kompisar, fritidsaktiviteter och utbildning – till att bli hotade och misshandlade av föräldrar på grund av val de har gjort som rör det egna livet, kärleken eller framtiden.

Parallella normsystem

Föräldrars uppfostran av barn och hur vardagslivet ter sig präglar självklart alla barns uppväxt. Det intressanta är att läsa om hur barn och unga förhåller sig till normer om sexualitet och ofrihet att bestämma över vem de ska gifta sig med och hur det präglar deras liv. För vissa innebär det att de antingen måste följa familjens regler eller inte längre vara en del av familjen. Att inte följa det föräldrarna vill innebär att de måste ta avstånd, och i extrema fall leva skyddade från familjen, då familjen hotar dem till döden.

Barn och unga lever sina liv inom familjen som i sin tur står i relation till ett omgivande samhälle där det finns en normalitet kring ungas autonomi och en mindre normativ inställning till ungas sexualitet, något som vi beskriver i kapitel 1. De i vissa fall fundamentalt olika normer och värderingar som de unga möter hemma och exempelvis bland vänner, blir något som de brottas med, hanterar och löser, oftast på egen hand.

I de berättelser vi citerar har vi plockat ut det som kan beskriva ungas i många fall utlämnade situation. De är utlämnade på så sätt att de begränsningar de har från sin familj i relation till att göra självständiga val, inte uppmärksammas av till exempel lärare, elevvårdspersonal, rektorer med flera. Det är upp till de unga själva att hantera sin situation, utan tydligt stöd från någon annan.

Familjens normer och värderingar kring kön och sexualitet

De intervjuer med unga, som vi använder citat från, visar hur unga förhandlar med sina föräldrar om sin självständighet. De försöker hitta strategier för att både kunna leva sitt liv och göra sina familjer nöjda. För majoriteten av alla människor står familjen för centralt viktiga

funktioner i livet. Den skänker mening och i de allra flesta fall också trygghet och kärlek (Ungdomsstyrelsen 2007b). Minst av allt vill unga människor bli definierade, reducerade och förenklade, varken av sin familj eller av samhället. I valet mellan familjen och samhället, väljer de flesta att kämpa för sin familjs förståelse av vilka de är. Så här skrev en flicka "Amina" till en av Rädde barnens psykologer genom stödverksamheten flicka.nu.⁸

"Det är lätt att kalla mig med dessa ord, hedersrelaterat förtryck, men jag lever med mina problem. Det är inte lätt att bara kämpa på som jag gör, samtidigt vill jag inte lämna hemmet och bli kallad för någon som blir utsatt för hedersrelaterat förtryck. Det är en sak jag brottas med hemma och det är en annan sak att bli kallad för något så där. Du och alla andra tror att det bara är att lämna hemmet, men det är det inte. Jag kommer aldrig att få träffa min mamma, min pappa, mina syskon, min morfar, min farmor, mina fastrar, mina mostrar och alla andra. Det är inte lätt och det är ett stort steg att ta." (Rädde barnen 2006 s. 161)

Och unga är ofta stolta över sig själva. "Marina", 17 år, säger så här:

"Jag tror jag är en typisk invandartjej. Men jag är stolt över att vara invandrare. Jag är en tjej som inte får vara ute så mycket med mina kompisar, jag får inte ha killkompisar och jag får inte gå ut på kvällen. Trots att detta verkar konstigt i svenska ögon, brukar jag aldrig klaga. Jag är nöjd med det liv gud har gett mig. Han kunde

ha gett mig ett mycket värre liv. Jag tror att min pappa och mina bröder är stränga för att de inte känner de kan lita på svenska samhället. De tror det finns alkoholister och dåliga människor överallt, och de är också rädda om vårt rykte. 'Dåligt rykte' är en sak som jag tror att många invandrarföräldrar är rädda för. Det kanske är för att de inte har så mycket annat att hålla fast vid." (Terrafem 2004 s. 25–26)

Att som ung person leva med begränsningar kring sin sexualitet och könsstereotypa roller inom familjen kan unga uppleva som ett hinder i relation till vad de själva vill göra och vem de själva tycker att de är och vem de vill vara. En kvinna, "Laura" 25 år, beskriver hur hon upplevde att det fanns olika regler för pojkar och flickor i hennes familj när hon växte upp:

"Min syster och jag däremot skulle hålla ordning efter våra bröder. 'Flickor ska lära sig tidigt att de inte är barn som leker'. Jag vet inga tjejer som leker. Vi ska laga mat, städa och hjälpa till. Mina föräldrar brukade säga: 'Det är därför man föder tjejer'. Killar ska hjälpa till med pengar när de är äldre och tjejer ska hjälpa till med städningen, maten och passa upp föräldrarna som små barn." (Hagberg 2009 s. 61)

Pojkar kan också beskriva att de får en slags stereotyp mansroll tilldelad sig av sin pappa eller mamma som de inte är helt bekväma med, men som de ändå måste hantera och leva upp till. Så här säger en ung man:

"Det är skillnad från dem i Irak och så. Pojkar som typ är 13 år som tar hand om familjen och sina systrar, låter dem inte gå på fester och skäller ut dem. Då är de en man. Så fort de kan kontrollera sin familj så är de en man (...). Det är så att pappan lämnar över till sin son och säger att du är man nu och måste ta hand om din familj. Pojken vill ju göra sin pappa stolt och han tror att han är man genom att han kontrollerar och slår sin syster och sina småbröder och så. Låter henne inte gå ut. Jag tycker inte att det är manligt. Ok, genom att hjälpa sin familj att jobba och tjäna pengar, men inte att slå sin familj och kontrollera dem som en diktator i familjen (...). Där i hemlandet kan de gifta sig när de är 14–15 år. Min pappa gifte sig när han var 14 år. Han säger att; jag är man och gifte mig när jag var 14 år." (Eliasson 2008 s. 29⁹)

Föräldrarnas kontroll av framförallt flickors liv kan öka när de blir äldre och kommer i puberteten. "Laura", 25 år, säger om sin tonårstid:

"Jag var helt ensam! Mina föräldrar gjorde mig ensam. Sjuan, åttan, nian var ett rent helvete. Jag gjorde mina läxor. Ibland låtsades jag bara för att få vara ifred och slippa hjälpa till hemma." (Hagberg 2009 s. 72)

Unga känner också till det som hänt andra unga och får frågor om sitt liv och de begränsningar de förmodas ha för att de har utländsk bakgrund. Så här säger "Marina" 17 år:

"Efter det som hände Fadime kan jag förstå att många är oroliga. Jag har själv varit med om att svenskar frågar mig om jag får bestämma vem jag vill gifta mig med. Många svenskar tror att invandrarflickor blir misshandlade av sina föräldrar eller män. Jag är också invandrantjej och jag har aldrig blivit misshandlad av mina föräldrar eller bröder. Min pappa och mina bröder är stränga men de är samtidigt omtänksamma människor. De vill att jag ska ha det bra, även om de måste inse att jag kanske vill ha det annorlunda. Jag tror de kommer att förstå, men att det kan ta tid." (Terrafem 2004 s. 26–27)

Förhandlingar om utrymme

Debattören Nisha Besara beskriver det som hon menar är "den outtalade, ofta självreglerade ofriheten" de vardagliga strukturerna inom hemmet som skiljer sig från könsstereotypa glåpord tjejer kan möta i skolan:

"Alla historier är unika. När jag växte upp i Södertälje var tjejers begränsade frihet i relation till killar ett outtalat faktum bland den kristna assyriska/syrianska gruppen. Vi fick inte gå på disco lika ofta, det var utslutet att vara ihop med en kille och flytta hemifrån kom inte på fråga. Sex var det mest förbjudna av allt. Trots att ingen i min familj någonsin pratade med mig om detta, visste jag vilka ramar jag hade att inrätta mig efter. Så var det för de allra flesta i min omgivning. Trots att jag levde relativt fritt rättade jag mig efter de outtalade reglerna kring sex och kärleksliv. Familjens anseende hängde på det."

"Trots min förhållandevis privilegierade miljö ifrågasatte jag aldrig den ordning som rådde offentligt eller bland större grupper. Ingen av oss tjejer vågade ta diskussionen om varför vi var tvungna att smyga, medan killarna hade flickvänner helt öppet. Att lufta missnöje kunde ju tyda på att man ville vara mer som killarna, det vill säga ha förhållanden och sex utan att skämmas för det. Men vi var för rädda om vårt 'rykte'. Vår status i den komplicerade och outtalade hierarki i tonårsvärlden skulle sjunka. Det var bättre att vara en 'fin tjej', det fick vi alltid höra från våra jämnåriga killkompisar." (Besara 2007)

Att unga förhåller sig till ett normsystem familjen har ställt upp och där ryktet om någons förmodade sexuella beteende spelar roll beskriver en ung man så här:

"Om de ser sin dotter ute på stan så tycker andra att hela familjen är konstig. Det beror ju på hela familjen, men mest på frugan (...) Det kan gå till en viss gräns så att pappan inte vet vad han ska göra, det kan det gå sådär att de gör någonting mot sina döttrar, skicka dem till Kurdistan eller tvinga dem att gifta sig. Det händer sådär. Då har ryktena gått för långt. Det är så ryktena kan göra och det är därför de inte låter dem gå för långt. Då måste de göra något åt det." (Eliasson 2008 s. 21)

För att få utrymme, förhandlar ungdomarna eller lever ett dubbelliv för att dölja den identitet de egentligen tycker att de har. Den unge är en person hemma och en annan i exempelvis skolan. Så det flickor och unga kvinnor gör är att förhandla både med sina föräldrar och med

syskon om vem de är och vilket handlingsutrymme de har och på så sätt kan de få rörelsefrihet. "Ana", 30 år, berättar:

"Jag var väldigt hårt hållen hemma. Jag fick till exempel inte lära mig simma för pappa. Men jag tvingade honom att följa med till skolan och titta. Värsta cirkusen! Rektorn, lärarna, alla var med den dagen pappa kom för att se om det gick rätt till. Han stod och tittade när jag skuttade runt i baddräkt, jag var elva. Sedan gick han faktiskt med på att jag skulle få lära mig simma. Men det värsta var att jag fick väldigt mycket stryk, nästan varje dag. Allt blev totalt fel när jag föddes och vi flyttade hit. Pappa, som hade försörjt hela sin familj från det han var tio år, förlorade sin värdighet som familjeöverhuvud när han kom hit. Och all frustration gick ut över mig." (Morelli 2008)

Individer gör olika och har olika strategier, det en flicka lyckas förhandla till sig är helt omöjligt för någon annan. Föräldrar är också individer och enligt de lagar och konventioner som finns har de också stöd för att uppfostra sina barn som de tycker är bäst. Lagar kan också förändra beteenden. Sverige har sedan 1979 en lag mot barnaga, mot psykiskt och fysiskt våld mot barn. Tyvärr känner inte alltid föräldrar, och inte heller barn, till att barnaga är förbjudet. "Sofia", 20 år, berättar:

"Jag hörde efter med min kompis. 'Men är det misshandel, när man slår sina barn? Blir inte du slagen varje dag?' Kompisen svarade bara 'sch, säg ingenting'. När vi kom ut från lektionen så pratade vi om det. 'Men du vet' sade kompis, 'vi lever

ju annorlunda än svenskarna, vi får slå, men de får inte göra det.'" (Hagberg 2009 s. 32)

Barn och unga kan om de kommer i konflikt med föräldrarnas värderingar också hitta stöd för hur de vill leva sitt liv i det omgivande samhället. Så här berättar "Ali", 16 år, om sina föräldrar:

"Ja, de kanske förstår att deras regler inte är svenska regler, utan från hemlandet. Jag har regler, familjens regler, hur de vill att vi ska bli uppfostrade på ett bra sätt. Svenska regler kan man lära sig på två år. Jag har rätt att flytta hemifrån, utan att mina föräldrar vet om det. Men de reglerna är inte arabiska regler. För i de arabiska länderna blir man dödad om man är bög och man blir hängd framför alla människor. I arabiska länder är det ofta fadern som dödar sonen om sonen är bög. På så sätt visar han att sonen inte tillhör familjen. Sådant får inte förekomma i familjen. Där gör han slut på det som har hänt och fortsätter som om det inte hänt. Det kan hända vad som helst. Fadern fixar det, för religionen och familjens heders skull. Om en son är bög gör man ofta mord. Det kan vara så att pappan säger till sin son att 'nu går vi ut och handlar'. De går till skogen eller till någon annan plats där det är tomt och där händer det. Där det inte syns. / .../ sonen vet att han kommer att bli dödad när som helst. Vad ska han göra? Men här i Sverige kan mina föräldrar inte göra det. Det är olagligt. De vet hur det är i Sverige, att jag har lagen med mig." (Länsstyrelsen Skåne Län 2004 s. 66–67)

De regler som barn och unga kan leva med som rör kön, sexualitet och giftermål är inte okända för samhället. Samhällets institutioner kan också av hänsyn till de traditioner man vet finns kring kön och sexualitet begränsa det barn och unga människor, kvinnor och män, har rätt till. Nisha Besara skriver:

"Alla kvinnor i Sverige kallas från 20-års-åldern till undersökningar av livmoderhalsen, för att förebygga cancer. När jag var på min första undersökning, frågade sköterskan mig om jag hade haft sex. När jag frågade henne vad det spelade för roll, sa hon att sköterskor inte genomför undersökningen av omsorg om 'vissa' flickors mödomshinna. Jag blev asförbannad och bad henne ge mig den förebyggande hälsovård som jag och alla andra svenska tjejer har rätt till." (Besara 2007)

Rätt till utbildning

Myndighetsåldern är en faktisk gräns för när unga upphör att vara barn i lagens mening. Föräldrars regler kan begränsa ungas liv även när de är över 18 år, 21-åriga "Sonya" berättar:

"Jag får bara vara ute fyra timmar i sträck, de ringer efter mig hela tiden. Jag får helst inte umgås med svenska tjejer – de är billiga och lätta att få i säng, enligt min bror. Jag får inte söka jobb där jag vill. Och jag måste gifta mig med en man från vårt hemland. En kvinna har ingen talan i min familj." (Morelli 2008)

Förhandlingar om livet handlar inte alltid rent konkret om pojkvän eller flickvän utan kan vara kopplat till att livet är utstakat och bestämt av

någon annan för att inte något ska hända som hotar familjens rykte. "Sofia, 20 år," berättar:

"Pappa som tidigare hade stöttat mina planer på att fortsätta studera, hade nu ändrat sig. Han kände väl att han började tappa taget, att jag blev friare och mer svensk och så kände han att studierna kunde leda mig in på 'fel vägar'. Pappa resonerade att det var lika bra att gifta bort mig med en gång. Det var hans sätt att säga att jag skulle bli hemmafru som mina systrar." (Hagberg 2009 s. 32)

Så här säger "Susanne" 30 år:

"Synen på utbildning var 'det räckte väl med gymnasium'. Det var klart uttalat från familjen. 'Nu behöver du inget mera. Nu räcker det. Nu är det dags att gifta sig' kunde de säga. För att bli försörjd alltså." (Hagberg 2009 s. 150)

Och så här säger en ung man om sina systrar och om hur systrarna förhåller sig till den självständighet de är tilldelade:

"Hos mina systrar tror jag att det påverkar ganska mycket för mina systrar gör inte så mycket som de vill. De är mest tysta och så. Såna är mina systrar. Jag har aldrig sett mina systrar gå på en fest eller sådär. De har aldrig sagt det till min pappa. De är så tysta, du vet, och gör som min mamma och pappa vill. Det är klart att de har ett val, men de väljer inte helt själva som att gå bort från familjen och så. De vet själva vad de kan välja." (Eliasson 2008 s. 14)

Oro över att ha brutit mot familjens normer

Unga kan foga sig i förhållande till de regler de har att följa men kan ändå i tysthet tycka att föräldrarnas regler om deras liv, till exempel förbud mot att välja en egen pojkvän, kränker deras rättigheter. Sådär skriver "Anonym":

"Jag har varit tillsammans med min kille i 15 månader. Men jag har alltid träffat honom i smyg. Det känns jättetråkigt att hålla det hemligt. Men jag har två olika kärleksgrenar. Det ena är min familj och den andra är min kille. Jag har aldrig hatat något som jag har hatat min kultur. Jag förstår inte varför man ska lida så mycket när man älskar. Jag förstår inte varför våra föräldrar är så gammalmodiga att det enda de bryr sig om är ryktena om sin dotter. Varför ska man inte låta sin dotter vara glad och gifta sig med den kille hon är kär i? Istället låter de dottern gifta sig med en som hon inte känner alls. Det är ju dottern som ska gifta sig med den okända killen, inte föräldrarna. De förstör dotterns framtid." (Terrafem 2004 s. 87)

"Jag behöver ingen hjälp, jag har bara berättat min historia, det jag tycker är viktigt i mitt liv. Det enda jag önskar är att mina föräldrar ska förstå mig innan det händer något mellan mig och min familj. För jag tänker varken lämna min familj eller min kille. Jag tänker kämpa för det jag vill, jag är stark och jag hoppas jag kommer att lyckas." (Terrafem 2004 s.89)

En 15-årig flicka skriver om en liknande problematik till Rädda barnens stödverksamhet för flickor i dubbla kulturer, flicka.nu:

"Hej ... jag vet inte riktigt om det är rätt att skriva till er om mitt problem. Men det är i alla fall så att jag är 15 år gammal... har en pojkvän. Jag älskar honom verkligen.. Men problemet är mina föräldrar. När jag talade om att jag har en pojkvän blev dom helt hysteriska och talade om att jag skulle göra slut på en gång med honom och om jag inte gjorde det skulle dom se till att det tog slut på mitt liv. Dom tog min telefon så att jag inte skulle kunna prata med honom ... Jag fick inte vara ute på internet eller nåt ... Dom hotar låsa in mig och om jag kommer en minut för sent från skolan kommer dom att slå mig. Mina föräldrar har redan bestämt vem jag ska gifta mig med ... men varför ska dom få bestämma det??? Har inte jag rätt till att bestämma själv vem jag ska gifta mig med??? Snälla hjälp mig ..." (Rädda barnen 2006 s. 163)

Fadime Sahindal höll ett tal i riksdagen i november 2001 där hon beskrev sin uppväxt och vad som hände när hennes pappa såg henne tillsammans med pojkvännen. Fadime berättade:

"Eftersom familjen förstod att vi var ett par kunde de snabbt dra slutsatsen att jag inte längre hade kvar min oskuld. För dem innebar detta att jag aldrig skulle kunna ... att de aldrig skulle kunna gifta bort sin dotter på det sedvanliga sättet, med en kurdisk man. Vilket enligt dem var meningen med livet för mig. Jag hade dragit

skam över familjen och hotade deras ställning gentemot deras omgivning. Jag hade gjort något oförlåtligt, något som aldrig tidigare hade gjorts i min släkt. Det skadade om deras värld och skrämde livet ur dem. I deras ögon hade jag alltså förvandlats från en fin kurdisk flicka till en uppkäftig hora som trodde att hon var något bara för att hon levde i Sverige."

(http://www.fadimesminne.nu/tal_ar_fadime.html)

Längtan efter att vara respekterad av familjen för vem man är

Unga vill självklart bli accepterade för vem de är av sin familj. Det är viktigt att på ett fundamentalt känslomässigt plan bli accepterad av föräldrar och syskon, mer än vad det är att bli accepterad av det omgivande samhället. "Ida", 28 år, säger:

"Jag kunde inte prata med min familj när jag var tillsammans med pojkvännen. Eftersom jag visste att de aldrig skulle acceptera det så hade jag ingen att prata med i familjen." (Hagberg 2009 s.124)

Viljan att berätta om vem man är kan vara stark. Unga har också en tro på att föräldrarna ska acceptera dem som de är, för att de är deras barn. Så här berättar "Emil", 19 år, om hur han tänkte när han berättade för sin familj att han var homosexuell:

"Ja, jag valde såhär, jag tänkte, antingen så börjar jag berätta för dem eller så håller jag på i smyg och det funkar inte. För hallå jag har bott här hela mitt liv och vill vara som alla andra. Jag vill leva ett fritt liv, vill inte hålla på och smygta runt. De ville

att jag skulle gifta mig och hålla på så. Jag tyckte det var jobbigt. Jag valde att berätta för dem och när jag berättade blev det ett helvete och helvetet har inte slutat än. Jag är nitton år nu och de har inte slutat än. Jag kommer inte hit för att besöka dem, på grund av det här med min läggning. De skämdes när det kom folk hem till oss. De ville inte ha mig i rummet eller något sånt. Många gånger har de uttryckt: 'Hade du varit död eller något sådant, hade det varit bättre.'" (Länsstyrelsen i Skåne län 2004 s. 56–57)

"Emil", fick fly från lägenheten efter att ha berättat om vem han var. Det blev så hotfullt att han i ren desperation valde att hoppa ut från lägenheten som låg på åttonde våningen. Som genom ett mirakel överlevde han (Länsstyrelsen i Skåne län 2004).

Uppväxtens begränsningar som handlar om kön, sexualitet och oskuld är ett sätt att leva som präglar tankar och handlingar. "Laura", 25 år, som är den enda av de tjejer hon känner som har fått flytta hemifrån säger:

"Det är lättare för mig som har fått kriga för min frihet. Ska jag kriga för något annat nu? Min pappa sade till slut till mig att jag fick flytta hemifrån men att jag måste kunna ta hand om mig och bevara den jag är, kulturen, traditionerna och religionen. Jag ska visa dem att de kan lita på mig. Vissa av dessa ord förföljer mig och jag vill inte göra dem besvikna. Nu är jag tacksam för att de låtit mig göra det, även om jag vet att det är fel att känna så. Jag vill inte att de ska bli besvikna och känna att de måste kolla mig utan att de ska se en annan sida och säga: 'Vad vi är stolta över dig. Du

kan ta hand om dig.' Det betyder en annan sak för mig än för en svensk flicka. Det betyder att inte ha killar, att leva begränsat. Det finns i mig fortfarande." (Hagberg 2009 s. 89)

Att bli bortgift mot sin egen vilja

För att förstå hur det kan kännas att bli bortgift mot sin vilja, måste du kunna tänka dig in i hur det är att mot din egen vilja gå med på ett beslut som andra fattar åt dig, och som rör ditt fortsatta liv på ett genomgripande sätt. När unga uttrycker oro för att bli bortgifta utan att kunna ha inflytande över det, är det ett problem som radikalt kommer att påverka dem, utan att de har någon möjlighet att göra något åt det. De är inte okunniga om vilka regler de måste följa som rättesnören i sina liv. Unga kan till exempel vara oroliga för att bli bortgifta mot sin vilja i föräldrarnas hemland när de åker dit på semester på sommaren. Så här skrev en flicka på 17 år till Rädda Barnens stödverksamhet flicka.nu.

"Jag är en tjej på 17 år. Mitt problem är mina föräldrar. De vill att jag ska åka till XX nu i sommar. Självt vill jag inte och har sagt det till båda men de vill uttryckligen tvinga mig dit med våld och en massa bråk. Jag är rädd för vad som kommer att hända om jag åker dit. Dom vill säkert hitta någon man till mig eller i alla fall 'etablera mig på marknaden' det vill säga visa upp mig och det vill jag absolut inte. Dessutom kommer de göra allt där för att hjärntvätta mig så jag tycker och tänker som dem. Jag vill verkligen inte åka dit och jag mår väldigt dåligt på grund av detta. Jag är inte oskuld och om mina föräldrar får veta det

kommer det att vara slut för mig. Jag skäms mycket och mår väldigt dåligt. Nu kommer hela min släkt att kalla mig hora och inte vilja träffa mig längre, jag som har varit så omtyckt av alla förut. Min farmor har alltid sagt att jag är hennes fina barnbarn. Men nu känner jag mig så smutsig och äcklig. Jag kommer inte vilja leva om det kommer fram. Jag behöver hjälp innan de tvingar mig att åka till XX. Jag har inte pratat med någon. Jag har hört att man kan sy ihop mödomshinnan på något sjukhus i Stockholm. Det är den enda lösning jag kan tänka mig. Går det?" (Rädda barnen 2006 s.97)

En flicka "Maryam" berättar hur hon blev bortgift med en ung man som inte heller hade något val i föräldrarnas hemland. Vigselceremonin genomfördes utan att Maryam ens var närvarande.

"Jag fick veta det några timmar senare. Det kändes som om marken försvann under mina fötter. Jag kände mig som delad i två. En del av mig som var den gifta Maryam som skulle bilda familj enligt släktens önskemål, en annan del var en ung gymnasietjej som längtade galet efter sina kompisar och pojkvän där hemma i Sverige." (Larsson 2007).

Bortgifta mot sin vilja kan unga hamna i olika situationer som de måste lösa för att det finns en sådan press på att uppfylla familjens önskemål. Så här säger Gandhi, 27 år, om homosexuella unga män som gifter sig med en kvinna:

"Ja, och sedan man har gift sig har man sju dagar på att visa det där vita tyget. Då blir det uppenbart att han inte klarar och får stånd när han har sex. Då blir det helt klart att han inte kan hålla på med såna grejer som sex med tjejer, utan med sådant som är skamligt för familjen." (Länsstyrelsen i Skåne Län 2004 s. 57)

Det är när unga bryter mot familjens regler som rör sexualitet och oskuld som föräldrar, syskon eller andra släktingar kan utsätta dem för våld och hot. Flickor och unga kvinnor vet också ofta vad som hänt med dem som brutit mot sådana regler.

I Lena Katarina Swanbergs bok, *Hedersmordet på Pela* (2003), berättar Pelas syster historien om Pela Atroshi som 19 år gammal blev mördad av sin pappas bröder i norra Irak. Systemen berättar om hur ryktet om att Pela skulle ha haft sex sågs som hotfullt av hennes familj och släktingar. Pela, som inte ville göra sin familj illa, gick med på att följa med till hemlandet för att där gifta sig med en man som familjen hade valt ut för att på så sätt kunna lösa situationen. I familjens hem blev hon mördad av sina farbröder.

Det Pela gjorde, det vill säga att följa med familjen till hemlandet för att låta sig bli bortgift enligt familjens vilja, är en slags problemlösning som också andra unga har tagit till när de inte har sett någon annan utväg. Unga kan till exempel ha kontaktat sociala myndigheter, de kan ha levt i skyddat boende, men de mår så dåligt av att vara ensamma och inte längre ha någon kontakt med familjen att de kan gå med på äktenskap för att lösa problemet med familjen. Melissa Delir skriver i boken *Vilsen längtan*

hem – en sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning (2009) om att avsäga sig sin vilja för att sluta fred med familjen:

"Bröllopet var den rätta lösningen för alla, utom för mig. Jag tänkte inte ens på mig själv, jag ville inte minnas mig själv." (Delir 2009 s. 55)

Och väl där, i hemlandet, bland alla glada släktingar som firar bröllopet, mannen de ska gifta sig med, som de kanske till och med valt ut själva på bild eller genom att träffas, upptäcker de att de inte alls känner att de vill gifta sig. "Maryam" berättar:

"Att dra sig ur där och då skulle vara något så obegripligt stort. Det handlar om solidaritet till sina egna. Vi som har fått möjlighet att etablera våra liv i ett välmående land har skyldighet mot släktingarna i hemlandet. Ingen kan tro att man skulle vara så egoistisk att man backar ur, välja sig själv framför alla andra." (Larsson 2007)

Att välja sig själv och att ta ansvar för sitt eget beslut, är en av de stora utmaningarna för alla de unga som känner oro att bli bortgifta mot sin vilja. De måste gå emot sina närmaste, sin familj och sin släkt. Priset för att hävda den egna viljan kan vara högt – våld, tvång och döds-hot kan drabba dem som vill gå sin egen väg. Ett annat skäl till att välja att avstå från att göra som de själva vill, är för att göra andra nöjda och för att de ska slippa leva i ensamhet, helt utanför familjens gemenskap.

Grader av frihet

Det som tydligt framkommer i de artiklar, rapporter och böcker vi har hämtat citaten från är att unga på olika sätt förhåller sig till sin egen vilja och till föräldrarnas vilja, där den egna viljan kringskärs på olika sätt, även efter myndighetsdagen. Som citaten visar förhandlar unga om möjligheten att få sin vilja igenom och ändå förbli en del av sina föräldrars och syskons liv rent konkret. Det är också tydligt att de lever mitt emellan parallella normsystem.

Å ena sidan finns det omgivande samhället där det finns idéer om jämställdhet, självständighet, identitet, fri vilja, fri sexualitet med mera. Å andra sidan finns familjernas normsystem med begränsningar av individens valfrihet inom samma fält där samhället bejakar individens frihet.

Ungas erfarenheter, som vi har försökt illustrera genom citaten, blir en karta över hur de individuellt försöker lösa sina olika livssituationer i relation till sina föräldrars uttalande eller uttalade krav och det omgivande samhällets normer och potentiella frihet från krav kring sexualitet och äktenskap. Det påverkar både flickor och pojkar, men på olika sätt. Pojkar kan till exempel vara tvingade att vaka över sina systrar och även att bestraffa dem. Homo-, bi och transsexuella unga har, oavsett kön, det svårt på grund av att homosexualitet inte är accepterat, precis som att tjejer har sexuella relationer utanför äktenskapet.

I sina ständigt pågående problemlösningar av sitt liv har dessa unga människor inte självklart samhällets stöd utan de driver själva sina förhandlingar om ökad frihet att själva bestämma över sina liv och att behålla relationen till sina familjer. Tyvärr är dessa förhandlingar inte alltid begränsade till verbala konflikter mellan föräldrar och barn utan barn och unga drabbas av hot och misshandel och har till och med blivit dödade för att de inte följt föräldrarnas vilja.

För att beskriva hur riskfylld ungas situation kan vara i relation till frågor som rör kön, sexualitet och val av partner har vi granskat offentliga domar av ansökningar om vård enligt lagen med särskilda bestämmelser för vård av unga (1990:52). Den granskningen finns att läsa i nästa avsnitt.

Unga som söker hjälp

Ungdomsstyrelsen har genomfört en kartläggning av de offentliga domar från 2007 som rör ansökningar om vård enligt *lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU*. Domarna har sökts vid de 23 länsrätterna i Sverige. Detta är den första nationella kartläggningen som har gjorts av unga som är aktuella för en ansökan om vård enligt LVU och som har utsatts för eller riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

Syftena med kartläggningen av de offentliga domarna är:

- att utifrån de ungas egna beskrivningar redovisa situationen för barn och unga upp till 18 år vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval är tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet,¹⁰ skam eller heder.
- att visa hur de ungas situation har uppmärksamats av samhället, som till exempel av skola eller socialtjänst, innan omhändertagandet och vilket stöd och skydd omhändertagandet innebär.
- att lyfta fram eventuella kunskapsluckor och utvecklingsbehov som framkommer av kartläggningen.

Erfarenheter av hur lagarna används

Tidigare forskning visar att socialtjänsten främst har erfarenhet av att möta unga som aktualiserats då de har en egen problematik i form av missbruk, kriminalitet eller något annat socialt nedbrytande beteende. De unga som omhändertas på grund av brister i hemförhållandena har ofta varit aktuella inom socialtjänsten tidigare utifrån att föräldrarna har missbruksproblem, egen psykisk ohälsa eller att de anses oförmögna att hantera den unges sociala problematik.¹² Tidigare studier visar att socialtjänsten har svårt att hantera ärenden där det finns en intressekonflikt mellan vårdnadshavaren och den unge och där den unge uppger att han/hon har blivit utsatt för begränsningar, hot och våld från vårdnadshavaren. I synnerhet om begränsningar, hot och våld har utövats för att upprätthålla normer kring oskuld, sexualitet, heder eller skam.¹³ Socialtjänsten har också liten vägledning av lagstiftning, riktlinjer, forskning eller metoder i hur de ska hantera dessa ärenden.¹⁴

Det är inte alltid samhället omhändertar de unga som har gifts bort eller riskerar att giftas bort i ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. De unga som aktualiseras hos socialtjänsten ska i första hand beviljas frivilliga insatser enligt SoL och vården ska bedrivas i samråd med familjen. Om familjen inte vill medverka i erbjudna insatser kan den unge bli utan hjälp om socialnämnden inte anser att förhållandena är LVU-grundande. Det finns troligtvis många unga som aldrig kommer till socialtjänstens kännedom.

Lagar och riktlinjer

I Sverige har den person som har den rättsliga vårdnaden om ett barn, vanligtvis den biologiska föräldern, ansvaret för barnets personliga förhållanden. Enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken, FB, (1949:381) har barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Enligt 6 kap. 2 § FB ska barnets bästa vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska följande särskilt uppmärksammas:

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn ska tas till barnets vilja utifrån ålder och mognad. Enligt 6 kap. 11 § FB har vårdnadshavaren rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

I Sverige har samhället vid sidan om vårdnadshavaren ett särskilt ansvar för att trygga goda uppväxtförhållanden för barn. Socialtjänsten i kommunerna ska enligt 5 kap. 1 § socialtjänstlagen, SoL, (2001:453) verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänsten är samhällets yttersta skyddsnet. När hjälp eller stöd från annat håll inte räcker eller om barnet behöver skydd, är det socialtjänstens uppgift att ingripa. Enligt 14 kap. 1 § SoL bör var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett

barns skydd anmäla detta till nämnden. De som är verksamma inom myndigheter och de som yrkesmässigt bedriver enskild verksamhet som berör barn och unga har anmälningsskyldighet. Det vill säga att de är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd.

Socialnämndens insatser för barn och unga ska i första hand bedrivas i nära samarbete med hemmet utifrån den grundläggande frivillighetsprincipen i socialtjänstlagen. År 1998 reviderades SoL i syfte att stärka barnets ställning. I SoL:s portalparagraf står nu att när åtgärder rör barn ska särskild hänsyn tas till vad barnets bästa kräver. En särskild bestämmelse infördes också om barns rätt att komma till tals när åtgärder rör dem.

Om det finns en intressekonflikt mellan barnets behov och vårdnadshavarens intresse att tillgodose dessa kan det vara aktuellt med tvångsvård i form av LVU. Ansökan om vård enligt LVU görs av socialnämnden och beslut om vård meddelas av länsrätten.

Vård enligt LVU är tillämplig i två huvudtyper av fall:

- Enligt 2 § LVU ska vård beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

- Enligt 3 § LVU ska vård beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Att hotas med att giftas bort mot sin vilja finns inte inskrivet som eget rekvisit¹¹ i LVU. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15) skulle dock planer på att mot dennes vilja gifta bort den unge i dennes eller föräldrarnas ursprungsland kunna sortera under rekvisitet annat förhållande i hemmet. I proposition *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer 2002/03:53* betonas att socialtjänsten har ett särskilt ansvar för att ge skydd och stöd åt dem som blir utsatta för vad som benämns som familjevård. Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för de flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar.

Socialnämnden har idag ingen skyldighet att polisanmäla misstanke om brott som begås mot någon som är under 18 år. Enligt 14 kap. 2 § *sekretesslagen* framgår att socialnämnden får polisanmäla uppgift om brott trots sekretessskyddet. Av *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation vid handläggning av ärenden som rör barn och unga* (SOSFS 2006:12) framgår att socialnämnden skyndsamt bör anmäla misstanke om brott mot barn till polisen om det är för barnets bästa, i synnerhet när det handlar om våld eller sexuella övergrepp. Socialstyrelsen betonar att om socialnämnden gör bedömningen att inte polisanmäla misstanke om att ett brott begåtts mot ett barn ska nämnden anteckna varför man valt detta i akten (SOSFS 2006:12). Det ska framgå att socialtjänsten har gjort ett ställningstagande. I den översyn som ska göras av bestämmelserna till skydd och stöd för barn och unga i SoL och LVU (Kommittédirektiv 2007:168) ska utredaren ta ställning till om socialnämndens möjlighet att anmäla brott mot barn ska ändras till en skyldighet, uppdraget ska redovisas den 15 juni 2009.

Av en studie vid FoU-nordväst i Stockholm framkommer att bland de unga flickor som omhändertogs enligt LVU i Stockholm och Västra Götalands län under 2006 fanns flickor som riskerade ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Av de totalt 57 ärenden som rörde flickor aktuella för vård enligt 1, 2 §§ och 1, 2, 3 §§ LVU i Stockholms och Västra Götalands län under 2006, rörde 18 ärenden flickor som av sina föräldrar, och i vissa fall syskon och andra släktingar, utsatts för vad som i studien kategoriserades som hedersrelaterat våld och förtryck. För tio av dessa flickor fanns traditioner kring arrangerade äktenskap i flickans familj. Sju av flickorna menade att det fanns en tilltänkt make till dem som familjen hade lovat bort dem till.

Av studien framkommer att flickorna innan de blev aktuella för ett omhändertagande i liten utsträckning hade uppmärksammats av samhället eller beviljats frivilliga insatser inom socialtjänsten. Flickorna placerades inte alltid i skyddat boende av socialtjänsten, vilket för vissa ledde till nya hot från familjen. De begränsningar, kränkningar, hot och våld som flickorna hade utsatts för av familjen förstods i liten utsträckning utifrån de normer inom familjen som framkom av flickornas beskrivningar kring oskuld, skam och heder. De brott flickorna utsatts för av föräldrar, syskon eller andra släktingar hade inte heller alltid polisanmälts av socialtjänsten i samband med utredningen. Socialtjänsten hade i liten utsträckning utrett syskons situation, trots att det för vissa av syskonen framkom att de hade upplevt våld i hemmet, själva blivit utsatta eller var de som hade utsatt flickan för våld (Schlytter & Linell 2008).

Material och kategoriseringskriterier

Underlag i kartläggningen är de offentliga länsrättsdomarna enligt 1, 2 §§ LVU under 2007 i Sverige.¹⁵

En länsrättsdom består av fyra delar:

- 1) socialnämndens skäl till ett omhändertagande inklusive uppgifter om parterna
- 2) sammanfattning av socialnämndens utredning med bilagor
- 3) redovisning av vad som kom fram under den muntliga förhandlingen i domstolen
- 4) domstolens tillämpning av lagen på de sakförhållanden som domstolen anser vara relevanta, vilket sammanfattas i ett beslut.

Totalt har vi granskat 174 domar. Domarna från de olika länsrätterna är olika långa. Det förefaller som om en del har som praxis att skriva kortfattade domar, framförallt av socialnämndens utredning och redovisningen av den muntliga förhandlingen. I dessa domar har underlaget sålunda påverkat möjligheterna att analysera texten i domen.

Alla domar har kategoriserats enligt samma kriterier. Då det finns ett tydligt samband mellan risk för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan bland unga som lever i en familj med normer kring oskuld, sexualitet, skam eller heder har vi varit måna om att inte enbart lyfta fram de unga där det finns ett konstaterat äktenskap arrangerat mot deras vilja. Vi har också velat ha kunskap om de som är aktuella för ett omhändertagande då de lever i ett sammanhang där det egna valet är tydligt begränsat utifrån starka normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. De kriterier vi använt vid kategoriseringen syftar därför till att urskilja de unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval är tydligt begränsad

av vårdnadshavaren utifrån dessa normer i familjen. De har sin grund i en operationalisering av hedersbegreppet som utarbetats i en tidigare studie (Schlytter & Linell 2008).¹⁶

Vid kategoriseringen av de 174 domarna användes följande kriterier:

- Finns information om ett arrangerat äktenskap mot den unges vilja?
- Finns information om oskuldsnormer, att föräldrarna begränsat den unges möjlighet att ha en pojkvän respektive flickvän, tidigare arrangerade äktenskap inom familjen, rekonstruktion av mödomshinna, könsstympning.
- Har den unge en partner som inte accepteras av föräldrarna?
- Finns det i familjen uttalade begränsningar för val av partner utifrån till exempel religion, kön eller etnicitet?
- Har den unge begränsningar i skolan, på fritiden eller i hemmet utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder?
- Har familjen könsspecifika förväntningar på den unge i skolan, på fritiden eller i hemmet utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder?
- Har den unge utsatts för hot från sin familj för att han/hon ska följa förväntningar och begränsningar?

- Har den unge utsatts för bestraffningar av sin familj för att han/hon har överträtt förväntningar eller regler?

- Har hela familjen/släkten stått bakom begränsningar, hot eller våld?

Alla domar granskades utifrån de ovanstående frågorna. Det första kriteriet ensamt var tillräckligt för att kategorisera domen som att den unges fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, skam eller heder. Det fanns i domen uppgifter om att den unge riskerade ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan kategoriserades denna som aktuell för fortsatt analys oavsett om hemförhållandena i övrigt var kortfattat beskrivna.

Nödvändiga kriterier vid kategoriseringen, om inte det första kriteriet var uppfyllt, var att den unge hade begränsningar inom något av områdena skola/fritid/hemmiljö utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder och att den unge utsatts för hot från familjen för att han eller hon skulle följa förväntningar och begränsningar. De domar som uppfyllde det tillräckliga eller minst de nödvändiga kriterierna är de som ingår i den fortsatta analysen. Även bland övriga domar kan det finnas unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder, men där hemförhållandena är för otydligt eller kortfattat beskrivna för att kunna kategoriseras.

Studiens avgränsningar

Den nationella kartläggning av länsrättsdomar under 2007 som Ungdomsstyrelsen gjort har troligtvis inte fångat in alla underåriga som har omhändertagits av socialtjänsten och vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval är tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen. Anledningen är de avgränsningar av studien som myndigheten har varit tvungen att göra. Dels har vi inte haft möjlighet att gå igenom omedelbara omhändertaganden enligt LVU som sedan kan ha övergått till vård enligt SoL, vilket skulle kunna vara vanligt i förhållande till den aktuella problematiken. Dels framkommer i tidigare studier att det är vanligt att de unga tar tillbaka lämnade uppgifter och att det då kan vara problematiskt för socialtjänsten att utreda missförhållanden och gå vidare med en ansökan om vård enligt LVU (Schlytter & Linell 2008, Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009).

Vi har inte heller gått igenom de ansökningar som grundat sig enbart på den unges eget beteende. Undersökningens fokus är vårdnadshavarens beteenden mot den unge då dennes fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval är tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. För att avgränsa studien gjordes valet att bara gå igenom de domar som gällde brister i hemförhållandena och inte de domar där socialnämnden ansökt om vård utifrån den unges eget beteende eller detta i kombination med brister i hemförhållandena. Begränsningar av den unges fria vilja i förhållande

till äktenskap och partnerval kan också förekomma i domar där det är det egna beteendet hos den unge som utgör en risk.¹⁷ Det har dock inte varit möjligt att gå igenom alla domar från 2007 i Sverige som rör unga aktuella enligt LVU.

En annan avgränsning som gjordes var att enbart ta del av den offentliga länsrättsdomen och inte också ansöka om att ta del av den bakomliggande sekretessbelagda sociala utredningen. Då det inte finns några lagar eller förordningar som reglerar risken att giftas bort mot sin vilja har socialnämnden och länsrätten inte någon skyldighet att redovisa detta. Det är de sakförhållanden som motsvarar lagens rekvisit som är relevanta, vilket kan leda till att sakförhållanden som ur vår studies perspektiv är relevanta inte sätts in i ett sådant sammanhang eller inte heller tillskrivs betydelse. Om förhållandena inte har varit tydliga i domen så har också dessa domar fallit utanför vår studie.

Kategorisering av domarna

Av vad som framkommer av Ungdomsstyrelsens genomgång av länsrätternas domar från 2007 var totalt 174 ungdomar i Sverige föremål för en ansökan om vård enligt LVU enbart utifrån brister i hemförhållandena. Av dessa var 109 flickor och 65 pojkar. Bland de 65 fall som rörde pojkar framkom inga förhållanden som tydligt föll in under våra kategoriseringsgrunder. En del av de aktuella pojkarna hade utsatts för fysiskt våld och hot om fysiskt våld men det fanns inga beskrivningar av tydliga begränsningar av dem i hemmet, i skolan eller på fritiden. Inte heller framkom att familjen hade könsspecifika förväntningar på pojkarna som rörde uppförande, sexualitet, familjebildande eller försörjning. Inte heller fanns det uppgifter om begränsningar kring val av partner eller invändningar mot eller begränsningar av pojkarnas sexualitet.

De 109 fall som rör flickor kan delas in i tre grupper. Det är de fall där inget av kriterierna föreligger. För dessa flickor föreligger helt andra slag av brister i hemförhållandena. Detta är den största gruppen med cirka 60 ärenden. Nästa grupp består av cirka 15 ärenden där flickan hade utsatts för psykiskt och/eller fysiskt våld av vårdnadshavare men där misshandeln inte tydligt kan kopplas till att upprätthålla

normer i familjen eller bestraffa henne då hon brutit mot normer. Till exempel kunde flickan vara placerad i skyddat boende efter att ha utsatts för fysisk och psykisk misshandel från familj och släkt men det kom inte tydligt fram i domen att det hon utsatts för från familjen var knutet till specifika förväntningar kring hennes uppförande, sexualitet eller familjebildande. Dessa domar ingår inte i den riskgrupp som vi analyserar nedan. Den tredje gruppen är de 32 domar där det tillräckliga kriteriet är uppfyllt eller där de nödvändiga kriterierna är uppfyllda.

Av de totalt 174 aktuella ungdomarna har Ungdomsstyrelsen kategoriserat 32 stycken som unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsade av vårdnadshavare utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. Alla 32 var flickor. De 32 aktuella ärendena hade förhandlats vid 13 olika länsrätter. Hos de övriga 10 länsrätterna framkom ingen dom som tydligt rörde den aktuella problematiken. Dessa 10 länsrätter hade i genomsnitt mycket färre (4 stycken) aktuella ansökningar om vård enligt 1 och 2 §§ LVU, än de som hade ärenden som föll inom vår kategorisering (i genomsnitt 10 stycken).

Tabell 3.1 Ungdomar aktuella för vård enligt 1 och 2 §§ LVU

Kön	Begränsade unga	Övriga	Totalt
Flickor	32	77	109
Pojkar	0	65	65
Totalt	32	142	174

Källa: Ungdomsstyrelsen, LVU-kartläggning 2009.

Databearbetning

De 32 domar Ungdomsstyrelsen har analyserat är mellan 4 och 17 sidor. I analysen av domarna har vi främst utgått ifrån det som framkommer i de ungas egna berättelser. Föräldrarnas beskrivningar har lyfts fram när de har bekräftat flickans beskrivning eller då de själva har uppgett att de har begränsat dotterns fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval. Då vi utgår från ett sekundärt material kan det vi ser av de ungas situation inte göra anspråk på något mer än ett återgivande av flickornas berättelser i samband med socialnämndens ansökan om vård enligt LVU.

Vi väljer att lyfta fram flickornas egna berättelser men menar inte att det som framkommer nödvändigtvis är beskrivningar av de faktiska förhållandena. Valet att utgå från vad flickorna själva uppgav hade hänt gjordes utifrån vårt uppdrag att bland annat beskriva situationen för unga kvinnor. Att lyfta fram de berättelser flickorna har återgett blir därför relevant oavsett om dessa berättelser bestrids av föräldrar eller andra familjemedlemmar.

Studiens andra syfte som är att visa hur dessa unga har uppmärksammas av samhällsaktörer som skola eller socialtjänst har grundat sig på vad som framkommer av den sociala utredningen i de offentliga domarna eftersom Ungdomsstyrelsen inte har tagit del av socialtjänstens egen utredning eller förda journalanteckningar. Vi har inte haft den möjligheten inom ramarna för detta regeringsuppdrag. I analysen av samhällets stöd och skydd till de utsatta kan det därför finnas förhållanden kring utredningen som vi missar och en reservation måste göras för vår diskussion. Domarna är dock en primär källa för att analysera länsrättens rätts-tillämpning.

Den ungas berättelse finns återgiven i domen dels genom socialtjänstens utredning, dels av vad som framkommer vid den muntliga förhandlingen. I de flesta domar utgår socialtjänstens utredning ifrån vad flickan säger att hon är utsatt för. Det finns lite "stödbevisning" i form av att andra har sett eller känt till hennes situation. I flera fall framkommer att det finns en parallell brottsutredning men, troligtvis av utredningstekniska skäl, framkommer lite av denna i länsrättsdomarna.

Våld, förtryck och eventuellt hot om ett arrangerat äktenskap mot den ungas vilja förnekas i de flesta fall av föräldrarna vid den muntliga förhandlingen i länsrätten. Ofta står ord mot ord i domen mellan flickan och hennes vårdnadshavare. Förväntningarna på flickan, begränsningar och kontroll av henne bekräftas dock av flera av föräldrarna vid den muntliga förhandlingen eller av det som framkommer i domen av socialtjänstens utredningssamtal. I dessa avseenden motsägs inte flickans beskrivning av föräldrarnas beskrivning. Föräldrarna kan neka till att de planerat att gifta bort dottern mot hennes vilja men de kan bekräfta att de har satt upp vissa begränsningar och krav för vem flickan kan och får gifta sig med.

Vid analysen gicks varje dom igenom och det som framkom om den ungas situation sammanställdes i kortare fallbeskrivningar som numrerades (1–32). Utifrån dessa kortare beskrivningar valdes olika teman. De ursprungliga domarna granskades sedan återigen utifrån teman knutna till flickornas situation – förväntningar, begränsningar och kontroll, våldsutsatthet och uppgifter kring äktenskap. De granskades också utifrån teman knutna till främst länsrättens och socialtjänstens möte med flickan som socialtjänstens utrednings-

situation och förhållningssätt, tidigare känedom, skydd av flickorna, polisanmälan, förståelse samt belysning av heder och äktenskap.

I den följande texten återges beskrivningar av hela gruppen utifrån dessa teman. Vi har också tagit med utdrag ur fallbeskrivningarna för att fördjupa våra teman. Domarna är offentliga handlingar och finns tillgängliga på respektive länsrätt, av domen framkommer namn på de olika aktörerna, uppgifter om var de bor och vilken ålder de har. För att skydda de enskilda individerna har domarna avidentifierats och i vissa fall har förhållanden utelämnats.

Beskrivning av gruppen

De flesta av flickorna var mellan 16 och 17 år vid tillfället för ansökan om LVU. I elva ärenden framkommer det inte av domen i vilket land flickan eller hennes föräldrar är födda, i fem nämns länder som familjen har anknytning till indirekt. I fem av de elva ärendena framkommer att familjen är asylsökande/har invandrat till Sverige, men inte varifrån. De flesta av flickorna är själva födda utomlands. För 18 av flickorna framkommer årtal när familjen anlände till Sverige. Fem av flickorna aktualiserades för vård när de hade bott i Sverige

i mindre än fyra år. Sju av flickorna hade bott i Sverige mellan fem och åtta år när de omhändertogs. Sex flickor aktualiserades när de hade bott i Sverige längre än nio år.

I 21 fall framkommer flickans eller föräldrarnas födelseland. De länder och områden som förekommer är Afghanistan, Bosnien, Gambia, Irak, Iran, Kosovo,¹⁸ Kurdistan (Iran/Irak/Turkiet),¹⁹ Palestina,²⁰ Rumänien, Somalia, Syrien, Tanzania och Turkiet.

Tabell 3.2 Födelseår

År	Antal
1989	3
1990	10
1991	9
1992	5
1993	5

Källa: Ungdomsstyrelsen, LVU-kartläggning 2009.

Flickornas situation

Alla 32 flickor har begränsats utifrån normer inom familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. De har utsatts för hot, misshandel eller press av en eller flera familjemedlemmar för att inte överträda begränsningarna och de har bestraffats då de ansetts bryta mot normer inom familjen. Flickornas beskrivningar av hemsituation och familjens behandling är påfallande samstämmiga. Följande beskrivning belyser det som framkommer i många av fallen, en kontroll som gäller både flickans inre som tankar och värderingar och hennes yttre som hur hon ska klä sig och uppföra sig. När flickan ifrågasätter familjens förväntningar, begränsningar och kontroll bestraffas hon. Kontrollen ökar också i och med att flickan blir äldre då det blir viktigare att inför ett stundande äktenskap skydda henne från könsblandade sammanhang.

Flicka 17 år

Flickan beskriver att hennes tillvaro är begränsad av pappan. Hon får inte välja vad hon ska tro på, vad hon ska se på teve, hur hon ska klä sig, om hon ska ha schal eller vem hon ska umgås med. Hon får inte prata med pojkarna i klassen mer än vad som krävs för skolarbetet. Hon får inte sova över hos vänner, hon får inte simma eller ägna sig åt sportaktiviteter med pojkarna inblandade. Pappan har gömt hennes mobiltelefon. Hon har burit schal sedan hon var sex år. Redan när hon var nio protesterade hon och ville ta bort den. Pappan kan bli väldigt arg och använda sig av våld eller hot om våld. Hon har blivit slagen flera gånger främst mot kroppen. Han har kastat

hennes mot väggen. Vid ett tillfälle höll pappan sin fot ovanför hennes huvud och hotade med att trycka till. Våldet började då hon var tio år. Sedan hon blev femton sker våldet varje vecka. Pappan har hotat med att säga upp hennes svenska medborgarskap och skriva ut henne från gymnasiet. Ibland lyfter pappan bort dörren till hennes rum så att hon inte kan stänga om sig. Han kommer ofta in på hennes rum och pratar, ibland i flera timmar om vad hon får och inte får göra. Hon känner sig utsatt för hjärntvätt. När hon var 14 år ville föräldrarna att hon skulle gifta sig med en äldre man. Föräldrarna försökte muta henne med smycken för att gå med på giftermålet. När de har varit i hemlandet har hon blivit slagen inför släkten. Hon kände att hela släkten ville att hon skulle vara kvar så att hon inte blev förstörd i Sverige. (Flicka nr. 1)

Förväntningar, begränsningar och kontroll

Alla 32 flickor uppger att de är utsatta för flera olika begränsningar på fritiden, i skolan eller i hemmet. Flera av flickorna uppger att de har förväntningar på sig. Den förväntning som flest uppger att de har på sig är att de ska vara oskuld. Den begränsning som flest flickor uppger är begränsningar av kontakt med pojkarna och män. Begränsningarna och kontrollen utförs kollektivt av flera familjemedlemmar, de syftar till att hindra flickan från könsblandade sammanhang eller från att falla utanför de krav som finns i familjen kring utseende och uppförande.

Följande exempel på förväntningar och begränsningar av flickorna från familjen framkommer i de analyserade domarna:

FÖRVÄNTNINGAR

FLICKAN MÅSTE

- komma direkt hem efter skolan
- ta ett stort ansvar i hemmet • vara inomhus under kvällar och helger • städa lägenheten, diska och tvätta • ta hand om syskon
- passa upp på bröderna • vara oskuld
- gifta sig • gifta sig med den föräldrarna valt • gifta sig inom religionen • gifta sig inom den etniska gruppen • gifta sig inom släkten • ha schal • ha pappans godkännande för allt hon gör

BEGRÄNSNINGAR PÅ FRITID

FLICKAN FÅR INTE

- gå till eller från skolan själv • ha någon fritid • gå utanför hemmet ensam
- gå utanför hemmet utan sällskap av familjen • välja vem hon ska umgås med • gå hem till kompisar • träffa vissa kompisar • umgås med flickor bara efter godkännande av pappan • ägna sig åt sportaktiviteter med pojkar inblandade • simma • träna • sporta
- spela fotboll • dansa • hoppa och dansa • gå på gym • ha egna pengar
- ha mobiltelefon • gå på fest
- gå på stan • umgås med svenskar • försvenskas • tala med vuxna utanför familjen • välja partner själv • ha pojkvän • umgås med pojkar • prata med pojka
- skicka sms till pojkar
- välja om hon ska ha schal
- välja hur hon ska klä sig
- ha västerländska kläder
- ha på sig kläder som visar hud
- visa benen • sminka sig
- klä sig utmanande
- ha shorts eller kjol

BEGRÄNSNINGAR I SKOLAN

FLICKAN FÅR INTE

- gå i gymnasiet • göra praktik
- gå i gymnasiet om det blir fråga om IV-programmet • prata med pojkar i klassen mer än för skolarbete • följa med på skolaktiviteter som innebär övernattnin
- vara med på skolgymnastiken • följa med på skolans aktiviteter eller utflykter
- delta i dans i skolan • delta i simning om det finns killar med • vara med och grilla efter skolavslutning • Flickan fick inte gå i skolan innan hon kom till Sverige

BEGRÄNSNINGAR I HEMMET

FLICKAN FÅR INTE

- sitta framför datorn • titta på teve när hon själv vill • kommentera familjens val av program • samma förmåner som manliga syskon i hemmet • svara i telefon • prata i telefon • lyssna på musik • säga emot sin pappa
- välja vad hon ska tro på • uttrycka egna åsikter • uttrycka en åsikt om hon inte är tillfrågad • prata om demokrati eller politik
- läsa vilka böcker hon vill
- vistas på balkongen • rita • skriva
- sitta tillsammans med familjen och äta
- ha idolbilder på män uppsatta i hemmet

Begränsningarna upprätthålls genom våld, hot och kontroll. Det våld och de hot och kränkningar som flickorna utsätts för går vi in på längre fram.

För de flesta flickor handlar förväntningar, begränsningar och kontroll om en fostran till total lydnad och respekt som pågått sedan barn- domen. Exempel på begränsningar kan vara att inte få delta i vissa skolundervisningsmoment, i skolaktiviteter och på utflykter. Att inte få delta i sport- eller fritidsaktiviteter i eller utanför skolan. Det handlar om att flickan för sina föräldrar inte får ta hem vänner eller gå hem till vänner. De flesta flickor uppger att de inte får prata eller umgås med pojkar överhuvudtaget för sina föräldrar. Det finns också restriktioner från familjen beträffande flickkompisar, en del flickor uppger att de får umgås med kvinnliga vänner om de är godkända av familjen.

Fritiden är för de flesta flickor helt begränsad. Vissa flickor blir skjutsade till och från skolan av pappan. Om flickan har bröder förväntar sig föräldrarna att bröderna vaktar henne i skolan eller på väg till eller från skolan. Andra kan gå

ensamma till och från skolan men beskriver hur föräldern ringer till mobiltelefonen på väg dit och hem och bevakar dem via den.

Andra flickor beskriver att de tillåts viss fritid. Till exempel kan hon ha fått lov att gå i väg till centrum med en kompis, men att pappan eller bröderna följer efter i bil och kontrollerar

Kontroll

- Pappan måste alltid veta var hon är, med vem hon är och varför
- Mamma och pappa kontrollerar schemat
- Kontrollerad av pappa i skolan
- Kontrollerad av bröder i skolan
- Kontrollerad av mamma i hemmet
- Mamman frågar ut flickan
- Bevakad av pappa via mobiltelefon
- Bevakad av pappa personligen
- Bevakad av bröder efter skolan
- Bevakad av pappa då hon träffar vänner
- Familjemedlemmar kör efter henne i bil när hon är utomhus
- Pappan har skrämt flickans vänner så ingen vågar umgås med henne
- Bröder har skrämt flickans vänner så hon inte har några kamrater
- Inlåst av mamma och pappa i hemmet
- Isolerad av mamma och pappa i hemmet
- Mamma och pappa avbryter flickans skolgång mot hennes vilja
- Pappa tittar igenom hennes väska regelbundet
- Pappa gömt mobil och mobilladdare så att hon inte kan ringa vänner
- Pappa söker igenom hennes rum
- Pappan lyfter bort dörren till hennes rum så att hon inte kan stänga om sig
- Oskuldsundersökning.

henne. Familjens begränsningar och kontroll syftar till att hindra flickan från att göra något som av familjen ses som normbrytande och på så sätt äventyrar familjens rykte. Om flickan klär sig eller sminkar sig utmanande eller "västerländskt" kallas hon för hora eller misshandlas av mamman, pappan eller bröderna. En flicka uppger att hon vet att om hon talar med en pojke på rasten så kommer föräldrarna att veta om det när hon kommer hem och hon kommer då att bli hotad eller misshandlad.

Flicka 17 år

Hon får inte träffa kamrater på fritiden. En väninna har fått besöka henne i hemmet vid något enstaka tillfälle. Hon får inte delta i någon fritidsaktivitet. Hon vill gärna träna, skriva och rita men får inte göra det. Hon får inte prata om vad hon vill i hemmet som till exempel politik eller demokrati. Hon får inte kommentera sin pappas beslut eller framföra sin åsikt. Hon får inte använda internet, svara i telefon eller lyssna på musik. När de tittar på teve får hon inte kommentera val av program. Hon får inte följa med på alla skolans aktiviteter och utflykter kopplade till undervisningen. Hon har ingen egen mobil eller egna pengar. Anledningen till att hon får gå i skolan i Sverige är studiebidraget, pappan vill egentligen inte att hon ska gå dit. Bröderna blir besvärade av att de måste eskortera henne till och från skolan och hon känner sig som ett litet barn. Hon får inte handla mat eller tvätta eftersom hon då är utanför lägenheten. Pappan går noggrant igenom hennes och syskonens rum varje vecka för att söka efter olämpliga saker. (Flicka nr. 16)

I vissa fall menar flickan att hon är mer utsatt för hot, våld och kontroll och kränkningar än andra syskon i familjen, det kan handla om att hon är den äldsta dottern i familjen och därför förväntas vara en moralisk förebild för sina

yngre systrar. För vissa av flickorna framkommer att de upplever sig som mer oppositionella, västerländska eller svenska än syskonen och därför blir mer utsatta. Många av flickorna uppger att de kallas för svensken samtidigt som de kallas för hora av föräldrar och/eller syskon.

Flera av flickorna får inte umgås med svenskar, de får inte försvenskas och om familjen anser att flickan har blivit för svensk kan hon bestraffas. Förväntningar, begränsningar och kontroll av flickorna och hur de behandlas i familjen är också knutna till att hon är född till flicka. Detta syns tydligast utifrån kraven på flickan att hon ska vara oskuld, att hon begränsas från att träffa pojkar och hennes situation i hemmet. Kring detta område finns ett flertal förpliktande förväntningar på flickan från familjen. Hon förväntas sköta hushållet och ta hand om småsyskon och passa upp på männen i familjen och hon nedvärderas samtidigt som bröderna oavsett ålder kan tilldelas makten över henne och ges rätten att bestraffa henne.

Flicka 15 år

Flickan menar att hon inte har samma förmåner i familjen som sina manliga syskon. Hon får inte sitta framför dator eller teve lika mycket, hon måste också ta ett större ansvar hemma. Hon får inte gå utanför hemmet efter skoltid. Hennes bror kontrollerar henne i skolan. Hon riskerar att bli slagen om hon pratar med en pojke. Dagen innan hade hon bråk med sin lillebror, då hon gjorde sig lös från brodern slog mamman henne i bakhuvudet. Hon lämnade hemmet och gick till en kamrat. När hon kom hem blev hon utskälld och fick sitta ensam på sitt rum resten av dagen. Nästa morgon sade hennes bror att familjen inte ville ha henne längre. (Flicka nr. 2)

De flesta flickor uppger att de inte får gå utanför hemmet utan sällskap och den mesta tiden, utanför skoltid, tillbringar de i hemmet med familjen. Flickorna kontrolleras och begränsas också där på flera sätt. De hindras från att nås av samhället runt omkring genom att familjen har regler kring vilka program som hon får se, vilken musik hon lyssnar på, om hon får tala i telefon, vara ute på internet eller mejla med vänner.

Restriktionerna i hemmet handlar direkt eller indirekt om att kontrollera flickans sexualitet som att inte uppmuntras till tankar på sex från musik, teve eller internet eller kontakt med killar genom telefon eller mejl. Föräldrarna kontrollerar flickorna genom att söka igenom deras rum, kläder eller väskor efter saker som är otillåtna i familjen. Flera av flickorna uppger också att föräldrarna utsätter dem för en direkt kontroll över deras inre, de egna tankarna och åsikterna.

Psykisk misshandel

Alla 32 flickor uppger att de har utsatts för psykisk misshandel av mamma, pappa, syskon och/eller andra släktingar i form av systematisk kränkning, nedvärdering, utfrysning, isolering eller hot. Alla flickor uppger att de utsatts för någon form av hot. Det handlar om hot om misshandel, att vanställas, att uteslutas från familjegemenskapen eller att giftas bort.

Sexton av flickorna uppger att de har hotats till döden, för flera handlar det om upprepade dödshot i samband med svår misshandel. Tolv av flickorna har blivit hotade till döden av sin pappa. Fem har blivit hotade av bröder, två har blivit hotade till döden av sin mamma. Fyra av flickorna har blivit dödshotade av flera familjemedlemmar.

Flicka 16 år

Bröderna har hotat att döda henne, skjuta henne och har sagt att de ska skära henne i bitar. Det har även varit tal om att söka upp pojkvännen eller anlita någon att göra det. (Flicka nr. 12)

Dödshoten kommer i de flesta fallen i samband med att familjen misstänker eller får reda på att flickan har varit borta över natten, haft en pojkvän och/eller haft sex.

Flicka 16 år

Flickan har haft en pojkvän i hemlighet i två år. Då han tillhör en annan religiös inriktning än hennes familj är deras förhållande otänkbart. Trots att hon förstod att familjen inte skulle acceptera pojkvännen kontaktade han hennes pappa och bad om hennes hand. Flickan berättar att pappan efter det hotade att döda henne. Han har även sagt att han ska slå henne och göra henne handikappad för att se om hennes pojkvän verkligen älskar henne. Pappan har försökt kväva henne, hållt kaffe i ansiktet på henne, sparkat henne i magen och dragit henne i håret, dunkat hennes huvud mot en vägg och när hon har legat på golvet tilldelat henne flera sparkar på magen, ryggen, benen, armarna, händerna och andra ställen på kroppen. (Flicka nr. 15)

I flera fall beskriver flickorna att de hotats till döden av föräldrar eller syskon för att hindras från att berätta om sin situation för utomstående som socialtjänsten och polisen.

Flicka 16 år

Flickan berättar att hon har blivit slagen sedan hon var liten när hon inte lyssnat. Sedan hon var 14–15 år har hon hotats till döden flera gånger. När pappan har slagit henne har han tagit in henne i ett annat rum så att familjen inte ska se. Vid ett

tillfälle misshandlade pappan henne i ansiktet. Sedan hotade han att döda henne och riktade då en kniv mot hennes ansikte och hals. Han hotade henne dagen därpå med att han skulle se till att hennes farbröder dödade henne om han hamnade i fängelse. Mamman hotade med att döda henne så att hon inte skulle kunna berätta vad som hänt för någon. (Flicka nr. 20)

Den psykiska misshandel som flickorna utsatts för har i alla fall utom ett utförts av hela familjen kollektivt. Det är få av flickorna som beskriver att de har stöd av någon i familjen. Alla flickor har utsatts för verbala kränkningar och nedvärderingar, flickorna har kallats hora, uppmanats att begå självmord, spottats på och förnedrats på olika sätt.

Flicka 17 år

Pappan kallar henne hora då hon klär sig västerländskt. Hon får inte umgås med svenskar eller försvenskas. Pappan har spottat henne i ansiktet minst 50 gånger. (Flicka nr. 3)

Kränkningar och nedvärderingar är kopplade till krav på kvinnlig oskuld.

Flicka 15 år

Flickan berättar att pappan sagt fula saker om hennes vänner, till exempel kallat dem horor. Han har också sagt att om en av tjejerna i hennes kompisgäng håller på med killar så gör alla det. (Flicka nr. 8)

Flera av flickorna har också fått skulden för saker utom hennes kontroll som sjukdom eller olycksfall i familjen på grund av hennes beteende. I några fall har flickans mamma försökt att ta sitt liv eller hotat med att ta sitt liv på grund av att flickan brutit mot normerna i fa-

miljen. Flera av flickorna menar att det är begränsningarna, kontrollen och den psykiska misshandeln som har drabbat dem hårdast.

Flicka 16 år

Flickan uppger att de hot och den förnedring som hon har utsatts för inte lämnar några skador som man kan visa upp för omvärlden. Ingen kan se en trasig själ. (Flicka nr. 7)

Flicka 16 år

Flickan beskriver att hon är utsatt för betydande inskränkningar i sin rätt att leva ett eget liv på det sätt hon själv väljer. Föräldrarna begränsar hennes val av umgänge och fritidsaktiviteter, de kontrollerar hennes klädsel och om hon sminkar sig, hon är rädd att hon inte kommer att få gå i gymnasiet eller själv få välja sin blivande make. Flickan anser att hon har förlorat sin barndom. (Flicka nr. 6)

I tio av domarna uppger flickorna att också mamman har misshandlats när de har varit närvarande. I nio fall har mamman varit utsatt för misshandel av flickans pappa och i två fall av flickans bröder. I tre fall framkommer att pappan är dömd för grov fidskränkning av mamman. Det finns få uppgifter om syskonens utsatthet för våld och förtryck. Bröder har i några fall, och i några också systrar, av föräldrarna uppmanats att kontrollera, kränka och fysiskt misshandla den som brutit mot normerna i familjen.

Flicka 14 år

Mamman har uppmanat den äldre brodern att slå henne och sätta gränser för henne. Hon har uppmanat den yngre brodern att spotta på henne, vilket han gjorde. (Flicka nr. 27)

Den kollektivt utövade kontrollen och förtrycket är genomgripande och ständigt närvarande för flickorna. I en del ärenden framkommer av flickans beskrivning hur familjen också påverkas av omgivningen.

Flicka 17 år

Flickan uppger att hon är hotad, kontrollerad och bevakad av sin familj. Hon har varit tvungen att gå direkt hem efter skolan. Hon hade tidigare telefon men den togs ifrån henne. När hon var tolv år fick hon sluta dansa och spela fotboll. Det ansågs inte lämpligt för en flicka att hoppa och skutta. Kontrollen började när hon gick i sexan men har blivit värre. Hon säger att hon inte kan koppla av en sekund utan att någon ifrågasätter vad hon tänker på, ler åt eller tittar på. Anledningen till den ökade kontrollen tror hon beror på att det kom fler flyktingar från den egna etniska gruppen dit de bodde. Det blev då viktigare att inte dra skam över familjen. Situationen blev ännu värre när hon berättade att hon träffat en pojkvän. Familjen anser att hon har dragit skam över dem. Under det senaste åren har hon blivit hotad cirka 20 gånger. Hon har funderat på att ta sitt liv. (Flicka nr. 12)

Fysisk misshandel

Av de 32 flickorna uppger 28 att de har utsatts för fysisk misshandel. Av dessa har 23 misshandlats fysiskt av sin pappa. De fem flickor som inte har misshandlats av sin pappa utan av någon annan i familjen har inte haft någon pappa närvarande i hemmet. Tio av flickorna har misshandlats fysiskt av sin mamma. Åtta har misshandlats av sina bröder. Det förekommer också fysisk misshandel mot flickan från andra som systrar, farbröder och släktingar. Av de 28 flickorna uppger 13 att de har misshandlats fysiskt av flera familjemedlemmar. För flera av flickorna har misshandeln förekommit sedan barndomen.

Flicka 17 år

Flickan uppger att pappan utsatt henne för fysisk misshandel sedan hon var fyra år. I hemlandet kunde pappan slå henne med tillhyggen som skor eller bälten. Han kastade henne utför en trappa en gång och tog stryptag på henne. Misshandeln skedde ofta och främst när hon gjort något som pappan ansåg var fel, som att svara i telefon eller uttrycka en åsikt när hon inte var tillfrågad. I Sverige har pappan slagit henne med öppen hand och gett henne kraftiga örfilar. Han har fortsatt att misshandla henne när hon gjort något felaktigt. Mamman och syskonen har försökt gå emellan men då slår pappan dem också. Hon har därför bett dem att inte gå emellan. Hon blir ibland medvetlös då pappan slår henne. (Flicka nr. 16)

De fall där flickan uppger att hon misshandlats av sina bröder visar ofta på en grövre misshandel av flickan. Ofta blir de misshandlade av flera bröder samtidigt, i vissa fall har bröderna också haft hjälp av vänner för att kontrollera, hota eller misshandla flickan. I de flesta fall där det är bröderna som stått för misshandel och dödshot så beror det på att pappan är bortrest, avliden eller inte bor tillsammans med familjen. Bröderna har trätt in istället för pappan som ansvariga för flickans uppträdande.

Flicka 14 år

Flickan anmäler till polisen att hon blivit misshandlad och hotad av sin familj. Hon känner sig kontrollerad och får inte gå ut på vardagskvällar. Hon måste komma direkt hem efter skolan på vardagarna. Hon har ingen större fritid. När hon kommer hem ska hon hjälpa mamma att städa huset. Hennes pappa tittar på hennes schema varje morgon och kollar om hon kommit hem direkt efter skolan. Pappan eller hennes bröder tar hennes mobil då hon kommer hem. Hon säger att hon är den enda i syskonskaran

som blir slagen hemma. Det är hennes pappa som bestämmer hemma, sedan bröderna och sedan mamma. Kontrollen och våldet började i årskurs 5 eller 6. Hon säger att om hon bryter mot reglerna så slår mamman henne på armarna och bröderna lägger sig i konflikterna. De skriker och slåss. Hon har haft en pojkvän vilket uppdagades av bröderna som hotade med att slå honom om hon inte gjorde slut. Hon tror inte att pappa vet om pojkvännen. En gång när en kille ringde skällde hennes pappa ut honom. Hon är rädd hemma då bröderna när helst kan slå henne. De slår henne på hela kroppen med både sparkar och slag, med öppen hand och med knytnävar. Vid ett tillfälle tejpade bröderna fast hennes armar och ben och sparkade henne sedan på kroppen. När bröderna tejpade henne så gjorde mamman ingenting. (Flicka nr. 31)

Flickorna misshandlas fysiskt när de bryter mot regler i familjen. Det kan handla om att det kommit till familjens kännedom att flickan snattat, pratat med en pojke, skolkat, sminkat sig, ljugit eller kommit hem för sent efter skolan.

Flicka 17 år

Flickan upplever att hon är utstött av sin mamma och syskon sedan många år tillbaka. Hon upplever att familjen hatar henne och hon har därför undvikit dem. När hon var 15 år berättade hon för sin lärare att hon blivit slagen av sin bror. Läraren ringde då hem till mamman och hela familjen och slakten blev arga på henne. Efter det ville hon inte berätta för utomstående om det som hände henne hemma. Vid det senaste tillfället hotade brodern henne med kniv och hon trodde att han skulle döda henne. Han skällde på henne, förolämpade henne och skrek könsord. Han slog henne med knytnäven i ansiktet, huvudet samt sparkade upprepade gånger mot huvudet och överkroppen. Han tog en kniv och hotade henne, slog med skaftet i huvudet hårt flera

gånger. Hon har vid flera tillfällen blött näsblod efter att brodern har slagit henne med knuten näve. Den senaste gången sa brodern att han sket väl i allting och nu tänkte han väl göra ett hedersmord och att han inte brydde sig. Han har vid upprepade tillfällen sagt hora och jag ska döda dig. Familjen ser väldigt allvarligt på att hon röker och flera misshandelstillfällen har varit kopplade till att de fått information om att hon har rökt. (Flicka nr. 23)

Flicka 14 år

Flickan beskriver att hon blir slagen då hon inte gör som övriga familjen vill. Hon får inte vistas på balkongen. Efter att ha varit ute på balkongen misshandlades hon av storasystemen. Även hennes yngre bröder har tagit i hennes armar och släpat henne. Hon berättar att hon blivit slagen av sin mamma och storasyster dagligen de senaste tre veckorna. Misshandeln beror på att hon inte haft slöja på sig i skolan, vilket bröderna skvallrat om. (Flicka nr. 18)

I de flesta domar framkommer direkt eller indirekt att det handlar om hierarkiska system mellan män baserade på bland annat heder, släktskap och ålder. Män bestämmer över kvinnor oavsett ålder, äldre kvinnor bestämmer över yngre kvinnor och alla är ansvariga för att kontrollera kvinnors sexuella beteende.

Flicka 17 år

Pappan dog när hon var liten. De är åtta syskon. Hon har också fyra farbröder. Det är hennes farbröder som styr familjen. De ger order till hennes bröder om hur hon ska sköta sig. Mamman har ingen auktoritet. Bröderna misshandlar mamman när de tycker att hon har gjort fel. (Flicka nr. 11)

Flicka 16 år

Hon har blivit slagen av sina farbröder. Det finns flera manliga släktingar som bestämmer över hennes pappa. Hon tror att det blir pappan eller brodern som ska döda henne om inte pappan lyckas tysta ned det hon har gjort. (Flicka nr. 9)

Flicka 17 år

Flickan beskriver att hon har varit styrd och kontrollerad av sin pappa och sina äldre bröder och att det förväntas av henne att hon ska leva efter det regelverk som männen har skapat. (Flicka nr. 25)

Uppgifter kring äktenskap

I alla domar framkommer direkt eller indirekt av flickornas berättelser att förväntningar, begränsningar, kontroll, hot och våld mot flickorna är knutna till att upprätthålla normer i familjen kring krav på oskuld och icke-könsblandade sammanhang eller kring heder och skam. Frågor kring äktenskap och val av partner aktualiseras dock inte i alla domar. För att belysa vilka olika former som finns kring flickorna i förhållande till ett framtida äktenskap har vi delat upp flickorna i fem olika grupper (tabell 3.3).

Tabell 3.3 Begränsningar av flickornas fria vilja i förhållande till äktenskap

Begränsningar	Antal
Oskuldskrav	7
Begränsningar av pojkvän	8
Hot om/rädsla för äktenskap	8
Äktenskap planerat	7
Genomfört försök till äktenskap	2
Totalt	32

Källa: Ungdomsstyrelsen, LVU-kartläggning 2009.

Oskuldskrav

– inga uppgifter om äktenskap

För sju av flickorna framkommer att det finns ett oskuldskrav på dem från familjen. De har begränsningar som ska hindra dem från att träffa pojkar, de kontrolleras och de har bestraffats av föräldrar, syskon och/eller andra släktingar då de har brutit mot normer som att ha kommit för sent hem efter skolan, sminkat sig, rökt eller snattat. Fyra av de sju flickorna har hotats till döden.

Frågor kring pojkvän eller ett framtida äktenskap kan ha belysts av socialtjänsten i den sociala utredningen men inte lyfts fram av länsrätten i domen. Det kan också vara så att socialtjänsten inte kartlagt flickans fria vilja inför ett framtida äktenskap då det framstår som att det inte är aktuellt vid tiden för ansökan eller då inte flickan själv har påtalat en rädsla för detta under utredningen.

Begränsningar av pojkvän

– inga uppgifter om äktenskap

För åtta av de 32 flickorna framkommer att familjen har satt upp begränsningar kring pojkvänner och val av äktenskapspartner men det finns inga uppgifter om ett planerat äktenskap. Flickorna har ett oskuldskrav på sig, de får inte ha pojkvän och de bestraffas när det kommit fram att de har träffat en partner på egen hand. Det framkommer också att föräldrarna har regler för vem dottern får och inte får gifta sig med utifrån till exempel släktskap, etnicitet eller religion.

Flicka 14 år

Flickan uppger att hon inte får ha någon relation med män. Hon har en pojkvän som hon har träffat i Sverige. Att hon har en pojkvän är något familjen inte kan acceptera. Att han har en annan religion är något de inte tycker om. En morbror ansåg att en oskulsundersökning skulle utföras efter att de fått reda på att hon hade haft pojkvän. Också pojkvännen har hotats av hennes familj. (Flicka nr. 18)

En av flickorna för fram att hon upplevde sig fri att själv få välja sin partner, detta upplevdes inte som problematiskt förrän den partner hon valde inte blev accepterad av familjen.

Flicka 17 år

Flickan menar att bortgifte aldrig har förts på tal i familjen. Hon får själv välja vem hon vill gifta sig med, men det måste först godkännas av hennes pappa. Den pojkvän hon träffade accepterades inte hemma och hon har misshandlats och hotats till döden eftersom de fortsatt att träffas. Också pojkvännen har hotats av familjen. (Flicka nr. 24)

Det kan också handla om att den unga inte själv upplever sig vara begränsad i förhållande till äktenskapet trots att hon samtidigt uppger att hon är begränsad, pressad och misshandlad utifrån normer i familjen kring oskuld.

Flicka 16 år

Flickan uppger att hon har utsatts för fysisk och psykisk misshandel. Familjen stryper hennes handlingsutrymme i syfte att bevara hennes oskuld. Hon känner att hon börjar få slut på överlevnadsstrategier. Flickan har fått två val från familjen, att komma tillbaka eller att bryta all kontakt med dem. Föräldrarna uppger att de inte kommer att tvinga flickan att gifta sig med någon hon inte vill. De uppger att de tar väl hand om sina barn fram till

den dan de gifter sig och bildar egen familj. Flickan uppger att det kommit hem killar och friat men att hon har tackat nej. Hon uppger att hon själv får välja vem hon vill gifta sig med. (Flicka nr. 28)

Hot om och rädsla för äktenskap mot den egna viljan

Åtta av de 32 flickorna uppger att de är rädda för att giftas bort av familjen mot sin vilja men de vet inte när, var eller med vem. Det handlar om flickor som känner till att andra flickor i deras familj inte fritt fått välja äktenskapspartner eller att de tidigare varit bortförlovade men lyckats bryta den förlovningen. Vissa av flickorna är rädda inför en inplanerad semesterresa. Flera av flickorna har också upprepade gånger blivit hotade av föräldrarna med att skickas till föräldrarnas hemland för att giftas bort då de brutit mot normer i familjen.

Flicka 15 år

Flickan uppger att konflikten trappades upp när föräldrarna fick reda på att hon haft kontakt med en pojke på internet. Därefter begränsades hennes internet- och telefonanvändande. Hon har blivit hotad med att skickas till pappans hemland för att gifta sig. Pappan bestrider alla uppgifter. Han säger att flickan får gifta sig med vem hon vill, men det finns vissa saker han inte accepterar. Den pojkvän som flickan har säger pappan att han aldrig kommer att acceptera. (Flicka nr. 8)

Äktenskap mot flickans vilja planerat

För sju av de 32 flickorna framkommer att de är bortlovade eller att föräldrarna planerat att de ska giftas bort mot sin vilja. Det framkommer få uppgifter i domarna om arrangemang runt äktenskapet som om flickan har tillfrågats, om hon har presenterats för flera friare, om hon varit bortlovad sedan lång tid, hur

förlovningen gick till eller om det förekommit ekonomiska transaktioner i samband med överenskommelsen. Fyra av flickorna uppger att de är bortlovade. De andra tre har fått veta att familjen har valt ut en eller flera lämpliga kandidater. För sex av de sju flickorna framkommer att det handlar om en man från flickans eller föräldrarnas ursprungsland. Två av flickorna uppger att de förväntas gifta sig inom familjen. För alla de sju flickorna handlar det om att det är männen i familjen som har slutordet för vem som ska bli hennes kommande make. Att det förekommer lite information runt äktenskapet kan dels handla om att detta inte förs fram i domen men att det kartlagts i den sociala utredningen eller att socialtjänsten inte utrett dessa frågor. I några fall handlar det dock också om att flickan själv förefaller ha hållits utanför arrangemanget. Trots att flera av flickorna har fått information från föräldrarna om att de förväntas gifta sig eller att de lovats bort till en man är det vissa som uppger att de inte har fått veta något om den tilltänkta maken.

Flicka 17 år

Flickan berättar att hennes pappa beslutat att hon ska gifta sig med en man i hemlandet. Hon känner inte mannen. Hon vet inte vad han heter eller hur gammal han är. Pappan har sagt att hon ska giftas bort med någon inom familjen. Hon tror att det kan vara med en kusin. Pappan har planerat att så fort hon fyller 18 år ska hon giftas bort med mannen som sedan ska följa henne till Sverige. När hon sagt att hon inte vill detta har pappan hotat med att döda henne om hon tar kontakt med socialtjänsten. Flickan uppger att pappan under hösten varit i hemlandet, han hade då med ett foto på henne. Sedan giftermålet kom på tal har situationen varit helt hopplös. Hon är övertygad om att hon kommer att bli dödad om hon återvänder till hemmet. (Flicka nr. 3)

Genomfört försök till äktenskap mot flickans vilja

Två av de 32 flickorna har förts utomlands i syfte att giftas bort, båda som 16-åringar.

För den ena återges väldigt lite information men hon har på egen hand sökt upp svenska ambassaden i sitt ursprungsland för att få hjälp att komma tillbaka till Sverige. I hemlandet tvingades hon att stanna kvar, hon misshandlades och släktingar försökte tvinga henne till giftermål. Det framkommer inte med vem hon skulle gifta sig eller om det drevs igenom. Den andra flickan utsattes för tvångsgifte i utlandet.

Flicka 16 år

Flickan kontaktade på eget initiativ socialtjänsten från utlandet. Hon uppgav att hon blivit bortgift med en ung man som hon inte kände, trots att hon sagt till sina föräldrar att hon inte ville vara gift med honom. Då hon återkom till Sverige sökte hon upp socialtjänsten. Flickan menade att hon inte kunde återvända till familjen eftersom hon då skulle bli skickad till sin mans hemland. Flickan uppgav att hon inte visste att familjen reste utomlands i syfte att hon skulle giftas bort och att mamman visste att hon inte ville gifta sig. Av denna anledning ordnades det så att hon kidnappades av den man som hade valts åt henne. Mamman uppgav till socialtjänsten att flickan skadat familjens anseende och att hon skulle uteslutas ur familjen om hon inte återvände hem. Mamman menade att flickan inte vid något tillfälle berättat för föräldrarna hur hon känt inför giftermålet. Eftersom dottern agerade som traditionen bjuder om man vill gifta sig trodde föräldrarna att hon ville gifta sig med just denna man. Dotterns äktenskap har återkallats och eftersom äktenskapet inte fullbordats kommer ingen att tvinga henne att vara gift om hon återvänder till familjen. Det vore emellertid lättare både för henne och familjen om hon var gift eftersom familjen annars

kan förlora sitt anseende. Om dottern bryter mot traditionerna skulle hon bli utesluten ur gemenskapen och familjen skulle få ta konsekvenserna för hennes handlingar uppger mamman. (Flicka nr. 10)

Äktenskapet i förhållande till normer i familjen om heder och skam

I 8 av de 17 ärenden där flickorna har hotats med bortgifte, lovats bort mot sin vilja eller tvingats till äktenskap framkommer att familjen fått kännedom om eller misstänkt att flickan haft sex och/eller en pojkvän och på så sätt dragit skam över familjen. Att gifta bort dottern blir ett sätt för familjen att lösa problemet.

Flicka 16 år

Under förhandlingen anför flickan att det är av stor vikt för familjen att upprätthålla hedern och det gör man genom att gifta sig på ett lagligt sätt, det är inte möjligt att gifta in sig i en familj som tillhör pojkvännens religion. Pappan uppgav i rätten att om dottern gifte sig med sin pojkvän så förlorar pappan sin heder, det enda sättet för familjen att behålla sin heder är att hon gifter sig på ett lagligt sätt med en man som familjen godkänner. (Flicka nr. 15)

Om flickan vägrar att gå med på familjens krav på giftermål och detta blir offentligt kan hotsituationen trappas upp då familjen av omgivningen måste agera kraftigare för att återupprätta hedern.

Flicka 17 år

Pappan har uppgett till socialtjänsten att det är viktigt att dottern om hon ska komma hem gör det innan det som hänt blir en sak för familjens vänner och anhöriga. Dotterns handlande har dragit skam över honom och det vore lättare om hon inte levde. (Flicka nr. 3)

Flicka 16 år

Flickan berättar att hon träffade en pojke, en släkting, i hemlandet som hon blev vän med. När pappan fick reda på detta ringde han hem till hennes mamma och sa att hon skämt ut sig och att det beslutats att hon skulle giftas bort till sommaren. Flickan är övertygad att pappan nu kommer att döda henne då hon har offentliggjort hela situationen genom att söka hjälp. Ett bortgifte är då inte längre ett alternativ. (Flicka nr. 9)

Flickorna och samhället

Av de 32 flickorna har 29 själva aktivt sökt hjälp och skydd från samhället på grund av sin situation och av dem var 24 helt okända för socialtjänsten vid anmälningstillfället. De flesta flickorna har anmält sin situation till socialtjänsten genom skolpersonal. Elva av flickorna har uppmanat skolkurator, skolsköterska eller lärare att ta kontakt med socialtjänsten. Åtta av flickorna har aktualiserats hos socialtjänsten efter att de tagit kontakt med polisen. Tre av flickorna har aktualiserats genom ungdomsmottagningen. Tre har anmält sin situation direkt till socialtjänsten. Andra instanser som flickorna sökt hjälp hos är svenska utlandsmyndigheter, vårdcentraler och frivilligorganisationer. Merparten av flickorna har inte berättat om sin situation för någon innan anmälningstillfället och få har uppmärksammats innan de själva har valt att söka hjälp. Endast fyra av flickorna har tidigare utretts inom socialtjänsten på initiativ av någon annan utan att de själva har varit de som drivit ärendet och aktivt sökt hjälp. Två av dessa fyra flickor blev utredda av socialtjänsten då deras syskon var aktuella för ett omhändertagande på grund av hedersrelaterat våld. För de andra två var det skolan som anmälde att de var oroliga då flickorna var hårt hållna hemifrån.

Tidigare kontakt

Åtta av flickorna har tidigare varit aktuella hos socialtjänsten. Fyra av de åtta har tidigare varit omhändertagna då de utsatts för våld, hot och förtryck. När de har tagit tillbaka eller förminskat uppgifterna har de fått återvända hem. För en av flickorna framkommer att socialtjänsten upphävde det omedelbara omhändertagandet vid ett tidigare tillfälle då flickans situation inte ansågs vara LVU-grundande.

Flicka 15 år

Socialtjänsten uppger att flickan tidigare försökte lämna sin familj då hon begränsades av den. Hon placerades då hon berättade att hon inte fick prata med pojkar eller flickor, hon fick inte gå klädd hur som helst och hon fick inte gå ut utan att någon från familjen var med. Eftersom hon vid det första placeringstillfället inte berättade att hon också utsattes för fysisk misshandeln fick hon återvända hem. (Flicka nr. 26)

Tre av de åtta flickorna har utretts av socialtjänsten och därefter erbjudits frivilliga insatser då socialtjänsten inte ansett att det förelåg behov av ett tvångsingripande. En flicka har fått tillgång till frivilliga insatser i form av kontaktperson, två flickor fick inte tillgång till de av socialtjänsten erbjudna frivilliga insatserna då föräldrarna menade att det inte förelåg några problem. En av de åtta flickorna aktualiserades hos socialtjänsten efter anmälan från skolan, men socialtjänsten öppnade inte någon utredning. Av de tre flickor vars pappor är dömda för grov fridskränkning av mamman är det bara en som har aktualiserats hos socialtjänsten i samband med detta.

Flickor vars äldre systrar socialtjänsten har känt till

För fem av de 32 flickorna framkommer att de har äldre systrar som är eller har varit placerade i skyddat boende på grund av hedersrelaterat våld och/eller hot om bortgifte från familjen. Trots detta framkommer att tre av dessa flickor inte själva har blivit utredda av socialtjänsten i samband med systemns placering. I dessa tre ärenden har socialtjänsten aktivt gripit in och skyddat en flicka i familjen från hot och våld från föräldrarna utan att det framkommer att de utrett de kvarvarande barnens situation eller risk för våld och hot. Inte heller framkommer det att socialtjänsten gjort en bedömning av hur omhändertagandet av ett barn i familjen påverkat de kvarvarande barnens situation eller föräldrarnas agerande mot dem.

Alla dessa tre flickor uppger att de liksom den äldre systemen har utsatts för fysisk och psykisk misshandel och hot om bortgifte från familjen. För alla tre framkommer att familjen mistänker att flickan inte är oskuld och att hon har överträtt de normer som finns i familjen kring oskuld, sexualitet och heder/skam. En av flickorna har blivit uppmanad av sin mamma att ta livet av sig. Två har blivit fysiskt misshandlade av sina pappor och en av sina bröder. För två av flickorna finns det en av familjen utsedd man i föräldrarnas hemland.

Flicka 17 år

Flickan har en pojkvän som hon vill gifta sig med, enligt henne var orsaken till misshandeln att få henne att säga nej till pojkvännens frieri. Hennes bröder har förbjudit henne att ha någon kontakt med pojkvännen. De har bestämt att hon ska gifta sig med en man från deras hemland. Flickan är mycket orolig och rädd för vad som ska hända i

framtiden. Hennes äldre syster har tidigare lämnat familjen av samma skäl och lever med skyddad identitet. Systemen fick inte gifta sig med den hon ville för familjen och hon rymde därför. När hon sedan gifte sig med den hon själv valt fanns både polis och socialtjänst med för att skydda henne från familjen. Efter att systemen flyttat och gift sig blev mamman misshandlad, bröderna tyckte att det var hennes fel att systemen gjorde som hon gjorde. Flickan berättar att bröderna har använt systemens försvinnande som exempel när de ville skrämma henne. (Flicka nr. 11)

Två av flickorna har på eget initiativ polisanmält misshandel och hot om bortgift. För en av flickorna bedömer polisen att flickans skyddsbehov är stort.

De två flickor med äldre systrar placerade i skyddat boende som socialtjänsten har utrett har beviljats frivilliga insatser då deras hemförhållandena inte ansetts vara LVU-grundande. Båda flickorna är unga, 14 år, och har vid ett flertal tillfällen uppgett att de blivit utsatta för fysisk misshandel av både mamman och pappan. Båda har blivit hotade till döden av en eller båda föräldrarna, den ena flickan har hotats med att skickas utomlands för att giftas bort mot sin vilja. Den ena flickans pappa sitter i fängelse på grund av att han misshandlat henne och andra i familjen, trots detta har flickan träffat sin pappa tillsammans med en kontaktperson. Det framkommer att flickan själv vill bli placerad och att hon har blivit misshandlad av flera familjemedlemmar sedan pappan fängslades.

Flicka 14 år

Flickan placerades först på behandlingshem men omplacerades till skyddat boende då det framkom att mamman med hjälp av släktingar planerade att hämta hem henne. Hon har blivit hotad av sin mamma och hotad till livet av sin äldre bror. Hon tror att han kan anlita en vän för att misshandla eller döda henne och att två av hennes morbröder skulle kunna slå henne och lura hem henne igen. Hon har flera gånger blivit nedtryckt i sängen av brodern och hans kompisar. Hon uppger att hon velat ha en kontaktperson men nekats det av mamman av rädsla för att hon ska berätta om hur hon har det. Mamman slår henne, oftast med händerna men även med tillhyggen som fiskespö, borstar och skor. Hon slår henne oftast på kroppen men har även slagit henne ett par gånger i ansiktet. Hon blir slagen då hon inte gör som mamman vill som att diska. Det har varit bråk om smink, om hur hon klädde sig och om tider. Hon måste komma direkt hem och mamman frågar ut henne om allting. (Flicka nr. 27)

Båda flickorna har utretts vid ett flertal tillfällen av socialtjänsten, trots detta har de inte skyddats från upprepade kränkningar, hot och misshandel.

Flicka 14 år

Flickan är aktuell för tredje gången inom ett år då hon utsatts för våld i hemmet. Hon har uppmärksammat andra vuxna på att hon misshandlats och hotats och att hon är rädd för sina föräldrar. Hon har blivit hotad till döden två gånger av pappan och föräldrarna har vid ett flertal tillfällen sagt att de ska skicka tillbaka henne till hemlandet och gifta bort henne. Det flickan är mest rädd för är att hon ska få åka till sina släktingar i hemlandet. Hennes äldre syster har varit där och hon har sagt att man där får känna på vad en sådan uppfostran innebär i

form av våld. Den första hon berättade om misshandeln för var skolsköterskan. Hon har innan dess inte velat berätta då hon inte velat att folk ska prata om hennes föräldrar. Hon har blivit pressad under den aktuella LVU-utredningen, familjen berättade att en annan syster som bor kvar i familjen hade blivit sjuk, varför flickan avbröt placeringen och återvände till hemmet. (Flicka nr. 17)

Dessa fem flickor vars systrar, som tidigare ibland sedan många år, har skyddats från familjens hedersförtryck har fått lite och i vissa fall inget stöd från socialtjänsten sedan systerna omhändertogs. Trots att den äldre system har fått stöd och skydd så framkommer inte på vilka grunder man bedömt att inte utreda och bevilja resten av familjen insatser. I dessa fem ärenden finns det också flera andra systrar och bröder som fortfarande bor hemma trots att först en och sedan två av deras systrar har valt att söka skydd från familjen. Dessa fem flickor har tillsammans 22 syskon. Det framkommer inte om dessa syskon har blivit utredda eller beviljade någon insats av socialtjänsten. Enligt domarna är det 29 av de 32 flickorna som har syskon. Endast i en dom framkommer att flickans syskon och föräldrar ska erbjudas någon form av insats från socialtjänsten i samband med att hon omhändertas på grund av begränsningar, hot och våld från familjen.

Skydd av flickorna

Elva flickor blir initialt i utredningen placerade i skyddat boende av socialtjänsten och skyddas genom umgängesbegränsning från kontakt med de i familjen som de upplevt sig hotade av. I tio domar framkommer det inte av domen ifall flickan skyddats initialt eller inte av socialtjänsten. I elva av domarna framkommer det att flickan inte skyddats från familjen då hon

söker hjälp hos socialtjänsten. I flera av dessa ärenden inleder socialtjänsten en utredning enligt SoL vid aktualiseringsstillfället trots att flickan uppger att hon utsatts för brott som misshandel och dödshot vilka också har polisanmälts och för vilka familjemedlemmar i vissa fall häktats för. Att flickorna inte skyddas genom umgängesbegränsning, utan bor kvar med familjen eller i ett jourhem leder till att fem av de elva flickorna utsätts för nya kränkningar, hot, dödshot och misshandel av familjen.

För elva av de totalt 32 flickorna framkommer att de pressats av familjen, hotats eller misshandlats sedan de aktualiserats för vård. För fem av flickorna framkommer att de under utredningen tar tillbaka eller förminskar det de har utsatts för av flera familjemedlemmar.

Flicka 15 år

Efter två veckor i jourhemmet uppger flickan att hon känner sig skyldig då hon polisanmält sin pappa och skadat sina föräldrar och sin familj. Hon förminskar betydelsen av våldet hon utsatts för. Att hon fått slag i ansiktet är egentligen inte så konstigt, det händer i de flesta familjer hon känner och alla tycker att det är helt i sin ordning. Hon längtar hem och är inte längre rädd för sin pappa. Hon är övertygad om att han lärt sig en läxa och inte kommer att slå henne mer. Hon vill inte längre ha någon kontakt med socialtjänsten. (Flicka nr. 19)

I 19 av de 32 domarna framkommer av domen att flickans situation har polisanmälts, i de flesta fall av flickan själv och inte av socialtjänsten eller någon annan. I de övriga domarna framkommer inte om flickans situation har anmälts till polisen eller ej. I de två domar där det framkommer att flickan har förts utomlands för att giftas bort mot sin vilja och där

hon i ett fall har ingått äktenskap framkommer inte att detta har anmälts till polisen. I de 17 ärenden där flickan uppger att hon riskerar ett äktenskap mot den egna viljan framkommer av länsrättsdomen att polisanmälan är gjord i åtta fall.

Länsrättens och socialtjänstens riskbedömning kring äktenskap och normer i familjen

Av det som framkommer av socialtjänstens utredning i domarna för socialnämnden fram att 17 av flickorna uppgett att de hotats med ett äktenskap mot den egna viljan, att det finns ett äktenskap planerat eller att de har gifts bort mot sin vilja. I tre av dessa 17 domar lyfter länsrätten fram risken för ett äktenskap mot den egna viljan i sin bedömning av behov av vård enligt LVU.

För två av de 32 flickorna framkommer av domen att polisen har gjort en hot- och riskbedömning av flickans situation. För fem av de 32 flickorna framkommer att det skyddade boendet har gjort en riskbedömning utifrån hedersrelaterat våld. I sju av de 32 domarna för socialnämnden fram att de begränsningar och hot och den kontroll, psykiska och/eller fysiska misshandel som flickan har utsatts för av föräldrar och/eller andra familjemedlemmar är hedersrelaterad. Detta framkommer av den sociala utredningen och den muntliga förhandlingen i domen. Endast i en dom lyfter länsrätten upp begreppet heder. I denna dom beskriver både socialnämnden och det skyddade boendet våldet som hedersrelaterat, länsrätten menar dock att:

"Mot bakgrund av vad som framkommit i målet om familje- och släktförhållanden finner länsrätten det inte visat att föräldrarna skulle vara präglade av eller ha sympatier med så kallad hederskultur. Av utredningen och den muntliga förhandlingen framgår att flickan får anses ha varit strängt hållen i hemmet och begränsad i sitt val av umgänge i förhållande till vad som i allmänhet gäller i Sverige för flickor i hennes ålder. Detta förhållande framstår som en framträdande orsak till den konflikt som föreligger mellan flickan och hennes föräldrar." (Flicka 15 år, nr. 8).

I åtta domar där socialnämnden och länsrätten inte har beskrivit det våld, hot och kontroll som flickan har utsatts för som hedersrelaterat görs detta dock av någon annan, det skyddade boendet, föräldrarna eller flickan själv.

"Flickan säger att heder har stor betydelse för familjen. Hedersmord har förekommit i släkten." (Flicka 16 år, nr. 9)

"Flickan framför vid förhandlingen att det är av stor vikt för familjen att upprätthålla hedern." (Flicka 16 år, nr. 15)

"Under placeringstiden har flickan mått dåligt. Hon menar att hon drar skam över hela sin släkt. Det skyddade boendet menar att föräldrarna har hedersrelaterade värderingar." (Flicka 17 år, nr. 24)

Beredande av vård enligt LVU

Alla flickor utom en beviljas vård enligt LVU. Den ansökan som avslås rör en 16-årig flicka som själv har sökt stöd då hon uppger att hon begränsats, hotats och misshandlats av sin pappa och mamma. Flickan uppger att föräldrarna begränsar hennes val av umgänge och fritidsaktiviteter. Pappan kör henne till och från skolan, han tittar i hennes väska, hon får inte sminka sig och hon är rädd för att inte få gå i gymnasiet eftersom föräldrarna har förbjudit henne att söka. Hon uppger också att hon inte självständigt kommer att få välja vem hon ska gifta sig med. Flickan uppger att pappan slagit henne i ansiktet då hon skickade ett sms till en kille. Pappan har också sagt att han ska döda henne. Mamman har sagt liknande saker som att hon ska drabbas av sjukdom.

Ord står mot ord då föräldrarna nekar till alla missförhållanden i hemmet. Länsrätten menar att utredningen visar att föräldrarna till viss del saknat insikter i och har haft svårigheter att förstå och ta till sig dotterns individuella behov och önsknings. Visst stöd finns också för att föräldrarnas förhållningssätt mot dottern inte är helt förenligt med hennes berättigade intresse av att, i takt med stigande ålder och mognad, alltmer självständigt ta ställning till hur hon vill leva sitt liv. Förhållandena kan dock inte anses så alarmerande att de inte hade kunnat förändras och förbättras genom frivilliga insatser som socialtjänsten hade kunnat och kan erbjuda. Ansökan avslås därför.

Övergripande diskussion

Studiens första syfte var att utifrån de ungas egna berättelser beskriva situationen för barn och unga upp till 18 år vars fria vilja, i förhållande till äktenskap och partnerval, är tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. I Ungdomsstyrelsens kartläggning kategoriserades 32 av de 174 ungdomar som var aktuella för ansökan om vård enligt 2 § LVU under 2007 som tydligt begränsade i förhållande till äktenskap och partnerval. Alla var flickor. Av de 109 flickor som var aktuella för att omhändertas av samhället under 2007 på grund av brister i hemförhållandena utgjorde de som var begränsade i förhållande till äktenskap och partnerval en tredjedel.

Pojkarnas situation

Då inga länsrättsdomar rörde pojkar vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsad av vårdnadshavaren, ger denna undersökning främst en bild av flickornas situation. Det som framkommer om pojkarnas situation är att flera av de utsatta flickornas bröder av familjen förväntas begränsa, kontrollera och i vissa fall misshandla sina systrar. Om dessa bröder som i flera fall är under 18 år får stöd från samhället att bryta dessa mönster framkommer inte i någon av domarna som rör flickorna. Av aktstudien i rapporten *Oskuld och heder* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009) framkommer att det i socialtjänstens akter fanns mycket sparsamma eller inga beskrivningar av de, i flera fall underåriga, pojkar som misshandlat sina systrar.

Ungdomsstyrelsen menar att dessa pojkar som av föräldrarna uppmanas att begränsa, kontrollera, kränka, hota och misshandla sina systrar skolas av föräldrarna till ett kriminellt beteende

och skulle också de kunna bli aktuella för vård enligt LVU enligt 2 eller 2 och 3 §§ LVU.

Enligt förarbeten till LVU-lagstiftningen *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer* (prop. 2002/03:53) kan fostran till asocialt beteende eller kriminalitet ses som en form av psykiskt våld från föräldrarna mot barnet. Att ett barn tvingas bevittna (se eller höra) våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot om våld förekommer ofta, kan också det göra att ett barn far psykiskt illa. Även om det inte av domarna framkommer att flickornas bröder själva utsatts för hot eller våld från föräldrarna skulle det faktum att de har levt i en miljö där hot och våld förekommer ofta och där de själva skolas till att hota, misshandla och förtrycka en annan familjemedlem, i sig vara LVU-grundande utifrån brister i hemmiljön. Av vår kartläggning framkommer dock att inga pojkar har omhändertagits på den grunden under 2007.

Trots att vi från de kartläggningar som finns (Socialstyrelsen 2007a, Schlytter et al. 2009) ser att pojkarna också är oroad för att inte själva få välja partner så framkommer det inte av vår kartläggning av LVU-domar att de omhändertas av samhället på grund av detta i lika stor utsträckning som flickorna. Detta skulle kunna bero på att de i lägre grad än flickorna är benägna att tala med utomstående om sin situation. Det skulle också kunna handla om att de inte i lika stor utsträckning begränsas i sin utveckling under ungdomsåren utifrån starka oskuldsnormer eller krav på tidiga äktenskap. En annan orsak skulle kunna vara att de inte erbjuds stöd och skydd då de inte ses som trovärdiga eller hjälpbehövande av samhället.

Av tidigare nämnda studie *Oskuld och heder* (Schlytter et al. 2009) framkommer att socialtjänsten har svårigheter att se de pojkar som själva utsatts för hedersrelaterat våld och be-

gränsningar. Den dubbla roll som pojkarna har som både potentiella förövare och potentiella offer inom en hederskontext menar forskarna innebär en dubbel utsatthet. En tredje roll som pojkarna innehar, av vad som framkommer av domarna, är som den inte accepterade partnern. Av domarna framkommer att även vissa av de pojkvänner som inte har accepterats har utsatts för hot och våld av flickans familj. Vilket stöd och skydd dessa pojkar har erbjudits av samhället framkommer inte av vår kartläggning.

Kontroll av flickors beteende

De unga flickor vars historia överrensstämde med de valda kriterierna uppgav alla att de hade utsatts för ett långtgående och systematiskt förtryck från familjen. Särskilt i samband med att flickan av familjen börjar ses som kvinna och inte längre som ett barn. Begränsningarna och kontrollen av flickorna rör sig kring hennes sexualitet och hennes uppförande och leder till påverkan av både hennes inre (känslor, tankar och värderingar) och hennes yttre (kläder och uppförande) samt hennes kontakter med omvärlden. De utsätts också för ett ständigt misstänkliggörande av familjen. Det centrala är de oskuldsnormer som finns kring flickan. Hennes sexualitet och hennes beteende ska kontrolleras till dess hon ingår ett äktenskap med den man familjen har valt ut eller kan acceptera.

De 32 flickorna kan sägas leva i ett sammanhang där det finns en förväntan på att de ska acceptera ett arrangerat äktenskap. Utifrån mängden av tvång och begränsningar av andra delar av flickans livsutrymme har flickan ytterst begränsade möjligheter att göra ett eget val av framtida partner – att själva bestämma om, när eller med vem de ska gifta sig. En av flickorna i studien uppger att hon själv får välja

vem hon ska gifta sig med, att hon har presenterats för ett antal killar men att hon har kunnat tacka nej. Samtidigt framkommer av hennes berättelse att hon har utsatts för press, hot, tvång och misshandel från familjen under många år för att familjen vill upprätthålla kraven på att hon ska vara oskuld och att hon börjar få slut på överlevnadsstrategier.

Schlytter (2004) använder begreppet tysta flickor för de flickor som inte opponerar sig mot att gifta sig i ett arrangerat äktenskap. För en annan flicka framkommer att hon inte tidigare upplevde att hon inte själv skulle få välja vem hon ville gifta sig med. Det var först då hon blev utsatt för hot och våld i samband med att hon träffade en pojkvän som inte accepterades som familjens begränsningar av hennes fria vilja blev tydliga.

Enligt Schlytter (2004) reglerar traditionen med arrangerade äktenskap inom en familj inte bara förhållandet mellan mannen och kvinnan i samband med äktenskapet och efteråt utan det anger handlingsramarna för flickornas liv redan från barnsben. Flickorna hindras att tänka, resonera, göra egna val och utvecklas känslomässigt. Schlytter menar också att det ständigt närvarande hotet om bestraffning vid normöverträdelser innebär begränsningar av den kroppsliga integriteten. De faktiskt utförda bestraffningarna hotar både den kroppsliga hälsan och flickans liv.

Av dessa flickors beskrivningar framkommer att det finns många gemensamma drag i hur de uppfostras, vilka förväntningar som finns på dem från familjen utifrån att de är flickor och hur de behandlas av familjen om de bryter mot dessa förväntningar.

De begränsningar som flickorna utsatts för som att inte få umgås med pojkar, att inte få vara ensam utanför hemmet, att inte få be-

stämma om kläder och utseende själv, att inte få bestämma vad de ska tro på, vilken utbildning de vill ha och att inte få bestämma om, när eller med vem de ska gifta sig är områden som inte är straffrättsligt reglerade.

Begränsningarna av flickan måste förstås mot bakgrund av det svenska samhällets strävan att i realiteten ge flickor samma möjligheter som pojkar på livets alla arenor utifrån de grundläggande principerna om lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter. Särskilt viktig är rätten till kroppslig integritet i meningen att det är flickan själv som ska ha kontroll över om, när och med vem hon vill ha barn. I detta ligger också rätten att själv välja vem hon vill gifta sig med. De begränsningar och den kontroll flickorna utsatts för utifrån familjens normer kring oskuld, sexualitet, heder eller skam är svåra för det omgivande samhället att förhålla sig till. Det är när flickorna hotas eller misshandlas av familjen för att upprätthålla begränsningarna som samhället, i form av skola, socialtjänst eller polis, tydligare känner att det finns mandat att gripa in i familjen.

Då det handlar om den enskildas autonomi i förhållande till familjen finns det inte någon tydlig lagstiftning (Bauböck 1996). Samtidigt framgår det av flera flickors berättelser att det är begränsningarna av deras autonomi som de upplever att de lider mest av. Bauböck menar att individen fritt ska kunna röra sig mellan och inom institutionerna marknad, stat och familj och att en av institutionerna inte ensam får dominera individens liv.

Genomgången visar att dessa flickor på olika sätt förhindras att delta på arenor utanför det egna hemmet/den egna familjen och på så sätt begränsas i sina demokratiska rättigheter. Det är familjen som dominerar flickans hela liv. Flickorna uttrycker en medvetenhet om att det

råder olika förväntningar på vilken roll de ska inta och att dessa förväntningar ser olika ut utifrån om man är flicka eller pojke. De har en tydlig insikt om att normsystemet inom familjen är helt olikt det normsystem som råder inom exempelvis skolan eller i kompisgänget och att det är därför hon begränsas.

För flickorna får konflikterna mellan de olika normsystemen hela tiden konsekvenser i det dagliga livet då hon inte kan fullfölja sin praktik, hon saknar vänner då hon inte får delta i klassaktiviteter eller får olovlig frånvaro då hon har plikter i hemmet. Det är flickan själv som lämnas att hantera dessa konflikter i vardagen, att förklara för läraren varför hon kommer sent eller för kamrater varför hon inte kan följa med på klassresan. Det handlar utifrån flickornas berättelser om att gång på gång påminnas om att man inte hör till, inte får delta, att man är annorlunda och kommer efter i den gemenskap man ser att andra ingår i.

I Björktoftas studie (2006) beskrivs de som sloknade flickor. De är de flickor som begränsas och isoleras utifrån hedersnormer och som därför präglas av en uppgivenhet inför sin livssituation.

Det framkommer att alla flickor i studien en eller upprepade gånger har överträtt förväntningar och regler utifrån normsystemet i familjen och därför har bestraffats med hot och våld av föräldrar eller andra familjemedlemmar. Enligt Schlytter (2004) uppstår konflikt då någon inte vill leva efter gruppens normer och värderingar och det inte är tillåtet att gå sin egen väg enligt dessa normer.

Bauböck (1996) för fram att rollerna som varje individ intar i olika institutioner, till exempel familj eller skola, som den agerar inom inte får vara alltför väsensskilda. Av genomgången framkommer att det handlar om över-

trädelser från flickorna som enligt normerna i till exempel skola eller kompisgäng inte ses som överträdelser utan snarare förväntas av flickan i rollen som elev eller i rollen som en i ungdomsgemenskapen. Aktiviteter som ses som vardagliga som att tala med pojkar på rasten, att sminka sig, att spela fotboll eller att uttrycka en åsikt, ses av flickans familj som något som går emot familjens normer och som leder till kraftiga bestraffningar.

Barns kontra föräldrars rättigheter

Hur samhället ska förhålla sig till de föräldrar som av olika skäl begränsar sina barns autonomi är något som Anna Singer (2000) menar i liten grad har diskuterats i lagstiftningssammanhang. Singer för fram att barns rätt i förhållande till föräldrars rätt berördes i samband med agalagstiftningen under 1970-talet. Förbudet mot aga (prop. 1978/79:67) kan förklaras mot bakgrund av att barn alltmer hade kommit att uppfattas som självständiga individer med egna behov i förhållande till föräldrarna. Det främsta skälet till ett förbud mot aga var den skadliga verkan som aga kunde ha på barns utveckling. Kritiker menade att genom att lyfta fram den okontroversiella frågan om aga, som många kunde enas om var i strid med en uppfostran utifrån barnets bästa, undveks en mer övergripande analys av barnets rätt. Denna mer samlade översyn av barnets fri- och rättigheter, särskilt kopplat till den personliga integriteten i förhållande till föräldrars rättigheter, har ännu inte behandlats i lagstiftningssammanhang.

I 6 kap. 1 § Föräldrabalken finns barnets rättigheter stadgade. Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Uppräkningen av

barnets rättigheter i föräldrabalken är främst tänkt att fungera vägledande för föräldrarna vid uppfostran. Barnet har inte någon legal rätt att kräva att få sina behov tillgodosedda eller att ifrågasätta föräldrarna som vårdnadshavare om rättigheterna kränks. Att tala om rättigheter i sammanhanget skulle därför kunna ifrågasättas då barnets rätt enligt FB 6:1 inte är en juridiskt bindande rättighet för barnet (Singer 2000). Av de 32 flickornas beskrivningar av sin livssituation framkommer att flickornas vårdnadshavare inte har tillgodosett deras grundläggande behov och att de har kränkt deras rättigheter.

I utredningen *Barnens rätt* (SOU 1979:63) fastställdes bland annat att:

- Barn behöver omvårdnad och skydd.
- Barn har behov av människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till. De behöver bli erkända och igenkända som individer på sina egna villkor och bli villkorslöst mottagna.
- Barn behöver få leva och utvecklas i en miljö som kan tillgodose barnets behov av stimulans. Där ligger behovet av att få träna sig socialt och känslomässigt i samspel med andra och få utforska omvärlden och göra nya erfarenheter.
- Barn behöver föräldrarnas hjälp att sätta gränser för sitt handlande för att inte göra något som skadar barnet självt eller dess omgivning. Detta gränssättande måste ske utan att föräldrarna tar avstånd från barnet och med godtagande av barnets känslor.
- Barn måste få känna att de behövs, att de har en uppgift att fylla och att de får ta ansvar. Med stigande ålder och mognad måste barnet få ta

ansvar för sina personliga förhållanden och handlanden och fatta egna beslut.

- Barn bör få påverka sin egen situation. Det är viktigt att föräldrarna är lyhörda för om barnet har en egen åsikt och bör uppmuntra barnets förmåga och vilja att uttrycka sina egna önskemål.
- Barn måste också få frigöra sig från sina föräldrar för att så småningom bli självständiga. Föräldrar måste visa respekt för barnets egenart, åsikter och personliga integritet.

De behov som uppmärksammas kan ses som utformade utifrån en tanke i samhället om att barn med hjälp av föräldrarna ska tränas och förberedas för ett självständigt vuxenliv. Föräldern ses som en förvaltare av barnet och uppdraget upphör när barnet kan ta ansvar för sig själv (Singer 2000). Av vad som framkommer av dessa 32 flickors livssammanhang framstår det som att deras förhållanden är motsatta, de hindras av familjen att bli självständiga och föräldrarnas förvaltarskap eller snarare ägandeskap upphör endast om hon ingår äktenskap.

Ett i lagen grundläggande antagande om att barn måste få frigöra sig från föräldrarna för att så småningom bli självständiga gäller inte för dessa 32 flickor. Den sociala fostran som dessa flickor skulle kunna sägas ha gemensam är att medvetandegöra flickorna om att de inte ska bli självständiga och att de inte är i sin fulla rätt att själva fatta beslut kring personliga förhållanden och handlanden.

Flickorna uppger att de uppfostrats att inte uttrycka egna åsikter eller tankar. Kvinnor står värdemässigt under män och döttrar är mindre värda än söner. En av flickorna uppger att familjen ger sig på henne om hon ler. För hen-

nes familj innebär hennes leende att hon döljer något, hon har ett eget utrymme dit familjen inte når. Ler hon, ifrågasätts hon och pressas av familjen. Av de 32 flickornas berättelser framkommer att flickans bestämmanderätt är starkt begränsad på flera områden och att hennes umgänge med pojkar är strängt kontrollerat. Att resonera kring om dessa flickor är fria att själva välja om, när eller med vem de ska ingå äktenskap framstår till viss del som irrelevant då deras framtid är så kringskuren:

- Att acceptera ett äktenskap framstår som det enda sättet att bli "myndig" och få någon form av frihet från familjens begränsningar utan att bryta mot familjens normer för dessa flickor.
- De könssegregerande normerna efterlevs så starkt och om de överträds så bestraffas det så hårt att dessa flickor utsätts för stora risker om de försöker utöka sitt handlingsutrymme.
- Förhandlingsutrymmet är litet, inte i någon av domarna framkommer att flickan upplever att familjens begränsningar har gått att förhandla kring.

Samhällets stöd och skydd

Studiens andra syfte var att visa hur de ungas situation har uppmärksammats av samhället, innan omhändertagandet och vilket stöd och skydd omhändertagandet har inneburit. Hur har då dessa flickor uppmärksammats och bemötts av samhället? Nästan alla, 29 av de 32 aktuella flickorna, söker själva aktivt hjälp av samhället för vad de har utsatts för av föräldrar eller andra familjemedlemmar. En slutsats som skulle kunna dras av detta är att endast tre flickor skulle ha aktualiserats för vård utifrån problemen under 2007 genom att personer utifrån

anmälningskyldigheten uppmärksammat flickans behov av vård och skydd.

Trots att tre av flickorna har pappor som har dömts till fängelse på grund av grov fridskränkning av mamman har bara en av flickorna utretts av socialtjänsten i samband med detta. De begränsningar, den kontroll, de hot och det våld dessa flickor har utsatts för förefaller inte vara något som samhället har uppmärksammat på så sätt att det har anmälts till polis eller socialtjänst.

Om inte dessa 29 flickor bestämt sig för att själva söka samhällets stöd hade de troligtvis inte nåtts av några insatser och ingen skulle ha känt till deras utsatthet. Endast åtta av de 32 flickorna är tidigare kända av socialtjänsten. Inte heller för de åtta som tidigare har varit aktuella framkommer att de nåtts av adekvata insatser i förhållande till det de säger sig vara utsatta för.

Anmärkningsvärt är att trots att fem av de 32 flickorna har systrar som tidigare har omhändertagits av samhället då de utsatts för begränsningar, kontroll, hot och våld från familjen utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder, har inte dessa fem flickor erbjudits eller fått ta del av adekvata insatser av samhället. Detta trots att flickorna själva beskriver att också de har utsatts. Tre av de fem flickorna har socialtjänsten inte heller utrett i samband med att system omhändertogs.

För en tredjedel av flickorna framkommer att socialtjänsten har tagit flickans berättelse på allvar och de har skyddat henne initialt då hon velat ha skydd från familjen. I 19 av ärendena har flickans situation också polisanmälts av flickan eller socialtjänsten. Det flickan har utsatts för ses i dessa ärenden som ett brott mot henne. En tredjedel av de flickor som är aktuella för vård enligt LVU skyddas inte initialt i

utredningen av socialtjänsten. Det framkommer inte heller om det flickan har uppgett att hon utsatts för har lett till en polisanmälan. I hälften av de fall där familjen planerat ett äktenskap eller hotat flickan med ett äktenskap mot hennes egen vilja framkommer det inte om polisanmälan är gjord. Inte heller i de två ärenden där flickan har förts ur landet för att giftas bort mot sin vilja av familjen och på egen hand tagit sig tillbaka till Sverige framkommer det ifall detta har lett till en polisanmälan från socialtjänsten.

Socialnämnden har ingen skyldighet att polisanmäla misstanke om brott som begås mot någon som är under 18 år. Socialstyrelsens rekommendation är dock att socialnämnden skyndsamt bör anmäla misstanke om brott mot barn till polisen om det är för barnets bästa, i synnerhet om det handlar om våld. Socialstyrelsen lyfter också fram att om socialnämnden gör bedömningen att inte polisanmäla misstanke om att ett brott begåtts mot ett barn ska nämnden anteckna varför man valt detta i akten. Det ska framgå att socialtjänsten har gjort ett ställningstagande (SOSFS 2006:12). Av de 19 domar där det framgår att flickans situation är anmäld till polisen lyfts detta fram som en viktig del både i socialtjänstens och i länsrättens bedömning av risken för att flickans hälsa eller utveckling skadas. Att misshandel, hot eller tvång är polisanmälda ökar trovärdigheten i bedömningen av flickans behov av stöd och skydd. Att det inte framkommer av de övriga tretton domarna om ett ställningstagande till polisanmälan har gjorts behöver inte betyda att situationen inte är polisanmäld eller att ett ställningstagande inte har gjorts. Dock förefaller det som relevant för länsrättens rättstillämpning att veta om socialtjänsten har tagit ställning till att polisanmäla flickans situation.

Kunskapsluckor och utvecklingsbehov

Studiens tredje syfte var att lyfta fram eventuella kunskapsluckor och utvecklingsbehov som framkommer av kartläggningen. Socialtjänsten är som tidigare nämnts samhällets yttersta skyddsnät för barn i utsatta situationer. Socialtjänstlagen reviderades 1998 i syfte att stärka barnets ställning. I SoL:s portalparagraf slås fast att när åtgärder rör barn ska hänsynen till vad barnets bästa kräver särskilt beaktas. En särskild bestämmelse infördes också om barns rätt att komma till tals när åtgärder rör dem. I definitioner av vad som är barnets bästa och barnets rätt betonas bland annat barnets grundläggande behov av sina biologiska föräldrar. I de fall då det är föräldrarna som är de som aktivt och systematiskt kränker, hotar, kontrollerar och misshandlar sitt barn kan det bli problematiskt att betona denna rättighet framför andra rättigheter som att barnet också har rätt till trygghet och att skyddas från kränkningar och våld. Eftersom de biologiska föräldrarnas betydelse för barnen betonas i SoL försöker socialtjänsten i första hand finna lösningar så att barnet kan bo kvar hemma. I de allra flesta fall kommer man också överens om hur barnets behov kan tillgodoses i familjen.

Ingripanden med stöd av LVU utgör en liten del av socialtjänstens insatser för barn och unga. Den utgångspunkt som finns i socialtjänstens kontakter med familjer – att insatserna för barn och unga i första hand ska bedrivas i nära samarbete med hemmet och att ingripanden enligt LVU inte alltid är vanliga i kommunerna – skulle kunna leda till att socialtjänsten främst arbetar utifrån ett familjeorienterat perspektiv där barnet har rätt till sina föräldrar och inte utifrån ett barnperspektiv där barnet har rätt till trygghet och att skyddas från de som kränker

denna trygghet. Schlytter (2004) för fram att de unga som behöver skyddas från vårdnadshavaren inte har någon egentlig rättighet att få vård och skydd från vårdnadshavaren. Barnets bästa anger bara en skyldighet för socialnämnden att ingripa.

Tidigare forskning visar att det inom socialtjänsten kan finnas en syn på att konflikter inom familjen ska lösas av familjen, man tenderar att förminska betydelsen av det våld och de begränsningar flickan utsatts för och det finns en rädsla för att göra fel och på så sätt förvärra den unges situation genom en placering utanför hemmet (Björktomta 2006, Bredal & Skjerven 2007, De los Reyes 2003, Länsstyrelsen 2002, Schlytter 2004 & 2006, Schlytter & Linell 2008, Sjöblom 2002 & 2006, Öquist 2006).

Vissa av flickorna blir under utredningen utsatta för nya hot, påtryckningar och press då de inte skyddas från familj eller släkt utan är kvar i familjen eller placeras enligt SoL. Genom att vissa av flickorna inte skyddas från familjen fråntas de möjligheten att känna sig trygga och reflektera över sina valmöjligheter och istället utsätts de för nya trauman. Den press och de påtryckningar flickorna utsätts för under utredningstiden skulle också kunna vara orsak till att vissa av flickorna väljer att ta tillbaka eller förminska de lämnade uppgifterna.

Det dessa flickor har utsatts för av föräldrar och i flera fall också av andra familjemedlemmar skulle kunna ses som en systematisk och långtgående fridskränkning av henne.

Åklagarmyndighetens handbok (2006b) lyfter fram två omständigheter runt fridskränkningarsbrott som har betydelse för dessa flickors möjligheter att få stöd och skydd från samhället. För det första begås fridskränkningarsbrottet i princip alltid bakom hemmets stängda dörr

och det saknas därför ofta vittnen, teknisk utredning eller annan stabil stödbevisning. För det andra begås brottet mot en närstående och det finns därmed lojaliteter och sociala bindningar som gör målsäganden och vittnen särskilt känsliga för påverkan i samband med medverkan i förundersökning och rättegång. Av det som framkommer av socialtjänstens förhållningssätt och val av insatser ses inte alltid det flickorna har utsatts för som en sammanhängande fridskränkning av flickan utifrån en motivbild där man förklarar begränsningar, kontroll, hot och våld utifrån de normer som finns i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. Detta görs i än lägre grad av länsrätten.

I rapporten *Personalens möten med utsatta flickor – arbete mot hedersrelaterat våld* (Björktomta 2006) beskriver Björktomta hur ett arbete med att förebygga, motverka och förhindra hedersrelaterat våld skulle kunna fungera. Björktomta lyfter fram en skala där det hedersrelaterade förtrycket och våldet kan ses som stigande: från kontroll, frihetskränkning, förtryck, hot, våld, misshandel och dödshot till framkallande av självmord eller mord.

Den bild som framträder är att flickorna i vår kartläggning först nås av samhällets insatser när de har utsatts för misshandel och dödshot och då för att de själva söker hjälp. Inte heller då är det tydligt att flickan erbjuds den insats som hon efterfrågar, skydd från föräldrarna. Inte heller framkommer det att syskon till de som är utsatta utreds och erbjuds insatser från samhället. Av de 32 flickorna har 29 syskon, utifrån vad som framkommer i domen.

Endast i en dom framkommer att flickans syskon och föräldrar ska erbjudas någon form av insats från socialtjänsten i samband med att hon omhändertas på grund av hot och våld från

familjen. Att det inte framkommer av domen ifall syskonen ska utredas behöver inte betyda att de inte nås av samhällets insatser. Men mot bakgrund av de fem flickor vars systrar tidigare omhändertagits framstår det som att samhället och de som har det yttersta ansvaret för barn och unga som utsätts för hot och våld i hemmet skyddar de som själva påtalar behovet och som står fast vid beslutet att söka skydd men inte syskonen.

I den statliga utredningen *Omhändertagen* framkommer föreställningen kring vilken hjälp som i första hand ska erbjudas de flickor som söker stöd hos socialtjänsten då de, enligt utredaren, blivit mer eller mindre instängda i sina familjer.

"I de diskussioner som jag haft med företrädare för de invandratäta kommuner som möter dessa flickor har jag förstått vikten av att socialtjänsten försöker lösa konflikten mellan flickan och hennes föräldrar och inte omedelbart ser till att flickan flyttar hemifrån, även om det kan te sig som en god lösning i ett svenskt perspektiv. Konsekvensen kan nämligen bli att flickan blir mer eller mindre förskjutet från sin familj och därmed ensam och isolerad. På sikt kan det innebära en värre situation för henne. Att försöka finna en lösning inom familjens eller släktens ram är alltid önskvärdt och synes än mer angeläget när det gäller unga med utländsk bakgrund."

(SOU 2000:77 s. 185)

Av Ungdomsstyrelsens analys av länsrätternas domar framkommer inte om socialtjänsten har utvecklade metoder för att lösa denna problematik genom frivilliga insatser inom familjen. Vi kan inte heller veta hur många unga som

fick del av frivilliga insatser och där situationen har blivit bättre för den unge utan att ett omhändertagande har varit aktuellt.

Denna kartläggning av LVU-domar visar att ytterst få av de flickor som omhändertogs av socialtjänsten under 2007 skulle ha omhändertagits om de inte själva hade sökt stöd och berättat om sin situation. De få flickor som tidigare erbjudits frivilliga insatser inom socialtjänsten har inte alltid fått tillgång till dessa då familjen inte menat att det fanns några problem. Flickorna har inte heller av vad som framgår fångats upp av något förebyggande arbete utan nås av insatser först när situationen gått så långt att de utsatts för hot, misshandel, dödshot eller ett äktenskap mot den egna viljan. Vilka alternativa insatser till ett omhändertagande som samhället och ytterst socialtjänsten i övrigt erbjuder de unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval är tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, skam eller heder, kan inte beläggas genom vår kartläggning.

Endast i tre av domarna lyfter länsrätten fram risken för ett äktenskap mot den egna viljan i sin bedömning av behov av vård enligt LVU. Ungdomsstyrelsen menar att om risk för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan var reglerat i LVU-lagstiftningen skulle troligtvis förhållanden som rör just äktenskap utredas tydligare både av socialnämnden i ansökan om vård enligt LVU och av länsrätten vid bedömningen av vård. Detta skulle komma de unga som riskerar ett äktenskap mot sin vilja till del. Det skulle troligtvis också göra att de begränsningar, kontroll, hot och misshandel som vissa unga utsätts för tydligare skulle kunna knytas till familjens motiv – det arrangerade äktenskapet mot den unges vilja.

KAPITEL 4

Hur möter samhället
problematiken?

Kartlagda myndigheter och verksamheter

I kartläggningen av myndigheters kompetens har Ungdomsstyrelsen främst fokuserat på att identifiera kunskapsluckor och utvecklingsbehov eftersom flera tidigare kartläggningar på ett tydligt sätt beskrivit kompetensbehov inom berörda myndigheter i förhållande till hedersrelaterat våld och förtryck (Mårald, Ghazinour & Hanberger 2008). Kompetensbehovet i den frågan har troligen också relevans för problematiken med unga utsatta för arrangerade äktenskap mot den egna viljan.

Ungdomsstyrelsens fokus har också varit att beskriva verksamheter som inte tidigare har belysts i samband med satsningar mot hedersrelaterat våld och förtryck, men som kan vara relevanta i förhållande till unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

I kartläggningen av kompetensbehov har vi lyft fram lagstiftning, aktuella riktlinjer och tidigare studier med relevans för den aktuella målgruppen unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja. I de fall där vi har hittat exempel på hur man, på en nationell nivå, har agerat i Norge, Danmark eller Storbritannien i förhållande till problematiken så redovisar vi det efter varje verksamhetsområde.

Skolan

Det första område som Ungdomsstyrelsen valt att beskriva är skolan då denna verksamhet är aktuell för alla barn och unga. Det framkommer också av flera studier att unga riskerar att giftas bort i samband med skollov eller i samband med att skolplikten upphör varför kommunernas rutiner för skolpliktsbevakning och kommunalt uppföljningsansvar blir relevanta. Ungdomsstyrelsen har valt att inte göra någon egen studie kring skolan utan vi har utgått från

tidigare studier. I samband med beskrivningen av skolan har Ungdomsstyrelsen också inhämtat erfarenheter från nätverket för navigatorcentrum som har kontakt med unga som står utanför utbildningssystemet efter att skolplikten upphört.

Migrationsverket

Migrationsverket är den myndighet som möter unga från utlandet som ansöker om uppehållstillstånd i samband med äktenskap samt unga från Sverige som har gift sig med någon från utlandet som ansöker om uppehållstillstånd. Flera studier pekar på att många av de äktenskap som ingås mot någons vilja är transnationella äktenskap, vilket också de riktade verksamheternas enkätsvar som presenterades i kapitel 2 tyder på. Utifrån tidigare gjorda studier i andra länder och efter samverkansmöten med representanter för Migrationsverket framkom att det vid Migrationsverket fanns erfarenheter av unga som var utsatta för arrangerade äktenskap mot sin vilja och att man från Migrationsverkets sida upplevde att man hade små möjligheter att bistå dessa.

I arbetet med att beskriva Migrationsverket har Ungdomsstyrelsen samverkat med deras besöks- och bosättningsenheters expertenhet och också samlat in material genom en enkät till alla besöks- och bosättningsenheter inom Migrationsverket. I enkäten frågade vi också efter hur vanligt det var att de mötte unga som uppgav att de ingått ett äktenskap mot den egna viljan, svaren presenterades i kapitel 2.

Skatteverket

Ungdomsstyrelsen har undersökt Skatteverkets erfarenhet av unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan och deras upplevelse av handlingsutrymme i förhållande till

de unga. Skatteverkets folkbokföringsenheter är de som godkänner och registrerar äktenskap ingångna i utlandet. Beskrivningen av Skatteverkets verksamhetsområde har gjorts utifrån kontakter med representanter från Skatteverkets huvudkontor och genom en enkät ställd till folkbokföringsenheterna. I enkäten frågade vi om folkbokföringens kontakter med unga som utsatts för ett äktenskap mot sin vilja, resultaten från denna del presenterades i kapitel 2. Vi frågade också om vilka möjligheter Skatteverket upplevde att de hade att upptäcka eller utreda den fria viljan då ett äktenskap ska registreras vid folkbokföringsenheten. Det är resultatet från denna del i enkäten som vi presenterar i detta kapitel.

Kammarkollegiet

Ungdomsstyrelsen har även valt att beskriva Kammarkollegiet som är den myndighet som bland annat har ansvar för registrering av trossamfund samt förordningar av vigselförrättare för andra trossamfund än Svenska kyrkan. Detta val gjordes då det bedömdes som relevant att beskriva vilka samfund som har vigselrätt i Sverige och vilka krav som ställs på de samfund som har vigselrätt. Valet gjordes också utifrån att den nuvarande ordningen med att staten delegerat vigselrätten till enskilda trossamfund utreddes i betänkandet *Äktenskap för par med samma kön – Vigselfrågor* (SOU 2007:17).

Länsstyrelserna

I kartläggningen av arrangerade äktenskap mot någons vilja är förekomsten av barnäktenskap någonting som Ungdomsstyrelsen också har försökt att kartlägga. Vi skickade därför ut en enkät till de på Sveriges länsstyrelser som handlägger dispensansökningar från unga under 18 år som vill ingå äktenskap. Ungdomsstyrelsen

ville dels veta hur många som ansökte om dispens, vilka de var, vilka skäl de hade och hur många som beviljades. Resultatet från denna enkät presenterades i kapitel 2. I enkäten frågade vi också efter information och synpunkter från handläggarna i förhållande till hur de såg på möjligheten till dispens. Ett annat motiv till att ta in synpunkter från de som handlade dispensansökningar var att dessa inte användes som remissinstanser på betänkandet *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). Länsstyrelsernas synpunkter presenteras i detta kapitel.

Utrikesdepartementet

Ungdomsstyrelsen har samverkat med Utrikesdepartementet och inhämtat deras erfarenheter av kontakter med unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Dessa uppgifter redovisades i kapitel 2. Ungdomsstyrelsen har också frågat efter vilka möjligheter Utrikesdepartementet upplever att de har i förhållande till unga som är strandsatta i utlandet till följd av ett äktenskap. Det är denna information som presenteras i detta kapitel.

Rättsväsendet

En del i Ungdomsstyrelsens regeringsuppdrag var att ta del av betänkandet från Utredningen om översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m. *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41) i de delar som rör skydd mot barn- och tvångsäktenskap. Vi återkommer till utredningen i kapitel 5. Ungdomsstyrelsen har valt att bland annat utifrån kartläggningar och handböcker från Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen beskriva hur unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja kan nås av och hanteras av rättsväsendet.

Riktade verksamheter

Det sista område som Ungdomsstyrelsen beskriver är de 14 verksamheter som riktar sig till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck som har inkommit med svar på Ungdomsstyrelsens enkät. I enkäten ställdes först och främst frågor kring verksamheternas kännedom om unga utsatta för arrangerade äktenskap mot den egna viljan, vilka presenterades i kapitel 2. En del av frågorna berörde dock erfarenhet av samverkan med andra. I enkäten fanns också utrymme för verksamheterna att komma med synpunkter på kompetensbehov och kunskapsluckor i förhållande till unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Dessa verksamheters synpunkter får avsluta detta kapitel.

Kunskapsläget

De nationella, länsövergripande och lokala insatserna mot hedersrelaterat våld mellan 2003 och 2007 utvärderades under 2008 (Mårald, Ghazinour & Hanberger 2008).

Fokus med de tidigare regeringsinsatserna har främst varit att öka kunskapen kring hedersrelaterat våld bland de som möter utsatta. De nationella och länsövergripande insatserna inom myndigheter som Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket, länsstyrelserna i de tre storstadslänen och Myndigheten för skolutveckling har främst handlat om kartläggningar av utbildningsnivå och syftat till att öka kompetensen hos enskilda tjänstemän kring begreppet hedersrelaterat våld och dess konsekvenser genom kurser, utbildningsdagar eller utvecklande av handlingsplaner (Mårald, Ghazinour & Hanberger 2008).

Ungdomsstyrelsen menar att insatser som verkar kunskapshöjande är avgörande för att förstå, upptäcka och kunna arbeta stödjande för

de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck och också för de som utsätts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. Enbart kunskapshöjande insatser kan dock ha en viss svaghet om inte kunskapen förankras och omsätts inom verksamheten. Risken är att den blir personbunden och att kompetensen kan försvinna i samband med att personal byts ut.

Kompletterande övergripande insatser som lagstiftning, ändrade riktlinjer eller metodutveckling inom aktuella myndigheter eller verksamheter i förhållande till problematiken har varit få. För det direkta skyddet och stödet till utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck har ett stort ansvar lagts på ideella organisationer som kvinnojourer. Det är de som stått för mycket av metodutvecklingen av skydd och stöd till utsatta som skyddade boenden, stödverksamhet, behandling av de unga och arbete med familjerna. Denna metodutveckling har främst skett genom projekt finansierade av länsstyrelsernas satsningar mot hedersrelaterat våld (Socialstyrelsen 2007d).

På nationell nivå har få förebyggande insatser utvecklats för att förhindra att föräldrar utsätter sina barn för tvång, hot och våld (Ungdomsstyrelsen 2009). De förebyggande insatser som genomförts har främst handlat om kortsiktiga projekt på lokal nivå och inte om permanenta eller nationella projekt inom till exempel skola eller sfi-undervisning.

Anja Bredal gör i *Integreringsrapport 2008. Tvångsäkteskap – en kunnskapsstatus* (2008) en reflektion kring att man i Norge har arbetat mot tvångsäktenskap under lång tid men att man fortfarande pratar om problematiken som ny och svår. Bredal menar att genom att ständigt tala om att vi är i startgroparna och att vi måste veta mer så legitimeras ansvarsbefrielse, ad hoc-lösningar och bristande professionalisering av arbetet.

Skola

Skolan är en nyckelarena för att arbeta förebyggande med unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval begränsas av föräldrar och familj. Det är också en verksamhet som direkt möter unga som är oroliga för eller utsatta för att ha gifts bort mot sin vilja. Myndigheten för skolutveckling fick i juni 2008 ett regeringsuppdrag att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan (regeringsbeslut U2006/9049/S). En del av uppdraget innebär att myndigheten ska erbjuda skolledare i grund- och gymnasieskolan fortbildning i hur skolan kan arbeta med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck inom ramen för sin verksamhet. Detta uppdrag fördes under 2008 över till Skolverket när myndigheten för Skolutveckling lades ner.

I en studie om undantag från skolplikten på grund av familjens traditioner eller religion framkommer att det finns skillnader mellan skolor i hur de hanterar elever som av sina föräldrar inte tillåts vara med på undervisningsmoment som till exempel sexualkunskap och idrottsundervisning. Det handlade i den aktuella studien inte om skolavbrott eller långvarig frånvaro utan om frånvaro från vissa moment där främst flickor med utländsk bakgrund hindrades från att delta utifrån normer i familjen kring kvinnlig oskuld och icke könsblandade sammanhang. I studien intervjuades rektorer från fyra skolor där andelen elever som uppgett att de inte fick delta i ett eller flera undervisningsmoment¹ var runt 8 procent. En av de intervjuade rektorerna uppgav att i deras skola beviljades alla elever befrielse. På en annan skola beviljades eleverna befrielse från de inslag som inte ansågs vara obligatoriska. Rektorerna på de andra två skolorna menade att de

utgick ifrån barnens rättigheter och inte godtog befrielse på några grunder. Rektorerna på dessa skolor ansåg att föräldrar inte hade rätt att bestämma över om deras barn skulle delta eller inte då de menade att samtliga barn har rätt till en likvärdig utbildning (Högdin 2007).

Att skolan ger unga, främst flickor, dispens från vissa obligatoriska ämnen synliggjordes också i rapporten *Lärarnas iakttagelser rörande förekomst av "Hedersrelaterat förtryck" i skolorna*. Rapporten baserades på en enkät till gymnasie-, högstadie- och mellanstadie lärare som besvarades av 5 081 lärare. De flesta lärare, mellan 90 och 96 procent, menade att det inte var acceptabelt att elever befriades från undervisningsmoment på grund av sin religiösa tro. Minst 36 procent av lärarna rapporterade att önskemål om dispens hade förekommit i något av sju specificerade ämnen² (Lange 2008).

Trots att så pass många lärare inställningsmässigt var emot att elever beviljades dispens på grund av tradition eller religion visade undersökningen att i de flesta län hade dispens beviljats i några eller i ganska många fall. I rapporten framkom även att lärarna hade erfarenhet av andra begränsningar av eleverna i skolan. Systematisk frånvaro från klass- och skolfester eller andra organiserade grupptaktiviteter, hämtning från skolan av en familjemedlem eller övervakning av flickorna var alla ungefär lika vanliga. Andelen som rapporterade dem varierade mellan 19 och 32 procent (övervakning) och mellan 22 och 39 procent (klassfester).

Också av en större enkätstudie som riktades till en tredjedel av Stockholms stads elever i årskurs nio framkommer att skolan ofta beviljar främst unga flickor dispens från obligatoriska skolinslag. Av studien framkommer att nästan en tiondel av samtliga pojkar och flickor har svarat att de sällan eller aldrig för sina för-

äldrar får delta i minst ett av de obligatoriska skolämnena som angavs i studien.³ Vanligast var att eleverna inte fick delta i sim-, idrotts- samt sex- och samlevnadsundervisningen.

Av de flickor som hade restriktioner i skolan och/eller på fritiden förväntades en majoritet att vänta med sex till de gifte sig och de tilläts inte ha pojkvän. Av de unga som hade restriktioner svarade 70 procent av flickorna och 57 procent av pojkarna att deras lärare oftast eller alltid accepterade att de inte deltog i undervisningen. Av studien framkommer också att lärarna i högre grad tyckte betrakta religiösa eller kulturella motiv som mer legitima skäl för frånvaro än andra skäl (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009).

Denna tendens att från skolans sida göra undantag för vissa elever av traditionella, kulturella eller religiösa skäl och ställa vissa, främst flickor, utanför delar av skolgången skulle kunna ge dessa flickor och pojkar signalen att skolan inte tar ställning för deras rättigheter. Dessa flickor och pojkar som har restriktioner i skolan kan också vara de som har en förväntan på sig från familjen att acceptera ett arrangerat äktenskap. En skola som inte uppmärksammar eller arbetar förebyggande med dessa frågor och hävdar alla elevers lika rätt till utbildning oavsett föräldrarnas önskemål tappar troligtvis i förtroende i förhållande till de elever som inte delar föräldrarnas värderingar.

I Myndigheten för skolutvecklings stödmaterial om hedersrelaterat våld *Till rektor – Om din skolas ansvar och möjligheter i frågor om heder, familj, kön och makt* framkommer att unga som själva aktivt sökt stöd av skolan då de haft konflikter med sin familj på grund av hedersnormer känt sig ifrågasatta:

”Ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat våld har känt en besvikelse över att skolan inte riktigt lyssnat eller kunnat ta in deras situation, trots att det funnits tydliga tecken att de har varit utsatta. Skolpersonalen har trott att det inte varit så farligt, att det varit vanliga konflikter som finns under tonårstiden mellan barn och föräldrar.” (Myndigheten för skolutveckling s. 2)

Äktenskap och utanförskap

I polisens handbok *hedersnormer och hedersrelaterat våld* (Rikspolisstyrelsen 2006) beskrivs hur ett tvångsäktenskap kan komma till stånd genom att familjen, utan att informera flickan⁴ om planerna, tar med henne till hennes eller föräldrarnas ursprungsland, där giftermålet sedan äger rum. Ofta äger dessa arrangemang rum under sommarlovet och utan att flickan innan vet vad som väntar henne. Ibland är flickan medveten om planerna och är mycket rädd. Utifrån svenska polisens erfarenhet kan detta resultera i att flickan skolkar, isolerar sig eller skadar sig själv. Om flickan redan tvingats förlova sig och det planeras en resa till ursprungslandet, finns det enligt polisen en stor risk att hon kommer att bli bortgift. Också erfarenheter från Norge visar att många unga blir bortgifta mot sin vilja i familjens ursprungsland i samband med skollov (Hager & Antonson 2008).

I rapporten *Forced marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton* framkommer att risken för en flicka att tvingas till äktenskap ökar när skolplikten upphör (Khanum 2008). Enligt Metropolitan Police Service är offret för ett tvångsäktenskap oftast mellan 15 och 22 år (Rikspolisstyrelsen 2006).

I den danska rapporten *Undersøgelse af længevarende udlandsophol blandt børn med ikke-vestlig baggrund* (Ministeriet for Flygtninge, Invandrere og Integration 2005) framkommer att pojkar ofta förs utomlands i syfte att få en som i rapporten kallas "social uppfostran" då de kan ha hamnat i kriminalitet eller drogmissbruk i Danmark, medan flickorna förs utomlands för att få en som i rapporten kallas "religiös eller kulturell uppfostran" eller i syfte att giftas bort. Det leder till att vissa flickor, då de återvänder till Danmark, bryter med familjen och söker skydd hos till exempel en kvinnojour. I rapporten framkommer också att:

"For andre piger betyder den kulturelle eller religiøse genopdragelse, at de tilpasser sig familiens forventninger og begynder at efterleve de kulturelle normer og værdier for god opførsel. I disse tilfælde vender pigerne ofte tilbage til en tilværelse i Danmark, hvor deres primære opgave er at være en god hustru, og de lever ofte mere eller mindre afsondret fra det danske samfund. Flere skoledere udtrykker i denne forbindelse bekymring for, at nogle af de yngre piger, som bliver sendt tilbage til oprindelseslandet med henblik på kulturel eller religiøs genopdragelse, aldrig dukker op i skolen igen, efter at de er vendt tilbage til Danmark." (Ministeriet for Flygtninge, Invandrere og Integration 2005 s. 22)

I *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41) framkommer att cirka 10–15 flickor i klasserna 7–9 på Rosengårdsskolan i Malmö varje år kontaktade skolpersonal då de giftas bort eller riskerade att giftas bort. Den skolpersonal på Rosengårdsskolan som intervjuats i rapporten menade att det troligtvis finns ett stort mörkertal

eftersom antalet utsatta i deras skola baserades på uppgifter från flickor och pojkar som aktivt sökt upp någon vuxen på skolan och talat om problemet. Det finns ingen svensk kartläggning över hur många unga som kontaktar lärare eller elevhälsa för att de är oroliga för att giftas bort. Däremot finns det studier som visar att äktenskap och tidig familjebildning oavsett fri vilja kan ha ett samband med och/eller kan öka risken för att främst unga flickor ska hamna i ett utanförskap.

Av Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 08 – En analys av ungas utanförskap* framkommer att unga kvinnor i lägre grad än unga män var sysselsatta i de fyra utanförskapsområden som analyserades i rapporten men också i de aktuella kommunerna som helhet⁵. Skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan könen var i utanförskapsområdena mellan 7 och 10 procentenheter. Skillnaderna mellan könen förklarades med att en större andel unga kvinnor än unga män var föräldralediga. Andelen unga föräldrar var i de fyra fokusområdena betydligt högre än i de aktuella kommunerna i helhet (mellan 10 och 17 procent). I Rosengård hade 58 procent av kvinnorna i åldern 20–25 år barn, i Araby 35 procent, i Hjällbo 30 procent och i Husby 22 procent. I åldersgruppen 15–19 år låg också andelen unga mammor högre i fokusområdena än i kommunerna som helhet (under en procent). I Rosengård hade 3,3 procent av flickorna barn, i Araby 2,1 procent, i Hjällbo 3,3 procent och i Husby 0,9 procent.

Aktuell forskning visar att tidiga äktenskap och familjebildning kan leda till sämre förutsättningar till utbildning, arbete och hälsa för unga. Många av de som blir föräldrar i unga år har kort utbildning eller har inte hunnit avsluta den. Därmed löper de högre risk att hamna i ett långvarigt utanförskap (SOU 2003:92).

Av Socialstyrelsens folkhälsorapport (Socialstyrelsen 2009) framkommer att bland unga mellan 16 och 19 år var det unga kvinnor som varken var sysselsatta eller studerande, som i högst grad uppgav att de hade ångest och oro.⁶ Bland unga som varken var sysselsatta eller studerande fanns det stora skillnader i psykiskt välbefinnande mellan könen. Av killarna var det 8 procent som uppgav att de hade oro och ångest medan motsvarande för flickorna var 37 procent.

Av Integrationsverkets rapport *Låt oss tala om flickor...* (Integrationsverket 2000) framkommer att det var vanligt att de flickor och unga kvinnor som hade gift sig eller fått barn, stod utanför skolan. Det framkom också att det var en större andel av de med utländsk bakgrund

som avbröt skolgången i samband med tidig familjebildning. Ungdomsstyrelsen har beställt statistik från SCB för att följa upp det som framkom i Integrationsverkets rapport. Tabell 4.1 visar hur många unga gifta och unga mammor som inte gick i gymnasiet 2002–2007.

Av tabell 4.1. framkommer att av de 251 flickor som var gifta hösten 2007 gick 66 procent i gymnasiet. Av de 933 flickor som var mammor hösten 2007 gick 39 procent i gymnasiet. Giftna flickor eller unga mammor med svensk bakgrund går i gymnasiet i högre grad än de med utländsk bakgrund. Hösten 2007 gick 59 procent av de gifta flickorna med utländsk bakgrund i gymnasiet. Motsvarande för de gifta flickorna med svensk bakgrund var 87 procent.

Tabell. 4.1 Giftna flickor och unga mammor, 12–18 år. 31/12 åren 2002 och 2007

Giftna flickor och unga mammor	Totalt					
			... därav med utländsk bakgrund		... därav med svensk bakgrund	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Giftna flickor 2002	199	100	155	78	44	22
... därav i gymnasiet hösten 2002	129	65	92	71	37	29
Giftna flickor 2007	251	100	190	76	61	24
... därav i gymnasiet hösten 2007	166	66	113	68	53	32
Unga mammor 2002	882	100	213	24	669	76
... därav i gymnasiet hösten 2002	251	28	33	13	218	87
Unga mammor 2007	933	100	253	27	680	73
... därav i gymnasiet hösten 2007	360	39	48	13	312	87

Källa: SCB 2009.

Kommentar: Med "giftna" avses här de som gift sig i Sverige. Med "mammor" avses här de som fått barn i Sverige. Utländsk bakgrund har de som är utrikes födda eller är födda i Sverige med båda föräldrarna utrikes födda.

Av mammor med utländsk bakgrund gick 19 procent i gymnasiet medan motsvarande för mammor med svensk bakgrund var 46 procent.

De flesta av de 933 flickor som var mammor 2007 hade svensk bakgrund, 73 procent. I Integrationsverkets rapport (2000) betonades att det är viktigt att inte bara beakta orsaker till att unga gifter sig eller skaffar barn utan också undersöka vilka möjligheter de har att få stöd till att fortsätta studera. Trots att det framkommer att det finns risker för främst unga kvinnor att hamna utanför arbete och utbildning genom tidig familjebildning finns det ingen kartläggning gjord över vilka flickor och unga kvinnor det är, vilket stöd de får och varför de avslutar eller har långvariga uppehåll från grundskolan eller gymnasiet på grund av att de ingår äktenskap eller bildar familj tidigt.

Andra länders erfarenhet av brister i skolans organisation

I Norge, Danmark och Storbritannien har brister i lagstiftning och riktlinjer som styr skolans agerande när en elev försvinner eller har långvarig frånvaro lyfts fram i förhållande till arrangerade äktenskap mot någons vilja. I norska UDI:s halvårsrapport för 2007 förs fram att det i Norge saknas rutiner för att hantera och följa upp långvarig frånvaro i skolan när det gäller de unga som försvinner från skolan på grund av att de förts utomlands för att giftas bort (Utländingsdirektoratet 2007).

Samma brist på uppföljningsansvar och rutiner uppmärksammas i Storbritannien i förhållande till unga som tas från skolan och förs ur landet för att giftas bort utomlands (The Home Affairs committee 2008).

Också i Danmark har de unga uppmärksamats som förts utomlands av föräldrarna och därför är långvarigt frånvarande från skolan, i

vissa fall mot deras vilja. I en rapport från Ministeriet for Flygtninge, Invandrere og Integration (2006) i Danmark uppmärksammas brister i skolans frånvarorapportering till kommunen, hur långvarig frånvaro följs upp och när anmälan ska göras.

Skolpliktsbevakning

Skolverket gjorde i rapporten *Rätten till utbildning* (2008) den första nationella kartläggningen av långvarig frånvaro i grundskolan. Om grundskolorna känner till ifall barn försvinner från skolan på grund av äktenskap är inget som framkommer av rapporten men den lyfter fram flera brister i kommunernas skolpliktsbevakning och frånvarohantering vilka kan vara aktuella i förhållande till unga som utsätts för äktenskap mot den egna viljan och/eller förs utomlands mot sin vilja.

Alla barn mellan 7 och 16 år som är bosatta i Sverige har både en rättighet och en skyldighet att gå i skolan. Barnen har skolplikt och det är barnens hemkommuner som är ansvariga att bevaka att skolplikten fullgörs. Kommunerna ska ha system och rutiner för att kontrollera att alla barn är skolplacerade och går i skolan och att inget barn glöms bort eller försvinner.

I rapporten beskrivs hur skolpliktsbevakningen kan gå till i en förortskommun till en storstad. Om inte alla skolpliktiga barn enligt kommuninvånarregistret kommer till någon av kommunens skolor skickas efter höstterminens början ett brev till målsman med begäran om att denne ska meddela utbildningsförvaltningen i vilken skola eleven går. I många fall blir svaret att eleven befinner sig långvarigt utomlands och skolplikten har då upphört. I några fall kan brev komma tillbaka med adressaten okänd. Det framkommer inte av Skolverkets rapport hur elevens situation utreds, hur

man följer upp eleverna eller om kommunen får information om vilken tillgång till utbildning barnet har under utlandsvistelsen.

Ungefär 40 procent av de kommuner som besvarat den enkät som Skolverket genomförde i samband med rapporten anger att det finns barn folkbokförda i kommunen i skolpliktig ålder som inte är skolplacerade därför att de varaktigt vistas utomlands. Hälften av kommunerna anger att det inte finns några sådana barn. Tio procent av kommunerna anger att de inte vet om det finns barn i kommunen som befinner sig långvarigt utomlands och som därför inte går i skolan i Sverige. Skolplikten gäller bara i Sverige, men kommunerna måste ha information om barnen är utomlands för att kunna vara säkra på att alla barn som ska gå i skolan också går i skolan.

Antalet barn som varaktigt vistades utomlands i slutet av vårterminen 2007 och som därför inte var skolplacerade var ungefär 2 000 i de kommuner som besvarat enkäten och som kände till hur många barn som befann sig utomlands. Nära hälften av de 2 000 var folkbokförda i Stockholm. Skolverket uppskattade att om antalet var ungefär lika stort i de kommuner och kommundelar som inte besvarat enkäten uppgick det totala antalet till ungefär 2 600. Förutom i Stockholm och övriga storstäder kom dessa barn från förorter till storstäder och i någon mån från större städer. I övriga typer av kommuner var antalet mycket litet.

I *Rätten till utbildning* analyseras inte denna grupp vidare. Inte heller diskuteras vilka konsekvenser en långvarig utlandsvistelse får för barnens skolgång, integration och sociala hälsa. Ungdomsstyrelsen menar att det kan handla om barn som är utomlands i samband med att föräldrarna arbetar utomlands eller barn som är långvarigt utomlands på grund av släktskäl

och som har god tillgång till utbildning i utlandet. Men gruppen kan också inkludera barn som förts utomlands i syfte att de ska uppfostras, eller barn som är utomlands i syfte att giftas bort mot sin vilja. Det finns inte någon studie gjord över vilka barn det är som är långvarigt utomlands, varför barn har långvariga uppehåll från skolan på grund av utlandsvistelse och vilka konsekvenser långa utlandsvistelser får för barnens tillgång till utbildning men också till social integrering i Sverige (Skolverket 2008).

Frånvarohantering

Rapporten *Rätten till utbildning* visar att det även fanns brister i kommunernas kännedom om fullständig eller långvarig frånvaro bland de elever som var skolpliktiga. Det underlag som samlades in genom enkäter var därför enligt Skolverket att betrakta som osäkert och troligtvis i underkant. Skolverket har uppskattat frånvaron i slutet av läsåret 2006/07 till:

- 1 600 elever som var fullständigt frånvarande från alla lektioner sedan minst en månad. Av dessa var cirka 650 pojkar och 450 flickor i årskurs 7–9 i den kommunala skolan.
- 100 elever som hade varit frånvarande under hela läsåret.
- 5 000 elever som var sporadiskt frånvarande sedan minst två månader.
- 500 elever som under året hade skickats hem för undervisning i hemmet av till exempel säkerhetsskäl, av dem skickades ungefär 100 elever hem under en månad eller längre.

Bland storstäder, förortskommuner, pendlingskommuner och större städer uppgav mel-

Tabell 4.2 Förvaltningarnas kännedom om antalet fall av fullständig ogiltig frånvaro om minst en månad bland skolpliktiga barn i maj 2007

	Andel kommuner/kommundelar (%)			Antal kommuner/kommundelar
	Som har fall och som känner till antalet	Som känner till att det inte finns fall	Som inte vet	
Kommungrupp				
Storstäder	56	16	28	32
Förortskommuner	61	16	24	38
Större städer	66	9	26	47
Pendlingskommuner	44	29	27	41
Glesbygdskommuner	21	62	18	39
Varuproducerande kommuner	60	30	10	40
Övriga kommuner				
> 25 000 invånare	68	18	15	34
12 500–25 000 invånare	53	34	13	38
< 12 500 invånare	32	52	16	31
Totalt	51	29	20	340

Källa: Rätten till utbildning, Skolverket 2008.

lan 24–28 procent att de inte visste antal fall av minst en månads fullständig ogiltig frånvaro (tabell 4.2). Skolverket menade att det är en relativt hög procentandel av kommunerna som inte känner till antalet fall, vilket tyder på att rutinerna för uppföljningsansvaret för långvarig frånvaro troligtvis brister. Enligt Skolverket är det anmärkningsvärt att så många förvaltningar har bristande kunskap om frånvaro i kommunens skolor. Enligt Skolverket innebär skolpliktsbevakning inte bara en skyldighet att se till att de barn som är bosatta i kommunen är skolplacerade utan också att se till att rektorerna garanterar att eleverna får den undervisning de har rätt till.

Enligt rapporten fanns det inga riktlinjer för frånvarorapportering eller åtgärder vid olovlig frånvaro i ungefär hälften av kommunerna. I

53 procent av kommunerna saknades riktlinjer för när frånvaron skulle registreras, när kontakt skulle tas med hemmet, när rektor och/eller elevvårdsteamet skulle kopplas in, när förvaltningen skulle kopplas in och när socialtjänsten skulle kopplas in. Endast i 23 procent av de svarande kommunerna framkom det att det fanns riktlinjer för när socialtjänsten skulle kontaktas i förhållande till en elev med ogiltig långvarig frånvaro.

Frånvaron i årskurs 7–9 var lika stor i de kommunala skolorna som i de fristående skolorna. I de kommunala skolorna var det lite fler pojkar än flickor som var frånvarande i en månad eller mer medan det i de fristående skolorna var flickorna som var långvarigt frånvarande i störst utsträckning.

I enkäten ställdes frågor om orsaker till långvarig frånvaro. De orsaker som Skolverket valde ut till enkäten antogs vara vanliga utifrån de erfarenheter som Skolverket gjort i ärenden anmälda för tillsyn och i samtalen till Skolverkets upplysningstjänst:

- barnet stannar hemma/hålls hemma på grund av kränkande behandling
- barnet stannar hemma/hålls hemma på grund av bristande stödinsatser
- barnen har svagt stöd för skolgången från hemmet
- neuropsykiatriska problem
- andra funktionsnedsättningar
- sociala eller psykosociala problem
- annat.

De vanligaste orsakerna kommunerna uppgav var sociala och psykosociala problem, 70 procent av kommunerna uppgav detta som en vanlig orsak. Därefter kom bristande stöd från hemmet, knappt 60 procent och neuropsykiatriska problem, cirka 20 procent. Resterande orsaker angavs som mindre vanliga eller ovanliga av kommunerna (Skolverket 2008).

Skolverket gör ingen fördjupad analys av anledningarna till att elever har långvarig frånvaro. Enligt kommunerna och de fristående skolornas enkätsvar bedömde Skolverket att orsakerna till långvarig frånvaro från skolan främst gick att hitta hos familjen eller barnet, som sociala problem, psykosociala problem eller svagt stöd för skolgången från hemmet, och inte i skolans miljö eller arbetssätt. Trots detta gör inte Skolverket någon analys utifrån familjernas påverkan på den unges skolgång. Det görs inte heller någon analys av olika orsaker utifrån faktorer som kön, etnicitet eller föräldrarnas inställning till utbildning.

De slutsatser som Ungdomsstyrelsen dra av Skolverkets rapport är att det finns brister i kommunernas rutiner kring både skolpliktsbevakning, frånvarorapportering och rutiner vid långvarig frånvaro. Dessa brister skulle kunna få konsekvenser för de unga som inte själva har sökt hjälp hos skolkurator, skolsköterska eller lärare i skolan de är oroliga för att utsättas för ett äktenskap mot sin vilja. Om en elev tas ur skolan av sin familj och eventuellt förs ur landet för att giftas bort är det inte säkert, av vad Ungdomsstyrelsen kan se utifrån Skolverkets rapport, att detta skulle leda till att eleven följs upp. Om kommunen tar kontakt med föräldrarna kan de uppges att den unge befinner sig långvarigt i utlandet och om det inte från skolan finns en oro kring eleven är detta troligtvis inte något som följs upp. Om föräldrarna inte går att få tag på framkommer inte av rapporten vilka rutiner som finns för att följa upp var den unge tagit vägen.

Det kommunala uppföljningsansvaret

De som utsätts för ett äktenskap mot den egna viljan avbryter inte nödvändigtvis sin skolgång. Men de som gör det efter att skolplikten upphört skulle kunna upptäckas av och följas upp utifrån det kommunala uppföljningsansvaret. *Unga utanför* (SOU 2003:92) konstaterades att cirka 70 000 ungdomar mellan 16 och 24 år stod utanför samhället.⁷ Av statistiken som redovisades i betänkandet var 16 procent av de flickor mellan 16 och 19 år, som kategoriserades som utanför, föräldralediga. Av kvinnorna mellan 20 och 24 år var 13 procent föräldralediga. I betänkandet lämnades rekommendationen att det kommunala uppföljningsansvaret (skollag 1985:1100, 1 kap. 18 §) skulle förtydligas, vilket även gjordes den 1 juli 2005.

Skolverket gjorde 2006 en kartläggning av det kommunala uppföljningsansvaret för icke skolpliktiga ungdomar, *Redovisning av uppdrag om Information om icke skolpliktiga ungdomar – det kommunala uppföljningsansvaret* (Skolverket 2006). Av rapporten framkommer att drygt 32 000 ungdomar i åldern 16–20 år var utanför gymnasiestudier och därför omfattades av kommunernas uppföljningsansvar under 2005. Undersökningen visade att mindre än hälften av kommunerna hade en handlingsplan för arbetet med unga i åldern 16–20 år. De unga som befann sig utanför gymnasiesystemet uppgavs vara skoltrötta och i hopp om att få ett arbete, nio av tio hade en påbörjad gymnasieutbildning. Hur många som avslutat skolan på grund av äktenskap och/eller familjebildning framkom inte av studien.

Den andra rekommendationen som gjordes i betänkandet *Unga utanför* (SOU 2003:92) var att försöksverksamheter i form av Navigatorcentrum skulle fungera som en fast punkt för ungdomarna. Navigatorcentrum är tänkta att arbeta uppsökande och erbjuda vägledning samt individuellt utformade insatser. Navigatorcentrum ska medverka till att ge unga som inte fullföljt gymnasiestudier, stöd och motivation att återvända till gymnasiet eller påbörja en alternativ utbildning. De ska också se till att det finns praktikplatser och vägar in på arbetsmarknaden i kommunen. Detta är tänkt att göras i samverkan med bland annat skola, socialtjänst, försäkringskassa och arbetsförmedling.

Navigatorcentrumens erfarenhet av unga utsatta

Ungdomsstyrelsen skickade i november 2008 ut ett frågeformulär till det nationella nätverket för navigatorcentrum. Frågorna rörde navigatorcentrumens erfarenhet av kontakter med

unga i risk för eller utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan i sitt arbete med uppföljningsansvaret. Det har endast inkommit svar från tre navigatorcentrum och av dessa framgår att de har liten erfarenhet av att möta unga som själva uppger att de utsatts för eller riskerar ett äktenskap mot den egna viljan, men att det troligtvis finns ett mörkertal bland de unga som står utanför utbildningssystemet. Av Ung resurs i Motala kommuns svar framkommer att om det inte finns någon tydlig oro kring den enskilda ungdomen är det svårt att göra något. De unga som det inte finns kunskap kring i kommunen och som inte själva finns att få tag på, då de inte bor på den adress som angetts eller då föräldrarna meddelar att de befinner sig utomlands, kan bli omöjliga att följa upp eller utreda:

"I sådana här fall är lagen om kommunalt uppföljningsansvar ganska tandlös. Som kommunens representant kan jag skriva/ringa till berörd person och be om uppgifter om sysselsättning, men jag har ju inte mandat att gå vidare och kontrollera sanningshalten i den information jag får. Jag skulle vilja att det klarlades vilka steg man ska ta om man misstänker en hedersrelaterad situation – även om misstankarna endast grundar sig i att det är svårt att få fram information. Lagen om uppföljningsansvar borde på något sätt kopplas till polisen – jag vill ibland kunna ringa till polisen och säga: Leta rätt på personen, jag tror inte att det står rätt till. För att kunna göra det, måste mandatet förstärkas, och polisen måste få uppdraget att agera på detta. Därefter, utifrån vad som kommer fram, får man bedöma om socialtjänsten ska vidtalas." (Ung resurs i Motala)

Navigatorcentrum i Helsingborg svarar:

"I arbetet med det kommunala uppföljningsarbetet stöter vi på olika anledningar till att man slutar skolan. Det kan vara skoltrötthet, arbete, flytt, en del väljer att studera på annan ort eller i ett annat land. Det finns ingen statistik på hur många som verkligen hoppar av skolan på grund av giftermål. När skolan har misstänkt att det handlar om giftermål mot elevens vilja har man anmält det till socialen. Kuratorn jag pratade med menar att det är en oerhört komplex situation där påverkan från familjen många gånger gör att tvånget så småningom blir en frivillighet. En del flickor är också rädda för att ta kontakten med socialen då de blir isolerade och inte får träffa familjen. Socialtjänsten menar att det inte handlar om så många kvinnor som kommer i kontakt med dem av tvångsanledningen. Det finns definitivt ett mörkertal men tyvärr ingen statistik. Socialtjänsten agerar utefter en anmälan." (Navigatorcentrum Helsingborg)

Ungdomsstyrelsen efterfrågade också information om hur det kommunala uppföljningsarbetet fungerade i förhållande till ungdomar som inte är kvar i Sverige. Av Trelleborgs svar framkom följande:

Om den unge är inskriven på en skola och har hög frånvaro så rapporteras det till en mentor som i sin tur rapporterar till rektorn som i sin tur kallar till elevrådskonferens tillsammans med den unge och den unges förälder. Dyker den unge inte upp vid det första mötet så får han eller hon en ny chans, därefter meddelas den unge om utskrivning och vid misstanke om bortgift så anmäler skolan till socialförvaltningen. Vid utskrivningen får Navigatorcentrum e-post om att den unge skrivit ut sig från skolan och då skickar vi ett brev hem till den unge, svarar han eller hon inte skickar vi ett till. Svarar den unge inte då gör vi ett hembesök. Om den unge har försörjningsstöd faller det sig naturligt att inte betala ut bistånd då personen inte följer uppgjord planering. Anmälan till socialförvaltningen görs om barnet är under 18 år. (Navigatorcentrum Trelleborg)

Diskussion

Det har under de senaste åren kommit flera större kartläggningar som visar att unga, främst unga flickor, begränsas i skolan utifrån normer i familjen som kan knytas till religion, tradition eller heder (Högdin 2007, Lange 2008, Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009).

Studier visar också att lärare i skolan har erfarenhet av dessa unga som begränsas och att de beviljas dispens från obligatoriska skolämnen (Högdin 2007, Lange 2008). Att skolorna inte har ett enhetligt förhållningssätt i hur de arbetar med dessa frågor framkommer också (Högdin 2007). Att skolan ger dispens för att tillmötesgå föräldrarna på bekostnad av främst unga flickors rätt till utbildning kan ge signalen att det från skolans sida är acceptabelt att unga begränsas av religiösa, kulturella eller traditionella skäl. Det kan också ge signalen att föräldrarnas rättigheter är viktigare än de ungas.

Ungdomsstyrelsen menar att dessa unga som hindras från att delta i undervisning och hindras från att umgås med det motsatta könet begränsas av familjen på grund av normer som också troligtvis innefattar en förväntan om ett accepterande av ett arrangerat äktenskap. Utifrån ett ungdomsperspektiv menar Ungdomsstyrelsen att det är problematiskt att:

- Skolan saknar enhetliga riktlinjer för hur de ska förhålla sig till att unga begränsas av sina föräldrar att delta i obligatoriska eller frivilliga aktiviteter på grund av värderingar som kan knytas till religion, tradition eller heder.

- Skolan saknar enhetliga riktlinjer för hur de ska förhålla sig till och agera då det framkommer att flickor systematiskt bevakas i skolan av släkt eller familj, att de följs till och från skolan av släkt eller familj eller att de inte får inte tala med, eller umgås med, pojkar eller män utanför den egna släkten i skolan.

I den genomgång som Ungdomsstyrelsen gjort framkommer att det finns lite kunskap om de unga som hamnar utanför utbildningssystemet på grund av äktenskap och tidig familjebildning. Skolverkets rapporter (Skolverket 2006, Skolverket 2008) om kännedom och riktlinjer kring de unga som på olika sätt och under olika lång tid befinner sig utanför grundskolan eller gymnasieskolan visar att det finns brister. Brister som skulle kunna möjliggöra att unga förs utomlands för att giftas bort utan att det är tydligt att detta kommer till skolans kännedom, anmäls, utreds eller följs upp.

I 14 kap. 1 § 2 st Socialtjänstlagen (2001:453) stadgas en skyldighet för myndigheter vars verksamhet berör barn och unga att anmäla till socialnämnden om ett barn är i behov av nämndens skydd. Frågan om när en anmälan skall göras är en professionell bedömning som personalen i skolan måste göra från fall till fall. Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:16) framgår att det bör finnas rutiner för hur en anmälan skall göras och att den som ansvarar för verksamheten bör förvissa sig om att dessa rutiner är kända bland personalen. Om det inte finns en kännedom eller en oro inom skolan om risk för ett arrangerat äktenskap mot en elevs vilja är det inte säkert att skolan anmäler frånvaron till socialtjänsten.

Av Skolverkets rapport (2008) framkom också att det i hälften av kommunerna saknades riktlinjer för när frånvaron ska registreras, när kontakt ska tas med hemmet, när rektor och/eller elevvårdsteamet ska kopplas in, när förvaltningen ska kopplas in och när socialtjänsten ska kopplas in. Endast i 23 procent av de svarande kommunerna framkom det att det fanns riktlinjer för när socialtjänsten skulle kontaktas i förhållande till en elev med ogiltig långvarig frånvaro. Utifrån ett ungdomsperspektiv menar Ungdomsstyrelsen att det är problematiskt att:

- Det saknas kunskap om de unga som hamnar utanför utbildningssystemet på grund av äktenskap och tidig familjebildning.
- Det saknas kunskap om de unga som hamnar utanför utbildningssystemet på grund av långvariga utlandsvistelser.
- Skolan och kommunens rutiner och riktlinjer kring uppföljningsansvar, skolpliktsbevakning och frånvarorapportering har brister i förhållande till de unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot sin vilja.

Hur har andra länder gjort?

I Storbritannien, Danmark och Norge har skolan lyfts fram som en viktig aktör. Dels när det gäller att förebygga arrangerade äktenskap genom att utbilda personal och att lyfta in ämnet i undervisningen. Dels när det gäller att uppmärksamma och hjälpa de elever som är oroliga. I Norge har både förebyggande och mer akuta insatser utarbetats i skolan i förhållande till unga som riskerar eller är oroliga för att giftas bort mot sin vilja.

I norska Drammen där man under lång tid arbetat för att förebygga tvångsäktenskap⁸ har ett intyg utformats för unga som är rädda för att bli bortgifta under skollovet men som ändå följer med sin familj utomlands. Intyget innehåller information om vart familjen ska åka på lovet, vem de ska besöka, vad som är avsikten med resan, förväntat hemkomstdatum och ett förtydligande från eleven av vad han eller hon är rädd för kan ske under utlandsvistelsen mot deras vilja. Intyget innehåller också lagtexten i strafflagen om förbud mot könsstympning och tvångsäktenskap. Om eleven inte kommer tillbaka till Norge vid det i intyget utsatta datumet ska detta följas upp av skolan och kommunen (Hager & Antonsen 2008).

I den norska handlingsplanen mot tvångsäktenskap (Barne- og likestillingsdepartementet 2007) finns ett flertal åtgärder riktade till skolan. En åtgärd är att etablera ett system med minoritetsrådgivare i gymnasieskolor med hög andel elever med minoritetsbakgrund. Minoritetsrådgivarna som är ett team under integrations- och mångfaldsdepartementet i Norge (IMDi) är tänkta att fungera som stöd för enskilda elever som riskerar ett tvångsäktenskap. Minoritetsrådgivarna ska också bidra till att elever med minoritetsbakgrund i högre grad genomför en gymnasieutbildning. De ska också fungera förebyggande genom att hjälpa skolpersonalen att lyfta temat i skolan och öka kompetensen om tvångsäktenskap både i grundskolan och i gymnasiet. Minoritetsrådgivning ska också skapa nätverk mellan kommunen, skolan och frivilligsektorn och arbeta dialoginriktat i föräldranätverk för att förebygga tvångsäktenskap.

En annan åtgärd är att ta fram ett resursmaterial om tvångsäktenskap för elever och lärare. Det handlar om att föra in ämnet som en del inom sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan och i gymnasiet. I uppdraget som är lagt på den norska myndigheten för utbildning (Utdanningsdirektoratet) tillsammans med myndigheten för hälsa och socialt arbete (Sosial- og Helsedirektoratet) ska också ett program tas fram för att kompetensutveckla skolpersonalen och elevhälsan i frågor om arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap.

Det finns också åtgärder som syftar till att höja kunskapen och kompetensen inom skolhälsan, till exempel bland skolkuratorerna samt åtgärder för att etablera föräldranätverk.

Slutligen finns åtgärder för att säkerställa att det inom kommunerna finns enhetliga riktlinjer för att anmäla och följa upp elever som inte återvänder till skolan efter skollov.

Migrationsverket

Att migration kan vara en bidragande faktor till arrangerade äktenskap mot någons vilja förs fram i studien *Community Perceptions of Forced Marriage*. Forskarna menar att då flera fall av tvångsäktenskap⁹ också har innehållit en ansökan om uppehållstillstånd till Storbritannien visar det att det finns ett tryck på paret att leva i Storbritannien och inte i föräldrarnas födelse-land (Samad & Eade 2002).

Även The Forced Marriage Unit (www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/forced-marriage-unit/) i Storbritannien lyfter fram möjligheten till uppehållstillstånd som ett av flera bakomliggande motiv till tvångsäktenskap. Unni Wikan menar att arrangerade äktenskap är inträdesbiljetten till Europa och att familjer i Norge är hårt pressade att ta emot släktingar från utlandet genom att barnen gifter sig (Wikan 2008).

Detta menar också forskarna Anja Bredal och Astrid Schlytter som båda lyfter fram att hårda regler kring skäl för asyl gör att äktenskap i flera västliga länder är den enda möjligheten att migrera. En generösare asylpolitik skulle på så sätt kunna förhindra att främst kvinnor utsätts för våld och hot i samband med äktenskap och migration (Mallik 2007).

Även betänkandet *Vår anhöriginvandring* (SOU 2002:13) konstateras att i och med att det är så mycket lättare att få uppehållstillstånd på grund av anknytning än på grund av skyddsbehov är anknytning ofta den enda vägen. I betänkandet ser man att antalet ansökningar som grundar sig på ett arrangerat äktenskap ökade under 2000-talet och särskilt de äktenskap där parterna knappt träffats alls eller en-

bart några dagar i samband med vigseln. De flesta ärenden uppskattades av Migrationsverket att vara "nya anknytningar" och inte "återförening".

Enligt uppskattningar gjorda av Migrationsverket i samband med Anhörigkommitténs utredning stod de arrangerade äktenskapen för mellan 5 och 15 procent av det totala antalet ärenden. Arrangemanget runt äktenskapet ingicks ofta då parterna var vuxna, fullmaktsäktenskap uppskattades vara relativt vanliga. Mindre vanligt var att parterna lovats till varandra redan då de var barn (SOU 2002:13).

I Norge, Danmark och Storbritannien har flera av de åtgärder som utformats för att bekämpa arrangerade äktenskap mot någons vilja handlat om att reglera anhöriginvandringen och att uppmärksamma de som utsätts i uppehållstillståndsfordarandet vilket vi redogör för i avsnittet om hur man har gjort i andra länder. Detta utifrån att man i studier sett samband mellan transnationella äktenskap och äktenskap mot någons vilja. I förhållande till dessa länder har Sverige under en lång tid haft en relativt villkorslös lagstiftning kring uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning.

I regeringens proposition 1999/2000:43 *Upppehållstillstånd på grund av anknytning* bedömde regeringen att trots att seriositeten prövades i de äktenskap som inte var arrangerade och att krav ställdes på att paret hade varit gifta under en tid, att parterna hade träffats i viss utsträckning, att de hade god kännedom om varandra och hade ett gemensamt språk så skulle arrangerade äktenskap kunna bereda uppehållstillstånd utan att samma krav på seriositet ställdes:

"... när det är fråga om förhållanden som kan konstateras ha sin bakgrund i ett traditionellt kulturmönster bör uppehållstillstånd kunna beviljas, trots att parterna träffats i begränsad omfattning och kanske saknar närmare kunskap om varandra."
(prop. 1999/2000:43 s. 40)

Regeringens ställningstagande att tillåta arrangerade äktenskap var att den fria viljan skulle säkras genom särskilt grundliga muntliga utredningar. Regeringen lyfte också fram att det var viktigt att parten som var bosatt i Sverige hördes utan att någon släkting närvarade och att en eventuell tolk var opartisk. Genom utredningsfordarandet menade regeringen att äktenskap mot någons vilja skulle kunna fångas upp.

Arrangerade äktenskap i förhållande till utlänningslagstiftningen

Arrangerade äktenskap, tvångsäktenskap, polygami, barnäktenskap och fullmaktsäktenskap har vid flera tillfällen lyfts upp i utredningar om uppehållstillstånd i samband med äktenskap. I regeringens proposition *Upppehållstillstånd på grund av anknytning* (1999/2000:43) fastslogs, som vi redan nämnt, att arrangerade äktenskap kunde godtas, om de har sin grund i ursprungslandets tradition och kulturmönster. I propositionen framkommer vidare att enbart sökandens motivering att äktenskapet grundar sig på en traditionell sedvänja inte bör accepteras. Det är endast i de fall där förhållandet verkligen kan konstateras ha sin bakgrund i ett traditionellt kulturmönster och där äktenskapet ingåtts med parternas fria vilja som uppehållstillstånd bör beviljas.

I betänkandet *Vår Anhöriginvandring* (SOU 2002:13) konstaterades att de kulturella hän-

synstaganden som fastslogs i regeringens proposition *Uppehållstillstånd på grund av anknytning* hade lett till att alla arrangerade äktenskap från länder i vilka dessa verkligen utgjorde en del av kulturen godtogs som anknytning. Det var bara om det kom fram vid utredningen att äktenskapet stred mot någon parts vilja som avslag gavs. Anhörigkommittén ifrågasatte om detta var rimligt eftersom det även inom arrangerade äktenskap förekom skenäktenskap, och på grund av att skyddsaspekten i dessa fall blev av större betydelse. Kommittén menade att fullmaktsäktenskap i de flesta fall då inte kunde anses utgöra ett äktenskap som kunde grunda rätt till uppehållstillstånd. Krav borde kunna ställas på att parterna faktiskt skulle känna varandra och ha träffats i viss utsträckning för att förhållandet skulle kunna bedömas som anknytningsgrundande. Kommittén menade också att såväl riksdag som regering flera gånger konstaterat att flera undersökningar pekade på att framförallt kvinnor i de arrangerade äktenskapen for illa:

”Utan att påstå att detta är något unikt för arrangerade äktenskap kan man fråga sig – med vetskap om att många kvinnor i dessa förhållanden har en mycket undanskymd roll och begränsade möjligheter att få sin vilja beaktad – hur många gånger detta måste konstateras för att någon egentlig hänsyn till kvinnorna ska tas. (SOU 2002:13 s. 197–198)

Utredningen lyfte fram att skyddsaspekten borde väga tungt som de kulturella hänsynstagandena. Det kulturella hänsynstagandet borde bara göras gällande i de fall äktenskapet som hade ingåtts före anknytningspersonens bosättning i Sverige. Äktenskap som ingåtts där-

efter borde bedömas efter samma principer som gällde för andra snabba anknytningar. Dessa synpunkter som utredningen lyfte fram kring arrangerade äktenskap och fullmaktsäktenskap ledde inte till några lagstiftningsåtgärder.

Allmänt om äktenskap och migration i Sverige

Den vanligaste grunden till invandring i Sverige av utomnordiska medborgare är familjeskäl, till exempel återförening med anhöriga, familjebildning eller adoption (SCB 2006). Under 2006 invandrade 78 000 personer för första gången till Sverige. Av dessa kom 27 400 genom familjeband (SCB 2008). De fem vanligaste födelseländerna för anhöriginvandrare är Irak, Thailand, Polen, Serbien och Montenegro samt Turkiet.

Statistik utifrån medborgarskap, kön och ålder visar vissa distinkta grupper som invandrat av familjeskäl under de senaste åren: thailändska kvinnor i åldern 20–40 år; irakiska kvinnor i åldern 20–30 år; yngre irakier i åldern 10–20 år; turkiska män i åldern 20–30 år. Enligt Migrationsverket finns det ett samband mellan försämringar i hemlandet och en ökande benägenhet att gifta sig med personer från hemlandet. Tendensen att gifta sig med en partner från hemlandet är i allmänhet stor för personer från Afrika och Mellanöstern (SCB 2006).

I rapporten *Anhöriginvandrare och deras familjer* (SCB 2008) framkommer att det under 2006 kom 8 300 personer som anhöriginvandrare och som var gifta utan barn. Kvinnor som är anknytningspersoner¹⁰ är yngre än de män som är anknytningspersoner. Medelåldern för kvinnorna är 29 år och för männen 38 år. Av anknytningspersonerna är 35 procent kvinnor och 65 procent män. I 56 procent av fallen så är båda i paret födda i samma land. Den vanli-

gaste kombinationen av födelseländer är när båda är födda i Irak eller i forna Jugoslavien. Sedan följer Iran-Iran och Turkiet-Turkiet. Den femte vanligaste kombinationen är Sverige-Thailand.

Seriositetsprövning och muntliga utredningar

Nyetablerade anknytningar dominerar anhöriginvandringen. Gränsen mellan etablerade och nyetablerade förhållanden framgår inte tydligt i lagen, men enligt praxis krävs det cirka två års sammanboende för att ett förhållande ska anses vara etablerat (SOU 2005:14). De nyetablerade anknytningarna stod under 2007 för 55 procent av det totala antalet anknytningsärenden.

Hur nyetablerade ansökningar ska handläggas vid Migrationsverket och utlandsmyndigheterna har varit en fråga som utretts vid ett flertal tillfällen under de senaste åren.¹¹ De statliga utredningarna har framförallt rört frågan om muntliga utredningar och seriositetsprövning av de nyetablerade anknytningarna. Muntliga utredningar och seriositetsprövning har främst setts som verktyg för att skydda kvinnor från att bli utsatta för tvång och våld i förhållandet och för att upptäcka skenäktenskap. Detta skyddsbehov har vägts mot de långa handläggningstider en seriositetsprövning resulterar i och att de kan upplevas som integritetskränkande.

I betänkandet *Vår anhöriginvandring* (SOU 2002:13) fastslogs att det var viktigt att det gjordes en muntlig utredning både vid Migrationsverket och utlandsmyndigheten när det handlade om ett arrangerat äktenskap. Det framkom att utredningskvaliteten var bättre om handläggningen var muntlig, särskilt om också utlandsmyndighetens utredning gjordes muntligen. Den muntliga handläggningen gav möjlighet

att ställa följdfrågor, att uppleva minspel och kroppsspråk vilket också hjälpte handläggaren att bedöma sanningsenligheten. I den muntliga handläggningen var det också referenspersonen själv som stod för uppgifterna och inte familjen.

I *Vår anhöriginvandring* framkommer att det fanns brister i kvaliteten i utlandsmyndigheternas utredningar. Utredningarna prioriterades inte och utlandsmyndigheten saknade kunskap och kännedom om regler. Migrationsverket menade att dessa brister påverkade deras handläggning av ärendena eftersom intervjun med anknytningspersonen vid Migrationsverket i Sverige ofta utgick ifrån utlandsmyndighetens utredning. Ett problem var att den fria viljan inte tydliggjordes i utlandsmyndigheternas utredning. Särskilt inte i de länder där arrangerade äktenskap var vanliga. I betänkandet framkom också att det i vissa fall kunde vara problematiskt att de som intervjuade den sökande på utlandsmyndigheten kunde vara inhemska och ha samma kultur som den sökande vilket skulle kunna resultera i att en man eller kvinna som kände sig utsatt inte vågade hävda att äktenskapet var emot deras vilja.

I betänkandet bedömdes dock seriositetsprövningen vara ett trubbigt verktyg för att skydda kvinnor i arrangerade äktenskap. Utredningen lyfte fram att uppgifter från kvinnan om att hon var emot äktenskapet ofta inte kunde användas då beslutet från Migrationsverket måste motiveras och familjen då fick reda på det som beskrivits i yttrandet. För att skydda flickor från att avsluta skolan i förtid för att gifta sig föreslogs i betänkandet istället ett försörjningskrav kopplat till den person i Sverige som gifte sig med någon som sedan ansökte om uppehållstillstånd.

Migrationsverkets utredningssituation i dagsläget

Sedan den 30 april 2006 görs inte längre någon seriositetsprövning av äktenskapet vid ansökan om uppehållstillstånd i Sverige om det inte finns indikationer på att äktenskapet är ett skenäktenskap. Förändringar i den nya utlänningslagen har gjort att handläggningen av nyetablerade anknytningar inte prövas på samma sätt som tidigare. Dessa förändringar bygger på det så kallade familjeåterföreningsdirektivet (Rådets direktiv 2004/38/EG).

Direktivet föreskriver en skyldighet för medlemsstaterna att bevilja uppehållstillstånd för maka/make och omyndiga ogifta barn till referenspersonen eller dennes maka eller make. Tidigare hade denna kategori sökande endast en principiell rätt att beviljas uppehållstillstånd. Sverige har också valt att likställa registrerad partner och sambo med gift. Rätten till uppehållstillstånd föreligger oavsett om anknytningen är nyetablerad eller familjeåterförening. Vid nyetablerade anknytningar tillämpas uppskjuten invandringssprövning.

I regeringens proposition *Genomförande av EG-direktivet om rätt till familjeåterförening samt vissa frågor om handläggning och DNA-analys vid familjeåterförening* (2005/06:72) görs inte någon konsekvensanalys till följd av direktivet i förhållande till de unga som skulle kunna vara utsatta för ett äktenskap mot den egna viljan.

Innan seriositetsprövningen av äktenskap slopades utreddes handläggningen av nyetablerade anknytningar i betänkandet *Effektivare handläggning av anknytningsärenden* (SOU 2005:14). Utredningens uppdrag var att föreslå åtgärder som kunde innebära kortare handläggningstider och kostnadsbesparingar. Utredningen skulle också ta ställning till om den muntliga

utredningen helt kunde tas bort och ersättas av kontroller i olika register. I utredningen föreslogs bland annat att utredningarna i större utsträckning skulle göras skriftliga. Detta för att effektivisera förfarandet vid ansökan och utredning. Muntlighetskravet som genomfördes sommaren 2000 skulle tas bort. Arrangerade äktenskap skulle dock fortfarande utredas muntligen för att kunna klarlägga att båda parter ingått äktenskapet av fri vilja. Intervjuerna med den sökande vid utlandsmyndigheten skulle också i regel skötas muntligen. Upppehållstillståndsförfarandet som tidigare prövats vid tre tillfällen skulle istället prövas vid två tillfällen. Den andra prövningen föreslogs tas bort. Utredningen betonade att minskandet av det muntliga inslaget i handläggningen av anknytningsärenden inte fick riskera skydd och säkerhet för kvinnor och barn (SOU 2005:14).

Som en följd av utredningen *Effektivare handläggning av anknytningsärenden* har muntliga utredningar med referenspersonerna i möjligaste mån ersatts av skriftliga frågor. Denna arbetsmetod fick genomslag under 2006 och har bidragit till att fler ärenden avgjorts inom sex månader. (Migrationsverket 2006, 2007). Seriositetsprövning kan i dagsläget bara göras för de personer som avser att gifta sig, bli sambo eller registrera partnerskap, om det inte förekommer uppgifter om skenäktenskap (*Utlänningshandboken* 10.2). Det har bland annat fått till följd att andelen bifall i denna kategori ärenden har ökat.

Det framkommer inte av Migrationsverkets årsrapporter om utredningen vid utlandsmyndigheten görs skriftligen eller muntligen. Av intervjuformuläret för sökande vid utlandsmyndighet framkommer att sökande ska få frågor om:

- hur äktenskapet ingicks
 - när det ingicks
 - om det är registrerat
 - om han/hon tidigare har varit gift
 - om han/hon ingått äktenskapet av fri vilja.
- (Utlänningshandboken 2006)

Vidare står det att närmare personliga frågor om när, var och hur relationen har uppkommit liksom frågor om den i Sverige boende referenspersonens personliga förhållanden eller liknande inte ska ställas.

Migrationsverkets handlingsutrymme i förhållande till äktenskap mot någons vilja

Tvångsäktenskap finns inte med bland de skäl mot att bevilja uppehållstillstånd som anges i 5 kap. 17 a § Utlänningslagen. Av Migrationsverkets utlänningshandbok framgår att huvudregeln bör vara att referenspersonen som är bosatt i Sverige har registrerat äktenskapet hos Skatteverket. När paret ingått äktenskap och kan visa giltiga intyg på detta ska ansökan normalt beviljas.¹² I *Utlänningshandboken* framhålls att ett äktenskap som ingåtts under tvång inte erkänns i Sverige enligt 1 kap. 8 a § 1904 års lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap. I förarbetena till utlänningslagen står att:

"Om en ansökan om uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning lämnas in i ett sådant fall ska den avslås med hänvisning till att äktenskapet inte erkänns enligt svensk rätt och det föreligger därför inte någon rätt till familjeåterförening för makarna." (Prop. 2005/06:72, s. 39)

I *Utlänningshandboken* framkommer att om sökande eller referenspersonen klart uppger att de tvingats till att ingå äktenskap och att giftermålet inte har skett av fri vilja bör en ansökan om uppehållstillstånd avslås. Migrationsverkets och utlandsmyndigheternas erfarenhet är dock att det är relativt sällan som antingen sökande eller referenspersonen under ett intervju tillfälle klart anger att äktenskapet ingåtts under tvång (*Utlänningshandboken* 2006). År 2006 lämnade Migrationsverket en begäran om yttrande av Etiska rådet (Etiska rådet 2006) kring ett ärende som berörde problematik kring ett fullmaktsäktenskap mot den i Sverige boende referenspersonens vilja. Av begäran framkommer att problematiken inte är ovanlig i handläggningen av anknytningsärenden:

"M, 32 år; från Syrien har lämnat in en ansökan vid svenska ambassaden i Damaskus om uppehållstillstånd och har åberopat anknytning till sin hustru S, 28 år, som är bosatt i Stockholm. De är gifta genom fullmakt. S kommer till den muntliga utredningen tillsammans med sin far. Handläggaren ber att få tala med S ensam. När S blir ensam med handläggaren börjar hon gråta. Hon vill inte alls att M ska komma till Sverige. Hon vill leva sitt liv, utbilda sig och träffa sin blivande partner själv. Hon säger också att hon kommer att ta livet av sig om M kommer till Sverige. Antingen tar hon livet av sig nu eller så kommer det fram att hon inte vill att M ska komma hit och då blir hon dödad av sin familj. Handläggaren informerar S om möjligheten att blanda in polis och kvinnojour. S är mycket rädd och vågar inte ta det steget. Enligt S skulle ett avslag på M:s ansökan med säkerhet medföra att hon skulle bli dödad av sin familj."

(Etiska rådet 2006)

Migrationsverket bad Etiska rådet att belysa frågan om hur handläggaren ska agera i den aktuella situationen. Migrationsverket menade att konsekvensen av den gällande lagstiftningen blir att ansökan ska bifallas eftersom parterna är gifta och då seriositetsprövning inte längre ska göras. Men då handläggaren får information om att den ena parten inte har ingått äktenskap av egen fri vilja skulle detta kunna utgöra grund för att avslå ansökan. Kvinnan vill dock inte stå för dessa uppgifter i utredningen. Av Etiska rådets yttrande framgår följande:

"Enligt Etiska rådets uppfattning bör handläggaren i den beskrivna situationen uppmana S att öppet stå för sin uppfattning och i det sammanhanget informera om vilken hjälp som kan lämnas av sociala myndigheter, polis och kvinnojourer. Om S inte vågar öppet ge uttryck för att hon inte vill sammanleva med sökanden kan den omständigheten att hon innerst inne är emot sammanlevnaden inte läggas till grund för ett avslagsbeslut. Inte heller kan handläggaren hjälpa kvinnan på något annat sätt än genom råd om vart hon kan vända sig." (Etiska rådet 2006)

Redovisning av enkät till Migrationsverket

Enkäten till Migrationsverkets besöks- och bosättningsenheter utformades i dialog med dessa enheters expertenhet. För att få en bild av Migrationsverkets syn på den egna verksamhetens förutsättningar i förhållande till arrangerade äktenskap mot den egna viljan hade enkäten ett antal frågor kring syn på lagstiftning, det egna handlingsutrymmet, statistikföring och kompetensbehov.

Enkäten skickades till de aktuella enheterna med hjälp av expertgruppen i januari 2009. Totalt har tolv enkätsvar inkommit från nio olika orter. I Sundsvall, Örebro, Umeå, Norrköping, Jönköping och Uppsala finns det en tillståndsenhet vid vardera ort, alla dessa inkom med ett svar vardera. I Malmö finns det tre enheter, av dessa inkom alla med svar.¹³ I Stockholm finns det fem enheter, av dessa inkom två med svar på enkäten, en inkom med svar till expertenheten om att de inte hade erfarenhet av äktenskap ingångna genom tvång under den efterfrågade perioden. I Göteborg finns det tre enheter, av dessa inkom en med svar. De tolv enkätsvaren redovisas var för sig.

Enheternas kännedom om arrangerade äktenskap mot någons vilja

Av de tolv enheterna uppgav åtta att de hade erfarenhet av att ett äktenskap ingåtts mot någons vilja under hela 2008. Totalt angav enheterna 20 äktenskap mot någons vilja under 2008. I tre av de åtta fallen som förekommit under månaderna oktober, november och december 2008 framkom det att den som var utsatt för tvång var beredd att stå för dessa uppgifter i beslutet, i två fall framkom att den utsatte inte var beredd att stå för uppgifterna i beslutet. I ett av de åtta fallen framkom att uppehållstillstånd beviljades trots att uppgifter om tvång förelåg. Elva av de tolv enheterna hade erfarenhet av fullmaktsäktenskap under månaderna oktober, november och december 2008. Sammanlagt uppskattades att 81 fullmaktsäktenskap ingåtts under denna period. Sju av de tolv enheterna angav att de inte visste förekomsten av arrangerade äktenskap under månaderna oktober, november och december 2008. Fem enheter svarade med ett skattat antal, tillsammans uppgavs 73 arrangerade äktenskap under denna period.

Enkät svar

I enkäten frågade vi i hur många fall seriositeten i de arrangerade äktenskapen utreddes muntligen i Sverige.

- Sju av enheterna uppgav att de inte visste. Tre enheter uppgav att alla arrangerade äktenskap utreddes muntligen. En enhet uppgav att sju av elva ärenden hade utretts muntligen. En enhet svarade inte.

I enkäten frågade vi i hur många fall seriositeten i de arrangerade äktenskapen utreddes muntligen vid utlandsmyndigheten.

- Fem enheter uppgav att de inte visste. Tre enheter uppgav att alla arrangerade äktenskap utreddes muntligen i utlandet. En enhet uppgav sex av elva ärenden, en enhet uppgav att inget äktenskap utreddes muntligen, en enhet uppgav att 20 av 29 äktenskap hade utretts muntligen. En enhet svarade inte.

I enkäten frågade vi vilka möjligheter¹⁴ Migrationsverket hade att utreda den fria viljan vid arrangerade äktenskap.

- Elva tillståndsenheter svarade små möjligheter och en enhet svarade stora.

Tillståndsenheten i Örebro kommenterade sina möjligheter att utreda den fria vilja;

"Verket har möjlighet att utreda om det framkommer att äktenskapet är arrangerat. Vår uppfattning är att det kanske förekommer fler arrangerade äktenskap som borde utredas än vi får kännedom om."

I enkäten frågade vi efter vilka möjligheter utlandsmyndigheten hade att utreda den fria viljan vid arrangerade äktenskap.

- Tio tillståndsenheter uppskattade att utlandsmyndigheterna hade små möjligheter att utreda den fria viljan. Två enheter bedömde att utlandsmyndigheternas möjligheter var stora.

I enkäten frågade vi efter vilka möjligheter Migrationsverket hade att avslå en ansökan om referensperson eller sökande inte öppet ville stå för uppgiften att tvång förelåg.

- Nio av enheterna svarade att de hade små möjligheter, två enheter svarade inga och en enhet svarade stora möjligheter. Tillståndsenheten i Uppsala kommenterade Migrationsverkets möjligheter att avslå en ansökan på grund av tvång utan att detta framkom av beslutet:

"Det är framförallt i förvaltningslagen och sekretesslagen som det framgår hur skälen för beslut ska redovisas. Att sekretessbelägga uppgifter i en utredning eller tjänsteanteckning för den sökande är i princip omöjligt enligt sekretesslagen."

I enkäten frågade vi efter vilket stöd som fanns av utlänningslagen och utlänningshandboken när det förelåg uppgifter om tvång i äktenskapet.

- En enhet svarade bra stöd, åtta svarade dåligt stöd, två enheter svarade inget stöd och en enhet svarade inte.

I enkäten frågade vi om de lagar och interna riktlinjer som fanns var tillräckliga i förhållande till arrangerade äktenskap mot ena partens vilja.

- Elva av enheterna uppgav att de inte ansåg att den lagstiftning och de interna riktlinjer som fanns var tillräckliga för att förhindra arrangerade äktenskap mot den ena partens vilja. En enhet svarade att de inte visste om lagar och interna riktlinjer var tillräckliga.

I enkäten frågade vi efter om det fanns behov av ytterligare stöd vid handläggningen av ärenden som rörde arrangerade äktenskap mot ena partens vilja.

- Tio av enheterna ansåg att det fanns behov av ytterligare stöd vid handläggningen av ärenden som rörde arrangerade äktenskap än vad som fanns tillgängligt. Två enheter uppgav att det inte fanns behov av ytterligare stöd.

I enkäten frågade vi om samma krav på seriositet¹⁵ borde ställas på arrangerade äktenskap som på icke arrangerade äktenskap.

- Nio av enheterna uppgav att samma krav på seriositet borde ställas på arrangerade äktenskap som på icke arrangerade äktenskap, en enhet uppgav att de inte visste och två svarade inte. Tillståndsenheten i Uppsala kommenterade möjligheten till seriositetsprovning:

"Eftersom vi inte gör någon seriositetsprovning när det föreligger ett civilrättsligt giltigt äktenskap så går frågan inte att svara på. Det är bara när det finns en välgrundad misstanke om att det rör sig om ett skenäktenskap som vi får göra en seriositetsprovning."

I enkäten frågade vi efter om Migrationsverket borde kunna utreda den fria viljan om det förekom misstanke om att äktenskapet var mot den enskildes vilja.

- Tolv av enheterna svarade att Migrationsverket borde kunna utreda den fria viljan om det förekom uppgifter om att äktenskapet var mot den enskildes vilja.

I enkäten frågade vi efter om det på enheten hade genomförts utbildningsinsatser om tvångsäktenskap eller hedersrelaterat våld under 2008.

- Tio av enheterna svarade att de inte hade haft utbildningsinsatser om tvångsäktenskap eller hedersrelaterat våld under 2008, en enhet uppgav att de inte visste och en enhet uppgav att de hade haft utbildningsinsatser.

Öppna svar

I enkäten lämnades utrymme för öppna svar i förhållande till verksamhetens erfarenhet av problematiken:

Tillståndsenheten i Örebro

"Det förekommer, även om det inte varit aktuellt det senaste året, att unga flickor kommer till vår enhet och vill få råd hur de ska göra eftersom föräldrarna vill "gifta bort" dem med män från hemlandet som de inte känner och absolut inte vill leva med. Bättre lagstiftning som skyddar dessa flickor skulle vara önskvärt. Det förekommer också i samband med ansökan om förlängning att det har rört sig om tvångsäktenskap och då har det även förekommit att män inte vågat stå för uppgifterna eftersom han då är rädd för flickans familj."

Där är det också svårt att kunna göra något när sökande/referent inte vågar stå för uppgifterna.”

Tillståndsenheten Sundsvall

”Migrationsverket kan inte avslå på grunden att vi tror det är tvång. Det går inte ”tro” att någon inte vill gifta sig. Däremot kan det i dessa fall finnas andra omständigheter, exempelvis bristande kännedom och annat som kan göra att Migrationsverket anser det vara ett skenäktenskap. Observera dock att det inte sker någon seriositetsprövning (jfr. er fråga 11 ovan) när parterna är gifta. Antingen beviljar Verket uppehållstillstånd eller så utreds grunderna för avslag i 5 kap. 17–17 b §§ utlänningslagen. Finns konkret information om att äktenskapet är ingånget mot någons vilja så leder detta till ett avslag på ansökan, problemet är snarare att detta sällan kommer fram ens vid muntliga utredningar. Gällande risken för våld och allvarlig kränkning – Migrationsverket har ingen rätt att regelbundet göra slagningar i Mr/Br¹⁶ på Referenterna i ärenden där parterna är gifta. Detta kan medföra att risken för våld ökar eftersom det måste finnas indikationer på sådant för att en slagning ska kunna göras.”

Tillståndsenheten Umeå

”Vi upplever ibland att det kan vara fråga om äktenskap ingångna mot en ung kvinnlig referents vilja utifrån de svar som lämnas vid utredningarna. De kan däremot inte säga att äktenskapet är mot deras vilja. Problemet är inte så mycket att de inte vill stå för att äktenskapet är mot deras vilja utan att få dem att säga det över huvudta-

get. Frågorna förutsätter att vi vet att det är mot någon av parternas vilja. Utbildning i hedersfrågor har planerats under 2008 men har ännu inte genomförts men den ska bli av.”

Tillståndsenheten Uppsala

”Finns det misstankar om att någon part tvingats till äktenskapet så utreder vi det. Problemet är att metoderna för att utreda just graden av tvång är trubbiga. Vi kan ställa frågan – Har du gift dig av egen fri vilja? Men för att få ett ärligt svar på den frågan krävs att personen har stort förtroende för utredaren och dessutom kanske vill ha garantier för att uppgifterna inte kommer till familjens kännedom. Problemet är också hur misstanken uppstår. Vi utreder de flesta ärenden skriftligt, vi träffar långt ifrån alla referenter. I en skriftlig utredning framkommer inga indikationer, utan det är i telefonsamtal och möten med referenten som detta kan komma fram. Erfarna utredare kan se indikationer i ärenden, men de vet också att det trots muntlighet är svårt att få fram uppgifter som är starka nog att de räcker för att avslå en ansökan på den grunden. Våra erfarenheter är att vi oftare fick fram uppgifter om tvångsäktenskap när vi utredde samtliga ärenden muntligen (innan 2005). Därmed inte sagt att vi bör gå tillbaka till att utreda alla ärenden muntligen igen. Det går heller inte att sälla ut vissa nationaliteter för muntlighet, men kanske att man genom utbildningsinsatser och stödmaterial i form av checklistor kan fånga upp fler ärenden för muntlig utredning. Det borde också gå att få bättre utredningar från de ambassader som hanterar de ärenden som

kan vara aktuella. Men en utredare på ambassaden har kanske ännu mindre möjligheter att etablera en förtroendefull relation till sökanden om familjen sitter utanför i väntrummet. Kanske har man en tolk med sig som pappa eller farbror har anlitat och då avslöjar man knappast att man blivit tvingad till giftermål.”

Tillståndsenhet 2 Malmö

”Jag tror att Migrationsverket kan göra mer än vad som görs idag. Börja föra statistik och utbildningsinsatser.”

Tillståndsenheten Jönköping

”Det vi vet är att det av och till förekommer att personer hör av sig till oss och vill ha råd om hur de ska komma ifrån ett påtvingat förhållande/äktenskap utan att sökanden eller den egna familjen förstår att man har sagt att man inte vill. Ibland har vi inget konkret ärende utan det rör sig om en anonym förfrågan. Det händer också att referenten hör av sig till oss efter att tillstånd har beviljats och först då berättar att de blivit tvingade. Vi tycker också att frågorna är lite oklart ställda. Det är ibland svårt att dra gränsen mellan arrangerat äktenskap och tvångsäktenskap. Det är svårt att bedöma om det alltid är frivilligt att en mycket ung person gifter sig med en kusin i hemlandet, även om personen säger att det är frivilligt. Vi vet inte vilka val personen har. När det gäller arrangerade äktenskap är det för övrigt vanligt förekommande bland de etablerade anknytningsärendena. Det vill säga personer som har sammanlevt redan i hemlandet och ofta även har barn. Många har varit gifta i många år och levt tillsammans. Då är det

mindre relevant att fundera på att äktenskapet från början varit arrangerat. Det frågas om seriositetsprövningar vid arrangerade äktenskap i enkäten. Vi kan inte pröva seriositeten om ett civilrättsligt gällande äktenskap föreligger, vi kan bara pröva om det kan vara skenäktenskap och detta görs inte rutinmässigt, bara om det finns anledning att misstänka skenäktenskap och bevisbördan ligger på oss, till skillnad från de seriositetsprövningar som görs av ogifta där betydligt fler frågor ställs till paret.”

Tillståndsenhet 1 Göteborg

”Vi utreder alltid den fria viljan men är beroende av att den berörda parten tillkännager för oss i fall det handlar om tvångsgifte. Utlandsambassaden har alltid ett inslag av muntlighet, större utredning kan göras efter att Migrationsverket har begärt det. Ambassaden är dock precis som oss beroende av att den berörda parten tillkännager att det handlar om tvångsgifte. Migrationsverket kan avslå ansökan om det framkommer tvång men det står då i motiveringen till beslutet att den berörda parten inte vill sammanleva med sökande i Sverige. Lagar och riktlinjer finns, frågan är om de inte behöver förändras i vissa avseenden. Det borde gå att avslå ansökan utan att behöva skriva i motiveringen av beslutet att det handlar om tvångsgifte.”

Diskussion

Av vad som framkommer av Ungdomsstyrelsens enkät till de riktade verksamheterna (kapitel 2) var många av de äktenskap som ingicks eller planerades att ingås mot någons vilja transnationella äktenskap. Totalt kände verksamheterna till 122 stycken äktenskap mellan en person i Sverige och en person i utlandet under 2008. Om dessa äktenskap mot ena partens vilja var genomförda och ledde till att ena parten ansökte om uppehållstillstånd under 2008. Men att många av de äktenskap som ingås mot någons vilja i tidigare studier och av vad som framkommer av Ungdomsstyrelsens studie är transnationella och på så sätt kan aktualisera frågor kring anhöriginvandring gör att Migrationsverket är en verksamhet som är central. Den lagstiftning som styr Migrationsverket är därför en viktig del i den problematik vi har till uppgift att kartlägga. Utifrån gällande lagstiftning till följd av familjeåterföreningsdirektivet (Rådets direktiv 2004/38/EG) ska alla äktenskap som regel godkännas om de är erkända av Skatteverket. Om äktenskapet är erkänt vid Skatteverket har inte Migrationsverket ett tydligt mandat att ifrågasätta och utreda det utan uppehållstillstånd ska som regel beviljas. Att Migrationsverket inte längre har detta mandat är något som troligtvis fått konsekvenser för unga som utsatts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

När regeringen i proposition 1999/2000:43 *Upphållstillstånd på grund av anknytning* lyfte upp arrangerade äktenskap hänvisades till att den fria viljan i dessa äktenskap skulle tydliggöras genom särskilt grundliga muntliga utredningar vid Migrationsverket och utlandsmyndigheten. Eftersom seriositetsprövning sedan 2006 inte längre får göras framkommer det troligtvis inte alltid vid utlandsmyndighetens el-

ler Migrationsverkets handläggning om äktenskapet är arrangerat, varför det är osäkert om de utreds muntligt. Tre av enheterna svarade att alla arrangerade äktenskap utreddes muntligen men då enheterna förefaller ha begränsade möjligheter att veta om äktenskapen är arrangerade eller ej så kan detta resultat troligen tolkas som att man på dessa enheter utredde alla äktenskap som de visste var arrangerade muntligt. Sju av enheterna uppgav att de inte visste hur många av de arrangerade äktenskapen som utreddes muntligt. Inte heller vid utlandsmyndigheterna framkom det att de arrangerade äktenskapen som regel utreds muntligt. Möjligheterna för den enskilde att påtala att äktenskapet har ingått mot dennes vilja har därför troligtvis minskat, vilket också framkommer av de öppna svar som lämnats på Ungdomsstyrelsens enkät. Elva av de tolv tillfrågade enheterna svarar också att deras möjligheter att utreda den fria viljan i ett arrangerat äktenskap är små. Också utlandsmyndigheternas möjligheter att utreda den fria viljan bedömdes av de flesta enheterna, tio av tolv, som små.

Om, som det framkom skedde vid runt 20 tillfällen under 2008, en person påtalade att tvång hade förekommit så framstår det som att för att dessa äktenskap inte skulle godkännas krävdes att den enskilde skulle stå för uppgifterna inför sin partner och familj. Elva av de tolv enheterna uppgav att de hade små eller inga möjligheter att avslå en ansökan om inte referenspersonen öppet ville stå för tvånget. Av en enhets enkätsvar framkom att uppehållstillstånd beviljades i ett fall trots att uppgifter om tvång förelåg. En av de tolv enheterna uppgav att de upplevde att utlänningslagstiftningen och utlänningshandboken erbjöd ett bra stöd i utredningar där det fanns uppgifter om tvång i äktenskapet. Elva av de tolv tillfrågade enhe-

terna uppgav att de inte ansåg att den lagstiftning och de interna riktlinjer som fanns var tillräckliga för att förhindra arrangerade äktenskap mot den ena partens vilja.

Av Ungdomsstyrelsens kartläggning framkommer att Migrationsverket är en myndighet som kommer i kontakt med unga som har gift sig genom ett arrangerat äktenskap men att de har små möjligheter att uppmärksamma eventuellt tvång eller utreda den fria viljan utifrån nuvarande lagstiftning och handläggningsdirektiv. För att Migrationsverket ska kunna upptäcka och avslå en ansökan om uppehållstillstånd som tillkommit genom ett äktenskap mot ena partens vilja krävs att den enskilda individen dels själv påtalar tvånget, dels är beredd att öppet och inför sin partner och familj stå för uppgifterna. Särskilt problematiskt förefaller det vara att upptäcka om de sökande vid utlandsmyndigheten är utsatta för ett äktenskap mot sin vilja. Men också för referenspersonerna uppskattas mörkertalet vara stort. Utifrån denna beskrivning menar Ungdomsstyrelsen att det är problematiskt att:

- Unga kvinnor och unga män både i Sverige och i utlandet troligtvis ingår äktenskap de inte annars skulle ha valt på grund av att det är så mycket lättare att få uppehållstillstånd på grund av anknytning än på grund av skyddsbehov.
- Arrangerade äktenskap mot någons vilja/tvångsäktenskap inte tydligt lyfts fram i utlänningslagstiftningen som en avslagsgivande grund.
- Migrationsverket har små möjligheter att utreda den fria viljan i äktenskapet.

- Det saknas en mekanism som möjliggör skydd för den som känner sig tvingad utan att detta måste komma till familjen eller make/makans kännedom.

I *Utlänningshandboken* som är Migrationsverkets riktlinjesamling (2006) framhålls att ett äktenskap som ingåtts under tvång inte erkänns i Sverige enligt 1 kap. 8 a § Lag (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. Detta skulle kunna tolkas som att Migrationsverket ska utgå från att de äktenskap som aktualiseras hos Migrationsverket är frivilliga om de är erkända hos Skatteverket eftersom äktenskap som ingåtts genom tvång inte ska erkännas i Sverige. Skatteverkets möjligheter att utreda den fria viljan eller avslå ett äktenskap ingått genom tvång beskrivs längre fram i detta kapitel.

Hur har andra länder gjort?

I Storbritannien har möjligheten att bekämpa tvångsäktenskap genom förändringar i hanterandet av uppehållstillståndsansökningar behandlats i rapporten *Domestic Violence, Forced Marriage and "Honour"-Based Violence* från The Home Affairs Committee (2008). I rapporten diskuteras det kontroversiella i regleringar av anhöriginvandringen. Detta för att man riskerar att öka fördomar mot vissa utpekade grupper och på så sätt spela rasistiska intressen i händerna. I rapporten behandlas problematiken med att uppehållstillstånd ges till sökande trots att referenspersonen boende i Storbritannien säger sig vara utsatt för ett tvångsäktenskap.

I Storbritannien gjordes under 2007 en utredning om förändringar i regleringen av anhöriginvandring för att motverka tvångsäktenskap. En åldersgräns på 21 år föreslogs både för sökande och referensperson. Utredningen lyfte

fram att risken med en åldersgräns kunde leda till att flickor riskerade att föras utomlands för att giftas bort och hållas borta från Storbritannien tills de blev gamla nog att kunna ta med sig sin partner till Storbritannien. Sedan november 2008 krävs dock att referenspersonen i Storbritannien, för att kunna ta emot en sökande genom äktenskap, är 21 år. Ett skäl som fördes fram var statistik från The Forced Marriage Unit (FMU) som visade att 30 procent av deras kontakter rörde unga mellan 18–21 år. Kommittén som utredde lagändringen tog hänsyn till de farhågor som fanns om att unga då riskerade att lämnas utomlands. Enligt de rapporter som lämnats från FMU var mönstret dock att sponsorn¹⁷ återvände till Storbritannien och där väntade på att uppnå rätt ålder för att kunna återförenas med sin partner (The Home Office, UK Border Agency 2008).

Möjligheten att kunna lämna ett anonymt vittnesmål om tvångsäktenskap utreddes i rapporten *Domestic Violence, Forced Marriage and "Honour"-Based Violence*. Man menade att det inte skulle kunna användas som bevis utan mer för att kunna se vissa mönster. Vidare framkom att det var svårt att neka ett uppehållstillstånd då det saknades en mekanism för staten att ta emot information om att äktenskapet var ingånget genom tvång från referenspersonen eller andra uppgiftslämnare (The Home Affairs Committee 2008). Man lyfte också fram att intervju hölls med den sökande men inte med referenspersonen och därför kunde inte dennes fria vilja utredas.

Rapporten rekommenderar att referenspersoner ska intervjuas muntligen där det finns en misstanke om tvångsäktenskap, även i de fall där informationen kommer från någon annan än referenspersonen. I utredningen rekommenderas också att staten ska kunna neka sökande up-

pehållstillstånd utan att det ska krävas vittnesmål från referenspersonen i avslagsbeslutet.

The UK Border Agency vid The Home Office föreslog utifrån utredningen ett antal åtgärder för att förebygga tvångsäktenskap i samband med visumansökningar i Storbritannien, dessa redovisades i rapporten *Marriage Visas: The Way Forward* (The Home Office, UK Border Agency 2008):

- Att höja åldern för att kunna sponsra en visumansökan på grund av äktenskap från 18 till 21 år.
- Att de som ansöker om visum på grund av äktenskap ska föreslås att ingå ett avtal om att lära sig engelska innan de anländer till Storbritannien.
- Alla som planerar att ingå äktenskap utomlands för att sedan sponsra en visumansökan ska registrera denna intention innan de lämnar Storbritannien.
- Genom att införa en "Code of Practice" ska specialistteam vid The Border Agency kunna identifiera personer som riskerar ett tvångsäktenskap. Detta innebär att en riskbedömningsmall ska utformas för att identifiera personer som riskerar ett tvångsäktenskap.
- Introducera en mekanism som möjliggör avisning om det finns bevis för att processen runt äktenskapet har överträtts.

De registreringar som inkommer om ett planerat transnationellt äktenskap ska granskas av specialistteam utifrån en riskbedömningsmodell. Där det anses finnas indikationer ska de göras muntliga intervjuer. Vid intervjun ska

information och råd ges till den som sponsrar ansökan. Förslaget om obligatoriska registrering av ett planerat transnationellt äktenskap är tänkt att skydda utsatta för tvångsäktenskap. Tanken är att den unge får vetskap om äktenskapet i förväg och vem deras tänkta partner är. Många unga får information om att de förväntas ingå ett äktenskap först när de är i utlandet i samband med att vigseln ska ske. Om de får information om äktenskapet när de är kvar i Storbritannien har de större möjligheter att ta ställning till det och söka hjälp, om det är mot deras vilja.

Om en registrering av äktenskapet inte har gjorts i förväg då en ansökan om visum görs kan detta i vissa fall leda till avslag. I rapporten framkommer att en arbetsgrupp där Storbritanniens justitieministern ingår ska utreda hur The Border Agency ska kunna dela konfidentiell information med migrationsdomare så att de som riskerar ett tvångsäktenskap ska kunna känna sig trygga i att informera om sin situation.

I familjeåterföreningsdirektivet (Rådets direktiv 2003/86/EG) framkommer att för att garantera bättre integration och förhindra tvångsäktenskap får medlemsstaterna kräva att referenspersonen och dennes make eller maka ska ha uppnått en viss lägsta ålder, som högst 21 år, innan maken eller maken kan återförenas med referenspersonen.

För att få uppehållstillstånd på grund av äktenskap i Danmark krävs att den sökande och referenspersonen båda är 24 år. Denna regel har varit omdebatterad och den går i strid med EG-direktivet. Övriga krav som ställs är att äktenskapet ska vara förenligt med dansk lag och inte får vara ett tvångsäktenskap eller skenä-

ktenskap. I Danmark kan tvångsäktenskap förmodas om paret till exempel är släkt (SOU 2005:14).

Vid prövning av om ett skenäktenskap föreligger tas hänsyn till om paret levit tillsammans, om de har ett gemensamt språk, ålderskillnad, hur väl de kände varandra innan äktenskapet med mera. Referenspersonen och sökande måste bo på samma adress och deras anknytning till Danmark måste vara starkare än till något annat land. Anknytningskravet behöver inte vara uppfyllt om referenspersonen varit dansk medborgare i minst 28 år eller vistats lagligen i Danmark i minst 28 år och är född och boende i Danmark. Danmark har också ett försörjningskrav och ett bostadskrav. Referenspersonen får inte ha varit dömd för våldsbrott mot närstående de senaste tio åren. Handläggningen är normalt skriftlig.

Enligt Farwha Nielsen (2008) vid den danska organisationen LOKK som är med i utvärderingen av bland annat 24-årsregeln har den nya lagstiftningen gjort att Danmark istället exporterat problematiken med tvångsgifte. Dels till Sverige, dels att fler ungdomar istället skickas till föräldrarnas hemland för att giftas bort och tvingas stanna där i väntan på att fylla 24 år. Liksom Danmark har också Norge övervägt förändringar av regler kring anhöriginvandring. Norge har ett försörjningskrav i samband med uppehållstillståndsansökan på grund av äktenskap, de gör också en seriositetsprövning vid ansökan. Lagförslagen som övervägs i Norge för att bekämpa tvångsäktenskap har dock kritiserats för att vara diskriminerande och fientliga mot anhöriginvandring i allmänhet (Mallik 2007). Bland annat överväger Norge att införa en 21-årsregel för äktenskap.

Skatteverket

Skatteverket är en myndighet som är aktuell i förhållande till vår kartläggning för att Skatteverket hanterar ansökningar om skyddade personuppgifter för personer som på grund av risk för hot och våld behöver skydd. Folkbokföringen inom Skatteverket är också de som ansvarar för beslut kring ansökningar om hindersprövning, äktenskapscertifikat för svenska medborgare och erkännanden av i utlandet ingångna utländska äktenskap. Detta har relevans för bland annat Migrationsverkets handläggningssituation, vilket vi tidigare beskrivit.

Den fria viljan i utländska vigslar ingångna i utlandet

Tidigare studier i Norge, Storbritannien och Danmark visar att de flesta äktenskap mot den ena partens vilja ingås i utlandet. En utländsk vigsel aktualiseras vid Skatteverket om någon av parterna lämnat in ett vigselintyg till Skatteverket. När en vigsel har förrättats utanför Sverige kan den registreras av folkbokföringen om den bedöms vara giltig och om någon av parterna är folkbokförd i Sverige. Om vigseln bedöms vara giltig i det land där den ingåtts bedöms den i allmänhet vara giltig i Sverige.

I departementspromemorian *Svenska och utländska äktenskap* förtydligas Skatteverkets uppdrag i förhållande till erkännande av utländska äktenskap. I praktiken kommer frågan om ett erkännande av ett utländskt äktenskap i första hand upp när en uppgift om äktenskap ska föras in i folkbokföringsregistret. Skattemyndigheten är inte skyldig att kontrollera att den anmälda vigseln har föregåtts av hindersprövning. Vanligen är det tillräckligt att folkbokföringen genom ett skriftligt bevis kan konstatera att äk-

tenskapet har registrerats i vigsellandet. Skattemyndigheten kan då utgå från att den utländska myndighet som gjort registreringen har kontrollerat att de för giltigheten nödvändiga formvillkoren har uppfyllts.

Den skärpta lagen 2004 om erkännanden av utländska äktenskap var avsedd att förhindra tvångsäktenskap och äktenskap som strider mot de äktenskapshinder som ställs upp i svensk lag. I regeringens proposition *Åtgärder mot barn-äktenskap och tvångsäktenskap* (2003/04:48) framkommer att svensk rätt intar en relativt liberal ståndpunkt ifråga om erkännande av i utlandet enligt utländsk lag ingångna äktenskap.

Lagändringen som föreslogs och genomfördes 2004 som en följd av propositionen avsåg att ompröva denna ställning. I propositionen förde regeringen fram att ett utländskt äktenskap inte ska erkännas i Sverige om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång eller om minst en av parterna hade anknytning till Sverige och det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag vid den tidpunkt då det ingicks.

Regeringen förde fram att undantag i vissa fall skulle kunna göras om det framkom särskilda skäl att erkänna äktenskapet. Sådana skäl kunde vara att ett nekat erkännande skulle få allvarliga negativa konsekvenser för parterna eller om kvinnan och mannen hade barn tillsammans.

Regeringen lyfte i propositionen fram att i fråga om utländska äktenskap fanns det allmänt sett inte någon garanti för att frivilligheten i äktenskapet var säkerställd genom formerna för dess ingående på samma sätt som i svensk lag. Regeringen menade att riktlinjen för uppskattningen av tvång i samband med ett äktenskap borde vara att tvånget skulle ha varit av sådan karaktär att det skulle ha utgjort en straffbar handling enligt svensk lag. Regeringen klar-

gjorde i propositionen att äktenskap ingångna genom ombud, så kallade fullmaktsäktenskap, inte var att likställa med tvång. I vissa fall kunde det dock hända att ombudet tog sina instruktioner från någon annan än den som ombudet företrädde. Bestämmelserna i vigsellandet kunde också vara sådana att den som ingick äktenskapet inte hade någon egen rätt att besluta i frågan. Om äktenskapet i sådana fall hade ingåtts mot den enskildes vilja var tvånget enligt regeringen att anse som så allvarligt att äktenskapet inte borde godtas.

De lagförslag som föreslogs av regeringen och sedan genomfördes under 2004 ifrågasattes i vissa delar. Lagrådet ifrågasatte i sitt remissvar om inte regeln istället borde ta sikte på det förhållandet att ett frivilligt samtycke inte hade lämnats. Utifrån en sådan regel skulle till exempel fullmaktsäktenskap nekas erkännande. Regeringen menade dock att en sådan vidare definition skulle göra att regeln förlorade i tydlighet och därmed en del av den normgivande funktionen.

Riksskatteverket menade i sitt remissvar att skattemyndigheten vid tillämpningen av regeln skulle komma att ställas inför svåra bedömningar som typiskt sett är domstolsuppgifter. Regeringen menade dock att det inte var fråga om att den handläggande myndigheten, i det här fallet Skatteverkets folkbokföringsenheter, ålades någon ny uppgift i form av ett djupgående utredningsansvar. För att frågan om ett nekande av ett utländskt äktenskap skulle kunna bli aktuell krävdes det att tvånget påtalades:

"Avsikten är inte att den handläggande myndigheten för bedömning av äktenskaps giltighet skall utreda om det förekommit tvång. Väcks frågan får den bedömas utifrån de uppgifter som finns tillgängliga."
(prop 2003/04:48 s. 32)

Att Skatteverket inte har vare sig någon skyldighet eller möjlighet att utreda om äktenskapet ingåtts under tvång förtydligades av regeringen:

"Bedömningen av om det finns materiell grund för att vägra erkännande får göras med ledning av de uppgifter som då är tillgängliga för folkbokföringsmyndigheten. Det är alltså inte avsett att de materiella förutsättningarna för erkännande skall föranleda en särskild utredning av relevanta förhållanden från myndighetens sida. Det lär oftast utifrån tillgängliga uppgifter inte vara möjligt att avgöra om det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag på annan grund än underårighet eller ett redan tidigare ingånget äktenskap. Folkbokföringsmyndighetens rutinmässiga bedömning tar endast sikte på registreringen och är inte bindande för hur frågan om erkännande skall bedömas i andra sammanhang. Det finns normalt ingen anledning för folkbokföringsmyndigheten att gå in på en närmare bedömning av om äktenskapet ingåtts under tvång. Om inget talar emot det är utgångspunkten givetvis att ett äktenskap har ingåtts av parternas fria vilja. Det bör alltså inte utan särskild anledning efterfrågas vilken inställning en make har i frågan. Väcks frågan skall kravet på den bevisning som behöver presenteras för att myndigheten skall utgå från att äktenskapet har tillkommit under tvång inte ställas alltför högt. Av bestämmelsen framgår att det räcker med att det görs sannolikt att tvång förekommit. Enbart ett enkelt påstående om tvång ger inte underlag för en sådan bedömning. Däremot bör exempelvis konkreta och preciserade uppgifter som lämnats under en in-

ledd förundersökning kunna utgöra ett tillräckligt underlag. I praktiken torde det vara i de fall frågan redan har blivit föremål för utredning av någon myndighet som tillämpning av regeln aktualiseras. Tillämpningen skall vara restriktiv. Riktlinjen är att tvånget skall ha varit av sådan karaktär att det skulle ha utgjort en straffbar handling enligt svensk lag.” (Prop. 2003/04:48 s. 55)

Av vad som framkommer av lagstiftning och förarbeten framstår det som svårt för en enskild tjänsteman vid skattemyndigheten att neka ett erkännande av ett i utlandet ingått äktenskap om flickan/ kvinnan eller pojken/mannen inte själv offentligt inför makan/maken och familjen står för uppgifterna om tvång och också har anmält tvånget till socialtjänsten eller polisen.

Redovisning av enkät till Skatteverket

Ungdomsstyrelsen ställde i en enkät till Skatteverkets folkbokföringsenheter dels frågor om förekomst av arrangerade äktenskap mot den egna viljan, arrangerade äktenskap, barnäktenskap och fullmaktsäktenskap, dels frågor om den egna verksamhetens förutsättningar i förhållande till unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

Enkäten var ute på remiss för synpunkter vid Skatteverkets huvudkontor och de synpunkter som kom in från deras rättsliga specialister var att dessa frågor var svåra att svara på med säkerhet då Skatteverket sällan hade den efterfrågade informationen kring de vigslar som var aktuella. Enkäten skickades ut i januari 2009 via Skatteverkets huvudkontor. Svar har inkommit från alla folkbokföringsenheterna: Norra regionen, Stockholm, Östra regionen (Norrköping),

Mälardalen, Västra regionen och Södra regionen (Skåne). Enheten i Stockholm svarade inte utifrån enkäten utan deras svar återges under rubriken öppna svar efter redovisningen av de andra enheternas enkätsvar. De som besvarat enkäten är de rättsliga specialisterna vid de regionala folkbokföringsenheterna.

Folkbokföringsenheternas kännedom

Av enkätsvaren framkommer att enheterna i mycket liten utsträckning mött unga som uppgett sig vara utsatta för ett äktenskap mot den egna viljan. Endast en av enheterna, Västra regionen, uppgav att de kände till ett arrangerat äktenskap mot någons vilja under 2008. Också fullmaktsäktenskap var svåra att uppskatta för enheterna. En enhet hade erfarenhet av flera fullmaktsäktenskap medan en annan enhet inte hade haft några sådana ärenden. Av totalt 19 aktuella barnäktenskap vid de fem enheterna erkändes fyra av Skatteverket under 2008.

I enkäten frågades också efter vid hur många tillfällen det framkommit att ett äktenskap för en person upp till och med 25 år arrangerats av personens familj eller släkt under månaderna oktober, november och december 2008. Södra regionen uppgav noll. Västra regionen svarade ej aktuellt. Östra och Norra regionen angav ingen uppgift. Mälardalen uppgav tre fall. Det framkom också av enheternas enkätsvar att de hade små möjligheter att upptäcka om det förelåg några begränsningar av den egna viljan i samband med äktenskapet. Inte heller är de handlingar som Skatteverket ska ta ställning till vid ett erkännande av ett utländskt äktenskap, alltid tydliga eller innehåller de uppgifter som krävs för att exempelvis säkerställa att de gifta inte är för nära besläktade utifrån svensk lagstiftning. I enkäten ställdes ett antal frågor kring den egna verksamheten, lagstiftning och utvecklingsbehov:

Enkät svar

I enkäten frågade vi om den fria viljan borde utredas inför ett erkännande av ett utländskt äktenskap ingått i utlandet.

- Tre av enheterna tyckte att den fria viljan borde utredas, en svarade vet ej och en svarade nej.

I enkäten frågade vi om en hindersprövning borde vara en förutsättning för att ett äktenskap ska erkännas oavsett var äktenskapet ingåtts.

- Två av enheterna svarade att hindersprövning borde vara en förutsättning. En av dem menade att hindersprövning ofta gjordes men utifrån hindren som uppställdes i de aktuella länderna och att hindren kunde variera från land till land. Två enheter svarade vet ej och en svarade att hindersprövning inte borde vara en förutsättning.

I enkäten frågade vi om de som arbetade inom Skatteverket upplevde att de idag hade möjlighet att neka ett erkännande av ett utländskt äktenskap om någon påtalade att det föregåtts av tvång mot den egna viljan.

- Två enheter upplevde att de hade den möjligheten. En svarade vet ej och två upplevde att de inte hade den möjligheten.

I enkäten frågade vi om verksamheten upplevde den lagstiftning som finns som enhetlig.

- Tre av enheterna upplevde lagstiftningen som enhetlig. Två av enheterna upplevde inte lagstiftningen som enhetlig.

I enkäten frågade vi också om verksamheten ansåg att det fanns behov av att se över lagstiftning och riktlinjer i förhållande till erkännanden av utländska äktenskap ingångna i utlandet.

- En enhet menade att detta behövde göras, tre svarade vet ej och en enhet menade att det inte fanns behov av att se över lagstiftning och riktlinjer.

I enkäten frågade vi om det inom verksamheten fanns behov av ytterligare stöd vid handläggningen av ärenden som gällde arrangerade äktenskap och/eller tvångsäktenskap än vad som fanns tillgängligt.

- Två enheter uppgav att det fanns behov av mer stöd. Tre enheter uppgav att det inte fanns något sådant behov.

I enkäten frågade vi om de inom verksamheten hade haft utbildningsinsatser kring tvångsäktenskap/hedersrelaterat våld under 2008.

- En enhet uppgav att de hade haft utbildningsinsatser under 2008. En enhet uppgav att de inte visste om de haft utbildningsinsatser och tre uppgav att de inte hade haft utbildningsinsatser.

Öppna svar

I enkäten fanns möjligheten för verksamheter-
na att framföra förslag eller synpunkter i för-
hållande till arrangerade äktenskap mot någons
vilja:

Folkbokföringsenheten Mälardalen

*"Vi ser inte eventuella tvångsäktenskap. Vet
ej om det är möjligt att komma åt proble-
met lagstiftningsvägen. Möjligtvis med reg-
ler om att endast godkänna svensk vigsel
alternativt obligatorisk svensk hinderspröv-
ning för ungdomar under 25 år."*

Norra regionen

*"Problemet för Skatteverket är att vi har
ingen aning om hur ett äktenskap i utlan-
det har ingåtts. Hur kan vi få reda på om
ett äktenskap ingåtts genom tvång? Oftast
är det mannen som är folkbokförd och har
gift sig i utlandet. Att fråga honom om
tvång i samband med vigseln känns inte
meningsfullt."*

Folkbokföringsenheten Stockholm

*"Inom Verksamhetsområdet Folkbokföring
ankommer det på Skatteverket att besluta
om ansökningar om hindersprövning och
för svenska medborgare äktenskapscertifi-
kat samt att registrera ingångna äktenskap.
Vid denna hantering ställs normalt inte
krav på att de inblandade personerna ska
infinna sig personligen hos verket. Undan-
tag gäller dock för den som inte är folkbok-
förd i Sverige och som ansöker om hin-
dersprövning här. I sådant fall måste ved-
erbörande infinna sig hos verket för att
styrka sin identitet. Bedömningen av an-*

*sökningarna om hindersprövning och äk-
tenskapscertifikat görs med stöd av svensk
lag och utifrån de uppgifter som finns re-
gistrerade i folkbokföringsdatabasen. Den
som inte är folkbokförd här måste själv
styrka sin rätt att ingå äktenskap. Om inte
någon av parterna är svensk medborgare
eller folkbokförd här hindersprövas par-
terna även utifrån respektive hemlands- eller
hemvistlands lag. Registrering av vigslar i
folkbokföringsdatabasen sker manuellt uti-
från de vigselintyg som i Sverige behöriga
vigselförrättarna sänder in till Skattever-
ket. Denna registrering sker av naturliga
skäl normalt utan någon egentlig kontroll.
Om emellertid vigseln inte föregåtts av er-
forderlig hindersprövning sänds regelmä-
sigt underrättelse om förhållandet jämlikt
4 kap. 8 § ÄktB. Vigselns giltighet påver-
kas emellertid inte av om hindersprövning
underlåtit. Om vigseln förrättats utom-
lands sker registrering av densamma oftast
efter det att någon av parterna lämnat in
vigselintyg till Skatteverket. Härvid bedöms
vigseln utifrån gällande regler. Om vigseln
bedöms vara giltig i förrättningslandet,
bedöms den i allmänhet vara giltig även
här. Registrering kan då ske om någon av
parterna är folkbokförd här. Undantag från
huvudregeln gäller enligt 1 kap. 8 a § res-
pektive 7 kap. 4 § lagen om vissa interna-
tionella rättsförhållanden rörande äkten-
skap och förmynderskap (IÄL) om någon
med anknytning till Sverige i form av med-
borgarskap eller hemvist har ingått ett äk-
tenskap, som inte skulle ha kunnat ingås
här, som ingåtts under tvång eller i övrigt
som måste anses strida mot ordre public.*

Utöver vad som anförts ovan har Skatteverket även att bedöma inflyttande persons civilstånd. Härvid gäller att en person, som uppger sig vara gift, också registreras som gift, även om förhållandet inte är styrkt, om det inte finns anledning att ifrågasätta uppgiften om det ingångna äktenskapet. I dessa fall förekommer det naturligtvis att äktenskap erkänns trots att någon av parterna vid vigsel tillfället var under 18 år. Skatteverket vill i detta sammanhang påpeka dels att tvångsägtenskap inte nödvändigtvis eller ens vanligtvis torde vara synonymt med arrangerat äktenskap, dels att många äktenskap – särskilt med unga inblandade – torde ingås utan Skatteverkets kännedom. Det senare kan ske genom att den utländska i sig giltiga vigseln undanhålls verket, att vigseln ingås inom ett samfund eller inför en vigselförrättare som saknar svensk vigselrätt eller att vigseln är av helt privaträttslig natur.”

Folkbokföringsenheten Västra regionen

”Kanske borde det lämnas mer information till olika intresseföreningar, utländska kyrkor med mera om vad som gäller i Sverige. Det verkar som det finns brister i informationen.”

Folkbokföringsenheten Södra regionen

”Migrationsverket är nyckeln i denna fråga. Denna myndighet har oftast störst möjligheter att kontrollera både seriositeten av äktenskapet och på vilka grunder detsamma har ingåtts.”

Diskussion

Av vad som framkommer av de riktade verksamheternas erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja framkommer att de kände till 92 äktenskap mot någons vilja som ingåtts¹⁸ i utlandet, de uppgav också att de kände till 17 äktenskap mot någons vilja som ingåtts¹⁹ i Sverige. Verksamheterna kände till 10 äktenskap mot någons vilja som hade ingåtts genom fullmakt.

Ungdomsstyrelsen kan dock inte veta ifall dessa äktenskap mot någons vilja som de riktade verksamheterna känner till, är registrerade och erkända i Sverige. De 20 äktenskap mot någons vilja som hade kommit till Migrationsverkets kännedom under 2008, kan vi troligtvis utgå ifrån var erkända eftersom en förutsättning för att ett äktenskap ska godtas som anknytning är att äktenskapet är civilrättsligt giltigt i Sverige och erkänt av Skatteverket.

I den proposition som regeringen lade fram för att förhindra tvångsägtenskap betonades att ett utländskt äktenskap inte ska erkännas i Sverige om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång eller om minst en av parterna hade anknytning till Sverige och det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag vid den tidpunkt då det ingicks. Samtidigt för regeringen i samma proposition fram att den fria viljan inte ska utredas inför ett erkännande av ett utländskt äktenskap. Utifrån detta kan den lag vars syfte var att förhindra tvångsägtenskap tyckas vara relativt verkninglös. För äktenskap som ingås i Sverige säkerställs frivilligheten i förhållande till äktenskapet genom:

- att mannen och kvinnan båda närvarar vid vigseln
- att det finns ett formellt krav på att både mannen och kvinnan på särskild fråga av vigselförrättaren ska ge till känna att de samtycker till äktenskapet
- att det finns en vigselförrättare som medverkar som företrädare för det allmänna
- att förrättningen sker offentligt
- att det inte uppställs några villkor för att få skilsmässa.

För de äktenskap som ingåtts i utlandet behöver det inte finnas samma former kring vigseln som i sig verkar säkerställande för båda parter fria vilja att ingå äktenskap:

- vid fullmaktsäktenskap är det inte säkerställt att parterna närvarade vid vigseln eller har träffats överhuvudtaget
- båda parter behöver inte ha gett till känna att de samtycker till äktenskapet
- förrättningen behöver inte alltid ha skett offentligt
- det kan finnas olika villkor för skilsmässa uppställda i samband med vigseln och i äktenskapskontraktet.

Av enkätsvaren från Skatteverket framkommer att det finns få möjligheter för verket att överhuvudtaget veta något om hur de utländska äktenskapen har ingåtts. Tre av enheterna menade att den fria viljan borde utredas inför

ett erkännande av ett utländskt äktenskap ingått i utlandet. Det är inte heller tydligt utifrån enkätsvaren vilka möjligheter som finns inom verksamheten att neka ett erkännande av ett utländskt äktenskap om tvång påtalades. Två av enheterna menade att de inte upplevde att de hade den möjligheten. Det framkommer inte av Skatteverkets enkätsvar att de fullmaktsäktenskap som är aktuella utreds på något sätt innan de erkänns. Två av Skatteverkets enheter svarade att de erkänner alla fullmaktsäktenskap.

I propositionen *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* (2003/04:48) framkom att om fullmakten innebar att ombudet tagit sina instruktioner från någon annan än den som ombudet företrädde eller om den som ingick äktenskapet inte hade någon egen rätt att besluta i frågan var tvånget att anse som så allvarligt att äktenskapet inte borde godtas. Av Migrationsverkets enkätsvar framkom att de uppskattade att 81 fullmaktsäktenskap hade förekommit under månaderna oktober, november och december 2008.

Regeringen ville också förhindra att äktenskap i utlandet ingicks mot hinder som uppställdes i den svenska äktenskapslagstiftningen som barnäktenskap och månggifte. I propositionen menar de dock att det oftast utifrån tillgängliga uppgifter troligtvis inte kommer att vara möjligt att avgöra om det skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag på annan grund än underårighet eller ett redan tidigare ingånget äktenskap.

Av Skatteverkets enkätsvar framkommer att fyra barnäktenskap under 2008 erkändes då flickan inte hade anknytning till Sverige eller då det fanns godkännande från de utländska myndigheterna i hennes hemland. Två av folkbokföringsenheterna ansåg att hindersprövning borde vara en förutsättning för att ett

äktenskap ska erkännas oavsett var äktenskapet ingåtts. Ett förslag som en av Skatteverkets enheter ger är att det ska vara obligatoriskt med en svensk hindersprövning för dem under 25 år. Det framkommer tydligt av folkbokföringsenheternas svar att de inte har möjligheter att utreda den fria viljan eller veta något om arrangemanget runt äktenskapet.

Det framstår som att den lagstiftning, utlänningslagen och äktenskapsbalken, som styr de handläggande myndigheterna Migrationsverket och Skatteverket inte på ett tydligt sätt skyddar de unga som utsätts för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja. Enligt Migrationsverkets riktlinjer ska alla äktenskap som är erkända i Sverige kunna ge grund till uppehållstillstånd. Detta då äktenskap ingångna genom tvång inte ska erkännas av Skatteverket. Eftersom Skatteverket styrs av sina riktlinjer där det i förarbetena stadgas att de inte ska utreda den fria viljan inför ett erkännande av ett i utlandet ingånget äktenskap så verkar i praktiken alla äktenskap bli erkända.

Detta gäller också fullmaktsäktenskap trots att det av förarbetena framstår som möjligt att utreda dessa innan de erkänns. En av folkbokföringsenheterna för fram att det är Migrationsverket som är nyckel när det gäller unga utsatta för ett äktenskap mot den egna viljan. Enheten menar att Migrationsverket oftast har störst möjligheter att kontrollera både seriositeten i äktenskapet och på vilka grunder det har ingåtts. Det hela framstår som ett moment 22 eftersom det faktum att äktenskapet redan är erkänt hos Skatteverket minskar Migrationsverkets möjligheter att utreda detta. Någon seriositetsprövning av ett i Sverige erkänt äktenskap får som redan nämnts inte göras om det inte finns indikationer om att äktenskapet är ett skenäktenskap. Utifrån ett ungdomsperspektiv

menar Ungdomsstyrelsen att det är problematiskt att:

- Utlänningslagstiftningen och äktenskapslagstiftningen inte har satts i förhållande till varandra utifrån behovet av att skydda unga i risk för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.
- Skatteverket inte har vare sig tillräckliga möjligheter eller någon egentlig skyldighet att utföra hindersprövning eller att utreda den fria viljan inför ett erkännande av ett i utlandet enligt utländsk lag ingånget äktenskap.
- Äktenskap ingångna genom fullmakt erkänns i Sverige.
- Äktenskap ingångna mellan vuxna i Sverige och barn i utlandet utan anknytning till Sverige erkänns i vissa fall.

Hur har andra länder gjort?

I Norge har äktenskapslagstiftningen förändrats för att motverka tvångsäktenskap. Ett utländskt äktenskap där en av parterna var norsk medborgare eller hade en norsk anknytning vid tidpunkten för vigseln godkänns inte i Norge om en av parterna var under 18 år, om en av parterna inte närvarade vid vigseln (fullmaktsäktenskap) eller om en av parterna redan var gift. I samband med den ändrade äktenskapslagstiftningen 2004 utbildades Norges motsvarighet till de svenska folkbokföringsenheterna.

I villkoren för att ingå äktenskap i Norge framkommer att för att ett äktenskap ska vara giltigt måste båda parterna intyga att de ingått äktenskapet av fri vilja och att de erkänner båda parter lika rätt till skilsmässa. Prövningen av äktenskapsvillkoren sker vid den norska folkbok-

föringsmyndigheten. Innan lagändringen om fullmaktsäktenskap infördes 2007 var utgångspunkten inom norsk rätt att fullmaktsäktenskap erkändes om personen med norsk anknytning själv hade valt äktenskapspartner. Om fullmaktsäktenskapet innebar att den som getts fullmakten också var den som valt äktenskapspartnern erkändes inte äktenskapet. I förarbetena till den norska lagen motiverades lagändringen med att användandet av ombud i samband med äktenskap ökade risken för tvångsäktenskap. Eftersom det var svårt att skilja på de olika typerna av fullmaktsäktenskap skulle inga former erkännas (Frantzen 2007).

I den norska handlingsplanen mot tvångsäktenskap ingår att den norska motsvarigheten till folkbokföringsenheterna återigen ska utbildas i frågor som gäller att säkra den fria viljan i de äktenskap som erkänns i Norge. Den erfarenhet de har av att handlägga dessa ärenden, sedan lagstiftningen om äktenskap ändrades, ska också utvärderas.

Kammarkollegiet

Kammarkollegiet är den myndighet som ansvarar för registrering av trossamfund samt förordningar av vigselförrättare för andra trossamfund än Svenska kyrkan. I Norge, Sverige och Danmark har den av staten delegerade vigselrätten lyfts fram i förhållande till äktenskap som ingås mot någons vilja, barnäktenskap och rätt till skilsmässa. Vissa forskare menar att genom att staten delegerar vigselrätten till enskilda trossamfund kan giftermål legitimeras som inte infrar de rättigheter som garanteras av ett civilrättsligt giftermål som rätten till skilsmässa (Ferrari de Carli 2008, Mehdi 2007a, Wørstad 2006).

Äktenskapsbalkens bestämmelser är lika för kvinnor och män och en önskan om äktenskapskillnad ska alltid respekteras oavsett vilka skäl som ligger till grund (ÄktB kap. 5. och kap. 14, prop. 1973:32). Religiöst förankrade normsystem skiljer sig i flera avseenden från äktenskapsbalkens bestämmelser som vi har redogjort för i kapitel 1 (Thorbjørnsrud 2001, Al-Hibri 2002, Wannas 2004, Hjärpe 2005, Jänträ-Jareborg 2007, Mehdi 2007a). Inom vissa religiösa trosinriktningar erkänns inte skilsmässa vare sig för män eller kvinnor och inom andra inriktningar kan olika villkor för skilsmässa för kvinnor och män uppställas. Dessutom tolkas och praktiseras ofta de religiösa reglerna inom ramen för ett patriarkalt och traditionellt sammanhang (Hjärpe 2005), medan den förståelse äktenskapsbalkens regler ingår i är jämställdhet och individuell autonomi (prop. 1973:32).

Att barn kan vigas genom en religiös ceremoni i Sverige framkommer av tidigare studier och av Ungdomsstyrelsens inhämtade uppgifter. Att

det inom enskilda trossamfund i Sverige i vissa fall kan förrättas vigslar som inte är giltiga enligt svensk rätt framkommer också (Jänträ-Jareborg 2007). I vilken omfattning det görs och om det görs inom samfund som beviljats vigselrätt är inte känt. Utifrån dessa uppgifter är det dock av intresse att se hur Kammarkollegiets tillsyn över samfund med vigselrätt och de förordnade vigselförrättarna inom samfunden ser ut. Av de hearingar som gjordes i samband med Integrationsverkets rapport *Låt oss tala om flickor* ... framkom att det sker barnäktenskap som inte kommer till myndigheternas kännedom (Integrationsverket 2000). Hur vanligt förekommande de är framkommer inte. Av Skatteverkets yttrande över betänkandet SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* framkommer att detta är en problematik som Skatteverket kommit i kontakt med:

"Enligt verkets erfarenhet torde dock det verkliga problemet för barnen inte vara de få fall då ett civilrättsligt gällande äktenskap kommer till stånd genom en vigsel här i landet eller utomlands utan det betydligt vanligare förfarandet att barn "gifts bort" genom en ceremoni som inte konstituerar ett rättsligt äktenskap men som behandlas som ett sådant inom familjen och släkten. De förhållandena ligger dock utanför Skatteverkets ansvarsområde."

Även andra remissinstanser till SOU 2008:41 lyfter fram att barn kan vara vigda enligt en religiös eller traditionell ceremoni. Av Ungdomsstyrelsens sammanställning av dispensansökningar för 2005–2007 framkom att av de totalt 79 barn som ansökte om dispens var 20 av dem redan vigda enligt en religiös/traditionell cere-

moni (Ungdomsstyrelsen 2008b). Det framkom inte om de religiösa vigslarna för barn ingicks i utlandet eller i samfund i Sverige.

I Ungdomsstyrelsens enkät till Skatteverket frågade vi efter hur många äktenskap som erkändes för 18-åringar under månaderna oktober, november och december 2008 där det framkom att en vigsel redan hade skett vid en religiös eller traditionell ceremoni när personen var underårig. Mälardalen uppgav tre fall där vigseln skett genom en traditionell/religiös ceremoni både i utlandet och i Sverige. De andra enheterna uppgav att det inte var aktuellt eller att de inte visste. Södra regionen uppgav noll sådana fall. Av de riktade verksamheternas enkätsvar framkommer att tre av verksamheterna hade erfarenhet av att ett barn ingått äktenskap genom en religiös ceremoni i Sverige under 2008, totalt kände de till fem barn som hade ingått äktenskap genom en religiös ceremoni i Sverige. Fyra av de riktade verksamheterna uppgav att de kände till att äktenskap hade ingåtts mot någons vilja i Sverige. Totalt uppgavs 17 personer ha ingått eller vara tänkta att ingå ett äktenskap mot sin vilja i Sverige.

Civil eller religiös vigselceremoni

En ordning med obligatoriskt civiläktenskap har under senare år förespråkats i motioner till riksdagen. En gemensam utgångspunkt har varit att endast en civil vigsel bör vara juridiskt bindande och läggas till grund för de rättigheter och skyldigheter som är förenade med äktenskapet och att den religiösa äktenskaps-ceremonin ska vara en enskild angelägenhet.

I betänkandet *Äktenskap för par med samma kön – Vigselsfrågor* (SOU 2007:17) där möjligheten för par med samma kön att ingå äktenskap utreddes skulle också frågor om formerna för ingående av äktenskap utredas. Bland annat

skulle ändringar i trossamfundens behörighet att företräda det allmänna vid vigslar övervägas. Utredaren överlämnade betänkandet i mars 2007. Bedömningen var att det nuvarande systemet med valfrihet mellan vigsel inom trossamfund och borgerlig vigsel borde behållas. Utredaren menade att den praktiska skillnaden mellan vad som måste förekomma vid en vigsel och en registrering inte var särskilt stor och att man inte skulle vinna så mycket på att införa ett registreringsförfarande:

"Att låta Skatteverket ta hand om samtliga vigslar i landet skulle inte vara alldeles okomplicerat och det skulle vara kostnadskrävande för staten. Enligt min mening har främst allmänhetens önskemål om att behålla nuvarande valfrihet samt de praktiska problem som skulle uppkomma vid en övergång till enbart borgerlig vigsel sådan tyngd att man bör avstå från att införa obligatoriskt civiläktenskap av rent principiella skäl." (SOU 2007:17 s. 24)

Det hade inte heller framkommit några nackdelar med den nuvarande ordningen och det fanns inte något behov av en förstärkt tillsyn över trossamfundens vigselverksamhet.

Regeringen la inte heller fram något förslag i frågan kring vigselrätten i propositionen *Äktenskapsfrågor* (2008/09:80). De menade att det nuvarande systemet med valfrihet mellan vigsel inom trossamfund och borgerlig vigsel bör behållas.

Kammarkollegiets uppdrag

Någon officiell statistik över antalet vigslar fördelat på vigselform finns inte (SOU 2007:17). Av de cirka 43 000 äktenskap som ingås årligen i Sverige förrättas uppskattningsvis 16 000 av en präst tillhörande ett annat trossamfund än Svenska kyrkan eller av förordnade borgerliga vigselförrättare (Jänterä-Jareborg 2007).

För att en vigsel enligt svensk lag ska vara juridiskt giltig krävs bland annat att den förrättas av en behörig vigselförrättare. Ett annat trossamfund än Svenska kyrkan kan ges tillstånd att förrätta vigsel, om verksamheten är varaktig och organiserad så att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och sammanhängande åtgärder kommer att iakttas.

En ansökan om vigselrätt för ett trossamfund bör beskriva samfundets organisation och storlek. Stadgar och vigselordning bör ges in tillsammans med bland annat en uppskattning av behovet av vigselrätt. Ett trossamfund som fått tillstånd att förrätta vigsel kan ansöka om att en präst eller någon annan befattningshavare inom samfundet förordnas som vigselförrättare.

Av en enskild vigselförrättare krävs att hon eller han har de kunskaper som behövs för uppdraget. Vigselförrättaren ska till exempel kunna äktenskapsbalkens bestämmelser om hur en vigsel ska gå till, om ordningen för vigseln, kontroll av hindersbevis och underrättelse till Skatteverket. Innan en person förordnas till vigselförrättare ska Kammarkollegiet enligt *lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan* pröva att hon eller han har de kunskaper som behövs för uppdraget.

Av SOU 2007:17 framkommer att kunskapsprövningen, i vart fall i alla större trossamfund, i praktiken utförs av respektive trossamfund och

inte av Kammarkollegiet. I betänkandet för Kammarkollegiet fram att den nuvarande ordningen där kunskapskontrollen i vissa fall delegerats inte är lämplig och att regelsystemet borde ses över. En lösning skulle enligt Kammarkollegiet kunna vara att en statlig myndighet på regional nivå, exempelvis länsstyrelserna, ges exklusiv rätt och skyldighet att ansvara för kunskapskontrollen. I betänkandet föreslogs dock inte någon sådan översyn av regelsystemet. Detta gjordes inte heller i proposition 2008/09:30.

Omkring 40 trossamfund har genom åren beviljats vigselrätt och cirka 3 300 präster och andra befattningshavare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan hade 2005 vigselrätt (Jänterä-Jareborg 2007, SOU 2007:17) Andra

som är behöriga att förrätta vigsel är präster i Svenska kyrkan, lagfarna domare i tingsrätt och de som länsstyrelserna har förordnat till vigselförrättare.

Redovisning av Kammarkollegiets svar²¹

Merparten av de 37 trossamfund som har vigselrätt medgavs detta före den 1 juli 1993 då det var regeringen och inte Kammarkollegiet som fattade beslut i dessa ärenden. Sedan 1993 är ordningen att när ett samfund ansöker om vigselrätt får de ett PM från Kammarkollegiet om vilken information om trossamfundet som bör finnas i deras ansökan. I ansökan ska samfundets vigselordning beskrivas: de olika moment som vigseln består av och vilka frågor som

De trossamfund som har vigselrätt i Sverige²⁰

Anglikanska Kyrkan
Estniska evangelisk-lutherska kyrkans kontrakt i Sverige
Estniska Ortodoxa kyrkan
Etiopiska Ortodoxa Tewahdo Kyrka Ärkestiftet i Sverige
Evangelisk Luthersk Mission – Bibeltrogna vänner
Evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige
Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen
Evangeliska Frikyrkan Frälsningsarmén i Sverige
Förenade Islamiska Föreningar i Sverige
Grekisk-Ortodoxa Metropolitdömet
Islamic Center i Malmö
Islams Ahmadiyya församling i Sverige
Islamiska Sunni Centret Trossamfundet i Sverige (ISC)
Jehovas vittnen – Bibelsällskapet Vaktornet
Jesu Kristi kyrka av Sista Dagars Heliga (Mormonerna)
Judiska Församlingarnas i Sverige Centralråd
Liberala Katolska Kyrkan i Sverige
Makedonska Ortodoxa kyrkan
Metodistkyrkan i Sverige
Nya Kyrkans Församling i Jönköping
Nya Kyrkans Församling i Stockholm
Pingstförsamlingarnas Vigselnämnd
Romersk-katolska kyrkan i Sverige
Ryska Ortodoxa Kyrkan – Kristi Förklarings ortodoxa församling

Scientologi-Kyrkan i Sverige
Serbisk-ortodoxa kyrkan i Sverige
Sjundedags Adventistsamfundet
Svenska Alliansmissionen
Svenska Bahá'í-samfundet
Svenska Baptistsamfundet
Svenska Församlingen av Herrens Nya Kyrka
Svenska Missionskyrkan
Svenska Ortodoxa Kyrkan
Svenska Ortodoxa Prosteriet
Sveriges Muslimska Förbund
Trosrörelsen
Vännernas Samfund i Sverige, kväkarna

2009-01-27 var fem samfund aktuella med en ansökan om vigselrätt hos Kammarkollegiet:

Bröderna
Fria Universella Kyrkan
Islamiska Shia-Samfund i Sverige (ISS)
Kristen Gemenskap
Syrisk-ortodoxa patriarkatets ställföreträdarskap i Sverige

ställs till de blivande makarna. För att vigselrätt ska beviljas ska det av vigselordningen bland annat framgå att kvinnan och mannen ska vara samtidigt närvarande och att de var för sig på fråga av vigselförrättaren ska samtycka till äktenskapet. I samband med Kammarkollegiets utredning av en ansökan om vigselrätt ställs det inga frågor till samfundet om hur de ser på annullering av äktenskapet eller skilsmässa, det vill säga om män och kvinnor har lika rätt till skilsmässa, om skilsmässa inte erkänns eller om det uppställs villkor för skilsmässa. Det finns inte någon skyldighet föreskriven för de trossamfund som medgivits vigselrätt att föra register över de äktenskap som förrättas.

Ungdomsstyrelsen frågade efter information kring Kammarkollegiets riktlinjer och eventuella erfarenheter av icke juridiskt giltiga vigslar för barn. Kammarkollegiet svarar att de framförallt uppmärksammar om någon av de vigselförrättare kollegiet har förordnat missköter sitt uppdrag. Kollegiets fokus ligger inte vid olika religiösa ceremonier, utom i de fall då dessa riskerar att förväxlas med juridiskt giltiga vigslar. En sådan förväxling kan ske om en behörig vigselförrättare utfärdar ett intyg över en religiös ceremoni och detta intyg utformas som ett intyg över en juridiskt giltig vigsel.

Religiösa och traditionella ceremonier utförda av personer utan vigselbehörighet har kollegiet i allmänhet inte anledning att uppmärksamma. Kammarkollegiet får inte heller information om en person som inte har vigselrätt viger personer. Eftersom de inte har någon allmän tillsynsfunktion på området. Ibland händer det att Skatteverket kontaktar Kammarkollegiet för att kontrollera en vigselförrättares behörighet. Det händer när det visar sig att Skatteverket fått in en anmälan om en vigsel som har förrättats av någon som inte varit behörig. Om det framgår

av intyget att denne person agerat inom ett trossamfund som har vigselrätt ber Kammarkollegiet Skatteverket att översända en kopia av intyget, så att kollegiet kan kontakta samfundet i frågan. Skatteverket har emellertid inte någon skyldighet att informera Kammarkollegiet i dessa fall eller översända några handlingar. Vid enstaka tillfällen har Kammarkollegiet även blivit kontaktade av svenska ambassader och av Migrationsverket för att kontrollera behörigheten hos svenska vigselförrättare som skrivit under intyg om vigsel. Det är ytterst sällsynt att allmänheten inkommer med information om att vigselintyg utfärdats av obehöriga.

Ungdomsstyrelsen frågade efter om det under 2008 kommit till Kammarkollegiets kännedom att personer hade blivit vigda religiöst eller traditionellt i Sverige av någon med vigselrätt då de varit under 18 år. Information om fel och brister i vigselförrättarnas myndighetsutövning kommer oftast från Skatteverket. Anledningen till att Skatteverket kontaktar kollegiet är oftast, förutom för att kontrollera att vigselförrättaren är behörig, för att godkänd hindersprövning saknas. Detta medför inte att vigseln blir ogiltig däremot riskerar vigselförrättaren sannolikt att mista sin behörighet. Det förekommer också att behöriga vigselförrättare utfärdar intyg över religiösa ceremonier, där det kan finnas förväxlingsrisk med juridiskt giltiga vigselintyg. Kollegiet har också fått in anmälningar om sådana intyg utfärdade av andra personer än behöriga vigselförrättare inom trossamfund som har vigselrätt. I övrigt har det förekommit enstaka fall av andra oklarheter kring vigslar, samt något fall av vigsel genom ombud.

Kammarkollegiet har ingen möjlighet att ta reda på om religiösa vigslar registreras hos Skatteverket trots att de egentligen inte är juridiskt

giltiga och i så fall hur många sådana det kan handla om. Kammarkollegiet uppger att de får en hel del förfrågningar från Skatteverket angående huruvida ett samfund eller en viss person har vigselrätt, men även om svaret från Kammarkollegiet blir nej är det inte alltid som en anmälan kommer in från Skatteverket. Kammarkollegiet menar att antalet ärenden hos dem beror på i vilken mån Skatteverket anmäler.

Av Kammarkollegiets svar på Ungdomsstyrelsen fråga om antal ärenden där giltig hinderprövning saknades eller intyg utfärdats för religiösa ceremonier och som ändå lämnats in till Skatteverket framkom följande:

- Under 2008 respektive 2007 inkom cirka 10 anmälningar vardera (totalt cirka 20 under de båda åren) om vigslar där giltig hinderprövning saknats eller vigselintyg för religiösa ceremonier utfärdats som ändå lämnats in till Skatteverket (troligen för att parterna misstagit dessa för intyg över juridiskt giltiga vigslar).

På frågan om hur många ärenden där obehöriga vigselförrättare utfärdat vigselintyg framkom följande:

- Under 2008 inkom fyra anmälningar och under 2007 två om intyg som utfärdats av personer som saknat vigselrätt. Under 2008 inkom även fyra anmälningar om vigselintyg utfärdade av vigselförrättare vid samfund som helt saknar vigselrätt och under 2007 två sådana anmälningar.

I Kammarkollegiets PM om vad en ansökan om vigselrätt bör innehålla efterfrågar Kammarkollegiet information om ifall det inom samfundet förrättats religiösa bröllopsceremonier som inte är juridiskt giltiga vigslar. För de trossam-

fund som har fått sin vigselrätt medgiven av Kammarkollegiet efter 1993 har kollegiet utredningsmaterialet i det ärendet. Kammarkollegiet för fram att de trossamfund som medgivits vigselrätt under senare år och som uppgivit i ansökan att de förrättat religiösa vigslar, har under utredningen i ärendet meddelat att de kommer att upphöra med detta när de medges vigselrätt. På frågan om Kammarkollegiet hade någon kännedom om hur många religiösa vigslar samfunden uppgivit att de utförde innan de fick sin vigselrätt framkom följande:

- Åtta samfund har ansökt om vigselrätt sedan 2005. Två av dessa har meddelat att de hållit religiösa vigslar innan men inte angett några siffror för dessa. De andra har inte anmält något om detta, istället har de uppskattat hur många juridiskt giltiga vigslar de skulle ha om de fick vigselrätt.

Diskussion

Kammarkollegiets tillsynsmandat gäller de samfund som har beviljats vigselrätt och de förordnade vigselförrättarna inom dessa samfund. Av vad som framkommer så sker cirka tio anmälningar per år som rör brister i vigselförfarandet. Dessa anmälningar kan handla om att en vigsel har genomförts utan att en giltig hinderprövning är gjord, att en behörig vigselförrättare utfärdar ett intyg över en religiös ceremoni och detta intyg utformas som ett intyg över en juridiskt giltig vigsel och i något enstaka fall att vigsel har förrättats utan att båda parter har varit närvarande.

Kammarkollegiets tillsyn är beroende av att Skatteverket anmäler de brister som framkommer. De flesta anmälningarna kommer från Skatteverket. Få anmälningar kommer från privatpersoner. Kammarkollegiet uppger att de

får en hel del förfrågningar från Skatteverket om ett samfund eller en viss person har vigselrätt, men även om svaret från Kammarkollegiet blir nej leder inte detta alltid till en anmälan. Av de anmälningar och förfrågningar som kommer till Kammarkollegiet framstår det som att ordningen med att enskilda samfund har vigselrätt kan ge upphov till vissa oklarheter kring vilka regler som gäller för att få ingå äktenskap i Sverige. Bland annat att det sker icke juridiskt giltiga ceremonier i samfund med vigselrätt eller att det inom samfund med vigselrätt sker vigslar med en företrädare för samfundet som inte är förordnad.

I betänkandet SOU 2007:17 görs ingen översyn av hur trossamfundens vigselrätt utövas i praxis och Ungdomsstyrelsen menar att det inte är tydligt hur utredningen kommer till slutsatsen att det inte framkommit några nackdelar med den nuvarande ordningen utan att denna utreddes på något sätt i betänkandet. Av betänkandet framkommer också att Kammarkollegiet själva för fram att det system som finns idag där det till största delen är samfunden själva som står för kunskapskontroll inte är rationellt. Enligt beskrivningen från Kammarkollegiet brister det i kunskap om regler kring de vigslar som förrättas inom samfunden.

Ungdomsstyrelsen menar att den nuvarande ordningen på vissa sätt kan ses som problematisk:

- Genom att vigselrätten delegerats till enskilda samfund öppnas möjligheten för parallella rättssystem på äktenskapsbalkens område. Det blir inte tydligt vilka av samfundens familjerättsliga normer som sanktioneras inom det svenska rättssystemet och vilka som strider mot detta.
- Denna otydlighet skulle kunna öka av att det inte finns någon direkt tillsyn över hur vigselrätten praktiseras, det är bara när brister anmäls som de följs upp av Kammarkollegiet.
- Otydligheten skulle också kunna öka av att det i huvudsak är de enskilda samfunden som står för provningen av kunskapen som behövs för uppdraget hos de personer som förordnas till vigselförrättare inom samfundet.

Hur har man gjort i andra länder?

I Danmark, Storbritannien och Norge har, liksom i Sverige, ett antal erkända trossamfund getts vigselrätt av staten. Det förefaller dock som att det är färre trossamfund som har beviljats vigselrätt och att det är färre vigslar som förrättas inom andra trossamfund i dessa länder än i Sverige (SOU 2007:17). I samband med studier och kartläggningar av så kallade haltande äktenskap och bigami har det framkommit att det i Norge finns behov av både bättre utbildning och uppföljning av religiösa ledare och särskilt de som har ansvar för att allt går rätt till inom trossamfunden. Norges motsvarighet till Sveriges länsstyrelser, fylkesmannakontor, som har ansvar att följa upp trossamfunden i Norge uppgav att de inte hade resurser att utföra kontroller av samfunden i tillräckligt stor utsträckning (Ferrari de Carli 2008).

En åtgärd som inrättats utifrån detta är till exempel en statlig utbildning för religiösa ledare vid Universitetet i Oslo. En av åtgärderna i den norska handlingsplanen mot tvångsäktenskap handlar om att involvera de religiösa samfunden i de nationella insatserna mot tvångsäktenskap. Genom ett brev från fylkesmannakontoren ska de religiösa samfunden informeras om att norsk lag måste följas. I brevet ska det också efterfrågas om det finns möjlighet att inom samfundet diskutera frågan med medlemmarna. Fylkesmannakontoren ber även samfunden att informera sina medlemmar om att varje individ har rätt att själv bestämma över sitt eget liv, detta inkluderar också rätten att själv bestämma när och med vem man ska gifta sig.

Länsstyrelsen

Det är länsstyrelsen som är den myndighet dit unga kan vända sig för att få dispens att ingå äktenskap om de är under 18 år. Att det finns en möjlighet för unga att få dispens att gifta sig har aktualiserats i flera sammanhang och senast då det lagförslag som lades fram kring ett förstärkt straffrättsligt skydd mot barnäktenskap föreslogs att gälla barn under 16 år och inte de mellan 16 och 18 år (SOU 2008:41).

I 15 av de 51 remissvar på utredningen som Ungdomsstyrelsen har tagit del av för remissinstansen fram att regeln ska gälla barn som är under 18 år och inte, som i utredningens förslag, barn under 16 år. Nio av remissinstanserna ifrågasätter den möjlighet som finns för unga under 18 år att söka dispens för att ingå äktenskap. De föreslår att denna regel slopas eller utreds.

För att följa upp tidigare gjorda kartläggningar av vilka det är som ansöker om och beviljas dispens att ingå äktenskap och hur länsstyrelsernas erfarenheter ser ut av att arbeta med dessa ärenden skickade Ungdomsstyrelsen en enkät (Ungdomsstyrelsen 2008b) till de 21 länsstyrelserna i Sverige. I enkäten ställdes frågor om vilka det var som ansökte om dispens, ifall det förekom arrangerade äktenskap, om det förekom att den underårige redan var vigd genom en traditionell eller religiös ceremoni och om det förekommit uppgifter om tvång i samband med äktenskapet. Denna del av enkäten redovisades i kapitel 2.

Sammanfattningsvis har totalt nio barn beviljats dispens vid sex länsstyrelser under 2005, 2006 och 2007. Alla är flickor, en beviljades dispens som 16-åring och åtta som 17-åringar. Fem

av flickorna hade utländsk bakgrund, i betydelsen att hon själv var född utanför Sverige eller hade föräldrar som var födda utanför Sverige. Fyra av dem hade svensk bakgrund. De skäl till beviljad dispens som länsstyrelserna uppgav var att flickan var gravid, att hon snart skulle fylla 18 år eller att den man som flickan skulle gifta sig med riskerade avvisning och giftermålet gjorde det möjligt för mannen att söka uppehållstillstånd på grund av anknytning. De vanligaste skälen som de sökande (oavsett avslag eller beviljad dispens) angav i ansökan var att:

- man älskar varandra.
- partnern söker uppehållstillstånd eller riskerar att bli avvisad.
- man har eller väntar barn tillsammans och att sökandes religion eller kulturella tradition kräver äktenskap.
- man är redan gift enligt sökandes religion eller kulturella tradition och att man vill vara gift enligt svensk lag.
- man på grund av religiösa eller kulturella traditioner riskerar att få problem med släkten om man inte får gifta sig.

I enkäten ställdes också frågor om handläggningen av dessa ärenden och vad de som arbetade med dispensansökningar på länsstyrelserna, utifrån sin erfarenhet, tyckte om att det fanns en möjlighet för underåriga att få dispens att gifta sig. Det är denna del av enkäten som redovisas i detta avsnitt.

Redovisning av enkät till länsstyrelserna

Alla de 21 länsstyrelserna har inkommit med svar på enkäten. Det var stora regionala skillnader i antal ansökningar om dispens. Vid vissa länsstyrelser framkom att de knappt hade några ärenden medan andra uppgav att de hade många och än fler förfrågningar från unga eller deras föräldrar. I enkäten ställdes frågan om det funnits ansökningar där kommunen (socialnämnden) i sitt yttrande rekommenderat att den underåriga skulle beviljas dispens för att få ingå äktenskap men där länsstyrelsen avslagit ansökan.

- Sju länsstyrelser svarade att det förekommit. Totalt gällde det tio ärenden där kommunen menade att den underåriga skulle få gifta sig men där länsstyrelsen avslag ansökan.

I enkäten ställdes en fråga om hur personal på länsstyrelsen, med erfarenhet av att handlägga dispensansökningar, ställde sig till att det finns en möjlighet för underåriga att gifta sig.

- Nio av länsstyrelserna angav att dispensrätten borde slopas. De tre län som handlagt fler än fem ärenden under de tre efterfrågade åren, tyckte alla att dispensregeln borde slopas. Vid fem länsstyrelser ansåg man att dispensrätten borde utredas. Endast vid tre länsstyrelser ansåg man att dispensrätten borde finnas kvar. Av de tre länsstyrelser som svarat att dispensrätten borde finnas kvar hade två inte haft några ansökningar under de tre efterfrågade åren. Två stycken svarade vet ej och två fyllde inte i något alternativ. De två som inte har kryssat i något alternativ har inte haft några ansökningar under de efterfrågade åren.

I enkäten fanns det möjlighet för aktuella handläggare att delge sin egen reflektion kring lagstiftning eller handläggning av ärendena, kommentarerna återges nedan.

Länsstyrelsen i Skåne

"Bestämmelsen är helt otidsenlig och onödig. För att vara tydligt emot barnäktenskap måste den slopas. Idag kan den tjäna andra intressen (utan att det framkommer), som medel för att ge någon uppehållstillstånd mot ersättning, tvångsäktenskap med mera. Om det inte är fallet skapar det istället onödiga förhoppningar hos kära tonåringar som inte tror sig kunna vänta till de fyllt 18 år. Hos den gruppen saknas det ofta särskilda skäl i ansökan annat än att de är kära. I de tre fall där det antyds att ansökan sker mot den sökandes vilja, framkommer detta ur den sökandes skrivning och inte från socialtjänstens utredning. Det finns stora svårigheter med handläggningen av dessa ärenden på grund av att det saknas vägledning från propositionen "Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap" om vad särskilda skäl skulle kunna vara. Detta gör att handlingsutrymmet vad gäller tolkning och bedömning blir alldeles för stort för varje enskild Länsstyrelse. Det är inte bra ur vare sig rättssäkerhet (likhet inför lagen) eller för att den politiska viljan, genom lagen, ska få genomslag."

Länsstyrelsen i Stockholms län

"Omfattande och tidskrävande handläggning även i de fall sökanden inte anger några synnerliga skäl. Komplicerade och svåröverskådliga bedömningar eftersom de flesta fall "motparten" är en man som för

tillfället bor utomlands eller på en förläggning. Svårt att bedöma utländska dokument."

Länsstyrelsen i Kronobergs län

"Barnäktenskap bör inte tillåtas. En skärpt lagstiftning med förbud mot barnäktenskap förhindrar ändå inte att barn även i framtiden kommer att föras till sina "hemländer" och att de där ingår äktenskap. För de personer som önskar behålla barnäktenskap är det ointressant om svenska myndigheter kommer att godkänna äktenskapet när barnet återkommer till Sverige. Om dispensmöjligheten ska finnas kvar är det angeläget för en enhetlig handläggning att det klargörs vad som ska menas med "särskilda skäl". Vi har i Kronobergs län noterat en påtaglig minskning av ansökningar och förfrågningar kring barnäktenskap jämfört med åren 2001–2004."

Länsstyrelsen i Jönköpings län

"Det förekommer säkerligen att flickor gifter sig enligt en religiös eller traditionell ceremoni och sedan betraktas av släkt och familj som gifta utan att giftermålet är giltigt enligt svensk lagstiftning."

Handläggare vid

Länsstyrelsen i Dalarnas län

"Lagstiftaren måste konkretisera vad som avses med särskilda skäl!"

Handläggare vid

Länsstyrelsen i Gävleborgs län

"Handläggningen skulle kunna centraliseras då antalet ansökningar i många länsstyrelser är lågt, vilket leder till urholkning av kompetens."

Länsstyrelsen i Gotlands län

"Som sagt, dispenser är mycket ovanliga i Gotlands län, en del förfrågningar men inga ansökningar under de senaste åren."

Länsstyrelsen i Västernorrland

"Jag anser att det skall råda en mycket stor restriktivitet. I stort sett endast om den minderårige har blivit gravid bör dispens beviljas och då med hänsyn till de stora komplikationer som annars kan bli följden om äktenskap inte beviljas."

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

"Barn är man upp till 18 år. Inga barn bör få gifta sig."

Diskussion

Närmare hälften av de länsstyrelser som handlägger dispenser menar själva att möjligheten bör tas bort. De skäl som förs fram är barnperspektivet – att barnäktenskap inte bör vara tillåtna. De öppna svaren visar att lagstiftningen är otydlig i vad som menas med särskilda skäl. Förfarandet bidrar till godtycklighet och eftersom det handlar om få ärenden riskerar kompetensen att urholkas. Vi ser också att länsstyrelserna med erfarenhet av dessa ärenden är mer restriktiva till att tillåta barn att ingå äktenskap än vad socialnämnden är. Sju länsstyrelser svarade att det förekommit att socialnämnden i sitt yttrande rekommenderat att den underårige skulle beviljas dispens till äktenskap men där länsstyrelsen avslagit ansökan. Totalt gällde det

tio ärenden där socialnämnden menade att den underårige skulle få gifta sig men där länsstyrelsen avslagit ansökan. Den länsstyrelse som handlagt flest dispensansökningar för fram att i de fall vid deras enhet där det antytts att ansökan skett mot den sökandes vilja, framkom detta ur den sökandes skrivning och inte från socialtjänstens utredning. Att länsstyrelserna är mer restriktiva än socialtjänsten och att socialtjänsten i vissa fall också missar att uppmärksamma eventuellt tvång kring äktenskapet tyder på att länsstyrelserna genom sin erfarenhet av att handlägga just dessa ärenden har en större kompetens att tillämpa ett barnperspektivet i förhållande till att bedöma om ett äktenskap är lämpligt.

Ungdomsstyrelsen menar att det utifrån ett ungdomsperspektiv är problematiskt:

- att myndighetsåldern 18 år inte också gäller ungas möjligheter att ingå äktenskap.
- att flickor beviljas dispens att ingå äktenskap med hänsyn till att de är gravida. I Sverige är inte äktenskap ett krav för att bilda familj. Att unga flickor tillåts att ingå äktenskap för att de är gravida blir på så sätt ett godkännande av normen att barn måste födas inom äktenskapet.

Utrikesdepartementet

Informationen om Utrikesdepartementets erfarenheter i samband med unga utsatta för eller hotade av ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan baseras på kontakter med Utrikesdepartementets konsulära enhet.²² Utrikesdepartementet för inte statistik över de konsulära ärenden de handlägger. Eventuellt skulle de dock kunna överväga att föra statistik. Det som komplicerar ett sådant förfarande är avgränsnings- och definitionsfrågor. Utrikesdepartementet lyfter fram de gränsdragningar som har diskuterats på enheten:

- ärenden som i trängre bemärkelse rör äktenskap mot den egna viljan.
- ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.
- ärenden som härrör ur patriarkala/hierarkiska familjestrukturer, exempelvis kvarhållanden/strandsättanden av kvinnor och/eller barn (flickor och pojkar) utomlands.

Ett annat problem med att föra statistik som diskuterats på enheten är att det handlar om så känsliga ärenden och att de utsatta riskerar att hängas ut om det förs mer detaljerad statistik.

För att Utrikesdepartementet ska kunna bistå unga utsatta för ett äktenskap mot den egna viljan i utlandet krävs att den unge själv tar sig till en utlandsambassad. Utrikesdepartementet har inte uttryckningskapacitet i enskilda ärenden. Om de konsulära enheterna tog på sig verkställande funktioner skulle detta kunna riskera utlandskontakter. Utrikesdepartementet uppger att det inte görs någon skillnad i hanteringen av ärendet oavsett om den utsatte har svenskt

medborgarskap, permanent uppehållstillstånd eller inte. En faktor som komplicerar ärendena är dock medborgarskapsfrågor. Om den utsattes ursprungsland, där han/hon också är medborgare, inte erkänner det svenska medborgarskapet, minskar Utrikesdepartementets möjligheter att bistå personen.

På Utrikesdepartementets hemsida finns ingen information riktad till unga eller de som möter unga som är oroliga att de ska giftas bort av familjen mot sin vilja vid en utlandsvistelse. Utrikesdepartementets konsulära enhet uppger att de förbereder ett riktlinjepapper för handläggningen på utlandsmyndigheterna av hedersärenden och ärenden som rör barn strandsatta i utlandet. Utrikesdepartementet uppger att det inte finns något nordiskt samarbete bland de utlandsmyndigheter där problematiken kan vara aktuell. Ibland finns det ett samarbete mellan Migrationsverket i Sverige och den konsulära enheten. Något samarbete med människorätts- eller kvinnoorganisationer i de länder som kan vara aktuella i ärenden som rör äktenskap mot någons vilja finns inte.

Diskussion

Svårigheterna med barn som förs utomlands mot sin vilja oavsett syfte har diskuterats i flera sammanhang. Länsstyrelsen hade i uppdrag att förstärka tillsynen över socialtjänstens handläggning av barn med medborgarskap eller uppehållstillstånd i Sverige och som via svenska utlandsmyndigheter sökt hjälp att komma tillbaka till Sverige. Detta uppdrag redovisades i *Barn, med hemvist i Sverige, som sökt hjälp via svensk utlandsmyndighet* (Länsstyrelsen 2006). Från 2001 och fram till våren 2006 sökte sammanlagt 37 barn hjälp av svenska utlandsmyndigheter. Fyra av flickorna riskerade ett äkten-

skap mot sin vilja i utlandet. I rapporten lyfts dubbelt medborgarskap upp som en svårighet för barnet att ha möjlighet att komma tillbaka till Sverige.

När de barn som sökte hjälp vid utlandsmyndigheten först tog kontakt gällde deras akuta behov oftast hjälp till mat och bostad på plats eftersom de tagit sig från en annan del av landet till huvudstaden eller till och med till ett annat land (Socialstyrelsen 2004a).

I våra kontakter med Utrikesdepartementet framkommer att för att den konsulerä enheten ska ha möjligheter att bistå unga med svensk anknytning som är utomlands för att ingå ett äktenskap mot den egna viljan eller som redan har ingått ett sådant äktenskap krävs att den unge själv kan ta sig till en utlandsmyndighet. För att Utrikesdepartementet ska ha någon reell möjlighet att bistå den unge krävs också att det inte uppstår svårigheter runt medborgarskapsfrågor.

Ungdomsstyrelsen menar att det är problematiskt utifrån ett ungdomsperspektiv att:

- de unga som inte själva kan ta sig till en svensk utlandsmyndighet har små möjligheter att få hjälp utomlands.
- det inte finns tydlig information riktad till unga och professionella i Sverige om att när den unge är i utlandet finns det små möjligheter för svenska myndigheter att komma i kontakt med eller hjälpa den unge att ta sig tillbaka till Sverige.

Hur har andra länder gjort?

I Storbritannien, Danmark och Norge finns information och riktlinjer framtagna om vad som gäller för unga eller för dem som möter unga som riskerar ett äktenskap mot den egna viljan i utlandet eller som är oroliga inför en resa till familjens ursprungsland. Det handlar om konkreta råd som att informera personer runt omkring sig om vart man ska åka och när man ska komma tillbaka. Det kan finnas information om det land man ska åka till, vilka rättigheter man har och vilka möjligheter som finns till hjälp från utlandsmyndigheten utifrån medborgarskapsfrågor. På den norska webbplatsen www.tvangsekteskap.no, en webbplats med information om tvångsäktenskap kopplad till det norska Barn- och jämställdhetsdepartementet, finns tydlig information om vad man ska tänka på inför en resa till utlandet om man har en oro för att giftas bort mot sin vilja. Om den unge har dubbelt medborgarskap står det tydligt att utlandsmyndighetens möjligheter att hjälpa den unge är begränsade. Det dubbla medborgarskapet gör att myndigheterna i det land där man också är medborgare kan bortse från det norska medborgarskapet och framhäva att den unge är medborgare i det land där han eller hon vistas och på så sätt hindra den norska ambassaden att hjälpa den unge.

På Forced Marriage Units webbplats <http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/forced-marriage-unit/>, finns information om tvångsäktenskap kopplad till det brittiska utrikesdepartementet, konkreta riktlinjer och råd både för unga som är oroliga inför en resa eller som befinner sig i utlandet och för profes-

nella. På det brittiska utrikesdepartementets webbplats ges rådet att unga, om de känner oro, inte ska följa med utomlands eftersom det då blir svårare att få hjälp och stöd.

Innan utresan rekommenderas också den unge att ta reda på närmaste brittiska ambassad och att ta med sig egna pengar. Forced Marriage Unit har möjlighet till uppsökande av unga, så kallad repatriation, återförande av de unga som befinner sig i utlandet på grund av ett äktenskap mot deras vilja.

I Norge har man erfarenheten att de flesta äktenskap mot någons vilja ingås utomlands. Erfarenhet av ett internationellt perspektiv i frågor kring äktenskap mot någons vilja i Norge har samlats i en handbok *Tvangsekteskap – En Kriseguide* (<http://www.seif.no/tvangsekteskap/kriseguide/>) som kommer från den ideella organisationen Selvhjelp for invandrere og flyktninger (SEIF). I handboken finns information om vad som är viktigt att tänka på inför en eventuell resa från Norge, och finns för de som åker ett ingående avsnitt om vilka möjligheter till hjälp och stöd det kan finnas i de länder som kan vara aktuella. I vissa delar så pass detaljerat att resväg och bussavgångar finns beskrivna till närmaste ambassad eller hjälporganisation.

Religionshistorikern Anne Sofie Roald (2005) menar att det måste till en internationell press på länder med religiös lagstiftning för att lösa problem som arrangerade äktenskap mot någons vilja, barnäktenskap samt mäns och kvinnors lika rätt till skilsmässa. Enligt Roald är det nödvändigt att involvera FN för att försöka hitta lösningar eftersom problemen är för omfattande för att lösas genom bilaterala avtal mel-

lan enskilda länder. I Norge har man dock påbörjat ett internationellt samarbete för att arbeta förebyggande i dessa frågor. Utifrån erfarenheter i Norge om att äktenskap mot någons vilja ofta har en internationell dimension har det norska Utrikesdepartementet UDI utvecklat riktlinjer i dessa ärenden.

I den norska handlingsplanen mot tvångs-äktenskap (Barne- og likestillingsdepartementet 2007) är en av åtgärderna att förstärka utlandsmyndigheterna med specialutbildade attachéer eller på norska "integreringsrådgivere" för att utreda och handlägga ärenden om äktenskap mot någons vilja utomlands för personer med norskt uppehållstillstånd/medborgarskap. Sex attachéer ska arbeta på utvalda utlandsmyndigheter i områden med hög invandring till Norge och där tvångsäktenskap förekommer. De områden som valdes ut till den första omgången var Pakistan (Islamabad) som också inbegriper Afghanistan. Marocko (Rabat) som också inbegriper andra aktuella länder i Nordafrika. Sri Lanka (Colombo) som också inbegriper Indien och Bangladesh. Turkiet (Ankara) som också inbegriper Iran. Kenya (Nairobi) som också inbegriper resten av Östafrika och Afrikas horn. Jordanien (Amman) som också inbegriper norra Irak, Syrien och eventuellt andra länder i mellanöstern. Tjänsten ska vara ambulerande och är tänkt att sättas in där behovet är som störst.

Attachéerna ska:

- öka kompetensen och kapaciteten vid utlandsmyndigheter i saker som gäller tvångsäktenskap och andra familjerelaterade frågor.
- öka kompetensen om de aktuella länderna inom den norska förvaltningen.
- utveckla nätverk och samarbeten med aktörer som kan bistå i arbetet mot tvångsäktenskap i det landet där de tjänstgör.
- förmedla information om det norska samhället till personer som överväger att flytta till Norge, till exempel information om äktenskaps- och familjemönster, traditioner och lagstiftning.
- arbeta med attitydförändrande arbete i vissa avgränsade geografiska områden i frågor som rör tvångsäktenskap. (www.tvangsekteskap.no)

Rättsväsendet

I Ungdomsstyrelsens uppdrag från regeringen att kartlägga arrangerade äktenskap mot ena partens vilja ingick också att ta del av betänkandet *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41) i de delar som rör skydd mot barn- och tvångsäktenskap. I betänkandet föreslogs ingen kriminalisering av tvångsäktenskap eftersom den befintliga lagstiftningen sågs som tillräcklig och det inte fanns behov av att kriminalisera ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som kan föregå ett tvångsäktenskap. I detta avsnitt kommer vi därför att försöka belysa hur de ungas situation som riskerar ett äktenskap mot den egna viljan kan uppmärksammas och förstås av rättsväsendet.

I Åklagarmyndighetens handbok *Hedersrelaterat våld* (2006a) framkommer att det inte finns någon egen brottskod hos polisen för tvångsäktenskap och inte heller för hedersrelaterade brott. Det finns därför ingen statistik kring dessa företeelser inom rättsväsendet. I Åklagarmyndighetens uppdrag att ta fram en handbok för hedersrelaterade brott gick en förfrågan ut till alla åklagarkammare och ett antal poliser för att få kännedom om anmälningar om hedersbrott. Totalt granskades 74 ärenden och av dessa definierades 54 som hedersrelaterade. Det äldsta ärendet var från 1994. De brottsrubriceringar som var aktuella i samband med dessa ärenden var:

- olaga hot
- grovt olaga hot
- misshandel
- grov misshandel
- grov fridskränkning

- grov kvinnofridskränkning
- försök till misshandel
- försök till grov misshandel
- ofredande
- skyddande av brottsling
- mord
- mordförsök
- stämpling till mord
- medhjälp till förberedelse till mord
- olaga frihetsberövande
- olaga tvång
- övergrepp i rättssak
- anstiftan till olaga frihetsberövande.

De anmälningsgrunder som dominerande var olaga hot och misshandel. I genomgången av anmälningarna framkom att ofredande och olaga tvång var mycket vanligt förekommande i ärendena men sällan anmäldes. Också brottet olaga frihetsberövande förekom i högre grad i målsägandebereättelserna än vad det anmäldes. Målsäganden var framförallt unga kvinnor mellan 17 och 25 år. Relevant är också vilka riktlinjer som finns i rättsprocessen. Studien lyfter fram målsägandens utsatthet och dess konsekvenser för utredningen. Förundersökningar i dessa ärenden måste leda mot bakgrund av att målsäganden ofta inte vill göra polisanmälan, efter hand inte vill medverka och/eller ändrar sina uppgifter alternativt hävdar att de har ljugit.

I cirka 30 procent av de granskade ärendena har målsäganden uppgett att han/hon inte vill medverka under förundersökningen och/eller rättegången. I cirka 40 procent av de ärenden där målsäganden inte har velat medverka har han/hon uppgett att uppgifterna varit påhittade. Det betonas i åklagarmyndighetens handbok att målsägandens inställning inte ska vara avgörande för om ärendet ska drivas vidare eller

inte och därför är det viktigt med stödbevisning och att i ett tidigt skede ta kontakt med eventuella vittnen.

Studien pekar också på att det är avgörande för målsägandens medverkan i utredningen att förhållandena runtomkring henne/honom är trygga. Åklagarmyndigheten att samarbeta med frivilliga organisationer och socialtjänsten är av stor betydelse för att säkra målsägandens medverkan i brottmålsprocessen. Även om den huvudsakliga bevisningen normalt består av målsägandens uppgifter är det viktigt att en bedömning av målsägandens trovärdighet görs och att tillförlitligheten av de lämnade uppgifterna prövas. Åklagarmyndigheten lyfter fram en hjälpmodell inriktad på bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.

I 25 av de 54 ärenden som Åklagarmyndigheten granskade har målsäganden berättat för polisen att hon har en oro för att giftas bort, att hon ska giftas bort eller att hon har gifts bort mot sin vilja av föräldrar eller andra familjemedlemmar. I något av dessa 25 fall har åtal väckts för olaga hot med innebörden att flickan/kvinnan riskerade att föras utomlands mot sin vilja för att giftas bort. Inte i något av de 25 fallen har det åtalats för eller delgivits misstanke om olaga tvång – att målsägande med våld eller med hot om brottslig gärning har tvingats gifta sig mot sin vilja. Eftersom det inte ställts tillräckligt många frågor kring detta i förundersökningarna menar Åklagarmyndigheten att det inte går att avgöra om det hade varit möjligt att väcka åtal på grunden olaga tvång. Inom de totalt 54 ärendena har brottsrubriceringen olaga tvång använts endast vid ett tillfälle.

Även om det är ett litet material skulle man av detta kunna dra slutsatsen att det är det fysiska våldet som i första hand anmäls och utreds. Det framstår som att det tvång, hot, ofredande och

frihetsberövande som förekommit i samband med ett äktenskap mot den unges vilja, mer sällan anmäls eller lyfts fram under förundersökningen av polis eller åklagare.

Diskussion

Av vad som framkommer i de 25 ärenden som Åklagarmyndigheten gått igenom som rörde äktenskap mot målsägandens vilja, har inte åtal väckts i något fall för olaga tvång och bara i något enstaka fall för olaga hot. Istället var det fysiskt våld som lyftes fram och anmäldes. I förarbetena till den norska lagstiftningen kring tvångs-äktenskap markeras behovet av att i en egen straffbestämmelse kring tvångsäktenskap åskådliggöra inte bara det fysiska våldet utan det tvång, den press och de hot som kan föregå ett äktenskap och som gör att den unge inte har reell möjlighet att själv välja. Man menade också att det var vanligare med hot och psykologisk press i samband med tvångsäktenskap än fysiskt tvång (innst.O. nr. 106 2002–2003).

I förarbetena menade man också att genom att tvångsäktenskap fick en egen regel i strafflagstiftningen så synliggjordes problematiken. Syftet var också att de olika handlingarna mot målsägande som tvång, hot våld och press tydligt skulle knytas till ett motiv, äktenskapet.

I förarbetena till fridskränkingslagstiftningen uttalas att bestämmelserna om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning drevs fram av behovet att ytterligare understryka allvaret i brottslighet som riktar sig mot personer i nära relationer och som präglas av att den sammantaget är ägnad att systematiskt kränka den utsatta personen. Syftet med lagen var att straffbelägga processen av ständigt upprepade kränkningar, hot och våldshandlingar som ett enda fortlöpande brott då de enskilda handlingarna var för sig inte förmådde täcka det samlade straffvärdet av processen (prop. 1997/98:55).

I Åklagarmyndighetens handbok *Handläggning av fridskränkingsbrotten* (Åklagarmyndigheten 2006b) lyfts hedersrelaterade brott fram i förhållande till fridskränkingslagstiftningen. I handboken betonas att det är särskilt viktigt att belysa motivet bakom olika gärningar i dessa brott. Det är inte motivet i sig som utgör ett brottsrekvisit, men de bakomliggande förhållandena och syftet med gärningarna har stor betydelse för att kunna handlägga dessa ärenden på rätt sätt och för att belysa förhållandena. För att synliggöra motivet menar Åklagarmyndigheten att det är viktigt att ställa frågor till målsägande, misstänkta och familjemedlemmar som rör utrymme att självständigt göra personliga val. Som exempel lyfts fram vad som skulle hända om målsägande – om det var en kvinna – umgicks med män eller klädde sig som hon ville (Åklagarmyndigheten 2006b).

Att tvång och hot i så få av de ärenden som gällde äktenskap mot någons vilja som Åklagarmyndigheten granskade ansågs som viktiga att lyfta fram av polis och åklagare skulle kunna tyda på att det finns en bristande kapacitet att se dessa ärenden som en helhet och med ett tydligt motiv bakom handlingarna. Man ser det eventuellt fysiska våldet men man lyfter inte fram de andra maktmedel som utövas mot dessa unga kvinnor och män i syfte att få dem att ingå ett äktenskap.

Av Ungdomsstyrelsens granskning av de 32 LVU-domar under 2007 som redovisades i kapitel 3 framkommer också att rättssystemet i liten utsträckning synliggör motivet bakom de förtryckande handlingar som unga, i dessa fall flickor, utsätts för. Endast i tre av domarna lyfte länsrätten fram risken för ett äktenskap mot den egna viljan i sin bedömning av behov av vård enligt LVU.

Åsa Eldén och Jenny Westerstrand för i artikeln *Hederns försvarare* (2004:3) fram att det straffrättsliga regelsystemet i Sverige har en fragmentarisk karaktär och fokuserar på enskilda handlingar. Endast i undantagsfall läggs det vikt vid en serie gärningar som konstituerar ett levnadssätt eller ett kontrollerat tillstånd. När rätten skiljer olika former av maktmedel som hot, tvång och våld från varandra och inte belyser vem som utövar makten, i vilket sammanhang den utövas i och varför den utövas, så osynliggörs det system som våld, hot och tvång fungerar i och också motivet. Detta skulle, menar Ungdomsstyrelsen, i sin tur också kunna påverka vilka förhållanden som lyfts fram i ett ärende som rör ett äktenskap mot någons vilja:

- av den som gör anmälan
- av den som tar emot anmälan
- av den som väcker åtal
- av den som dömer.

Utifrån ett ungdomsperspektiv menar Ungdomsstyrelsen att det är problematiskt att:

- förtryckande handlingar mot unga som inte innebär fysisk misshandel inte alltid anmäls, utreds eller åtalas för i förhållande till ett äktenskap mot någons vilja.
- förtryckande handlingar mot unga inte sätts i samband med ett motiv och på så sätt synliggör det sammanhang som möjliggör dem.
- det inte finns en lagstiftning som tydligt lyfter fram tvångsäktenskap och som synliggör den serie av förtryckande gärningar som leder fram till detta.

Verksamheters synpunkter på kompetensbehov

Genomgången som gjorts i detta kapitel avslutas med de erfarenheter som inhämtats från 14 av de verksamheter som arbetat med unga och som ingått i länsstyrelsernas satsningar på insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck.

I den enkät som Ungdomsstyrelsen ställde till verksamheterna frågade vi om vilken form av stöd den egna verksamheten innehöll i förhållande till de utsatta:

- 13 angav att de erbjöd stödsamtal
- 10 av verksamheterna erbjöd skyddat boende
- 12 angav att de erbjöd stöd i kontakt med myndigheter och kommunen
- 11 angav att de hade jourtelefon
- 9 erbjöd tolkstöd
- 5 erbjöd juridiskt stöd
- 7 angav att de erbjöd stöd i kontakt med föräldrar och familj
- andra former av stöd som verksamheterna angav att de erbjöd var krissamtal, umgängesstöd, gruppaktiviteter, socialt sammanhang samt hot- och riskbedömningar.

I enkäten frågade Ungdomsstyrelsen efter verksamheternas erfarenhet av att ha samarbetat med andra aktörer:

- Alla hade haft erfarenhet av att samarbeta med socialtjänsten. Sex svarade att samarbetet var bra, 5 svarade någorlunda och 3 svarade dåligt.
- Färre hade erfarenhet av att samarbeta med skolan. Fem angav att samarbetet med skolan varit bra, 1 svarade någorlunda, 1 verksamhet svarade dåligt, 5 svarade vet ej och 2 svarade inte.

- Samarbetet med polisen bedömde 3 som bra, 4 som någorlunda och 1 som dåligt. Fyra angav att de inte visste och 2 svarade inte.
- Få angav att de hade erfarenhet av att samarbeta med Migrationsverket. Åtta svarade att de inte visste, 1 svarade att samarbetet varit någorlunda och 3 svarade dåligt. Två svarade inte.
- Ännu färre kunde bedöma samarbetet med ambassad/konsulat eller liknande. Nio svarade vet ej, 1 svarade dåligt och 1 svarade någorlunda. Två svarade inte.
- Endast 3 av de 14 uppgav att de hade ett internationellt samarbete. En av dessa angav att det fanns planer på att utveckla det internationella samarbetet. De länder som nämndes som samarbetspartners var Norge, Turkiet, Afghanistan, Irak och Iran.

I slutet av enkäten fanns det möjlighet för verksamheterna att ange de viktigaste utvecklingsbehoven i förhållande till att förebygga att unga utsattes för arrangerade äktenskap mot den egna viljan och stötta de som utsatts. Tolv av de 14 verksamheterna angav exempel på erfarenheter och utvecklingsbehov:

"Vi har erfarenhet av att familjen skickar flickan till hemlandet när hon är 16–17 år (förevändningen är alltid semester) förlovar henne med den blivande maken, låter henne bo hos släktingar till hon fyller 18 år och då kan hon gifta sig helt lagligt och komma till Sverige med sin man. Under tiden har hon blivit 'avprogrammerad från det svenska inflytandet'. Och ingen pratar om tvångs-äktenskap. De här flickorna är i stor utsträckning ett verktyg för familjen att kunna

få hit flera släktingar/vänner genom att man gifter bort dem med kusiner, andra släktingar eller helt enkelt en god väns son från hemlandet. Av de flickor, kvinnor som vi har kommit i kontakt med de senaste åren och som varit gifta, har samtliga sagt att de har blivit 'bortgifta' och att de inte har haft något val (annat än att rymma och leva skyddat). Det är svårt att se skillnad på att bli bortgift eller "tvångsgift". Skrapar man på ytan så handlar det ändå om samma sak – kontroll och ofrivillighet. Vissa flickor har varit bortlovade sen de var 6–7 år. Då är det inte så lätt att sätta sig upp mot familjen. En grupp som har ökat markant hos oss är mammor med barn. Det är kvinnor – oftast inte äldre än 23–24 år med två barn – som gått från sina föräldrars kontroll till samma elände – eller värre – hos sin make och dennes familj. Med andra ord de kvinnor som INTE visste att det fanns hjälp att få när de var 16 eller 17 år. Vi menar också att det behövs utvecklas metoder och förbättra kunskapen kring bland annat post-traumatiskt stressyndrom. De flesta av våra placerade lider av såväl psykisk som fysisk ohälsa och behöver professionell hjälp så snart som möjligt efter de har 'landat' i det skyddade boendet." (Gryning Vård AB- Skyddsboendet)

"Kvinnorna befinner sig i en period av press och behöver då mycket stöd. Hon bryts långsamt ner och hennes självförtroende blir lika med noll. Därför behöver hon en kontakt som kan bekräfta henne positivt och få höra att hon har ett människovärde, att hon har rättigheter samt få hjälp att resonera kring dessa." (Matilda, Kvinnors Nätverk)

"De unga måste veta vart de ska vända sig om de tror/vet att de riskerar att bli bortgifta. De måste få hjälp snabbt, i vissa fall redan samma dag, eftersom föräldrar som anar att tjejerna ska dra sig undan ibland håller tjejerna inlåsta i väntan på exempelvis avresa utomlands. De professionella som tjejerna vänder sig till, oavsett om det är lärare, skolkuratorer, vårdpersonal, polis eller socialtjänst måste veta hur de ska agera och vem de ska vända sig till/hänvisa till. Vi arbetar främst emot socialtjänsten och vår erfarenhet därifrån är mycket blandad. Socialsekreterare behöver generellt mer kunskap om problematiken. I kommuner/stadsdelar där det finns kvinnofridsteam är kunskapen och förståelsen ofta stor och beredskap för akut handling finns medan det i vissa andra kommuner/stadsdelar saknas adekvat kunskap/beredskap. Vår erfarenhet är också att unga tjejer (och killar) med risk för att bli bortgifta behöver få mer kunskap om sina rättigheter både gällande mänskliga rättigheter och juridiska rättigheter. Även om de bott länge i Sverige, eller är födda i Sverige, kan de ofta ha mycket begränsade kunskaper kring lagstiftning och möjligheter." (Unga Kvinnors värn)

"Flickorna behöver kunskaper om sexualitet. De behöver långvariga insatser, det krävs insatser i flickans familj och terapeutiska insatser." (Mannegården)

"Socialtjänstens oförmåga att förstå hotet mot de unga, att det är på liv och död." (Stora Sköndal, Skyddat boende)

"Vi på Terrafem tror att det är väldigt viktigt att utbildningsinitiativ tas bland yrkesgrupper som kommer i kontakt med unga och de som utsätts eller riskerar att utsättas för tvångsäktenskap, främst inom det juridiska området. Detta då det är viktigt att kunna klargöra för den utsatte exakt vad denne har blivit utsatt för när den söker stöd från det juridiska systemet. Utbildning är därför viktigt bland poliser, sociala myndigheter, skolpersonal, skolsköterska och kuratorer. Detta för att få dem att erhålla kunskap kring lagstiftningen, problemets komplexitet, vilka frågor som bör ställas samt för att kunna tänka kring vilka åtgärder som bör vidtas för att förhindra att ett tvångsäktenskap genomförs. Det är vidare viktigt att arbeta på alla nivåer med utbildning och kunskap gällande värderingar och barns- och kvinnors rättigheter. En bra ide är att se till att det inom läroplanen finns lektioner och föreläsningar som tar upp sådana ämnen, då det är viktigt att arbeta med detta både på gräsrotsnivå och på en högre nivå. Detta för att utöka samt inarbeta kunskapen både bland de unga som kan komma att hamna i riskzonen och bland allmänheten." (Terrafem)

"Med hjälp av att vissa av ungdomarna har kommit till skyddade boende så har äktenskapet inte blivit av. I vissa av fallen så är det eventuellt på gång med giftermål och genom att ha stödjande samtal med ungdomen och en plan för eventuellt bortgifta, så kan vi även där undvika det." (Elektra)

"Många gånger ser de unga äktenskapet som ett sätt att komma bort från förtrycket i den egna familjen. Hoppet och tron om ett bättre liv är så starkt att man blint går in i ett äktenskap utan att till fullo inse att man kanske beger sig in i en annan form av förtryck. Förebyggande arbete är A och O för att kunna hjälpa dessa ungdomar. Det är viktigt att fånga upp dem när de är unga. Därför ser vi skolan som en viktig arena/plattform att kunna arbeta i. Skolan borde av kommunerna få direktiv om att arbeta aktivt med att försöka fånga upp de ungdomar som lever i starkt patriarkala strukturer. I detta arbete ser vi de ideella organisationerna som arbetar professionellt som viktiga aktörer och samarbetspartners till skolor och kommuner. Skolan och de ideella organisationerna bör tillsammans få särskilda medel från kommunen/länet för att kunna arbeta förebyggande i skolorna." (Systerjouren Somaya)

"Utifrån våra erfarenheter anser vi att satsningar borde göras på förebyggande arbete och arbete med familjerna. Detta för att flickorna ska kunna leva ett självständigt liv och ändå ha kontakt med familjen." (Embla)

"Det är viktigt att kunna nå flickorna i ett tidigt stadium för att stötta dem när de själva närmar sig frågorna. En annan viktig sak är att få fram till socialtjänsten och andra berörda myndigheter att det sällan går att resonera med familjen om dessa frågor, att det inte finns någon enskild aktör bakom den press som tjejen utsätts för. Sen är det viktigt att få fram att detta handlar om ett långsiktigt arbete. Tjejerna har själva växt upp med de värderingar som de vänder sig emot och därför måste de få mycket stöd under ofta lång tid för att jobba med sina egna känslor av skuld och skam, samt med saknaden av familjen. Ofta behöver därför dessa tjejer längre insatser från socialtjänsten än vad socialtjänsten är vana vid när det gäller tjejer i den åldern. En annan fråga som måste lyftas är socialtjänstens oförmåga att hjälpa tjejer med hedersproblematik som även har andra problem, som är utagerande och söker reaktioner på andra sätt." (Linnamottagningen och Systra Mi, Kvinnors Nätverk)

"Förebyggande arbete i skolor och det civila samhället. Ökad kunskap bland professionella. Vi märker ett stort behov från andra kommuner i landet att få ta del av våra erfarenheter i arbetet med målgruppen ungdomar som kommit i konflikt med sina familjer kring traditioner, seder och bruk där hedersförtryck kan ingå." (Famnen, Uppsala kommun)

"Många unga lever i rädsla och ett tyst förtryck från sina anhöriga och vänner eftersom vi jobbar med unga homosexuella pojkar och några flickor från mellanöstern. Redan vid flyktmottagningen måste man ta större hänsyn och förståelse för att det kan vara sexuell läggning som har framtvingat flykten. Man måste också ha större krav på att svenska lagar ska gälla för de personer som får uppehållstillstånd här. Tvångsgifte och påtryckningar ska inte förekomma från familjen. Man ska följa demokratiska beslut. Vi måste ge ungdomar trygghet i sin sexuella läggning. Låt invandrare som vågar vara öppna och kan informera bli informatörer och se till att invandrarfamiljer integrerar sig i svenska samhället och inte som idag när generationen som är född i Sverige ändå fostras i utländska traditioner som inte accepteras av det svenska samhället. Sätt mer resurser till de som vill och vågar jobba med traditions- och religionsfrågor i invandrargrupper. Tillgängligheten till olika grupper och föreningar som jobbar med att försöka få invandrare att följa de svenska normerna i dessa frågor måste förbättras. Låt dessa personer, grupper och föreningar bli mer kända. Bekämpa hedersrelaterat våld överallt där det uppkommer. Låt inte det sopas under mattan i en slags allmän tolerans och acceptans av andra religioner."

(Homan)

KAPITEL 5

Vad säger lagen?

Är lagstiftningen tillräcklig?

Ur Regeringsformen

I den svenska regeringsformen från 1974 står följande i det första kapitlet *Statsskickets grunder*.

2 § Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt åligga det allmänna att trygga rätten till hälsa, arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet.

Det allmänna skall främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer.

Källa: www.riksdagen.se

Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden samt värna den enskildes privatliv och familjeliv.

Det allmänna skall verka för att alla människor skall kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället. Det allmänna skall motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person.

Etniska, språkliga och religiösa minoriteteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas. Lag (2002:903).

Rätten att välja att ingå äktenskap och att fritt välja livspartner är grundläggande mänskliga rättigheter. Varje inskränkning av de rättigheterna är en kränkning av de mänskliga rättigheter som ska tillförsäkras var och en.

Hösten 2008 publicerades den statliga utredningen *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). Eftersom Ungdomsstyrelsen skulle utgå från utredningens förslag i denna kartläggning har vi valt att sammanfatta förslagen och vad några av remissinstanserna ansåg.

Utredningen skulle analysera om den nu gällande lagstiftningen har ett tillräckligt skydd mot barn- och tvångsäktenskap i straffrättsligt hänseende. Utredningen hade några centrala avvägningar att ta hänsyn till, som till exempel om straffrättsliga åtgärder var en lämplig metod för att förstärka skyddet för flickor och unga kvinnor, men även för pojkar och unga män.

Om utredningen bedömde att lagstiftningen var otillräcklig skulle de enligt direktiven föreslå nödvändiga förändringar (regeringens dir. 2005:152).

Utredningen konstaterade att den strafflagstiftning som finns i Brottsbalken i stort sett täcker in de brott som personer kunde drabbas av när de blev tvingade till äktenskap mot sin vilja. I rutan återges några exempel på den lagstiftning som utredningen ansåg kan användas i brott som rör tvångsäktenskap. För utförligare resonemang kring hur de tänkte sig att lagarna kan fungera i aktuella fall, hänvisar vi till utredningen.

Utredarna lyfte också fram barns utsatta villkor inom ett äktenskap som skett mot deras vilja. De menade att rättsväsendet kan använda brottsbalkens 6 kap 4 §, 6 kap 10 § och 6 kap. 5 § som innehåller bestämmelser om våldtäkt mot barn respektive bestämmelser om sexuellt ofredande och sexuellt utnyttjande, för sexuella övergrepp mot barn som händer inom äktenskapet (SOU 2008:41).

Ur Brottsbalken

3 kap. 1 § Den som berövar en annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.

3 kap. 2 § Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.

3 kap. 5 § Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

3 kap. 6 § Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grov misshandel dömas till fängelse, lägst ett och högst tio år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

4 kap. 1a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

- 1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,
 - 2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,
 - 3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller
 - 4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år. Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,
- 1. till annan för över kontrollen över en person, eller
 - 2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första – tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

4 kap. 2 § Den som i annat fall än som sägs i 1 eller 1a § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten, döms för olaga frihetsberövande till fängelse, lägst ett och högst tio år. Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år.

4 kap. 4 § Den som genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något, dömes för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande, dömes ock för olaga tvång, såfram tvånget är otillbörligt.

Är brott som avses i första stycket grovt, dömes till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningen innefattat pinande till beaktelse eller annan tortyr.

4 kap. 4a § Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, skall i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.

23 kap. 2 § Den som, med uppsåt att utföra eller främja brott, 1. tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott, eller 2. skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott, skall i de fall det särskilt anges dömas för förberedelse till brottet, om han inte gjort sig skyldig till fullbordat brott eller försök.

I de fall det särskilt anges döms för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den.

Källa: www.lagen.nu

Utredningens förslag

För att förstärka skyddet för dem som utsätts för tvångsäktenskap, det vill säga äktenskap mot den egna viljan, föreslog utredningen ett tillägg i nuvarande lagstiftning i brottsbalkens 7 kap 1b §. Förslaget lyder:

En vårdnadshavare som tillåter att ett barn under 16 år som är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige ingår äktenskap som blir giltigt i vigsellandet döms för tillåtande av barnäktenskap till fängelse i högst två år.

Det andra förslaget gällde förtydliganden i brottsbalkens 4 kap. 1 §:

Den som i annat fall än som avses i 1 §,

1. med användande av olaga tvång eller vilseledande,

2. genom missbruk av någons utsatta belägenhet,

3. genom missbruk av någons ungdom eller skyddslöshet, eller

4. genom missbruk av någons beroendeställning, rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon sådan åtgärd med en person *eller kontrollerar en person med uppsåt* att personen ska:

- 1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

- 2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,

- 3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller

- 4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som med sådant *uppsåt* som anges i första stycket mot en person,

1. utger ersättning till annan för att av denne få samtycke till ett utnyttjande av en person, eller

2. tar emot sådan ersättning.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt 18 år ska *anses missbruka hans eller hennes skyddslöshet*.

Utöver detta ansåg utredningen att det bland olika myndigheter fanns ett stort behov av att vidta utbildnings- och informationsinsatser som kan leda till en attitydförändring i frågan. Man ansåg också att det bör skapas en bredare kompetens om barn- och tvångsäktenskap så att barns och ungas behov av stöd och skydd på ett bättre sätt kan tillgodoses av samhället. Detta eftersom de som blir offer för barn- och tvångsäktenskap, till skillnad från de flesta andra brottsoffer, inte kan räkna med stöd från sin familj om de vägrar att gifta sig eller väljer att lämna sin partner. De får varken hjälp av sin egen familj eller den familj de har blivit ingifta i. Det för med sig ett stort ansvar för samhället att vidta åtgärder för att skydda och stötta dem i olika avseenden (SOU 2008:41).

Utredningens skäl till att inte föreslå en kriminalisering av tvångsäktenskap i Sverige kan sammanfattas i fem punkter:

1. Att gifta bort någon under 18 år är i sig inte straffbart enligt svensk lag och med dispensrätten kan barn som är svenska medborgare giftas bort från 15 års ålder om länsstyrelserna beviljar dispens. Om vigseln är giltig enligt utländsk lag, kan det även om det förekommit tvång, särskilt om flickan blivit gravid, godkännas. Detta på grund av att ett icke godkännande av äktenskapet skulle kunna leda till problem för flickan.

2. Nuvarande lagstiftning täcker in de brott som kan begås i samband med att personer tvingas till äktenskap mot den egna viljan. Om lagstiftningen används på detta sätt täcker den in brott som görs i samband med tvångsäktenskap, även om det gäller barn under 18 år.

3. Äktenskapslagstiftningen och utlänningslagen gör att svenska myndigheter idag godkänner äktenskap som är att betrakta som barn- och tvångsäktenskap. Många länder har åldersgränser för äktenskap som är betydligt lägre än 18 år. Ett äktenskap som ingåtts och varit giltigt enligt ett annat lands lagstiftning, kan bli giltigt också i Sverige, om båda parterna är utländska medborgare, även om en av parterna är underårigt. Om vi skulle kriminalisera äktenskap med barn under 18 år och tvångsäktenskap och samtidigt ta bort dispensrätten skulle detta stå i strid med äktenskapslagstiftningen och utlänningslagen. Redan ingångna äktenskap skulle kunna komma att kriminaliseras.

4. En lag mot tvångsäktenskap är verkningslös, barn och unga vill inte anmäla sina föräldrar för brott så att de riskerar att hamna i fängelse.

5. Handlingar som föregår tvångsäktenskap är inte alltid straffbara enligt brottsbalken, till exempel att föräldrarna lovar bort barnet till någon utan barnets vetskap, begränsar barnets möjligheter, skäms för barnet eller utövar andra påtryckningar som inte täcks in av strafflagstiftningen, som leder till att någon mot sin vilja går med på ett äktenskap. Man ska vara restriktiv med lagstiftning i frågor som inte är precisa.

Fall NJA 2004:49

Ungdomsstyrelsen instämmer i utredningens slutsats om att nuvarande lagstiftning går att tillämpa, men vi anser inte att den räcker. Det visar till exempel fallet NJA 2004:49 som utredningen hänvisar till. I det fallet använde åklagare 4 kap. 4a § för att driva åtal mot föräldrar om grov fridskränkning. I fallet hade föräldrarna, både pappan och mamman, under tre år från att flickan var 14 år till att hon var 17 år utsatt henne för grova kränkningar, upprepade våldshandlingar, dödshot och hot om bortgifte. Åklagaren hävdade att var och en av gärningarna hade utgjort ett led i en upprepad kränkning av dotterns integritet och att gärningarna hade syftat till att allvarligt skada hennes självkänsla. De gärningar som åklagaren drev till åtal var:

- Föräldrarna hade under tre års tid vid många tillfällen förolämpat sin dotter, genom att kalla henne slampa och hora och liknande kränkande tillmälen. De har under samma tidsperiod tillsammans och i samförstånd hotat och misshandlat henne.
- Mamman och pappan har vid upprepade tillfällen hotat med att de skulle döda dottern och att de skulle föra henne utomlands och gifta bort henne.

- Pappan har hotat att döda dottern samt tilldelat henne flera slag med en hammare, vilket förorsakat smärta i händerna som dottern höll fram för att avvärja slagen.
- Pappan har vid ett tillfälle tilldelat dottern flera slag med en sopkvast och sparkat henne.
- Pappan och mamman har vid upprepade tillfällen kastat fjärrkontrollen på dottern.
- Mamman har tilldelat dottern ett slag i ansiktet, dragit henne i håret, sparkat henne på benet och kastat saker på henne, samt att pappan vid samma tillfälle tagit strupgrepp på dottern och tilldelat henne flera slag i ansiktet med handen och ett slag i huvudet med en yxa.
- Mamman har tilldelat dottern flera slag med ett skohorn mot ansiktet.
- Mamman har dragit dottern i håret och tilldelat henne en spark i ryggen.
- Pappan har dels hållit dottern i håret och tilldelat henne flera slag med handen, dels hållit ett strupgrepp på dottern och slagit hennes huvud i väggen.
- Pappan har tilldelat dottern flera slag i ansiktet med öppen och knuten hand.

Båda föräldrarna dömdes till ett och ett halvt års fängelse för grov fridskränkning (Brottsbalken 4 kap. 4a §). Det är bara det fysiska våldet mot flickan som föräldrarna döms som skyldiga för. I domskälen lyfter inte Högsta domstolen fram att flera av handlingarna kunde knytas till att föräldrarna ville gifta bort dottern mot hennes vilja. På de åtalpunkter som rör

föräldrarnas hot om att döda henne och gifta bort henne mot hennes vilja så frikänns föräldrarna på alla punkter.

Fallet NJA 2004:49 visar att det fanns stora brister i myndigheternas hantering av flickans utsatthet. Tidiga insatser hade kunnat förhindra traumatiska upplevelser som sannolikt satt spår för livet. Redan när flickan var 12 år anmälde skolan flickans utsatta situation i hemmet till socialtjänsten, då flickan för skolsköterskan berättat om att hon hade utsatts för upprepad misshandel i hemmet. Familjen kallades till stödsamtal, men ingen åtgärd eller uppföljning skedde. När flickan är 17 år anmäler skolan flickans situation ytterligare två gånger till socialtjänsten, men ingen insats sker. Flickan har också själv kontakt med socialtjänsten, utan åtgärd. När flickan, som psykiskt mår allt sämre, skolkar, ringer skolan hem till föräldrarna, varvid hennes situation förvärras ytterligare. Till slut blir situationen så hotfull för flickan att hon rymmer hemifrån genom att hoppa ut igenom fönstret på andra våningen. Hon skadas allvarligt i ryggen vid fallet och förs till sjukhus (NJA 2004:49).

Ungdomsstyrelsens kartläggning av länsrätternas domar som rör LVU på grund av brister i hemförhållanden visar att skolan och socialtjänsten i vissa fall brister i hanteringen av fall där unga far illa på grund av begränsningar i ungas livsutrymme (se kapitel 3). Ungdomsstyrelsen instämmer därför i utredningens slutsats att flera olika myndigheter, som skolan, socialtjänsten och rättsväsendet behöver ha kunskap om hur lagar kan användas i fall som rör barn- och tvångsäktenskap (SOU 2008:41). Men som vi kommer att argumentera för – så bör frågan om en kriminalisering och möjligheterna att ansöka om dispens för äktenskap övervägas på nytt.

Remissinstansernas synpunkter

Flera remissinstanser stödde utredningens förslag, men många framförde synpunkter och kritik. Här sammanfattas några av myndigheternas och organisationernas synpunkter på utredningen:

- Kritik av dispensrätten (ECPAT, Länsstyrelsen i Stockholm, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Nätverket Män mot hedersförtryck, ROKS, Stockholms tingsrätt, Sveriges kvinnolobby, Ungdomsstyrelsen, Åklagarmyndigheten).
- Regeln mot barnäktenskap bör gälla barn upp till 18 år (BO, ECPAT, Internationella kvinnoförbundet, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Länsstyrelsen i Stockholm, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Nätverket Män mot hedersförtryck, RIFFI, ROKS, Rädda Barnen, SKR, Svenska Röda Korset, Sveriges kvinnolobby, UNICEF, Ungdomsstyrelsen).
- Fler än vårdnadshavare ska kunna åtalas för barn- och tvångsäktenskap (BO, Botkyrka kommun, Brottsoffermyndigheten, ECPAT, Internationella kvinnoförbundet, JämO, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Nätverket Män mot hedersförtryck, Rädda Barnen, SKR, Svenska Röda Korset).
- Kriminalisera tvångsäktenskap/ny utredning – nuvarande lagstiftning täcker in fysiskt och psykiskt våld, men inte de hot som är av lindrigare karaktär. Synliggör kopplingen mellan hedersrelaterat våld och förtryck och barn- och tvångsäktenskap. (BO, Internationella kvinnoförbundet, JämO, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Nätverket Män mot hedersförtryck, RIFFI, SKR, Sveriges kvinnolobby, Ungdomsstyrelsen).

- Kriminaliseringen av tvångsäktenskap ska omfatta ceremoniella äktenskap, som inte är giltiga i civilrättslig mening (BO, ECPAT, Internationella kvinnoförbundet).
- Synliggör homo-, bi- och transexuella personers situation i förhållande till tvångsäktenskap (RFSL).
- En kriminalisering av barnäktenskap kan leda till att föräldrar till barn som gift sig utomlands blir straffade, fast de enligt utländsk lagstiftning inte begått något brott (Göteborgs tingsrätt).
- Det uppstår inkonsekvens mellan civilrätt och straffrätt om barnäktenskap kriminaliseras eftersom Sverige idag godkänner äktenskap som är giltiga i vigsellandet (Svea Hovrätt).
- Enligt direktivet för familjeåterförening så utför inte längre Migrationsverket någon serietetsprövning av äktenskap, om det inte inkommer uppgifter om "skenäktenskap". Därför finns det inte någon möjlighet att utreda tvångsäktenskap i samband med anhöriginvandring (Kammarrätten i Stockholm).

Lagstiftning och normöverförning ur ett barn- och ungdomsperspektiv

Vi har analyserat utredningens förslag och skäl till att inte kriminalisera tvångsäktenskap utifrån ett barn- och ungdomsperspektiv. Barn och unga står i beroendeställning till sin familj på ett sätt som ofta underskattas. I frågan som rör arrangerade äktenskap mot någons vilja är det särskilt viktigt att beakta vuxnas och föräldrars roll eftersom det är de som bestämmer i denna fråga. Det finns också en gråzon mellan att inte vilja och att utsättas för tvång. I utredningen förklaras de olika förfaranden som ingår i ett handlingsmönster i syfte att kontrollera offret:

"Under en sådan process kan förekomma relativt lindriga handlingar, men som med hänsyn till offrets utsatta ställning ändå får allvarliga konsekvenser för honom eller henne. Vid en närmare analys av de händelseförlopp som beskrivits för oss är det ofta inte enkelt att avgöra om alla handlingar som vidtas gentemot offret syftar till ingående av tvångsäktenskap eller vidtas i ett extremt kontrollerande uppfostrings-syfte." (SOU 2008:41 s. 164)

Av det tidigare nämnda rättsfallet NJA 2004:49 framkommer av flickans berättelse att föräldrarnas kontroll av henne handlar om en kontroll av hennes sexualitet:

"De (föräldrarna) har vid många tillfällen ifrågasatt om hon är oskuld och påstått att hon säljer sin kropp. Uttryck och påståenden av detta slag har blivit vanligare under år 2003. Föräldrarna har vid flera tillfällen tvingat henne att sitta med dem i soffan i vardagsrummet, bland annat genom att låsa dörren till hennes rum samt låsa upp toalettdörren om hon låst in sig där, och hackat på henne. De har även vid flera tillfällen kastat fjärrkontrollen på henne när de varit arga. Ibland har fjärrkontrollen träffat henne, t.ex. på armen. Hon slutade skrika när hon blev misshandlad för de sa att hon bara skrek för att polisen skulle komma. Hon gav istället upp, slappnade av och lät dem slå." (NJA 2004:49)

Ungdomsstyrelsen menar att för att vi ska förstå arrangerade äktenskap mot någons vilja är det avgörande att förstå de förväntningar och krav som finns på unga i dessa sammanhang. Som Schlytter (2004) för fram så reglerar ett arrangerat äktenskap inte bara förhållandet mellan mannen och kvinnan i samband med äktenskapet och efteråt, utan det anger handlingsutrymmet för unga redan från barnsben för att förstärkas när de kommer in i puberteten. Den extremt kontrollerande uppfostran som vår kartläggning och analys lyfter fram i kapitel 2 och 3 utövas just i syfte att begränsa unga, främst flickor, fram till att de gifter sig. Flickors kontrollerade situation påverkar också pojkar som till exempel deras bröder. De kan bli ålagda att kontrollera flickorna inom familjen och också uppmanas att misshandla och kränka sina systrar. Det förekommer även att unga män begränsas och kränks och som kartläggningen i kapitel 2 visar utsätts unga män för fysiskt våld i högre grad än flickor.

Forskning som vi tidigare hänvisat till i denna rapport visar att föräldrars våld, hot om våld och olika kränkningar, påverkar barn och unga mycket negativt. Det är viktigt att väga samman de olika konsekvenser som arrangerade äktenskap mot någons vilja leder till för flickor och pojkar. Om man inte ställer frågan varför föräldrarna utövar en extremt kontrollerande barnuppfostran eller varför flickor och pojkar inte får umgås med vissa vänner, ha pojkvän/flickvän, inte delta i sex- och samlevnadsundervisning, och i flickors fall inte får klä sig i vissa kläder med mera, så osynliggörs det system som begränsningar, press, kontroll, hot, tvång och våld utövas i och även motivet:

- att kontrollera främst flickors och kvinnors sexualitet
- att kontrollera de ungas familjebildande genom att de unga inte själva får bestämma om, när eller med vem de ska gifta sig.

Bredal (2006) lyfter fram begreppet "giftepress" som innebär att unga i sitt tänkande har införlivat föräldrarnas och släktens krav på hur de ska leva. I familjer där arrangerade äktenskap praktiseras kan unga uppleva en psykisk press, till exempel hot om att uteslutas från gemenskapen om de brister i lojalitet. Bredal menar att det därför kan bli svårt för barn och unga att hävda sina individuella rättigheter. De känner sitt ansvar gentemot familjen och släkten och därför fungerar pressen som familjen kan utsätta dem för i samband med ett arrangerat äktenskap. I de norska förarbetena till strafflagstiftningen lyfts också detta sammanhang fram:

"Begrepet arrangerte ekteskap henspeiler etter komiteens mening til at familien deltar aktivt for å finne eller foreslå kandidater til ektemake. Avgjørende for spørsmålet om det foreligger tvang, blir om forslaget til ektemake reelt gir den unge en mulighet til å takke nei. Dersom det arrangerte ekteskap er inngått fordi en part er utsatt for et press, og dette presset er så utilbørlig at vedkommende opplever å ikke ha et valg, vil det etter komiteens mening være straffbar tvang".

"Komiteen vil presisere at psykisk tvang vil kunne rammes av forbudet mot tvangsekteskap. For eksempel vil trusselen om å fullstendig avskjære en person fra familien om vedkommende ikke gifter seg, kunne utsette personen for et så sterkt press at trusselen er rettsstridig." (innst.O. nr.106 2002-2003 s. 3)

Som framkommit av flera studier så är det inte alla barn och unga som har en oro för eller som har utsatts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan som söker hjälp hos utomstående för detta. I den norska rapporten *Integreringskart 2008* framkommer att den norska polisen har erfarenhet av att den som riskerar eller har utsatts för ett tvångsäktenskap inte alltid vill polisanmäla de som utsatt henne eller honom för äktenskapet.

De poliser som ingår i *Kompetensteamet mot tvångsäktenskap* uppgav att av de 196 enskilda ärenden som teamet arbetade med under 2007 gjordes en polisanmälan i 70 fall, 50 av dessa rörde våld och hot (Svensson 2008). I den norska *Handlingsplanen mot tvångsäktenskap* understryker regeringen att den norska strafflagstiftningen är tänkt att ha en i första hand preventiv effekt och att det förutsågs att få ärenden skulle drivas till åtal. Detta syns också då straffelovens § 222, andra stycket har prövats vid få tillfällen. I förarbetena till den norska lagen för den norska justitiekommittén fram möjligheten att införa en särskild regel för tvångsäktenskap trots att det inom straffrätten redan fanns möjligheter att utdöma påföljd för tvångsäktenskap:

"Komiteen vil påpeke at man i utgangspunktet skal vise tilbakeholdenhet med å gi egne straffebud for handlinger som allerede kan rammes av andre straffebud. Når komiteen her likevel gjør et unntak, er det på grunn av at sterke allmennpreventive og pedagogiske hensyn tilsier at det er hensiktsmessig med et eget straffebud om tvangsekteskap." (innstt.O. nr.106 2002-2003 s. 2)

I Sverige har lagstiftning använts för att synliggöra särskilda villkor för till exempel kvinnor. I förarbetena till den svenska fridskränkingslagstiftningen betonades det synliggörande och normförändrande syftet bakom lagstiftningen:

"En skärpt lagstiftning i fråga om våld mot kvinnor, prostitution och sexuella trakasserier är angelägen för att markera samhällets avståndstagande och för att öka tryggheten för offren. Införandet av ett nytt brott i brottsbalken är en viktig åtgärd för att lyfta fram det våld som kvinnor utsätts för i hemmen och för att höja straffvärdet för sådana brott." (prop. 1997/98:55 s.23)

Också i förarbetena till den svenska lagen om könsstympling som infördes 1982 lyfts det synliggörande syftet fram att genom kriminalisering visa att detta brott är oförenligt med svensk rättsuppfattning:

"Lagförslaget syftar till att förhindra att kvinnlig omskärkelse företas i vårt land. Samtidigt avser lagförslaget att markera ett avståndstagande från den kvinnosyn som omskärkelsebruket är ett uttryck för. Lagen har utformats som ett fristående komplement till brottsbalkens regler om misshandling

del med samma strafflatituder som gäller för de olika graderna av misshandel".

"Det är här inte bara en fråga om individens rätt till kroppslig integritet. Det är lika mycket en fråga om kvinnans rätt att bestämma över sig själv, att leva ett liv efter sina egna förutsättningar och behov. Det är mot den bakgrunden som det har ansetts angeläget att bekämpa just kvinnlig omskärkelse oberoende av vilka former den tar sig." (prop. 1981/82:172 s. 5)

I båda dessa exempel skulle brottsbalkens regler om straff för misshandel kunna tillämpas på flertalet, kanske till och med på samtliga fall som det här är fråga om. Från samhällets sida gällde det dock att klart markera att kvinnors utsatthet för våld i nära relationer följer ett mönster och att sedvänjan med kvinnlig omskärkelse i alla dess former, även de minst ingripande, är oförenlig med svensk rättsuppfattning. Därför ansågs det vara mindre tillfredsställande att enbart kunna lita till bestämmelserna om straff för misshandel och båda lagförslagen infördes.

När en gärning kriminaliseras så är avsikten att det ska verka avskräckande så att de av samhället inte önskvärda handlingarna ska upphöra eller minska i omfattning. Kriminalisering kan också ha moralbildande eller moralförstärkande inverkan på människor. Den kan också ha en pedagogisk effekt, att visa att ett särskilt beteende är klandervärt kan förhindra brott. För att en kriminalisering av en handling ska kunna fungera måste medborgarna uppfatta den som legitim. Den bör också vara precis så att polis och åklagare kan få fram hållbara underlag för åtal. Den bör inte heller motsäga andra delar av brottsbalken eftersom systemet förlorar i trovärdighet om det motsäger sig självt (SOU 2008:41).

I proposition *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* fastslog att riktlinjer i förhållande till förekomst av tvång bör vara att tvånget ska ha varit av sådan karaktär att det utgör en straffbar handling enligt svensk lag (2003/04:48).

Gråzonen mellan arrangerade äktenskap mot den egna viljan och tvångsäktenskap ligger mellan att ingå äktenskap mot den egna viljan och att tvingas till äktenskap.

Ungdomsstyrelsen instämmer med utredningen i analysen av lagstiftningens funktion. Men vi anser att för att uppnå en genomgripande norm- och beteendeförändring i en problematisk fråga, som arrangerade äktenskap mot den egna viljan, är skärpning av lagstiftningen central. En otydlig och tolkningsbar lagstiftning kring beteenden och handlingar som kan kopplas till tvångsäktenskap kommer sannolikt inte att förändra beteendet hos de föräldrar som tvingar sina barn att ingå äktenskap.

Myndigheter har dålig kunskap om ungas utsatthet i relation till arrangerade äktenskap mot den egna viljan. I endast 3 av de 32 LVU-ärenden som hamnade på länsrätternas bord 2007 hade en myndighet aktualiserat frågan, i övriga fall hade flickorna själva anmält sin hemsituation till myndigheterna (se kapitel 3). Om socialtjänstens handläggare inte uppmärksammar att den unge riskerar att giftas bort mot sin vilja och att det är en del av deras utsatthet, så kommer det inte heller att uppmärksammas av länsrätten. Unga får därför inte tillgång till rätt behandling och insats från samhällets sida. Deras tillgång till rehabilitering efter dödshot, våld och förtryck är bristfällig.

Eftersom unga har svårt att anmäla sina föräldrar för brott, så anmäler inte heller socialtjänsten brottet till polisen. Polis och åklagare behöver i sin tur ta fram underlag som håller för åtal, så att föräldrar som utsätter sina barn för brott kan dömas. En tydlig dom har stor betydelse för barnens möjlighet till skadestånd. Som vi har beskrivit i kapitel 4 visar utvärderingar av fall som rör hedersrelaterat våld att det ofta är väldigt svårt att få barn att vittna mot sina föräldrar (Åklagarmyndigheten 2006a).

Samverkan mellan myndigheter är därför central i dessa ärenden. Den nuvarande strafflagstiftningen täcker inte in kränkningar av lindrigare karaktär, något som Ungdomsstyrelsen menar är en brist. En ytterligare effekt är att det utan en lag som tydligt visar att tvångsäktenskap är ett brott, så kommer myndigheternas insatser att präglas av ad hoc-lösningar och lida brist på resurstilldelning. Ungdomsstyrelsen anser därför att en kriminalisering av tvångsäktenskap skulle vara viktig i arbetet med att synliggöra frågan för alla inblandade myndigheter. Utifrån ett barn- och ungdomsperspektiv skulle det kunna leda till att barn och unga får bättre stöd från samhället.

Barn och unga behöver samhällets stöd på grund av att de har svårt att anmäla sina föräldrar av rädsla för represalier och att de, om de anmäler, ofta tar tillbaka sina uppgifter då hoten mot dem kan vara omfattande och livshotande. Ungdomsstyrelsen menar att en kriminalisering skulle sända en signal till de barn och unga som riskerar att bli bortgifta mot sin vilja – och även till deras föräldrar – om att samhället inte stöder detta.

Med den nuvarande lagstiftningen omfattas inte det tvång som unga utsätts för i samband med arrangerade äktenskap. Som lagstiftningen är utformad osynliggörs det långsiktiga tvånget som hot om bortgifta innebär, ofta subtilt, och det faktum att föräldrar tvingar sitt barn in i en situation som påverkar dess liv och framtid.

En annan relevant fråga är dispensrätten. I linje med lagarnas funktion i samhället, att de ska vara konsekventa och inte motsäga sig själva, ifrågasätter Ungdomsstyrelsen möjligheten att ansöka om dispens för barnäktenskap. Utredningens förslag om att barnäktenskap inte är att betrakta som en kriminell handling om barnet fyllt 16 år, sänder dubbla signaler och underlättar inte situationen för dem som är under 18 år och som inte vill gifta sig, men som blir tvingade till det.

Förenta Nationernas Barnrättskommitté och Kommitté för mänskliga rättigheter har riktat kritik mot Sverige för att utländska barn inte har blivit tillräckligt skyddade från för tidiga äktenskap, och för att barn behandlas olika på grund av sin bakgrund (Ds 2002:54).

Trots att dispensrätten har inskränkts sedan 2004 så gifts fortfarande barn med svenskt medborgarskap bort innan de fyllt 18 år. Vi vet inte heller hur många religiösa eller traditionella vigslar som äger rum med barn under 18 år inom landet. Ungdomsstyrelsen anser att en tydlig åldersgräns för äktenskap som följer barnkonventionen (18 år) skulle kunna verka normativt även i dessa fall.

Att ta bort dispensrätten och kriminalisera tvångsäktenskap räcker dock inte för att förändra beteenden. Barn, unga och deras föräldrar måste få information om samhällets inställning till äktenskap som ingås med barn och äktenskap som ingås mot någons vilja. Myndigheterna måste ha en samsyn i frågan så att insatserna blir verkningsfulla. Den överordnade principen i regeringsformen måste gälla – att alla människor har lika värde, det vill säga okränkbara fri- och rättigheter som barn, ung och vuxen. Ungdomsstyrelsen vill därför föreslå en utveckling i flera steg för att förbättra barns och ungas villkor i relation till arrangerade äktenskap mot deras vilja. Detta redogör vi för i kapitel 6.

KAPITEL 6

Sammanfattning och förslag

Gift mot sin vilja

– sammanfattning och diskussion

Ungdomsstyrelsen har på regeringens uppdrag kartlagt förekomsten av arrangerade äktenskap mot en parts vilja.

Enligt uppdraget ska kartläggningen:

- beskriva situationen för unga upp till 25 år
- beskriva den kompetens som finns hos berörda myndigheter
- identifiera eventuella kunskapsluckor och utvecklingsbehov.

I detta kapitel sammanfattar vi våra slutsatser och lämnar förslag till förebyggande åtgärder.

Definition av arrangerade äktenskap och äktenskap mot någons vilja

Med arrangerat äktenskap avses ett äktenskap där de som ska ingå äktenskapet samtycker till att någon annan föreslår en partner och samtycker till att gifta sig med den som föreslås. I många länder i världen är det naturligt att gifta sig genom arrangerade äktenskap. Ett arrangerat äktenskap kan ingås frivilligt. Utmärkande för detta är att båda parter har möjlighet att säga nej till att gifta sig eller till en föreslagen partner utan att drabbas av repressalier. Ett arrangerat äktenskap kan ingås mot den ena partens eller båda parternas vilja. Ett tvångsäktenskap utmärks av att en av parterna, eller båda, tvingats att ingå äktenskapet. Det finns en gräzon mellan arrangerade äktenskap mot den egna viljan och tvångsäktenskap. Den ligger mellan att ingå äktenskap mot den egna viljan och att tvingas till att ingå äktenskap.

Propositionen *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* fastslog att riktlinjen i förhållande till förekomst av tvång bör vara att tvånget ska ha varit av sådan karaktär att det skulle ha utgjort en straffbar handling enligt svensk lag (2003/04:48).

Äktenskap i åldern 16–24 år

Enligt Statistiska centralbyråns befolkningsregister fanns det 10 672 personer upp till 25 år som var gifta årsskiftet 2007/2008. Av dem var 7 086 kvinnor och 3 586 män.

Statistiken visar också att 400 individer i åldern till och med 18 år var gifta vid samma tid och av dem var 20 personer under 18 år, alla flickor och med utländsk bakgrund. Bland dem som fyllt 18 år var 303 unga kvinnor med utländsk bakgrund och 38 var unga kvinnor med svensk bakgrund, 33 var unga män med utländsk bakgrund och 6 var unga män med svensk bakgrund.

Det finns ingen officiell statistik över hur äktenskap ingås och om de ingås av fri vilja eller inte. För att kartlägga antalet har Ungdomsstyrelsen bitt myndigheter och organisationer att uppskatta antalet ärenden de har haft som rört arrangerade äktenskap mot den egna viljan under 2008.

Ungas situation

Den del av regeringsuppdraget som Ungdomsstyrelsen tycker är viktigast att lyfta fram är ungas situation i förhållande till arrangerade äktenskap mot deras vilja. Vi har inga möjligheter att mäta hur många som kommer att giftas bort eller har gifts bort mot sin vilja men genom vår enkätstudie kan vi belysa ungas villkor i relation till hur de svarar på följande frågor:

1. *Får du gifta dig med vem du vill?*
2. *Vem väljer din partner?*
3. *Har du under den senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?*

Ungdomsstyrelsens kartläggning av detta område är den första i sitt slag. Det har inte tidigare genomförts någon riksrepresentativ undersökning med fokus på hur unga svarar på dessa frågor. Utifrån svaren får vi en bild av hur många som lever i en situation där någon annan kan välja eller sätta upp villkor för vem de ska gifta sig med. Vad vi också har tittat på är hur villkoren ser ut för dem som svarar att de har begränsningar av det fria valet i relation till områden som fritid, utbildning, inflytande och hälsa. Det är den sammanlagda bilden av dessa livsvillkor som utgör bakgrunden och motivet till de åtgärder vi föreslår. Eftersom kartläggningen består av flera olika undersökningar har vi här sammanfattat deras resultat.

Hur många är de?

Hur många är det som uppger att de har begränsningar och villkor uppsatta i förhållande till äktenskap och val av partner? Ungdomsstyrelsens kartläggning i kapitel 2 visar följande:

- Av *Ungdomsenkäten 2009* som gick ut till 6 000 unga mellan 16 och 25 år kan vi göra en uppskattning av hur vanligt det är att unga har begränsningar i förhållande till äktenskap och/eller att familjen ställer upp villkor för val av partner. Ungdomsstyrelsen uppskattar att cirka 70 000 individer, lever i en sådan situation i Sverige. Uppdelat på kön är det 6,6 procent av de unga kvinnorna och 3,8 procent av de unga männen. Av dessa 70 000 uppger cirka 8 500 att de är oroliga över att inte själva få välja vem de ska gifta sig med.
- Av Ungdomsstyrelsens *Urvalsundersökning 2009* som gick ut till 2 000 unga mellan 16 och 25 år kan vi konstatera att unga som bor i de socialt utsatta områdena Hjällbo, Araby, Rosengård och Husby i högre grad än unga i riket uppger att de har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Nationellt uppger totalt 95 procent av de unga att det stämmer mycket bra att de själva får välja vem de ska gifta sig med, i de fyra områdena är motsvarande andel totalt 73 procent.

Hur ser deras villkor ut?

Vilken bild kan vi ge av de ungas livsvillkor? Ungdomsstyrelsen har gjort en kompletterande analys av Socialstyrelsens enkät *Frihet och ansvar* (år 2 i gymnasiet). Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, har på uppdrag av Ungdomsstyrelsen gjort en särskild analys av Stockholm stads enkät *Ung 08* (årskurs 9). Dessa båda analyser visar att:

- Det är betydligt vanligare med begränsningar i valet av framtida partner i familjer med utländsk bakgrund jämfört med i familjer med svensk bakgrund. Flickor med utländsk bakgrund uppger i störst utsträckning att de har begränsningar eller villkor. De är också mest oroliga för att inte själva kunna välja partner.

- Flickor med utländsk bakgrund som har ett begränsat eller villkorat val uppger i mycket större utsträckning än andra grupper att killar anses vara mer värda än tjejer i deras familjer. De uppger att de förväntas vara oskuld fram till att de ska gifta sig och att de inte får umgås med killkompisar eller ha pojkvän. Dessa flickor instämmer i störst utsträckning i påståendet att *Föräldrar ska kunna begränsa en dotters frihet för att skydda familjens heder.*

- Det är betydligt vanligare att unga som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. De som i störst utsträckning uppger att de utsätts för hot och våld i familjen är pojkar med utländsk bakgrund.

- De flickor och pojkar som uppger att de har begränsningar eller uppställda villkor uppger i högre grad än de som inte har sådana begränsningar att de har känt oro eller varit rädda för att deras familjer kommer att få reda på att de gör något som de vet att familjen inte accepterar.

- Andelen unga med utländsk bakgrund som uppgav att de skulle bestraffas hårt och att föräldrarna skulle ta avstånd från dem om de var homo- eller bisexuella är hög, både bland dem som uppgav att de fritt får välja framtida partner och bland dem som uppgav att de hade begränsningar eller uppställda villkor i förhål-

lande till äktenskap och partnerval, men framförallt bland de sistnämnda. Det skiljer dem från unga med nordisk bakgrund, som inte svarar att föräldrarna skulle reagera lika negativt.

Analysen av Stockholms stads enkät *Ung 08* som riktade sig till elever i årskurs 9 i grundskolan visar ett flertal samband mellan att ha begränsningar i val av vem man ska gifta sig med och följande faktorer:

- Sambandet mellan föräldrarnas utbildningsnivå och ungas begränsningar i valet av framtida partner visar att ju lägre utbildning föräldrarna har, desto större andel har svarat att de har sådana begränsningar.

- Det finns en överensstämmelse mellan den unges handlingsutrymme i valet av framtida partner och olika begränsningar på fritiden och i skolan. Detta gäller framförallt för frågan om att få umgås med kamrater av det motsatta könet.

- Andelen som har förbud mot att delta i vissa skolämnen och skolinslag, som sex- och samlevnadsundervisning, biologi, musik och gymnastik är lägst bland dem som själva får välja framtida partner och högst bland dem som förväntas följa andras val.

- Det går en tydlig skiljelinje mellan de unga som har svarat att deras föräldrar är lite eller inte alls religiösa och de som har svarat att föräldrarna är ganska eller mycket religiösa. Resultaten visar att det är en avsevärt högre andel flickor och pojkar som har begränsningar i valet av framtida partner i religiösa familjer med utländsk bakgrund än i övriga familjer.

- Bland flickor med bakgrund i Mellanösternområdet, Syd- och Östasien samt Nordafrika, återfinns en högre andel som uppger att de har begränsningar i partnerval än bland flickor med bakgrund i andra geografiska områden. Bland pojkar framträder inte lika stora skillnader men det framgår att pojkar med bakgrund i Mellanösternområdet och Syd-/Östasien i större utsträckning har begränsningar än pojkar med bakgrund i övriga delar av världen.

Den kompletterande analysen av Socialstyrelsens enkät *Frihet och ansvar* som riktade sig till elever i år 2 i gymnasiet, visar särskilt följande samband mellan att ha begränsningar i val av partner och utsatthet inom familjen:

- Unga som har begränsningar eller uppställda villkor i förhållande till äktenskap och partnerval uppger i lägre grad än de som har ett fritt val att de trivs och känner sig respekterade i sin familj. De uppger i stor utsträckning att det ofta blir konflikter i familjen om deras framtid. De unga männen med utomnordisk bakgrund är särskilt utsatta för våld och hot om våld.

- Unga som har begränsningar eller uppställda villkor i förhållande till äktenskap och partnerval ser ett behov av råd och stöd för att klara sin situation, men de har i väldigt liten utsträckning sökt stöd.

- Bland de unga med begränsat val så är hot om att bli utkastad hemifrån och hot om att skickas iväg hemifrån betydligt vanligare än hos unga som har fritt val. Särskilt tydligt är det bland de unga männen med utomnordisk bakgrund.

- En majoritet av de unga med fritt val bestämmer själva över sin sexualitet medan de unga med begränsat val i högre grad uppger att deras

sexualitet är begränsad av föräldrarna. Kvinnor med utomnordisk bakgrund uppger i hög grad att deras sexualitet är begränsad, oavsett om de tillhör gruppen med fritt val eller de med begränsat val.

- Skälet till att föräldrar förbjuder sex innan äktenskapet handlar i högre grad om oskuld, skam och dåligt rykte för de unga med utomnordisk bakgrund som har begränsningar, än för de unga med nordisk bakgrund som också anger att de har begränsningar.

Antalet kända fall av arrangerade äktenskap mot den egna viljan

Ungdomsstyrelsen har också kartlagt organisationers och myndigheters erfarenhet av arrangerade äktenskap mot någons vilja. Alla berörda organisationer och myndigheter saknar statistik inom området så antalet fall som redovisas bygger på uppskattningar.

Organisationer och verksamheter

Sammanlagt frågade vi 14 olika verksamheter som riktar sig till unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck om hur många äktenskap de kände till. Under 2008 hade totalt 806 personer upp till 25 år sökt stöd på grund av hedersrelaterat våld och förtryck hos dessa verksamheter. Av de 806 kontakterna var det 248 personer som riskerade, eller var utsatta för, ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan, 89 personer var under 18 år. Det var främst flickor och unga kvinnor som tog kontakt med verksamheterna på grund av ett arrangerat äktenskap mot den ungas vilja. Verksamheterna kände endast till sex unga män som sökt stöd för detta. Enligt verksamheterna var det vanligt med transnationella äktenskap liksom äktenskap mellan nära släktingar.

Migrationsverket

Vi har fått svar från 12 av Migrationsverkets 17 besöks- och bosättningsenheter. Av de 12 enheterna uppgav åtta att de hade erfarenhet av att äktenskap ingåtts mot någons vilja bland personer upp till och med 25 år. Totalt hade de kännedom om 20 äktenskap mot någons vilja under 2008. Enheterna beskrev att det förekom att uppehållstillstånd beviljades trots att det fanns uppgifter om tvång. Elva av de tolv enheterna hade erfarenhet av fullmaktsäktenskap under månaderna oktober, november och december 2008. Sammanlagt uppskattade de att 81 fullmaktsäktenskap hade förekommit under dessa månader. Ett fullmaktsäktenskap innebär ett äktenskap ingått genom ombud, båda parter behöver inte vara närvarande vid vigseln.

Skatteverket

Vi har fått svar från samtliga Skatteverkets folkbokföringsenheter. En enhet uppgav att de hade mött en person utsatt för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan under 2008. Tre av de sex enheterna hade erfarenhet av fullmaktsvigslar. Två av enheterna svarade att de erkänner alla fullmaktsäktenskap. Av de totalt 19 barnäktenskap som enheterna kände till under 2008 erkändes fyra. Folkbokföringsenheterna uppskattade att mellan 21 och 65 av de ansökningar om skyddade personuppgifter som kom in under 2008 rörde arrangerade äktenskap mot någons vilja.

Länsstyrelserna

Vi har frågat de 21 länsstyrelserna om dispensansökningar och beviljade dispenser för barnäktenskap. År 2005 beviljades 4 av 27 barn dispens, 2006 beviljades 3 av 30 barn dispens och 2007 beviljades 2 av 22 barn dispens.

Utrikesdepartementet

UD:s konsulära enhet uppskattar att de handlägger cirka 10 konkreta ärenden per år som rör unga utsatta för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan. De uppskattar att de har några förfrågningar per vecka, cirka 100 förfrågningar per år, från socialtjänst, polis eller skola som rör oro för att någon kan komma att riskera ett äktenskap mot den egna viljan.

Myndigheters och organisationers handlingsutrymme

Ungdomsstyrelsen har också kartlagt olika myndigheters kompetens och handlingsutrymme i relation till frågor som rör arrangerade äktenskap mot den egna viljan.

Brister i stöd och skydd

I den kartläggningen av myndigheters kompetens ingår en granskning av 174 LVU-domar under 2007. Granskningen visar att:

- 32 av de 174 ungdomar som var aktuella för ansökan om vård enligt 2 § LVU under 2007 var tydligt begränsade i förhållande till äktenskap och partnerval utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam och heder. Alla var flickor. Av de 109 flickor som var aktuella för att omhändertas av samhället under 2007 på grund av brister i hemförhållandena utgjorde de som var begränsade i förhållande till äktenskap och partnerval en tredjedel.
- Flickorna nås först av samhällets insatser när de har utsatts för misshandel och dödshot och för att de själva söker hjälp. Men det är inte säkert att flickorna erbjuds den insats som de främst frågar efter, skydd från föräldrarna.

- Av de 32 flickorna hade endast tre anmälts på initiativ av myndigheter. Ytterst få av dessa flickor som omhändertogs av socialtjänsten under 2007 skulle alltså ha omhändertagits om de inte själva hade sökt stöd och berättat om sin situation, trots att den ofta varit känd av skolpersonal och andra vuxna i flickornas närhet.

- Det är få flickor som tidigare erbjudits frivilliga insatser inom socialtjänsten, även om andra myndigheter som skolan eller polisen känt till deras problem. De flickor som erbjudits frivilliga insatser har inte fått tillgång till dessa på grund av att föräldrarna har sagt nej. Ingen av flickorna har tagit del av något förebyggande arbete utan insatser har först skett när situationen blivit ohållbar.

- Flera av de utsatta flickornas bröder förväntas och uppmuntras av familjen att begränsa, kontrollera, kränka och i vissa fall misshandla sina systrar. Om dessa bröder, som i flera fall är under 18 år, får stöd av socialtjänsten framkommer inte i någon av domarna som rör flickorna.

- Syskon erbjuds inte insatser. Av de 32 flickorna har 29 syskon. Endast i en LVU-dom framkommer att flickans syskon och föräldrar ska erbjudas någon form av insats från socialtjänsten i samband med att hon omhändertas på grund av hot och våld från familjen.

- Endast i tre av domarna lyfter länsrätten fram risken för ett äktenskap mot den egna viljan i sin bedömning av behov av vård enligt LVU.

Problemområden

Utöver LVU-domarna har vi undersökt hur andra myndigheter hanterar frågor som rör arrangerade äktenskap utifrån ett barn- och ungdomsperspektiv. Ungdomsstyrelsen menar att ...

... det är problematiskt att:

Skolan och kommunerna

- saknar enhetliga riktlinjer för hur de ska förhålla sig till att unga begränsas av sina föräldrar att delta i obligatoriska eller frivilliga aktiviteter på grund av värderingar som kan knytas till religion, tradition eller heder.

- saknar enhetliga riktlinjer för hur de ska förhålla sig till och agera då det framkommer att flickor systematiskt bevakas i skolan av släkt eller familj, att de följs till och från skolan eller att de inte får tala med, eller umgås med, pojkar i skolan.

- brister i rutiner och riktlinjer kring uppföljningsansvar, skolpliktsbevakning och frånvarorapportering.

... det är problematiskt att:

Migrationsverket

- inte har ett tydligt stöd i utlänningslagen att avslå en ansökan om uppehållstillstånd på grund av anknytning när äktenskap har ingåtts med tvång.

- har små möjligheter att utreda den fria viljan i äktenskapet på grund av EG-direktiv.

- inte har möjlighet att bistå en person som känner sig tvingad till äktenskap av sin familj utan att detta framgår av beslutet om avslag och kommer till familjen eller makens/makans kännedom.

... det är problematiskt att:

Skatteverket

- vare sig har tillräckliga möjligheter eller någon egentlig skyldighet att utföra hindersprövning eller att utreda den fria viljan inför ett erkännande av ett i utlandet enligt utländsk lag ingånget äktenskap. Det gör att äktenskap ingångna genom fullmakt erkänns i Sverige och att vissa äktenskap ingångna mellan vuxna i Sverige och barn i utlandet utan anknytning till Sverige erkänns.

... det är problematiskt att:

Kammarkollegiet

- inte utövar någon tillsyn över hur vigselrätten praktiseras av de enskilda samfund som har vigselrätt idag, det är bara då brister anmäls som de följs upp. Det finns indikationer på att samfund viger barn i vigslar som inte är civilrättsligt giltiga och att det kan finnas samfund som sätter upp villkor för skilsmässa som inte är förenliga med äktenskapslagstiftningen.

... det är problematiskt att:

Länsstyrelserna

- har lagstöd för att bevilja dispens för personer under 18 år.

... det är problematiskt att:

Utrikesdepartementet

- inte informerar om att när föräldrarna fört ett barn till utlandet för giftermål finns det små möjligheter för svenska myndigheter att komma i kontakt med eller hjälpa den unge att ta sig tillbaka till Sverige.

- inte informerar om hur ett barn eller en ungdom med svenskt medborgarskap, och som är i utlandet mot sin vilja, kan ta sig hem till Sverige.

... det är problematiskt att:

Rättsväsendet

- brister i att sätta förtryckande handlingar mot unga i relation till arrangerat äktenskap mot någons vilja och därmed förbiser det långvariga förtryck ett barn eller en ung person kan ha levt med under många år.

Förslag från ideella organisationer och skyddade boenden

De 14 verksamheter som Ungdomsstyrelsen har konsulterat och som arbetar med att stödja unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck anser att samhället behöver utveckla följande områden i förhållande till arrangerade äktenskap mot någons vilja:

- Förebyggande arbete, bland barn och deras föräldrar som bygger på grundläggande mänskliga fri- och rättigheter med fokus på barns och kvinnors rättigheter.

- Särskild information till unga eftersom tjejer och killar behöver ha kunskap om både mänskliga rättigheter och juridiska rättigheter i samband med äktenskap.

- Metodutveckling kring arbetet med familjer där unga har blivit omhändertagna på grund av att de har utsatts för hot eller våld i samband med tvångsgifte.

- Metodutveckling av stöd och behandling till de flickor och unga kvinnor, pojkar och unga män som blir omhändertagna av samhället. De kan successivt ha brutits ned både fysiskt och psykiskt och lida av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) som de behöver behandling för att kunna hantera.

- Utbildning av poliser, sociala myndigheter, skolpersonal, elevhälsa om lagstiftning, problemets komplexitet, vilka frågor som bör ställas och vilka åtgärder som de bör göra för att förhindra att tvångsäktenskap genomförs.

Dags att agera

Ungdomsstyrelsen menar att det kan finnas flera förklaringar till varför unga som begränsas av familjen i förhållande till äktenskap och val av partner i liten utsträckning har uppmärksammas i lagstiftningssammanhang och på myndighetsnivå. I regeringsformen¹ som citeras i kapitel 5 ansas spänningen i frågan. Att samhället ska främja etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjlighet att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv är förenligt med internationella konventioner. Men om det finns traditioner och sedvänjor inom kultur- och samfundsliv som kan kränka människors rättigheter, så bör den överordnade principen i regeringsformen gälla – det vill säga att alla människor har lika värde, vilket innebär okränkbara fri- och rättigheter som barn, ung och vuxen. Eftersom barn och unga står i särskild beroendeställning till vuxna och under föräldrarnas ansvar blir frågan om barns rättigheter komplex i relation till vuxnas rättigheter att göra det som de anser bäst för sina barn. Som barn och som ung person kan det vara mycket svårt att ställa krav på att bli respekterad för helt andra åsikter än dem som föräldrarna har, till exempel om de vuxna sätter begränsningar som gäller kön, sexualitet och äktenskap.

Barn är föräldrarnas angelägenhet

Som vi redogjorde för i kapitel 3 så är barnets rättigheter i förhållande till föräldrarnas i realiteten svaga, även om Sverige har ratificerat barnkonventionen. Detta syns också i vilket stöd och skydd samt i vilken behandling som unga får tillgång till. Om inte samhället går in med tvångsåtgärder finns det få möjligheter för barn och unga som utsätts för övergrepp av föräldrarna att få tillgång till adekvat stöd. Barnets tillgång till stöd är beroende av om föräldrarna tillåter att barnet får det. En vårdnadshavare kan idag stoppa behandlingen av ett barn som utsatts för brott inom familjen, även om samhället gjort bedömningen att barnet behöver behandling.

Religion och kultur samt kvinnors och barns rättigheter

I Sverige är inte religionens betydelse för människors vardagsliv och kultur något som diskuteras särskilt ofta. Religion handlar om tro, inte om regler, och ses som en privat angelägenhet. Barns rättigheter och socialisering i förhållande till nyandliga rörelser utreddes i en statlig utredning på 1990-talet. Utredningen *I god tro* berörde dock inte unga mäns och unga kvinnors villkor i förhållande till normer och värderingar som rör religiösa och kulturella förbud mot homosexualitet, föräktenskapligt sex och villkor kring äktenskap, som till exempel att bara kunna gifta sig inom den egna religiösa gruppen (SOU 1998:113).

Till skillnad från i Sverige har frågor kring religion och kultur lyfts fram och debatterats i samband med integrationspolitiken i Norge och Danmark, främst utifrån den påverkan den kan ha på kvinnors och barns rättigheter. Detta har också lett till ett antal lagstiftningsåtgärder (Brekke & Borchgrevink 2007). Debatten om religion och kultur och om det mångkulturella

samhället och minoriteters rättigheter har också pågått länge internationellt.

Susan Moller Okin, professor i statsvetenskap, skriver i debattboken *Mångkulturalism – kvinnor i kläm* från 1999 om det spänningförhållande som många demokratiska stater måste balansera: å ena sidan dessa staters bekännelse till jämlikhet mellan könen, å andra sidan de minoritetsgrupper som internt inte erkänner denna jämlikhetsidé, som kräver respekt och särskilda rättigheter. De minoritetsgrupper Okin syftar på är till exempel ursprungsbefolkningar, etniska minoriteter och religiösa grupper. Okin kritiserar mångkulturalismens förespråkare för att osynliggöra könsdiskriminerande seder och skillnader i makt mellan könen inom olika minoritetsgrupper som kräver att dessa särdrag ska respekteras. I Okins bok finns bidrag från 15 andra författare som kommenterar och kritiserar hennes ståndpunkt. En av dem är filosofiprofessorn Will Kymlica som menar att Okin helt förbiser hur olika gruppers kultur ger mening åt och spelar högst fundamentala roller i individernas liv. Därför bör grupprättigheter som rör olika minoriteter skyddas av staten, men han tillägger också:

”Rättvisa inom etnokulturella grupper är lika viktig som rättvisa mellan etnokulturella grupper. Grupprättigheter är godtagbara om de främjar rättvisa mellan etnokulturella grupper, men oförsvarliga om de skapar eller förvärrar genuskillnader inom gruppen.” (Moller Okin 2002 s. 39).

Okin kritiker menar att hon inte ser att det finns andra maktordningar i ett liberalt samhälle som påverkar minoriteters villkor. De menar också att hon är sekulär och underskat-

tar religionens meningsgivande betydelse i människors liv. Hon svarar dem så här:

”Vi bör eftersträva en form av multikulturalism som ger frågor om könsrelationer och andra ojämlikheter inom grupperna den uppmärksamhet de förtjänar, med andra ord en mångkulturalism som faktiskt behandlar individer som varandras moraliska jämlikar.” (Moller Okin 2002 s.155–156)

Debatten som speglas i Okins bok är högst aktuell i frågan om arrangerade äktenskap mot någons vilja. Den finns i spänningsfältet mellan att å ena sidan hävda mäns och kvinnors lika värde i ett samhälle och å andra sidan respektera kulturella särdrag i samma samhälle som kan kränka kvinnors och mäns rättigheter. I den debatt som förts i Sverige kring hedersrelaterat våld har stridigheter kring skillnader och likheter mellan mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck varit i centrum. Kritikerna har till exempel menat att det är lättare att fokusera på andras kultur än att se den egna kulturens förtryck av kvinnor. Medan vissa av dem som menar att det finns en skillnad mellan mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld anser att samhället diskriminerar de kvinnor med utländsk bakgrund som söker hjälp på grund av hedersrelaterat våld. Debatten har inte på samma sätt berört barns och ungas rättigheter i förhållande till sina föräldrar och inte heller arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap och hur det påverkar barns och ungas liv (Paraplyprojektet 2005, Larsson, Englund & Ahmed 2004).

De norska forskarna Jan-Paul Brekke och Tor-dis Borchgrevink har analyserat de förda dis-

kurserna inom den svenska integrationspolitiken i rapporten *Talking about integration. Discourses, alliances and theories on labour market integration in Sweden* (2007). Deras slutsats är att politiker och myndigheter i Sverige har undvikit att lyfta fram hur skillnader mellan grupper kan vara ett hinder för integration. Undvikandet har skett i syfte att komma bort från diskriminerande "vi och dom-formuleringar". Forskarna menar att det till viss del handlar om ett ställningstagande och att den svenska debatten kring mångkultur och multikulturalism fastnat i att det är majoritetssamhället som står för alla problem. Om samhället inte lyfte fram den diskriminering som rör kvinnor och barn inom minoritetsgrupper finns det en risk att det inte utarbetas adekvata metoder och att de som har problem inte får tillgång till stöd och vård, något som kränker deras rättigheter (Brekke & Borchgrevink 2007).

Sociologen Anja Bredal hävdar att tvångsäktenskap är ett marginaliserat tema. I Norge har problematiken kring tvångsäktenskap fått stort utrymme i medierna i jämförelse med mäns våld mot kvinnor. På det politiska planet har frågan också lyfts och debatterats, vilket gett intrycket av att det finns en stark vilja till satsningar kring denna fråga. Detta har resulterat i en, vad Bredal kallar, "hypersynlighet" kring tvångsäktenskap. Hon menar att det både har varit för mycket och för lite fokus på frågan i Norge. Det har varit för mycket av dramatisering i medierna och i politisk argumentation. Det har varit för lite av praktiskt arbete, metodutveckling och riktlinjer inom de verksamheter som möter utsatta, som inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och andra verksamheter med ansvar för barn och ungas välfärd och rättigheter. Bredal menar att huvudfokus i dagens Norge i förhållande till tvångsäktenskap måste

vara att överbygga denna paradox av för mycket och för lite fokus på frågan. Bredal skriver: "Att mange prater om tvangsekteskap, betyr ikke at de som faktisk tvinges, får tilstrekkelig hjelp (Bredal 2008 s. 45). I Sverige finns samma paradox av för mycket synlighet i medierna och för lite fokus på praktiska åtgärder och metodutveckling för att stödja dem som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck.

Brekke och Borchgrevink betonar att det är viktigt att vara medveten om att diskussioner om problem kopplade till kultur, religion eller landbakgrund ökar risken för stigmatisering och vi och dom-tänkande. Deras slutsats är dock att om dessa problem finns och är uppenbara för allmänheten men inte lyfts fram och åtgärdas på nationell nivå kan risken vara att de främlingsfientliga krafterna i samhället använder sig av dessa fakta på ett negativt sätt (Brekke & Borchgrevink 2007). Ungdomsstyrelsen menar att brister på kunskap om, och en ovilja att se, diskriminerande skillnader har gjort att det svenska samhället inte i tillräcklig utsträckning har uppmärksammat barns och ungas utsatthet för arrangerade äktenskap mot deras vilja.

Brist på barn- och ungdomsperspektiv

Ungdomsstyrelsen menar också att det har saknats ett helhetsperspektiv på barns och ungas villkor i lagstiftningssammanhang och i utredningar kring integrations- och minoritetspolitiken. De frågor som har varit aktuella i förhållande till unga inom integrationspolitiken har främst rört sig kring ungas deltagande och inflytande i samhället, till exempel tillgång till utbildning, arbetsmarknad och boende (skr. 2008/09:24). Inom minoritetspolitiken är det rätten till kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket som lyfts fram (prop. 2008/09:158).

Det är viktiga aspekter av ungas liv men det är också centralt att belysa och problematisera kring situationer där barns och ungas perspektiv kan stå i motsats till föräldrarnas och där barn och unga riskerar att hamna i kläm.

Vägen framåt

Lagstiftning kan stärka barns och ungas rättigheter i förhållande till sina föräldrar. I artikeln *Välfärdssamhället hjälpte barn att slippa stryk* lyfter professorn i folkhälsovetenskap Staffan Jansson fram att hälften av alla barn i Sverige på 1970-talet mer eller mindre regelbundet blev slagna av sina föräldrar. Idag är det mindre än en procent av mellanstadiebarnen som regelbundet blir slagna. Enligt Jansson handlade lagen om att förändra attityder. Genom att barnmisshandel blev synliggjort och uppmärksammat och de negativa effekterna lyftes fram, förändrades attityderna till att använda aga som uppfostringsmetod.

Medan det i början av 1900-talet var få som reflekterade över den egna rätten att slå sina barn är det idag drygt var tionde svensk som anser att kroppslig bestraffning av barn skulle kunna vara bra. Ännu starkare är barns attityder till kroppslig bestraffning. Få mellanstadiebarn tycker att det kan "vara okej" med en örfil om föräldern är arg.

Jansson menar att det finns ett tydligt samband mellan barnens attityder till aga och den systematiska undervisning om FN:s barnkonvention som skett i skolorna sedan Sverige ratificerade konventionen 1990. Denna har gjort att barn och unga känner till sina rättigheter. Jansson menar att medvetandegöra barn om de egna rättigheterna förstärker dem i dags-

läget men att det också gör att dessa barn kommer att bli medvetna vuxna då de växer upp och själva blir föräldrar (*Läkartidningen* nr 28–29, 2004).

Ungdomsstyrelsen menar att för att alla unga ska ges lika möjligheter till inflytande och välfärd behöver de faktorer som kan påverka och förhindra ungas lika möjligheter synliggöras. Att inte synliggöra de unga som har begränsningar eller uppställda villkor i förhållande till äktenskap och val av partner, och som till följd av detta också begränsas i sitt handlingsutrymme under hela uppväxten, är att inte erkänna deras lika möjligheter till inflytande och välfärd i samhället. Det bör tydliggöras vilka rättigheter barn och unga har och ett attitydförändrande arbete bör påbörjas. Detta ansvar ligger på regering och riksdag. Att unga i Sverige idag utsätts för arrangerade äktenskap mot sin vilja möjliggörs av att vi har ett regelverk som inte fungerar relativt dessa problem och att samhällets insatser inte räcker till för att stödja de unga som utsätts.

Ungdomsstyrelsens övergripande slutsats är att de unga, vars autonomi begränsats av familjen i förhållande till först och främst äktenskap och val av partner, inte får det stöd de har rätt till.

Ungdomsstyrelsens förslag till åtgärder

Frågor kring unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan är sektorsövergripande och omfattar flera olika myndigheter och departement. För att förebygga att unga utsätts för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja måste lagstiftning ses över och förebyggande åtgärder förstärkas. Ett övergripande ansvar för

att förebygga problematiken och skydda de som utsätts måste tas av regering och riksdag.

Ungdomsstyrelsen har sju konkreta förslag till åtgärder som kan leda till att förbättra ungas situation och motverka att arrangerade äktenskap genomförs mot någons vilja:

1. Möjligheten för unga under 18 år att ansöka om dispens för att ingå äktenskap bör slopas.
2. Fullmaktsäktenskap bör inte erkännas i Sverige och inte vara uppehållstillståndsgrundande.
3. Tvångsäktenskap och barnäktenskap bör kriminaliseras.
4. En nationell handlingsplan bör arbetas fram
5. Tvångsäktenskap/arrangerat äktenskap mot den egna viljan och de handlingar som kan föregå ett sådant bör synliggöras i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52) och vara skäl för insatser.
6. Stödet till och behandlingen av de unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan bör utvecklas. Detta bör göras på nationell nivå och i samarbete med de verksamheter som har erfarenhet av att stötta och skydda unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.
7. Det bör utformas en nationell mottagning på nätet där de unga, som på grund av sin familjesituation har små möjligheter att få tillgång till samhällets ordinarie hjälpinsatser, kan få stöd och hjälp i frågor som gäller begränsningar av den egna autonomin, äktenskap mot den egna viljan och utsatthet för våld.

**Alla satsningar som initieras bör utgå från flickors
och unga kvinnors, pojkars och unga mäns livsvillkor**

Utvecklingsområden

Ett övergripande ansvar behövs

Ungdomsstyrelsens bedömning är att frågan kring barnäktenskap och tvångsäktenskap/arrangerade äktenskap mot någons vilja är så omfattande och komplex att en särskild handlingsplan bör utarbetas, något som också utredningen *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41) föreslår. Det finns ett stort behov av att regering och riksdag tar ett övergripande ansvar för dessa frågor. Ungdomsstyrelsen anser att det endast är på detta sätt som myndigheternas arbete kan samordnas och en genomgripande förändring komma till stånd.

Vår kartläggning av myndigheternas erfarenhet, kompetens och handlingsutrymme visar att de i varierande grad möter unga utsatta för arrangerade äktenskap mot någon parts vilja, och att de saknar mandat och resurser för att agera. Det handlar både om bristande lagstiftning och bristande resurser. Detta får konsekvenser för unga människors liv och hälsa.

Myndigheterna för inte heller statistik över antalet utsatta, vilket gör det svårt att uppskatta behovet av resurser för att kunna göra olika insatser. Problemet kan också vara tydligt för enskilda tjänstemän, men osynligt på en övergripande nivå. Ungdomsstyrelsen anser att alla berörda myndigheter behöver ha information om arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, tillsammans med riktlinjer för hur de bör agera om de möter personer som söker hjälp. Handläggare på berörda myndigheter bör ha mandat och resurser för att kunna sätta in verkningfulla åtgärder för de unga som riskerar att utsättas eller har utsatts för ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan.

En annan viktig insats är att ge unga människor tillgång till information. Utöver vårt för-

slag om en särskild webbplats dit unga kan vända sig för att få hjälp och stöd så föreslår Ungdomsstyrelsen att ansvarigt departement eller myndighet tar fram relevant information och samlar lagstiftning och riktlinjer samt länkar till aktuella verksamheter och myndigheter. Informationen ska riktas till unga och till myndigheter som möter problematiken. Ett exempel är det norska Barne- och likestillingsdepartementets webbplats om tvångsäktenskap.² Den innehåller till exempel råd om vad unga kan tänka på inför familjens resor till utlandet och tips på hur unga kan göra om de befinner sig utomlands och behöver hjälp att ta sig hem.

Migrationsverket är en av de myndigheter som ofta möter problematiken med arrangerade äktenskap men som idag saknar verktyg för att aktivt arbeta med frågor där myndigheten misstänker tvång. Det finns idag inga möjligheter för unga som är utsatta för ett äktenskap mot den egna viljan att uppge detta för Migrationsverket utan att behöva avge ett öppet vittnesmål. Avger de ett öppet vittnesmål kommer det till föräldrarnas kännedom vilket kan innebära en allvarlig risk och få unga att avstå från att berätta. Ungdomsstyrelsen anser att insatser behöver göras för att ge myndigheten verktyg att stödja de barn och unga som de möter och som riskerar arrangerade äktenskap mot sin vilja. En särskild riskgrupp är till exempel unga personer utan anknytning till Sverige som utsätts för tvångsäktenskap och som ansöker om uppehållstillstånd här.

Idag kan unga kvinnor och män också invandra till Sverige via äktenskap, utan att få någon introduktion till samhället. Utbildningen som ges till nyanlända integrerar inte alltid frågor som rör föräldraskap och jämställdhet samt de rättigheter och skyldigheter som var och en har. Ungdomsstyrelsen menar att det

bör ske en översyn av Svenska för invandrare och introduktionen för nyanlända ur detta perspektiv.

Skolan är ett område där frågan om arrangerade äktenskap mot den egna viljan behöver uppmärksammas tydligare. Skolor accepterar att flickor och pojkar inte får undervisning i sex- och samlevnad, gymnastik med mera på grund av religiösa eller traditionella skäl. Att elever undantas från undervisning som de behöver i livet är särskilt problematiskt om samhället ska kunna arbeta förebyggande och främjande kring ungas hälsa. Skolor brister också i uppföljningen av de elever som inte går i skolan och när elever inte kommer tillbaka till skolan efter en skolledighet. Ungdomsstyrelsens kartläggning visar att barn med skolplikt kan befinna sig långvarigt utomlands och att skolan inte har kunskap om varför. Det är inte heller tydligt hur dessa barns utbildning säkerställs av föräldrarna.

Kommunerna har ett informations- och uppföljningsansvar för elever som inte går i gymnasieskolan. För att kunna kartlägga ungas situation i relation till barnäktenskap och arrangerade äktenskap mot den egna viljan behöver skolan ha riktlinjer för hur de ska arbeta med frågan inom sitt ansvarsområde. Det bör utvecklas tydliga nationella riktlinjer för skolpliktsbevakning, för registrering av ungas frånvaro och för kommunerna om uppföljningsansvaret för unga som befinner sig utanför utbildningssystemet.

Ungdomsstyrelsen anser också att socialtjänstens ansvar bör stärkas och förtydligas i de fall de misstänker att en ungdom riskerar att föras utomlands eller är utomlands för att tvingas till äktenskap mot sin vilja.

Lagstiftning

Utredningen *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* konstaterade att olika lagar säger olika saker i frågor som rör äktenskap (SOU 2008:41). Idag godkänns barn- och tvångsäktenskap i Sverige. Ungdomsstyrelsen föreslår därför att det tillsätts en utredning som ser över utlänningslagen och äktenskapsbalken i relation till problematiken med arrangerade äktenskap mot den egna viljan och tvångsäktenskap och definierar vad tvång är. I vår kartläggning har vi uppmärksammat problem kring erkännanden av äktenskap ingångna i utlandet, till exempel att den fria viljan inte alltid är tydlig och att hindersprövning inte alltid är möjlig att genomföra. Eftersom Migrationsverket inte längre genomför seriositetsprövning, finns ingen möjlighet att följa situationen i de ärenden där tvång kan ha förekommit.

Ungdomsstyrelsen menar också att förordningen om att ge enskilda trossamfund vigselrätt bör ses över. Det förekommer idag vigslar med barn som inte är civilrättsligt giltiga, något som ytterst är statens ansvar.

Idag efterlevs inte barnkonventionen i Sverige och det är inte alltid tydligt vilka rättigheter barn har. Särskild vikt behöver läggas vid barnets rättigheter i förhållande till föräldrarnas rättigheter och vad barnets rättigheter innebär juridiskt. Föräldrabalken behöver harmoniseras i enlighet med de fyra portalparagraferna i barnkonventionen:

Artikel 2 slår fast att alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras. Barnkonventionen gäller för alla barn som befinner sig i ett land som har ratificerat den.

Artikel 3 anger att det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Begreppet barnets bästa är konventionens grundpelare och har analyserats mer än något annat begrepp i barnkonventionen. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall.

Artikel 6 säger att varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas. Artikel 12 handlar inte bara om barnets fysiska hälsa utan också om den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen.

Artikel 12 handlar om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

(Barnombudsmannen, www.bo.se)

I vår kartläggning ser vi att unga som riskerar ett arrangerat äktenskap mot den egna viljan inte alltid får ta del av samhällets stödinsatser eftersom föräldrarna förhindrar detta. Att föräldrar kan lägga in sitt veto gäller även andra fall där barn far illa. Det bör utredas hur barn och unga som far illa kan få tillgång till behandlande insatser, trots att en förälder eller båda inte godkänner detta. Det finns idag inte något utrymme i socialtjänstlagen för att arbeta vidare med familjer där det finns ett barn som har blivit omhändertaget och där det finns syskon. I den kartläggning vi har gjort av länsrätternas ärenden förekommer fall där syskon tidigare blivit omhändertagna på grund av hedersrelaterat våld, men där inga insatser har genomförts med familjen i sin helhet. Det är också oklart vilka insatser som de pojkar som misshandlar sina sysstrar får av samhället.

Förebyggande insatser, samverkan och metodutveckling

Rapporterna *Strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa* (Socialstyrelsen 2007e) och *Tänk långsiktigt – en samhällsekonomisk modell för prioriteringar som påverkar barns psykiska hälsa* (Socialstyrelsen 2004b) beskriver de teoretiska utgångspunkterna för förebyggande insatser som samhället riktar till barn och unga under uppväxtåren. Att tänka förebyggande handlar om att utgå från hypoteser kring olika risker. Forskningen visar till exempel att utan hjälp från samhället så kommer barn som växer upp med våld och unga människor som blir hotade och slagna av sina föräldrar att utveckla egna sätt att hantera sin situation. De kan lära sig att stänga av sina känslor, utveckla panikångest, posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), destruktivt beteende, drogmissbruk, psykisk sjukdom med mera (Lewis Herman 2007).

Teorin kring förebyggande arbete går i kortet ut på att väl utformade insatser kan främja fysisk och psykisk hälsa hos ett ökat antal individer och därmed minska mänskligt lidande samt samhällets kostnader för insatser av socialtjänst, hälso- och sjukvård. För att detta ska bli möjligt måste de verksamheter som har ansvaret för insatserna samverka och ha en samsyn kring vad som ska åtgärdas tillsammans med en tydlig ansvarsfördelning för vem som gör vad.

Det finns tre olika kategorier av förebyggande insatser. De faller inom olika myndigheters ansvarsområden:

- **hälsofrämjande** – för alla barn och unga, utgår från ett perspektiv som stärker individens förmåga och ökar delaktighet och inflytande.
- **förebyggande** – specifika insatser för olika identifierade problem och för dem som är utsatta för risker eller riskerar att drabbas av problem.
- **behandlande** – för dem som samhället omhändertar enligt LVU och SOL-placeringar och som blir placerade i familjehem, hem för vård och boende, slutna psykiatrisk vård, tvångsvård. Dessa barn och unga har behov av extra stöd, vård och behandling.

Vikten av att utveckla ett förebyggande arbete kan inte nog betonas. Ungdomsstyrelsen har i flera rapporter lyft fram behovet av lokal samverkan mellan myndigheter och föreningsliv för att kunna lägga grunden till ett bra arbete för barn och unga (Ungdomsstyrelsen 2002, 2009).

Skolan är en viktig arena för det förebyggande arbetet inom alla områden, just för att alla barn finns där och att arbetet med att främja deras utveckling och lärande ska ske i samråd med föräldrarna. Allt kan inte genomföras inom de resurser skolan har idag, därför måste skolorna ges resurser för att utveckla ett förebyggande arbete för att minska ungas utsatthet för olika risker som har med utsatthet inom familjen att göra. Skolan är en nyckelverksamhet för att dels stötta unga, dels påverka föräldrar. En viktig resurs i detta arbete är elevhälsan där det är viktigt att personalen har rätt kompetens, mandat och möjlighet att utveckla ett långsiktigt arbete med dessa frågor inom ramen för skolornas verksamhet.

I Norge har man kompletterat det förebyggande arbetet mot tvångsäktenskap med att utveckla ett system med minoritetsrådgivare på skolor i utsatta bostadsområden där problematiken med att unga gifts bort genom arrangerade äktenskap är vanligt. Ett liknande exempel finns i Rosengård i Malmö, där så kallade brobyggare är anställda av skolan för att överbrygga olika kulturkonflikter mellan skola och föräldrar och mellan barn och föräldrar (Ungdomsstyrelsen 2008a). Att ha anställda inom skolan med ett särskilt ansvar för att hålla dialogen öppen mellan hem och skola kan vara en väg att gå för att förebygga olika problem som kan uppstå och eventuellt bidra till att förebygga den utsatthet och de begränsningar som unga i vår kartläggning kan uppleva.

Barn och unga behöver känna att samhället garanterar att de kan tillgodogöra sig sina rättigheter generellt och särskilt de unga som far illa på olika sätt. I Norge kan elever som är oroliga för att bli bortgifta i utlandet under sommaren skriva kontrakt med skolan om att de följer upp deras fall om de inte återvänder till skolan vid höstterminens start. Kuratorer, socialsekreterare, poliser och verksamheter som riktar sig till unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck skulle kunna samordna informationsinsatser i samverkan med skolor för att visa vad myndigheter gör och vem man kan kontakta på en myndighet eller i en organisation när man har problem av olika slag. I Norrköping har en sådan verksamhet utvecklats i samverkan mellan myndigheter och ideella organisationer genom ett samverkansprojekt som heter *Dina rättigheter*.³

Samverkan mellan socialtjänst och skola bör ses över i förhållande till arrangerade äktenskap mot någons vilja, bland annat bör metoder utvecklas för att upptäcka riskgrupper och

för att förebygga risker. En särskild riskgrupp som har identifierats är de unga som rymmer och kastas ut hemifrån. Rädda barnens rapport *Tillfälligt uppbrott. Om ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån* (2008) visar att i familjer där det förekommer negativa relationer och i synnerhet psykiskt och fysiskt våld ökade risken för uppbrott hemifrån avsevärt. Som vår kompletterande analys av Socialstyrelsens enkät visar är det flera av de unga som lever med begränsningar i sitt val av parter som har upplevt hot om att bli utkastade hemifrån. Risken är överhängande att de unga som har rymt hemifrån eller kastats ut hemifrån fortsättningsvis kommer att leva ett riskfyllt liv där hemlöshet, övergrepp och kriminalitet är vanligt (Rädda barnen 2008).

Sambandet mellan våld inom familjen och ungas ohälsa och riskbeteende är tydligt. För de unga som omhändertas av samhället på grund av fysiskt och psykiskt våld och dödshot behöver skyddade boenden, familjehem och övriga, utveckla sina behandlande insatser. Det är något som de som arbetar inom de skyddade boendena särskilt lyfter fram.

Kunskapsutveckling

Ungdomsstyrelsen vill betona behovet av kontinuerlig kunskapsutveckling kring ungas villkor i relation till arrangerade äktenskap, barnäktenskap och tvångsäktenskap. Det som forskningen konstaterat gäller för hedersrelaterat våld och förtryck behöver kompletteras med analyser som rör ungas begränsningar kring äktenskap. Forskningen behöver också uppmärksamma situationen för unga med olika funktionshinder och för homo-, bi- och transsexuella i relation till denna fråga.

Områden där vi bedömer att det behövs ökad kunskap:

- Situationen för unga som hamnar utanför utbildningssystemet på grund av tidig familjebildning. Vilka konsekvenser får tidig familjebildning och kort utbildning för deras inträde på arbetsmarknaden?
- Situationen för pojkar och unga män som lever med begränsningar som rör val av partner och som i högre grad än flickor drabbas av våld och hot om våld. Vilka konsekvenser får det för deras liv och hälsa?
- Möjligheten att ta ut skilsmässa inom olika samfund. Vilka tillämpningar finns? Har medlemmar i olika kyrkor och samfund rätt att ta ut skilsmässa enligt den lagstiftning som finns i Sverige?

Avslutning

Vår kartläggning visar att cirka 70 000, av unga mellan 16 och 25 år i Sverige upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med och av dem oroar sig 8 500 ofta över sin livssituation. En hög andel unga med utländsk bakgrund uppger även att de skulle bestraffas mycket hårt av sina föräldrar om de vore homo-, bi- eller transsexuella.

Kartläggningen visar också att arrangerade äktenskap är kopplade till normer om kvinnlig oskuld och att de används för att styra flickors och kvinnors sexualitet på ett sätt som i många fall kränker deras rättigheter. Flickor och pojkar begränsas i sitt handlingsutrymme och ofta förväntas pojkar kontrollera sina systrar. De könsspecifika förväntningarna påverkar dessa ungdomars hela livssituation. För vissa av dem är tillgången till utbildning, arbete, inflytande, delaktighet och fritid starkt begränsade. Flera av dem är utsatta för oacceptabelt mycket psykiskt och fysiskt våld. Samhället måste göra insatser för att förbättra dessa barns och ungas villkor. Det är vår skyldighet.

BILAGA

Regeringsuppdraget

REGERINGEN

Regeringsbeslut 1

2008-02-28 IJ2008/579/UF

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Ungdomsstyrelsen
Box 17801
118 94 Stockholm

Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att kartlägga arrangerade äktenskap

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att kartlägga förekomsten i Sverige av arrangerade äktenskap mot en parts vilja. Kartläggningen ska främst beskriva situationen för unga kvinnor och unga män upp till 25 år och ta sin utgångspunkt i de kunskaper och erfarenheter som gjorts både inom forskning och i praktisk verksamhet. Ungdomsstyrelsen ska även beskriva den kompetens på området som finns hos berörda myndigheter samt identifiera eventuella kunskapsluckor och utvecklingsbehov. Slutligen ska Ungdomsstyrelsen lämna förslag till förebyggande åtgärder.

Uppdraget ska genomföras i samråd med Barnombudsmannen, Länsstyrelserna, Migrationsverket, Skatteverket, Socialstyrelsen samt andra särskilt berörda myndigheter och organisationer. Även internationella erfarenheter bör tas tillvara. Vidare ska Ungdomsstyrelsen ta del av betänkandet från Utredningen om översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m. (Ju 2006:01) i de delar som rör skydd mot barn- och tvångsäktenskap. Utredningen beräknas vara klar den 30 april 2008.

Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) senast den 1 maj 2009.

Bakgrund

Den 15 november 2007 presenterade regeringen en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39). Handlingsplanen inbegriper 56 konkreta åtgärder, inom olika politikområden, som beräknas omfatta mer än 800 miljoner kronor. Detta uppdrag till Ungdomsstyrelsen aviserades som åtgärd 54 i skrivelsen.

Postadress
103 33 Stockholm
Besöksadress
Fredsgatan 8

Telefonväxel
08-405 10 00
Telefax
08-543 560 39

E-post: registrator@integration.ministry.se

Skälen för regeringens beslut

Inte alla ungdomar bestämmer själva om, när eller med vem de ska gifta sig. Arrangerade äktenskap mot en parts vilja kan ha såväl kulturella som sociala och ekonomiska orsaker. Kvinnans sexualitet, familjebildning, äktenskap och skilsmässa kan i sådana sammanhang vara en kollektiv angelägenhet där litet eller inget utrymme ges för individens egna val. Både flickor och pojkar, kvinnor och män berörs, men flickor och kvinnor drabbas särskilt hårt. Konsekvenserna av att gå emot familjens tradition och önskemål från föräldrar och andra släktingar kan för den enskilda kvinnan, eller mannen, vara så kännbara att det i praktiken inte är ett möjligt alternativ.

Kunskapen kring omfattningen av arrangerade äktenskap mot en parts vilja behöver öka, liksom om de bakomliggande faktorerna. Kompetensen hos de myndigheter som kan komma i kontakt med personer som löper risk att ingå sådana äktenskap behöver ses över. Även förslag till förebyggande åtgärder behöver tas fram.

Regeringen avser att genom ändring av regleringsbrev för anslaget 24:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 14, öka anslagsposten 11 Särskilda jämställdhetsåtgärder – del till Ungdomsstyrelsen med 1 300 000 kronor för detta uppdrag. Finansieringen sker genom att anslagsposten 1 Jämställdhetsinsatser inom samma anslag minskas med motsvarande summa.

På regeringens vägnar

Jan Björklund

Lena Jutdal

Kopia till:

Statsrådsberedningen/Samordningen
Integrations- och jämställdhetsdepartementet/JÄM
Finansdepartementet/BA
Barnombudsmannen
Länsstyrelserna
Migrationsverket
Skatteverket
Socialstyrelsen
Sveriges Kommuner och Landsting

REFERENSER

- Akpinar, A. (2003). The honour/shame complex revisited: violence against women in the migration context. *Women's Studies International Forum*, vol. 26:5, s. 425–442.
- Aldridge, D. P. (1978). Interracial Marriages: Empirical and Theoretical Considerations. *Journals of Black Studies*, Vol. 8, No. 3 (Mars 1978), pp. 355–368.
- Al-Hibri, A. (2002). Är västerländsk patriarkal feminism bra för tredje världens och minoritetskultureras kvinnor? I M. S. Okin (Red.), *Mångkulturalism – Kvinnor i kläm?* Diadalos AB: Göteborg.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig*. Stockholm: Ordfront.
- Archer, L. (2003). 'Race', masculinity and schooling: Muslim boys and education. Buckingham: Open University Press.
- Arnstberg, K.-O. (1997). *Svenskar och zigenare. En etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Carlssons: Stockholm.
- Awla, R. (2005). Hedersmord och Islam. I K. Johansson (Red.), *Hedersmord. Tusen år av hederskulturer*. Historiska Media: Lund
- Barne- og likestillingsdepartementet (2007). *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*.
- Bauböck, R. (1996). Social and Cultural Integration in a Civil Society. In R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (Eds.), *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of immigration*. Aldershot, Avebury.
- Beauvoir, S. de (1986). *Det andra könet*. Stockholm: AWE/Geber.
- Beauvoir, S. de (2002/1949). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Berge, A. (1995). *Att begripa det förflutna. Förklaring, klassificering, kolligation inom historievetenskapen*. Lund: Studentlitteratur
- Besara, N. (2007). Flickorna vi ignorerar – hederslivet utanför analysen. *Arena* 2/2007.
- Björktomt, S.-B. (2006). *Personalens möten med utsatta flickor – arbete mot hedersrelaterat våld*. Rapport Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Blom, I. (2005/2006). Ett samhälle under omdaning. I I. Blom, S. Sogner & B. Rosenbeck (Red.) *Västvärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution*, Stockholm: Liber AB
- Borchgrevink, T. (2004). *Dishonourable Integration: Between Honour and Shame*. AMID Working Paper Series 36/2004 Aalborg: Academy for Migration Studies in Denmark.
- Bourdieu, P. (1992). *Texter om de intellektuella*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bredal, A. (1998). *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn* (Arranged marriages and forced marriages among young people with immigrant background). Report from the Competence Centre for Gender Equality, Oslo.
- Bredal, A. (1999). *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden*, Köpenhamn, TemaNord: 1999:604.
- Bredal, A. (2005). Tackling forced marriages in Nordic countries: between women's rights and immigration control. In L. Welchman, & S. Hossain, (Eds.), *Honour, Crimes, Paradigms and violence against women*. London: Zed Books.
- Bredal, A. (2006). "Vi er jo en familie". *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Institutt for samfunnsforskning. Norge.
- Bredal, A. (2008). Fra «spesielt» til «ordinært»? Noen utfordringer i det offentlige hjelpeapparatets håndtering av tvangsekteskap. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Bredal, A. & Skjerven, L. S. (2007). *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Bredström, A. (2005). *Rasism, kön och sexualitet – en intervjustudie*. Rapport nr A 2005:3. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Brekke, J.-P. & Borchgrevink, T. (2007). *Talking about integration. Discourses, alliances and theories on labour market integration in Sweden*.
- Carlsson, R. (2001). *Etnisitet och social mångfald. Belastning eller tillgång inom barn- og ungdoms-idrotten*. Rapport i pedagogik 2001:02 Institutionen för idrotts- och hälsovetenskap, Idrottshögskolan.

- Charsley, K. (2005). Vulnerable Brides and Transnational Gahar damads: Gender, Risk and 'Adjustment' among Pakistani Marriage Migrants to Britain. *Indian Journal of gender Studies* 2005; 12; 381.
- Crawley, H. (2001). *Refugees and Gender: Law and Process*. Bristol: Jordans.
- Daugstad, G. (2006). *Grenseløs kjærlighet? Familieinnvandring og ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Statistisk sentralbyrå.
- Davis, N. S. & Greenstein, N. T. (2006). Cross-National Variations in Divorce: Effects of Women's Power, Prestige and Dependence In *Journal of comparative Family Studies*; Spring 2006; 37,2; Academic Research Library.
- Darvishpour, M. (2003). *Invandrar kvinnor som bryter mönstret – hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- De los Reyes, P. (2003). *Patriarkala enkla eller ingenmansland. Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- Delir, M. (2009). *Vilsen längtan hem – en sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning*. Recito.
- Ds 2002:54. *Departementspromemorian Svenska och utländska äktenskap*.
- Eldén, Å. & Westerstrand, J. (2004). Hederns försvarare – den rättsliga hanteringen av ett hedersmord. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2004 (25):3, s. 35–56.
- Elisasson, H. (2008). *Unga män om heder och vanära – unga invandarmäns tankar om heder och egna val*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Erdreich, L. (2006) Degendering the Honor/Care Conflation: Palestinian Israeli University Women's Appropriations of Independence. *ETHOS*, vol. 34, nr 1 s.132–164.
- Ferrari de Carli, E. (2008). *Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami oh shari's-råd*, Institutt for samfunnsforskning, Rapport 2008:5.
- Fjeldvær, S. (2008). IMDi arbeid mot tvangsekteskap. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Forsberg, M. (2005). *Brunetter och blondiner – om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Fowers, B. J., Fisiloglu, H. & Procacci, E. K. (2008). Positive marital illusions and culture: American and Turkish spouses' perceptions of their marriages. *Journal of Social and Personal Relationships* 2008; 25; 267.
- Frantzen, T. (2007). Tiltak mot tvangsekteskap. I *Rett og toleranse. Festskrift til Helge Johan Thue*. Oslo: Gyldendal.
- Ghadimi, M. (2007). Om kravet på oskuld – En studie av flickors respektive pojkars föreställningar. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2007 (14): 1, s. 20–46.
- Giddens, A. (1995). *Intimitetens omvandlingar – sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nya Doxa.
- González-Ferrer, A. (2006). Who do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany. *European Sociological Review*. Vol. 22, Number 2, April 2006, pp. 171–185.
- Gruber, S. (2007). *Skolan gör skillnad. Etnicitet och institutionell praktik*. Linköping: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Gruenbaum, E. (2001). *The female circumcision controversy: an anthropological perspective*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Haag, E.-L. & Risenfors, S. (2007). *Jämställdhet, islam och framtidsdrömmar. En intervjustudie om muslimska gymnasieflickor*. Forskningsrapport 2007:03. Högskolan i Väst.
- Hagberg, M. (2009). *Vid 20 börjar den ruttna – om hedersvåld och modiga kvinnor*. Premiss förlag.
- Hager, S. & Antonsen, A. (2008). Tvangsgifte- et spørsmål om ære! I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Hammarén, N. (2008). *Förorten i huvudet. Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hanberger, A., Wikström, E. & Ghazinour, M. (2007). *Hur fungerar skyddat boende? Delrapport 2 från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld*. Umeå Centre for Evaluation Research. Umeå University.

- Hendrix, L. & Pearson, W. (1995). Spousal interdependence, female power and divorce: A cross-cultural examination. *Journal of Comparative Family Studies* 26 (Summer): 217–232.
- Hjärpe, J. (2005). *Sharia. Gudomlig lag i en värld i förändring*. Norstedts förlag: Stockholm.
- Hobohm S. (2003). *Barnets rätt: Handbok för vuxna*. Stockholm: Liber.
- HSFR (1990). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet.
- Hydén, L.-C. (1995). Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen. I *Socialvetenskaplig tidskrift* 1995:3, 194–207.
- Hylland Erikssen, T. (2008). Ekteskap og personforståelse. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Högdin S. (2007). *Utbildning på (o)lika villkor. Om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*. Avhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Integrationsverket (2000). *Låt oss tala om flickor...* Integrationsverkets rapportserie 2000:6.
- Jansson, S. (2004). Välfärdssamhället hjälpte barn att slippa stryk. *Läkartidningen* nr 28–29. 2004. vol. 101. s. 2 358–2 360.
- Jeppesen, K. J. (1989). *Unge indvandrere – En undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*. Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:6. København.
- Johansson, T. Lallander, P. (2003) *Sexualitetens omvandlingar – politisk lesbiskhet, unga kristna och machokulturer*. Daidalos.
- Jonsson, R. (2007). *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstaadieskola*, Stockholm: Ordfront.
- Jäterä-Jareborg, M. (2007). Barn- och tvångsäktenskap i Sverige – finns det utrymme för olika kulturer och tolerans? I *Rett och toleranse, Festskrift till Helge Johan Thue*, Oslo: Gyldendal.
- Kagitçibasi Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36,403–422.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy, *Gender and Society* 2(3):274–290 Special Issue to Honour Jessie Bernard.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). "What can parents do? New insights into the role of parents in adolescent problem behavior: Further evidence for a reinterpretation of monitoring." In *Developmental Psychology* 36.
- Kommittéedirektiv (2007:168). *Översyn av bestämmelserna till skydd och stöd för barn och unga i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*.
- Kurkiala, M. (2005). *I varje trumslag jordens puls*. Stockholm: Ordfront.
- Laguskottets betänkande (2003/04:LU19). *Åtgärder mot barn-äktenskap och tvångsäktenskap*.
- Lalonde, R. N., Hynie, M., Pannu, M. & Tatla, S. (2004). The role of Culture in Interpersonal Relationship: Do Second Generation South Asian Canadian Want a Traditional Partner? *Journal of Cross-Cultural Psychology* 2004; 35:503.
- Larsson, H. (2007). Vem skulle tjäna på att jag sålde mitt liv för pappas skull? *Ottar Tidskrift om sexualitet och samhälle från RFSU*. 1/2007.
- Larsson, S. Englund, C. Ahmedi, I. (2004). *Debatten om hedersmord – feminism eller rasism?* Svartvitts förlag.
- Lenardt, G. (2008). *"Invandrar-kvinnor" i vägskaål. Deras handlingar och val i våldspräglade relationer från ett genuspsykologiskt perspektiv*. Studia Psychologica Upsaliensia. Uppsala universitet. Uppsala: Universitetstryckeriet.
- Lennartsson, M. (1997). Kärleksdiskursen bland kvinnor, karlar och ortodoxa präster. I: *Kjonn, makt, samfunn i Norden i et historiskt perspektiv*. I B. Gullikstad & K. Heitman (Red.), Konferensrapport fra det 5. Nordiske kvinnehistorikermøte Klækken 08.-11. 08. 96. Bind I.
- Lewin, B. (Ed.) & Fugl-Meyer K. (1998). *Sex i Sverige: om sexuallivet i Sverige* 1996. 3. uppl. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Lewis Herman, J. (2007). *Trauma och tillfrisknande*. Göteborgs psykoterapiinstitut.
- Lidén, H. (2003). Foreldres autoritet og ungdoms selvstendighet. I *Tidskrift for ungdomsforskning*. 3(2):27–47.

- Litton Fox, G. (1975). Love Match and Arranged marriage in a Modernizing Nation: Mate Selection in Ankara, Turkey. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 37, No. 1 (Feb., 1975), pp. 180–193.
- Lundström, T. (1993). *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Rapport i socialt arbete nr 61, 1993. Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Länsstyrelsen (2002). *Rätten till sitt eget liv: Behovet av skyddat boende i patriarkala familjer*. Rapport 2002:13, Länsstyrelsen i Stockholm.
- Länsstyrelsen (2006). *Barn, med hemvist i Sverige, som sökt hjälp via svensk utlandsmyndighet*.
- Länsstyrelsen i Skåne Län (2004). *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*.
- Länsstyrelsen i Stockholm (2008). *Okejsex.nu – var går gränsen?*
- Mallik, I. (2007). Bortgift. *Ottar. Tidskrift om sexualitet och samhälle från RFSU*. 2007:1, 12–16. Stockholm: RFSU.
- McAvoy, P. (2008). Should arranged marriages for teenage girls be allowed?: How public schools should respond to illiberal cultural practices. *Theory and Research in Education* 2008;6;5.
- Mehdi, R. (2007a). *Integration och retsudvikling*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mehdi, R. (2007b). Facing the enigma: Talaq-e-taweez an need of Muslim women in Nordic Perspective. In R. Mehdi (Ed.), *Integration och retsudvikling*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mernissi, F. (1982). "Virginity and Patriarchy." In *Women's Studies International Forum*, Vol.5, No 2.
- Migrationsverket. *Utlänningshandboken. Migrationsverkets riklinjesamling*. Migrationsverket.
- Migrationsverket (2006). *Migrationsverkets årsrapport 2006*
- Migrationsverket (2007). *Migrationsverkets årsrapport 2007*
- Ministeriet for Flygtninge, Invandrere og Integration (2005). *Undersøgelse af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund*. Niras konsulenterne.
- Ministeriet for Flygtninge, Invandrere og Integration (2006). *Rapport om en styrket indsats mod genopdragelsesrejser og andre længerevarende udlandsophold af negativ betydning for herværende børns skolegang og integration*.
- Ministeriet for flygtninge, invandrere og integration (2007). *Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere*. Tænketaanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark.
- Modée, L. (2000). "Vägvisare i politik och praktik." I B. Gustafsson (Red), *Erfarenheter och egna val – en bok om abort*. Stockholm: Gothia
- Modood, T. & Berthoud, R. (1997). *Ethnic Minorities in Britain: Diversity and Disadvantage. The fourth National survey of Ethnic Minorities*. London: Policy Studies Institute.
- Moller Okin, S. (2002). *Mångkulturalism – Kvinnor i kläm?* Diados: Göteborg.
- Morelli, J. (2008). Familjen eller friheten? *Tidningen Vi* 6/2008.
- Mårald G. Ghazinour M. & Hanberger A. (2008). *Regeringens insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007 – slutrapport från den nationella utvärderingen*. Evaluation Reports No 25.
- Necef, M. Ü. (1996). 'Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark', PhD dissertation, Center for Contemporary Middle East Studies, Odense University.
- Nielsen, F. (2008). Föredrag vid *Tvangsekteskap – en utfordring!* Nordisk konferens om tvangsekteskap 24 oktober 2008 i Oslo.
- Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar. En undersökning om ungdomar och fritid i ett nationellt och kontextuellt perspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Nyberg, E. (2003). Familjen med flyktningbakgrund. En globaliserande kraft i det svenska samhället. I M. Bäck-Wiklund & T. Johansson (Red.), *Nätverksfamiljen*. Natur och Kultur: Stockholm.
- Olsson, L. (1998). Kjolen som gränsvakt. I L. Gerholm (Red.), *Behag och begär. Kulturella perspektiv på kroppens, intimitetens och sexualitetens transformationer*. Stockholm: Carlsson.

- Paraplyprojektet (2005). *Släkten är värst – om hederskultur*.
- Persson, J. (2003). "Vårt att vänta på? Om frikyrkoungdomars syn på sexualitet." I T. Johansson & P. Lallander (Red.), *Sexualitetens omvandlingar – politisk lesbiskhet, unga kristna och machokulturer*. Daidalos.
- Pettersson, H. (2008). *Jehovasjäveln*. Forum
- Platon (2000). *Skrifter Bok 1, Sokrates försvarstal; Kriton; Euthyfron; Laches; Den mindre Hippias; Gästabudet; Faidon; Gorgias*. Översättning: Jan Stolpe. Stockholm: Atlantis.
- Prieur, A. (2002). Gender remix: on gender constructions among children of immigrants in Norway. *Ethnicities* 2002:2:53.
- Regeringens direktiv (2005:2005:152). *Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m.*
- Regeringens proposition 1973:32 *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*
- Regeringens proposition 1978/79:67 *Om förbud mot aga*.
- Regeringens proposition 1981/82:172 *Om förbud av omskärrelse av kvinnor*.
- Regeringens proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid*.
- Regeringens proposition 1999/2000:43 *Upphållstillstånd på grund av anknytning*.
- Regeringens proposition 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*.
- Regeringens proposition 2003/04:48 *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*.
- Regeringens proposition 2004/2005:2 *Makt att bestämma – rätt till välfärd. Regeringens ungdoms-politiska proposition*.
- Regeringens proposition 2004/05:170 *Ny instans- och processordning i utlännings- och medborgarskapsärenden*.
- Regeringens proposition 2005/06:72 *Genomförande av EG-direktivet om rätt till familjeåterförening samt vissa frågor om handläggning och DNA-analys vid familjeåterförening*.
- Regeringens proposition 2008/09:80 *Äktenskapsfrågor*.
- Regeringens proposition 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna*.
- Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.
- Regeringens skrivelse 2008/09:24 *Egenmakt mot utanförskap – regeringens strategi för integration*.
- Regeringsbeslut IJ2008/579/UF *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att kartlägga arrangerade äktenskap*.
- Regeringsbeslut U2006/9049/S *Uppdrag till Myndigheten för skolutveckling att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan*.
- Riis, O. (1994). Patterns of Secularization in Scandinavia. In T. Pettersson & O. Riis (Eds.), *Scandinavian values: Religion and Morality in the Nordic Countries*. Uppsala: ACTA Universitatis Upsaliensis.
- Roald, A. S. (2005). *Islam. Historia, tro, nytolkning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Rodell Olgaç, C. (1998). *Vi är rädda att förlora våra barn. Romska barn i Norden och Barnkonventionen*. Stockholm: Rädda barnen.
- Rådets direktiv 2004/38/EG av den 22 september 2003 om rätt till familjeåterförening.
- Rädda barnen (2006). *Ungdomar och hedersrelaterat våld – om transkulturellt behandlingsarbete*.
- Rädda barnen (2008). *Tillfälligt uppbrott. Om ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån*.
- Sayed, M. (2008). The Muslim Dower (Mahr) in Europe – With Special Reference to Sweden. I *European challenges in contemporary Family Law*, Intersentia 2008, pp 187–208.
- SCB (2006). *Beskrivning av Sveriges befolkning 2006, Anhöriginvandring från länder utanför EU/EES*, SCB.
- SCB (2008). *Anhöriginvandrare och deras familjer. Demografiska rapporter 2008:3*.
- Schlytter, A. (1999). *Kön och juridik i socialt arbete. Tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*, Lund: Studentlitteratur.
- Schlytter, A. (2004). *Rätten att själv få välja*. Studentlitteratur: Lund.

- Schlytter, A. (2005). I hederns namn. I *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer – teori och praktik*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, skriftserie 2005:3
- Schlytter, A. (2006). Arrangerade äktenskap/tvångsäktenskap/barnäktenskap. I *Hedersrelaterat liv. Ett hot mot integration och brott mot mänskliga rättigheter*. Rapport från riksdagens tvåpolitiska SRHR-grupp.
- Schlytter, A. & Linell, H. (2008). *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext. En studie av omhändertagna flickor*. FoU-Nordväst. Forskningsrapport 2008:2.
- Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M., Backlund, Å. & Rexvid, D. (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Sen, P. (2005). 'Crimes of honour', value and meaning. In L., Welchman & S., Hossain (Eds.), *'Honour' Crimes, paradigms, and violence against women*. London: Zed Books.
- Sev'er, A. & Yurdakul, G. (2001). Culture and Honor, Culture of Change. A Feminist Analysis of Honour Killings in Rural Turkey. In *Violence against Women* 7 (9), pp. 964--998.
- Shaw, A. (2001). Kinship, cultural preference and immigration: consanguineous marriage among British Pakistanis. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. Vol. 7. No. 2 (2001). pp. 315-334.
- Siim, B. & Skjeie, H. (2008). Tracks, intersections and dead ends: Multicultural challenges to state feminism in Denmark and Norway. *Ethnicities* 2008; 8; 322.
- Singer, A. (2000). *Föräldraskap i rättslig betydelse*. Uppsala: Iustus förlag AB.
- Singla, R. (2004). *Konflikter og Intervention: Pardannelsesmønstre blandt etniske minoritetsunge*.
- Singla, R. (2006). *At finde den eneste ene – hvordan etniske minoritetsunge i Danmark danner par. Konflikt og intervention*. København: Akademia.dk.
- Sjöblom, Y. (2002). *På väg ut. När ungdomar rymmer eller kastas ut hemifrån – ur socialtjänstens perspektiv*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Sjöblom, Y. (2006). *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*. FoU Nordväst. Rapport 2006:4.
- Sjögren, A. (1993). *Här går gränsen. Om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*. Värnamo: Bokförlaget Arena.
- Sjömar, M. (2007). *Barns behov i centrum (BBIC). Förutsätter reflektion och lärande- en utvärdering av implementeringen av BBIC i Umeå kommuns socialtjänst*. Rapport från Utvecklings- och fältforskningsenheten (UFFE), Umeå kommun.
- Skolverket (2006). *Redovisning av uppdrag om Information om icke skolpliktiga ungdomar – det kommunala uppföljningsansvaret*.
- Skolverket (2007). *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Skolverkets rapport 292.
- Skolverket (2008). *Rätten till utbildning. Om elever som inte går i skolan*.
- Socialstyrelsen (2004a). *Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter*. Meddelandeblad.
- Socialstyrelsen (2004b). *Tänk Långsiktigt – en samhällsekonomisk modell för prioriteringar som påverkar barns psykiska hälsa*.
- Socialstyrelsen (2006). *Omhändertaganden av romska barn*.
- Socialstyrelsen (2007a). *Frihet och ansvar – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma*.
- Socialstyrelsen (2007b). *Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*.
- Socialstyrelsen (2007c). *Ungdomars sexuella hälsa – internationella kunskapssammanställningar och svenska erfarenheter av förebyggande arbete*.
- Socialstyrelsen (2007d). *Social rapport 2006*.
- Socialstyrelsen (2007e). *Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*.
- Socialstyrelsen (2009). *Folkhälsorapport*.
- Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15). *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*.

- Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:16). *Socialstyrelsens allmänna råd om anmälan om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453)*.
- Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2006:12). *Om handläggning och dokumentation vid handläggning av ärenden som rör barn och unga*.
- SOU 1969:2. *Om sexuallivet i Sverige: värderingar, normer, beteenden i sociologisk tolkning*. Betänkande från Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU).
- SOU 1972:41. *Familj och äktenskap*. Delbetänkande från familjelagssakkunniga.
- SOU 1979:63 *Barnens rätt*. Betänkande av Utredningen om barnens rätt. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:152 *Upphållstillstånd på grund av anknytning*. Betänkande av Anknytningsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:113 *I god tro – samhället och nyandligheten*.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Betänkande av LVU-utredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2002:13 *Vår anhöriginvandring*. Delbetänkande av Anhörigkommittén. Fritzes: Stockholm.
- SOU 2003:92 *Unga utanför*. Slutbetänkande av Utredningen om unga utanför. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:14 *Effektivare handläggning av anknytningsärenden*. Betänkande av Utredningen om uppehållstillstånd på grund av anknytning. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Slutbetänkande av jämställdhetspolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:81. *Källan till en chans*. Nationell handlingsplan för den nationella barn- och ungdomsvården. Betänkande av sociala barn- och ungdomsvårdskommittén. Socialdepartementet. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:17 *Äktenskap för par med samma kön Vigselsfrågor*. Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*. Betänkande av utredningen om människohandel m. m. Stockholm: Fritzes.
- Statens Folkhälsoinstitut (2000). *Ungdomar och sexualitet – en kunskapsöversikt år 2000*.
- Statens Folkhälsoinstitut (2001). *Föreställningar vanföreställningar. Allmänhetens attityder till homosexualitet*.
- Statens Folkhälsoinstitut (2006). *Hälsa på lika villkor*.
- Stopes-Roe, M. & Cochrane, R. (1990). *Citizens of this country: The Asian-British*. Multilingual Matters Ltd.
- Sundell, K. & Karlsson, U. (1999). *Social barnavård i tio svenska kommuner. Vilka barn berörs, hur utreds de och vad händer med dem?* Stockholm: Socialförvaltningen. FoU-rapport 1999:26.
- Sundell, K., Egelund, T., André Løfholm, C. & Kaunitz, C. (2007). *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm: IMS och Gothia förlag.
- Swanberg, L. (2003). *Hedersmordet på Pela*. Mån-pocket.
- Svensson, G.-V. (2008). *Politiets ansvar, arbeid og erfaringer i forbindelse med tvangsekteskap og annen æresrelatert vold*. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Tekçe, B. (2004). *Path of marriage in Istanbul. Arranging choices and choice in arrangements*. Department of Sociology, Boğaziçi University, Turkey. *Ethnography* 2004;5;173.
- Terrafem (2004). *Invandrad invaderad – nu höjer vi våra röster. Om att vara tjej och minoritet*.
- The Home Affairs Committee. House of Commons (2008). *Domestic Violence, Forced Marriage and "Honour" – Based Violence. Sixt report of Session 2007-08*. Volume 1.
- The Home Office. UK Border Agency (2008). *Marriage Visas: The Way Forward*. July 2008.
- Thorbjørnsrud, B. (2001). *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*. Barne- og familidepartementet. Oslo.

- Tillion, G. (1983). *The Republic of Cousins. Women's oppression in Mediterranean Society*. Al Saqi Books, London: Zed Press.
- Ungdomsstyrelsen (2002). *Tillsammans – samverkansprojektet i teori och praktik*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2005). *Fokus 05 – en analys av ungas etablering och egen försörjning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2007a) *Fokus 07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2007b). *Unga med attityd – Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008a). *Fokus 08 – En analys av ungas utanförskap*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008b). *Se under elektroniska källor*.
- Ungdomsstyrelsen (2009). *Reagera och agera – Förebygg våld mot flickor och unga kvinnor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Utlendingsdirektoratet (2007). *Kompetensteamet mot tvangsekteskap. Förste halvår 2007*.
- Wannes, S. (2004). *Äktenskap och skilsmässa. En studie av hur den syrisk-ortodoxa äktenskapsordningar utmanats i det svenska samhället och av hur dessa utmaningar mötts*. C-Uppsats, Institutionen för religion och kultur, Linköpings universitet.
- Werner, E. & Smith, R. (1992). *Overcoming the odds – high risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NewYork: Cornell University Press.
- Wikan, U. (2004). *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront.
- Wikan, U. (2008). Tvangsgifte blant muslimer: noen antropologiske perspektiver. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Vivekananthan, M. (2008). *Kamp mot tvangsekteskap er kamp for likestilling*. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi rapport 6 – 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Wørstad, T. L. (2006). Retten til ikke å bli diskriminert ved skilsmisse. En rettsantropologisk studie av skilte muslimska innvandrerkvinner i Norge”, I *Kvinnerettslig Skriftserie nr 64*, avdeling for Kvinnerett, Universitetet i Oslo.
- Zaman, M. (2008). Socio Cultural Security, Emotions and Exchange Marriages in an Agrarian Community. *South Asia Research* 2008; 28; 285.
- Zuckerman, P. (2008). *Society without God : what the least religious nations can tell us about contentment*. New York: New York University Press
- Åklagarmyndigheten (2006a). *Hedersrelaterat våld. Handbok*. Utvecklingscentrum Göteborg.
- Åklagarmyndigheten (2006b). *Handläggning av fridskränkingsbrotten. Handbok*. Utvecklingscentrum Göteborg.
- Øia, T. (1998). *Gederasjonskloften som ble borte. Ungdom, innvandrere o kultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Øia, T. (1999). Foreldre og barn mellom tradisjonelitet og modernitet. I A.-M. Jensen, -E. Backe-Hansen, H. Bache-Wiig & K. Heggen (Red.) *Oppvekst i barnets århundre. Historier om Tvetidighet*. Oslo: Ad Notom Gyldendal.
- Øia, T. (2007). *Ung i Oslo – levekår og sosiale forskjeller*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 6/2007.
- Öquist, A. (2006). *Omhändertaganden av romska barn*. Lägesbeskrivning från Socialstyrelsen. Artikelnr. 2006-131-36.
- Özkan, T. & Lajunen, T. (2005). Masculinity, Femininity, and the Bem Sex Role Inventory in Turkey. *Sex Roles*, Vol. 52, Nos. 1-2, (January 2005), 103–109.

Lagar

Brottsbalk (1962:700)

Föräldrabalk (1949:381).

Lag (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom andra trossamfund än Svenska kyrkan.

Skollag (1985:1100).

Socialtjänstlag (2001:453).

Utlänningslagen (2005:716).

Äktenskapsbalk (1987:230).

Elektroniska källor

Barnombudsmannen. Elektronisk källa: www.bo.se.

Bibeln. Elektronisk källa: www.bibeln.se

Brandon, J. & Hafez, S. (2008). *Crimes of the Community: Honour-based violence in the UK*. Centre for Social Cohesion. Elektronisk källa: http://www.londonscb.gov.uk/files/resources/cpp/crimes_of_the_community.pdf

Etiska rådet (2006). (NRK 111-2006-14394). Elektronisk källa: http://www.migrationsverket.se/swedish/verket/etiska_radet/ytrande3.html

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Elektronisk källa: http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/020521bb9e3648d3ba4bc99876ca6c6485a221/europa_501104.pdf

Europeiska unionens officiella tidning (2009). Europaparlamentets resolution av den 13 mars 2008 om jämställdhet och ökat medinflytande för kvinnor i utvecklingssamarbetet (2007/2182(INI)). *Europeiska unionens officiella tidning*. 20.3.2009. C 66 E/65. Elektronisk källa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:066E:0057:0066:SV:PDF>

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948). Elektronisk källa: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=7

FN:s konvention angående samtycke till, minimiålder för, samt registrering av äktenskap.(SÖ 1964:29) Elektronisk källa: <http://www2.ohchr.org/english/law/recommendation.htm>

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Elektronisk källa: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=59&module_instance=6&action=pod_show

FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. Elektronisk källa: http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/060505/fa60247e4d4729d44afe2354639cc316/Konventionen%20om%20medb%20och%20pol%20r%e4ttigheter.pdf

Innst. O. nr. 106 (2002–2003). *Innstilling frå justiskomiteen om lov om endringar i straffelova mv. (styrka innsats mot tvangsekteskap mv.)* Elektronisk källa: <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2002-2003/inno-200203-106/?lvl=0>

Jehovas vittnens officiella webbplats. Elektronisk källa: http://www.watchtower.org/z/20040722a/article_01.htm. 20090513

Jensen, T.G., Schmidt, G., Jareno, K.N. & Roselius, M. (2006). *Indsatser mod aeresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande*. SFI 2006:23. Elektronisk källa: http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2006/0623_Indsatser_mod_aeresrelateret_vold.pdf

- Khanum, N. (2008). *Forced Marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton. Equality in Diversity*. Elektronisk källa: <http://www.luton.gov.uk/Media%20Library/Pdf/Chief%20executives/Equalities/Forced%20Marriage%20Report%20-%20Final%20Version.pdf>
- Lange, A. (2008). *Lärarna iakttagelser rörande förekomst av "hedersrelaterat förtryck" i skolorna*. Elektronisk källa: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/11/20/43/c39757c3.pdf>, 2008
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2003). *Handlingsplan for regeringens indsats i perioden 2003–2005 mod tvangsægteskaber, tvangslignende ægteskaber og arrangerede ægteskaber*. Regeringen. Elektronisk källa: http://www.lige.dk/Files/PDF/handlingsplan_tvang.pdf
- MIG 2007:34 Elektronisk källa: <https://lagen.nu/dom/mig/2007:34>
- MIG 2008:18. Elektronisk källa: <https://lagen.nu/dom/mig/2008:18>
- Myndigheten för skolutveckling. *Till rektor – Om din skolas ansvar och möjligheter i frågor om heder, familj, kön och makt. Hedersord*. Stödmaterial om hedersrelaterat våld. Elektronisk källa: http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/25/52/151647_bokbox_webb.pdf
- Riksdagen. *Regeringsformen*. Elektronisk källa: http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended__6055.aspx
- Rikspolisstyrelsen (2006). *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*. Elektronisk källa: http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Rapporter-utredningar/01%20Polisen%20nationellt/Brott%20i%20nara%20relationer/Hedersrelaterat_vald_07.pdf
- Sahindal F. Tal i riksdagen 21 november 2001. Elektronisk källa: http://www.fadimesminne.nu/tal_ar_fadime.html
- Samad, Y. & Eade J. (2002). *Community Perceptions of Forced Marriage*. University of Bradford and University of Surrey Roehampton. Elektronisk källa: http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf1/fco_forcedmarriagereport121102
- Schmidt, G. & Jakobsen, V. (2004). *Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark*. 04: 09. Socialforskningsinstituttet. Elektronisk källa: <http://www.sfi.dk/Default.aspx?ID=4681&Action=1&NewsId=231>
- SEIF *Tvangsektenskap – En Kriseguide* från den ideella organisationen Selvhjelp for indvandrere og flykninger. Elektronisk källa: <http://www.seif.no/tvangsektenskap/kriseguide/>
- Socialstyrelsen. Socialstyrelsens rådgivande nämnd om oskuldsintyg. Elektronisk källa: http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/socialt_arbete/Etik_inom_soc/Patriarkala.htm
- Surén, P. Grijbovski, A. & Stoltenberg, C. (2007). *Inngifte i Norge Omfang og medisinske konsekvenser*. Rapport 2007:2, Nasjonalt folkehelseinstitutt. Elektronisk källa: <http://www.fhi.no/dav/9b8f570dcd.pdf>
- The Working Group on Forced Marriage (2001). *A choice by right. The report of the working group in forced marriage*. Elektronisk källa: <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/a-choice-by-right>
- The world value survey. Elektronisk källa: www.worldvaluesurvey.org
- Ungdomsstyrelsen (2008b). *PM om dispenser*. Elektronisk källa: http://www.ungdomsstyrelsen.se/ad2/user_documents/PM_om_dispenser.pdf

NOTER

Kapitel 1

¹ Under 2002–2003 gjorde länsstyrelserna på uppdrag av regeringen en kartläggning av hedersrelaterat hot och våld mot flickor och unga kvinnor från deras nära anhöriga. År 2005 fick Socialstyrelsen regeringens uppdrag att göra en nationell kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga.

² Se *Indsatser mod aeresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande* av Jensen, Schmidt, Jareno & Roselius 2006.

³ Med haltande äktenskap menas att ett par kan vara civilrättsligt skilda men fortfarande ses som gifta inom det egna samfundet eller gruppen om skilsmässa inte är tillåtet.

⁴ I Norge, Danmark och Storbritannien har stora enkäter och registerstudier gjorts om äktenskapsmönster bland befolkningen där man tittat på faktorer som ålder, landbakgrund, grad av endogami, betydelse av religion, familjens medverkan i äktenskapet med mera.

⁵ Se till exempel SOU 1997:152, SOU 2002:13, DS 2002:54 och Lagutskottets betänkande 2003/04:LU19.

⁶ Se bland annat Socialstyrelsens 2007a, Bredal & Skjerven 2007, Schmidt & Jakobsens 2004, Khanum 2008.

⁷ http://www.watchtower.org/z/20040722a/article_01.htm

⁸ http://www.socialstyrelsen.se/Amnesord/socialt_arbete/Etik_inom_soc/Patriarkala.htm

⁹ http://www.scb.se/Pages/List____250854.aspx

¹⁰ Ungdomsstyrelsen redogör utförligare för lagstiftningen i förhållande till tvång i kapitel 5.

¹¹ I kapitel 4 redovisas de samfund som har vigselrätt.

¹² Se till exempel Nussbaums replik Den viktiga komplexiteten i Moller Okin 2002.

¹³ Se till exempel Tillion (1983) eller Awla (2005).

¹⁴ Sharia betyder vägen till vattenkällan och är ett begrepp inom islam som avser att beskriva den gudomliga viljan. Koranen och Muhammeds Sunna är grundvalen för lagstiftning.

¹⁵ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Kristendom>

¹⁶ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sverige#Religion>

¹⁷ www.worldvaluessurvey.org

¹⁸ <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=23758&refdi=23673>

¹⁹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Hinduism>

²⁰ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Islam>

²¹ Andra beteckningar kan vara dower, sadaq, farida och ajr se Mosa Sayeds kapitel *The Muslim Dower (Mahr) in Europe – With Special Reference to Sweden* (2008). Enligt Hjärpe är ujūr det ord som används för Mahr i Koranen vilket betyder arvode eller lön (Hjärpe 2005).

²² Se också Jan Hjärpe i *Sharia* (2005).

²³ Se till exempel Majoran Vivekanathan i *Integreringskart 2008*.

²⁴ En modell utformad för äktenskapsmönster inom asiatiska minoriteter i Storbritannien. Mary Stopes-Roe och Raymond Cochrane (1990). *Citizens of this country: The Asian-British*. Multilingual Matters Ltd.

²⁵ Kirsten Just Jeppesen (1989) *Unge indvandrere – En undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*. Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:6. København.

²⁶ Se bland annat Moller Okin (2002) eller Tillion (1983).

²⁷ Se kunskapsöversikten i den danska rapporten *Indsatser mod aeresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande* av Jensen, Schmidt, Jareno & Roselius (2006).

²⁸ Se till exempel Wikan, 2008 i *Integreringskart* och Thorbjørnsrud, 2001.

²⁹ Sociologen Deniz Kandiyoti (1988) jämför i artikeln "Bargaining with Patriarchy" det hon kallar det klassiskt patriarkala systemet med polygamiska. Kandiyoti hävdar att kvinnors handlingsutrymme varierar inom olika patriarkala system och att deras handlingsutrymme framkommer av kvinnors strategier och mekanismer för att bemästra de egna intressena i mötet med de förväntningar och krav som ställs på dem därför att de är kvinnor. Hon kallar detta patriarchal bargain, även om kvinnor ofta inte har något faktiskt förhandlingsutrymme. Enligt hennes analys har kvinnor minst handlingsutrymme i det klassiskt patriarkala systemet.

³⁰ En nationell rapport om tvångsäktenskap i England som gjordes analys har brittiska The Home Office insatser mot tvångsäktenskap.

³¹ Syskonbarn eller närmare besläktade.

³² I artikeln "Spousal interdependence, female power and divorce: A cross-cultural examination" (Hendrix & Pearson 1995) ser forskarna att i de samhällen där "brudpris"-system inte förekommer är skilsmässor vanligare.

³³ Se till exempel Akpınar 2003, Gruenbaum 2001, Kandiyoti 1988, Okin 2002 och Wikan 2004.

³⁴ Se till exempel Akpınar 2003, Bredal 1999 & 2006, Ghadimi 2007, Högdin 2007, Schlytter & Linell 2008, Sev'er & Yurdakul 2001.

³⁵ Lenardt använder begreppet etnisk submiljö i exilsammanhang (2008).

³⁶ Se bland annat Bredal 2005 och Bredal & Skjerven 2007.

³⁷ Se bland annat Bredal & Skjerven 2007, Bredal 2008, Brandon & Hafez 2008 och Schlytter 2004.

³⁸ <http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/>

³⁹ <http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/forced-marriage-unit/>

Kapitel 2

¹De fyra områdena är Husby i Stockholm, Hjällbo i Göteborg, Rosengård i Malmö och Araby i Växjö. Se ref. Ungdomsstyrelsen 2008a.

² I rapporten används begreppet forced marriage.

³ I rapporten används begreppet "autoritær oppdragelse og kontroll av jenters seksualitet med sikte på å bevare familiens ære"

⁴ I studien definierades unga utsatta för ett tvångsäktenskap som de unga vars familjer arrangerade ett äktenskap utan att den unge fick veta någonting om med vem eller när man skulle gifta sig eller om ett äktenskap hade arrangerats mot den unges uttryckliga vilja.

⁵ I studien används begreppet invandrarkvinnor genomgående inom citationstecken. Lenardt har studerat kvinnor som själva eller vars föräldrar var födda utanför Sverige och som sökt hjälp då de misshandlats i sitt förhållande.

⁶ Ungefär 90 procent av de intervjuade var kvinnor och hälften var under 20 år.

⁷ www.umu.se/phmed

⁸ Referenser till olika publikationer finns på Norwegian Social Research (www.nova.no).

⁹ Valda delar av enkätformuläret. I den här bilaga komprimerad.

¹⁰ De definitioner som Socialstyrelsen utgick ifrån:

- Våldet ses och uttalas av kollektivet som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad.
- Hederstänkandet har en avgörande roll.
- Våldet är planerat.
- Våldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat.
- Förövarna beskyddas av merparten av släkten/kollektivet.
- Våldet drabbar individer av kvinnokön från det att de blir köns mogna, dvs. från cirka 12–13 års ålder och under resten av livet.
- Våldet kan även drabba pojkar och unga män om de stödjer eller beskyddar en flicka eller kvinna som inte fogar sig.
- Våldet är framförallt:
 - *psykiskt* (kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelse, hot)
 - *socialt* (isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande)
 - i förlängningen är våldet ofta även *sexuellt* (tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom ofrivilligt äktenskap)
 - *fysiskt* (från örfil till mord).
- Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning.
- Våldet kan även utövas mot individer av bägge kön på grund av sexuell läggning som av kollektivet utdöms som avvikande och mot kvinnor om de inte är fruktsamma.

- Även pojkar och unga män kan utsättas direkt av hedersrelaterat våld då de har en relation med eller ingår äktenskap med en kvinna som inte accepteras av pojken familj och släkt.
- Utövarna av hedersrelaterat våld är i första hand män som står nära de utsatta, men även närstående kvinnor kan delta. Våldet består också i indirekt påtvingade arrangerade äktenskap. Flickan vågar eller vill genom sin beroendeställning inte ifrågasätta det arrangerade äktenskapet (Socialstyrelsen 2007a).

¹¹ Dessa svar redovisas under avsnittet Självständighet och lika villkor.

¹² Redovisas ej i tabellform

¹³ Alla frågor som rör hot, våld och bestraffningar redovisas ej i tabellform.

¹⁴ Svaren är liknande för modern.

¹⁵ Svaren är liknande för modern.

¹⁶ Svaren redovisas inte i tabellform.

¹⁷ Länsstyrelserna i Stockholm, Västra Götaland, Skåne och Östergötlands län erbjöds alla möjlighet att komma med synpunkter på de valda verksamheterna, förslag på andra verksamheter och på enkätens utformning.

¹⁸ De verksamheter som inte svarade på enkäten var Aros döttrar, RFSL:s projekt Heder.nu och riksföreningen Glöm aldrig Pela och Fadime.

¹⁹ Svartalternativen var ofta, sällan, aldrig och vet ej.

²⁰ I regeringsuppdraget står att Ungdomsstyrelsen ska kartlägga förekomst för unga kvinnor och unga män upp till 25 år.

²¹ I enkäten tydliggjordes att med kontakt menades dels direkt kontakt men också indirekt kontakt där verksamheten kunde ha konsulterat en annan verksamhet, till exempel skola eller socialtjänst i ett konkret ärende.

²² Om dessa verksamheter skulle räknas bort för att säkra eventuella dubbelregistreringar skulle det totala antalet utsatta som verksamheterna haft kontakt med vara 651 individer.

²³ I enkäten ställdes dessa frågor vilka inte redovisas i tabellform.

²⁴ Svar inkom från alla de totalt nio orterna, vid vissa orter finns dock flera enheter. I Sundsvall, Örebro, Umeå, Norrköping, Jönköping och Uppsala finns det en tillståndsenhet vid vardera ort, alla dessa inkom med svar. I Malmö finns det tre enheter, av dessa inkom alla med svar. I Stockholm finns det fem enheter, av dessa inkom två med svar på enkäten, en inkom med svar till expertenheten om att de inte hade haft några ärenden där det framkom att ett äktenskap skett mot någons vilja. I Göteborg finns det tre enheter av dessa inkom en med svar.

²⁵ Kusin, farbror eller liknande släktskap.

²⁶ Ej en erkänd stat.

²⁷ Ej en erkänd stat.

²⁸ Ej en erkänd stat.

²⁹ Sekretessmarkering och/eller kvarskrivning.

³⁰ Ungdomsstyrelsen har träffat representanter från Utrikesdepartementet och inhämtat information via mejl 26 november 2008 och 13 januari 2009.

Kapitel 3

¹ Studien bygger på 22 kvalitativa intervjuer med unga män och kvinnor med bakgrund i Pakistan, Sri Lanka och Indien.

² Lidén, H. (2003). Foreldres autoritet og ungdomsselvstendighet. I *Tidskrift for ungdomsforskning*. 3(2):27–47.

³ Studien fokuserar på parbildning bland unga mellan 17 och 27 år från de fem största invandrargrupperna i Danmark, Turkiet, Pakistan, F.d. Jugoslavien, Libanon och Somalia. Studien bygger på frågeschemaintervjuer med 628 personer och kvalitativa intervjuer med 62 personer. Både unga och föräldrar har intervjuats.

⁴ I studien ingick 12 fokusgrupper som var uppdelade i åldersklasser: 16–24 år, 25–54 år och 55+. Inom varje åldersklass fanns fyra grupper uppdelade på kön och arbetarbakgrund eller medelklassbakgrund.

⁵ Informanterna är ungdomar, huvudsakligen med bakgrund från Pakistan, Turkiet och Vietnam.

⁶ Studien bygger på telefonintervjuer med 4 478 personer mellan 18 och 50 år. Dessa var fördelade relativt jämt (ca 500 svarande) på grupper med bakgrund i Turkiet, Västbalkan, Irak, Iran, Pakistan och Vietnam. Länderna valdes utifrån en lista med de tio vanligaste icke-västliga invandringsländerna. I studien ingick också personer med dansk bakgrund och "efterkommere" som själva var födda i Danmark men av föräldrar med pakistansk och turkisk bakgrund, dessa personer var mellan 18 och 34 år.

⁷ Studien bygger på en enkät till 139 kvinnor och intervjuer med nio kvinnor. Drygt hälften, 58 procent, av kvinnorna bodde permanent i Sverige och en fjärdedel hade svenskt medborgarskap. Drygt var fjärde, 42 procent, hade begränsat uppehållstillstånd, väntade på beslut eller avvisning (Lenardt 2008 s. 116).

⁸ Rädna Barnens konsultativa stödverksamhet på www.flicka.nu har ett uppehåll sedan 2008.

⁹ Intervjustudie från 2008 med tio unga män i åldern 18–33 år som alla har utländsk bakgrund.

¹⁰ Med normer kring sexualitet menas i denna studie främst icke-könsblandade sammanhang för flickor men också för pojkar och att familjen inte accepterar att deras barn har en annan sexuell läggning.

¹¹ Enligt Svenska Akademiens ordlista står rekvisit för förutsättning för gärnings straffbarhet och enligt Norstedts stora svenska ordbok för förutsättning för att ett (i lag beskrivet) förhållande skall anses föreligga.

¹² Se bland annat Hydén 1995; Lundström 1993; Sundell & Karlsson 1999; Schlytter & Linell 2008.

¹³ Se bland annat De los Reyes 2003; Schlytter 2004; Schlytter & Linell 2008; Sjöblom 2002; Sjöblom 2006.

¹⁴ Se bland annat Sundell, Egelund, Andrée Löfholm & Kaunitz 2007; SOU 2005:81; Hanberger, Wikström & Ghazinour 2007; Mårald, Ghazinour & Hanberger 2008; Sjömar 2007.

¹⁵ Ungdomsstyrelsen har begärt in länsrättsdomar från 2007 som gäller ansökningar om vård enligt LVU på grund av hemförhållandena för unga pojkar och flickor födda 1989, 1990, 1991, 1992 och 1993. Alla länsrätter, förutom länsrätterna i Stockholm, Göteborg och Skåne, har själva skickat alla aktuella domar som har granskats och kategoriserats. De flesta länsrätter har skickat in alla domar som rörde unga födda de efterfrågade åren och inte bara de som var aktuella för vård enbart på grund av brister i hemförhållandena. I Stockholm, Göteborg och Malmö har Ungdomsstyrelsen hjälpt till att ta fram och gå igenom materialet då arbetet med detta var omfattande för personalen på länsrätten.

¹⁶ Kriterierna har modifierats för att också täcka in utsatta pojkar.

¹⁷ För att belysa hur fördelningen kan se ut utifrån angivna grunder för vård och säkerställa att vi inte genom avgränsningen att enbart ta del av de domar som rörde brister i hemförhållandena missade alltför många utsatta unga gick vi igenom alla domar i Skåne länsrätt under 2007. Totalt var 131

ungdomar aktuella för en ansökan om vård enligt LVU, 112 av dessa var aktuella för en ansökan utifrån ett eget beteende eller ett eget beteende i kombination med brister i hemförhållandena. I en av de 112 domar som föll utanför våra avgränsningar framkom att den unges fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsad av vårdnadshavaren utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder.

¹⁸ Ej en erkänd stat, området anges i domen.

¹⁹ Ej en erkänd stat, området anges i domen.

²⁰ Ej en erkänd stat, området anges i domen.

Kapitel 4

¹ Simning, idrott, klassresa, studiebesök, sexualkunskap, religionskunskap och musik.

² Gymnastik, simundervisning, undervisning om sex- och samlevnad, religionsundervisning, musikundervisning och annan undervisning.

³ Idrott, simning, sex-/och samlevnadsundervisning, religionskunskap, biologi, musikundervisning och bild.

⁴ I rapporten förtydligas att även pojkar kan utsättas för ett tvångs-äktenskap men att det är vanligare att flickor och unga kvinnor drabbas.

⁵ I rapporten analyseras fyra socialt utsatta områden, Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö.

⁶ Det framkommer inte av rapporten ifall denna grupp innefattade unga föräldrar.

⁷ I *Unga utanför* (SOU 2003:92) definierades unga utanför som att de skulle ha under ett basbelopp i inkomst under två år i rad. Denna kategorisering problematiserades i den uppföljning som gjordes i Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 05. En analys av ungas etablering och egen försörjning* (2005).

⁸ Projektet är ett treårigt nationellt pilotprojekt för att förebygga brott och skapa en formaliserad samverkansmodell för de aktuella instanser som på lokal nivå arbetar med utsatta barn och unga (Hager & Antonsen 2008 s. 62).

⁹ I studien används begreppet forced marriage utifrån den officiella engelska definitionen.

¹⁰ Med anknytningspersoner eller referensperson menas den person som bor i Sverige och som har ingått äktenskap med en person i ett annat land som utifrån det ansöker om uppehållstillstånd i Sverige.

¹¹ Se till exempel prop. 2004/05:170; prop. 2005/06:72; SOU 1997:152; SOU 2002:13 och SOU 2005:14.

¹² Det finns två domar från Migrationsöverdomstolen som handlar om vilken betydelse en registrering i folkbokföringsregistret har. Domarna är MIG 2008:18 och MIG 2007:34. Enligt Migrationsöverdomstolen kan inte enbart en uppgift i det svenska folkbokföringsregistret vara avgörande för om till exempel ett civilrättsligt giltigt äktenskap föreligger, även om det är en omständighet som väger tungt. Även andra omständigheter som framkommit i utredningen måste vägas in i bedömningen.

¹³ Tillståndsenhet 2 i Malmö sammanställde inte svaren på enhetsnivå utan där skickade varje enskild handläggare in sina svar. Svaren kring förekomst lades ihop och då svaren kring verksamhetens förutsättningar var samstämmiga sammanställdes dessa i ett svar på enhetsnivå.

¹⁴ Stora, små eller inga.

¹⁵ Eftersom det sedan 2006 generellt inte ska göras en seriositetsprövning av äktenskapen kan denna fråga mer ses som hypotetisk.

¹⁶ Misstanke- eller brottsregistret.

¹⁷ I rapporten används begreppet sponsor för den person i England som genom äktenskap tar emot en person från ett annat land, i svenska studier brukar denna person kallas för anknytningsperson eller referensperson.

¹⁸ I enkäten efterfrågades äktenskap som ingåtts eller planerades att ingås.

¹⁹ Se not 15.

²⁰ då Ungdomsstyrelsen efterfrågade informationen 2009-01-27.

²¹ Kammarkollegiet har inkommit med svar på frågor som Ungdomsstyrelsen har ställt via mejl.

²² Via mejl den 26 november 2008 och vid ett möte den 13 januari 2009.

Kap 6

¹ http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended___6055.aspx

² www.tvangsekteskap.no

³ www.dinarattigheter.se.

Gift mot sin vilja

Omkring 70 000 unga i Sverige upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. Av dem oroar sig 8 500 ofta över sin livssituation. *Gift mot sin vilja* är den första kartläggningen i Sverige av unga som riskerar arrangerade äktenskap mot sin vilja. Kartläggningen utgår från olika delstudier bland niondeklassare, gymnasieelever och unga mellan 16 och 25 år. Vi har även gjort en fördjupad analys av länsrätternas domar som gäller unga upp till 18 år som har omhändertagits enligt lagen om vård av unga, med särskilt fokus på de ärenden där hot om bortgifte förekommit.

Hur fungerar lagstiftningen? Hur arbetar myndigheter och verksamheter? Vilka utvecklingsbehov finns? Ungdomsstyrelsen lägger fram sju konkreta förslag till åtgärder som kan förbättra ungas situation och motverka att de gifter bort mot sin vilja.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-598 191 90 Fax 08-598 191 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-16-7 ISSN 1651-2855